

vol.2, 2016

04

Ecoletra.com LLC, www.ecoletra.com

ISSN 2377-9748

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

ISSN 2377-9748

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

ECOLETRA.COM SCIENTIFIC EJOURNAL, VOL. 2, NO. 2016/ 04

Description and Objectives:

Ecoletra.com Scientific eJournal is an international interdisciplinary scientific electronic journal, mapping in a well arranged order a wide spectrum of scientific and popular areas. The journal publishes articles, original studies, discussion contributions, and provides information and reviews in particular areas. This allows the journal to develop these areas and support the publication activities of authors and increase its level. All of the published articles are reviewed anonymously by two independent reviewers from the Scientific Council [ecoletra.com](http://www.ecoletra.com)

Download Link:

<http://ebook.ecoletra.com/2016-04-ecoletra.com-scientific-ejournal>

Publisher:

Ecoletra.com LLC, 16192 COASTAL HWY, LEWES, DE
19958, www.ecoletra.com
ISSN 2377-9848

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

Journal Structure and Content:

- [Ecoletra.com Scientific eJournal](#) is available as a whole in electronic format (PDF) in the eJournal category on ecoletra.com. Individual articles can be classified independently in the eProfessional Articles category of the Sales Catalogue of ecoletra.com
- **The Content of [Ecoletra.com Scientific eJournal](#)** is created by individual contributions in clearly organized structure according to the educational areas:
 - **Humanities:** Human history, Linguistics, Literature, Arts, Philosophy, Religion
 - **Social sciences:** Anthropology, Archaeology, Area studies, Cultural and ethnic studies, Economics, Gender and sexuality studies, Geography, Political science, Psychology, Sociology
 - **Natural sciences:** Biology, Chemistry, Earth sciences, Physics, Space sciences
 - **Formal sciences:** Mathematics, Computer sciences, Logic, Statistics, Systems science
 - **Professions:** Agriculture, Architecture and design, Business, Divinity, Education, Engineering, Environmental studies and forestry, Family and consumer science, Human physical performance and recreation, Journalism, Media studies and communication, Law, Library and museum studies, Medicine, Military sciences, Public administration, Social work, Transportation
- Listed attributes for each contribution: Title, Author, Language, Date, Discipline (category), Review by the Scientific Counsel ecoletra.com, Abstract, Keywords,
- Accepted language contributions: Slovak, English (and others according to specification in the call for papers for a concrete issue)

Periodicity:

Quarterly: January 31st, March 30th, Jun 15th, October 31st

Publication Sample:

- [Publication sample guide](#)

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, No. 2016/ 04

Editorial Board:

- **Rudolf Rössel, PhD., MBA.** (Director of Editorial Board, Chairman of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **Ing. Jaroslav Mišových** (Director of Editorial Board, Graphics, Editor, Chairman of The Scientific Council of ecoletra.com)

- **prof. PaedDr. Eva Poláková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **prof. PhDr. Daniela Mügllová, CSc.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **prof. PaedDr. Zdenka Gadušová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Mgr. Jana Kubicová, PhD. MBA** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. RNDr. Renáta Bernátová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. RNDr. Eva Grmanová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Katarína Teplická, PhD. ING PAED. - IGIP.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Dr.theol. Alžbeta Dufferová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Zuzana Kittová, PhD., M.B.L.-HSG** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. PhDr. Martin Kasarda, Dr.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. PhDr. ThDr. Daniel Slivka, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Ján Dobrovič, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. RNDr. Katarína Pavlíčková, CSc.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Zora Petráková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Katarína Culková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Ing. Iveta Paulova, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Mgr. Anna Lašáková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **doc. Mgr. Gabriela Kravčáková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **MUDr. Zora Haviarová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Kamil Kotlík, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Martin Dlouhý, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Daniela Hrehová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Janka Kupková, CSc.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Peter Papšo, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Mariana Račková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Jaroslav Stahl, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Tatiana Lorincová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Daniela Hrehová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PhDr. Mgr. Barbara Pavlíková, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **Dr. William T. Bagatelas** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **RNDr. Peter Musil, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PaedDr. Zlatica Hulová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PaedDr. Miroslava Gašparová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **PaedDr. Zdenka Uherová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **Ing. Eva Ivanová, CSc.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **Ing. Eva Koišová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- **Ing. Mária Szivósová, PhD.** (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

- Ing. Juraj Válek, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Juraj Tomlain, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Mária Svidroňová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Stanislav Kološta, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Jana Kušnírová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Zuzana Brindzová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Zuzana Melicheríková, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Jozef Orgonáš, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Ing. Marcela Kovaľová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. PaedDr. Vladimír Siladi, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Zlatica Jursová Zacharová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Miroslava Lemešová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Lenka Sokolová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Renáta Tkáčová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Dušan Litva, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Eva Mesárová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Elena Kováčiková, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Jana Cocuľová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Jarmila Hudáková, MBA, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Mgr. Zuzana Svobodová, PhD. (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)
- Carlos Gutiérrez, BA, MIM (Member of The Scientific Council of ecoletra.com)

Editorial Board [Ecoletra.com Scientific eJournal](http://ecoletra.com) has an international structure, consisting exclusively only the members of the [Scientific Council ecoletra.com](http://ecoletra.com).

Interested in membership in [The Scientific Council ecoletra.com](http://ecoletra.com) ?

- Please contact us via the [contact form](#) or [an e-mail](#) in case of interest in membership. Please enter your workplace (university, institute) and expert or academic field you operate in in your profile.

E-journal is indexed in:

- Scientific Indexing Services database, Journal ID:2184
- SCOPUS (evaluation process, 2377-9748)
- WorldCat, OCLC Number: 905350201
- Directory of Research Journals Indexing
- Impact Factor Services for International Journals

Issue Date: 2016-11-08/ 15 articles/ 214 pages

Content:

SOCIAL SCIENCES: PSYCHOLOGY

1. Nina Brunovská, Zlatica Jursová Zacharová
CELIAKIA U DOSPIEVAJÚCICH A ICH KVALITA ŽIVOTA 9
2. Silvia Banduričová, Miroslava Lemešová
VÝVINOVÉ PORUCHY UČENIA AKO SÚČASŤ ŽIVOTA DETÍ 18
3. Veronika Zaňátová, Zlatica Jursová Zacharová
PREJAVY PORUCHY POZORNOSTI A HYPERAKTIVITY U DETÍ V PREDŠKOLSKOM VEKU V MATERSKÝCH ŠKOLÁCH 29
4. Barbora Papiež, Lenka Sokolová
PERFEKCIONIZMUS AKO VIACDIMENZIONÁLNA CHARAKTERISTIKA OSOBNOSTI 43
5. Monika Mifkovičová, Zlatica Jursová Zacharová
DÔVODY ODKLADU ŠKOLSKÉJ DOCHÁDZKY Z POHĽADU RODIČOV DETÍ 55
6. Sabína Babačová
RODIČOVSKÉ POSTOJE MLADÝCH DOSPELÝCH 66
7. Eva Rakovská
HUMANISTICKÝ PRÍSTUP V UČENÍ INFORMATIKY 78

SOCIAL SCIENCES: ECONOMICS

8. Stanislav Kološta, Filip Flaška
VPLYV EKONOMICKEJ KRÍZY NA FINANČNÚ AUTONÓMIU MUNICIPALÍT VO VZŤAHU K EKONOMICKEJ VÝKONNOSTI REGIÓNOV NUTS III V SR 96
9. Marián Kočner, Ingrid Šabíková, Igor Turuk
THE IMPACT OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK OF DECIDE TO BANK AND FINANCIAL CONSUMERS 110
10. Jana Kušnírová, Juraj Válek
DAŇOVÝ VÝDAVOK VERSUS HARMONIZÁCIA DANE Z PRÍJMOV PRÁVNICKEJ OSOBY V EURÓPSKOM PRIESTORE 131
11. Štefan Tichý
DETERMINATION OF THE VALUE OF THE COMPANY IN INSOLVENCY 154

SOCIAL SCIENCES: SOCIOLOGY

12. Peter Papšo, Dominika Kadlubeková
POSTPENITENCIÁRNA PRÁCA S ODSÚDENÝMI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE **162**

PROFESSIONS: MEDIA STUDIES AND COMMUNICATION

13. Eva Dekanová, Lucia Vieriková
AESTHETICIZATION OF PROFESSIONAL ECONOMIC COMMUNICATION (ON FIGURATIVENESS, POLYCODING AND CREOLIZATION IN ECONOMIC JOURNALISM) **178**

FORMAL SCIENCES: COMPUTER SCIENCES

14. Magdaléna Cárachová
CLOUD COMPUTING – STRATEGICKÁ TECHNOLOGIA **190**

PROFESSIONS: MEDICINE

15. Zora Haviarová, Viktor Matejčík, Roman Kuruc
CHARAKTERISTIKA ANATOMICKÝCH ODCHÝLOK NADKLÚČNEJ ČASTI RAMENNEJ SPLETE: ANATOMICKÁ ŠTÚDIA **205**

SOCIAL SCIENCES: PSYCHOLOGY

CELIAKIA U DOSPIEVAJÚCICH A ICH KVALITA ŽIVOTA¹

Nina Brunovská, Zlatica Jursová Zacharová

Katedra psychológie a patopsychológie, Ústav psychologických a logopedických štúdií,
Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, zacharova@fedu.uniba.sk

Abstract

The study explores the subjective experience of the quality of life of adolescents with celiac disease. Since the gluten is present in most of the food, it means strict adherence to the diet for adolescents with celiac disease.

Method: The research was conducted through questionnaires. A sample of respondents consisted of 32 adolescents with a mean age of 15,2 years, they were administered questionnaires pursuing perception of gluten-free diet and quality of life, "Child and adolescent perception" questionnaire of coping with gluten-free diet and questionnaire, CDDUX, KidScreen 27 and ILC.

Results: The research pointed to the fact that older respondents, who have been diagnosed celiac disease for longer time, subjectively perceive their quality of life in physical health to be better ($r = -0.480$; $p < 0.01$) and are able to better value their friendships ($r = 0.469$, $p < 0.01$). It was also found that the adolescents with celiac disease who handle their diet, better they scored in the subjective perception of quality of life measured by the questionnaire ILC ($r = 0.517$; $p < 0.01$) and by questionnaire KidScreen in the dimensions of psychological well-being ($r = 0.459$; $p < 0.01$) and school ($r = 0.431$, $p < 0.01$).

Conclusion: The results show that adolescents, who are diagnosed with celiac disease for a longer period, have found ways to overcome the problems which the disease brings and celiac disease does not seriously affect their perception of quality of life.

Keywords

adolescent, quality of live, celiac disease.

Abstrakt

Práca skúma subjektívne prežívanú kvalitu života dospievajúcich s celiakiou. Nakoľko vo väčšine potravín je lepok prítomný, znamená to pre dospievajúcich trpiacich celiakiou prísne dodržiavanie diéty.

¹ Príspevok bol podporený projektom KEGA 067UK-4/2014.

Metóda: Výskum bol uskutočňovaný pomocou dotazníkov. Vzorku respondentov tvorilo 32 dospievajúcich s priemerným vekom 15,2 roka, ktorým boli administrované dotazníky sledujúce vnímanie bezlepkovej diéty a kvality života: Child and adolescent perception, Dotazník zvládania bezlepkovej a dietetickej stravy, dotazník CDDUX, Kidscreen 27 a ILC.

Výsledky: Výskum poukázal na skutočnosť, že čím sú respondenti starší a čím dlhšie majú diagnostikovanú celiakiu, tým lepšie subjektívne vnímajú kvalitu života v oblasti fyzického zdravia ($r = -0,480$; $p < 0,01$) a lepšie hodnotia svoje priateľstvá ($r = 0,469$; $p < 0,01$). Zároveň bolo zistené, že čím lepšie dospievajúci s celiakiou zvládajú dodržiavanie diéty, tým skórovali lepšie v subjektívne vnímanej kvalite života meranej dotazníkom ILC ($r = 0,517$; $p < 0,01$) a dotazníkom Kidscreen v dimenziách psychologický well-being ($r = 0,459$; $p < 0,01$) a škola ($r = 0,431$; $p < 0,01$).

Záver: Z výsledkov vyplýva, že dospievajúci, ktorí majú diagnostikovanú celiakiu dlhšie, si našli spôsoby ako prekonať problémy, ktoré im ochorenie prináša a celiakia neovplyvňuje závažne ich vnímanie kvality života.

Kľúčové slová

dospievajúci, kvalita života, celiakia.

JEL Classification I310 General Welfare; Well-Being

I.Úvod

Celiakia nepatrí medzi potravinové alergie. Ide o autoimunitné ochorenie tenkého čreva, vrodenú poruchu metabolizmu pri spracovávaní lepku. Predpokladá sa, že chorobou trpí jeden zo sto ľudí, pričom veľa osôb nie je diagnostikovaných (Ford et al., 2012). V poslednom období vzhľadom na lepšie diagnostické možnosti a lepšie informovanie o chorobe počet diagnostikovaných pacientov vzrastá. Celiatickí pacienti musia dodržiavať prísnu diétu, ktorej podstatou je vylúčenie všetkých potravín obsahujúcich lepok. Jej nedodržiavanie môže viesť ku komplikáciám a zhoršeniu zdravia. Celiatickí pacienti pred zavedením diéty často majú problémy so spracovaním potravy, hnačkami, zdúvaním, chronickými bolesťami brucha, chudokrvnosťou, ale aj atopickým ekzémom a pod. Rosén et al. (2011) zistil, že pokiaľ po nasadení diéty došlo k výraznému ústupu problémov, dospievajúci diétu dodržiavajú, no ak viedla len k miernemu zníženiu zdravotných problémov, adolescenti, ktorým bola diagnostikovaná celiakia, ju v rámci spoločenského kontaktu s rovesníkmi nedodržiavali. Zdá sa, že obmedzenia spôsobené celiakiou môžu znižovať kvalitu života detí a dospievajúcich (Van Doorn et al., 2008, Samasca et al., 2014), pretože deti sa cítia byť iné a izolované, čo potvrdila aj výskumná štúdia (Bongiovanni et al., 2010). Doba diagnostikovania a celková dĺžka ochorenia podľa Howard a Urquhart-Law (2014) má veľký vplyv na subjektívne prežívanú kvalitu života detí. Jednotlivci, ktorí boli diagnostikovaní pred piatym rokom života, lepšie znášajú ochorenie ako jednotlivci, ktorí boli diagnostikovaní po piatom roku života.

Kvalitou života sa zaoberalo viacero prác, napr. Veenhoven (1996), Křivohlavý (2009), Kováč (2003, 2004) a iní. Podľa WHO je kvalita života definovaná ako „vnímanie vlastného postavenia v živote v kontexte kultúrneho a hodnotového systému, v ktorom žijeme a vo vzťahu k vlastným cieľom, očakávaniam a štandardu“ (WHOQOL, 1997, s.1).

Pre účely tejto práce sa zameriavame na nasledujúce aspekty kvality života adolescentov: funkčnosť rodiny, sociálnu integráciu a priateľstvo, úspechy v škole, aktivity a hobby, fyzické a mentálne zdravie, emočnú pohodu a sebahodnotenie.

II. Metóda

Dotazníkový prieskum bol vykonaný na troch miestach – v I. Detskej klinike Detskej fakultnej nemocnice s poliklinikou v Bratislave, kde boli pomocou ošetrojúcich lekárov kontaktovaní dospievajúci a ich rodičia, na posedení celiatikov v Trnave, u zákazníkov v bistre Raw, Bistro&Shop. Následne boli získaní ďalší respondenti pomocou online dotazníkov. Dáta boli zozbierané pomocou batérie dotazníkov pozostávajúcej z: Child and Adolescent Perception (Bongiovanni et al., 2010), CD-SMQ (Birminghamský dotazník seba-zvládania celiatického ochorenia (Howard & Urquhart-Law, 2014), dotazník CD-DUX (van Doorn et al., 2008), dotazník KIDSCREEN-27 (Raven-Sieberer et al., 2013) a dotazník ILC (Mattejat & Remschmidt, 2006).

Prieskumu sa zúčastnilo 32 dospievajúcich celiatikov. Priemerný vek bol 15,2 roka (min. 11,1, max. 17,9 roka). Dotazník vyplnilo 7 chlapcov a 25 dievčat s priemernou dĺžkou diagnostikovanej celiakie 6,12 roka. 43,75 % dospievajúcich respondentov malo okrem celiakie aj iné potravinové alergie. Z hľadiska rodinného zázemia žilo 84,37 % respondentov v rodine s oboma rodičmi. Rovnaký počet dospievajúcich má kamarátov, ktorí majú tiež diagnostikovanú celiakiu.

Získané dáta boli podrobené štatistickej a deskriptívnej analýze pomocou programu SPSS IBM 20 for Windows. Reliabilita jednotlivých testov bola zisťovaná pomocou Cronbachovej alpha, pričom u všetkých testov bola jej hodnota vyššia ako 0,7. Validitu výskumu potvrdzuje použitie viacerých medzinárodných dotazníkov merajúcich kvalitu života. Medzi jednotlivými dotazníkmi merajúcimi kvalitu života u detí a dospievajúcich boli zaznamenané štatisticky významné korelácie (Tabuľka č. 1).

Tabuľka č. 1, Vzťah jednotlivých výskumných nástrojov

	Child and adolescent perception		
		CDDUX	ILC
Child and adolescent perception	1	-,469**	-,754**
CDDUX	-,469**	1	,443*
ILC	-,754**	,443*	1

**Korelácia je signifikantná na úrovni 0.01.

*Korelácia je signifikantná na úrovni 0.05 (2-tailed).

III. Výsledky

Výsledky sú prezentované podľa jednotlivých dotazníkov, ktoré boli dospelávajúcim administrované. Na záver je poskytnutý pohľad na analýzu výpovedí dospelávajúcich po diagnostikovaní celiakie.

3.1. Kvantitatívne dáta

Väčšina dospelávajúcich (71,9 %) sa vyjadrila, že dodržiava dietickú stravu. Doma ju dodržiava až 93,8 %, 31,3 % dospelávajúcich poruší mimo domu celiackú diétu. *Vedomé dodržiavanie* diéty korelovalo so škálou „*Dodržiavať diétu*“ v dotazníku CDDUX ($r = 0,379$; $p < 0,05$) a to predovšetkým v položkách týkajúcich sa ich pocitu z jedenia celiackého jedla v škole ($r = 0,362$; $p < 0,05$) a pri dôraze na nutnosť dávať si pozor na stravu a jej zloženie ($r = 0,415$; $p < 0,05$). Podobné odpovede sa zobrazujú aj v dotazníku **Child and adolescent perception** (Vnímanie celiakie u detí a dospelávajúcich, Tabuľka č. 2). Väčšina dospelávajúcich nemá problém s cestovaním s rodičmi a ani nájsť v obchodoch celiacké jedlo, no upozorňujú na problém nájsť kvalitné jedlo. Položka „*Mám problém nájsť kvalitné jedlo*“ koreluje s položkami „*Rodičia odmietajú s tebou cestovať*“ ($r = 0,404$; $p < 0,05$) a „*Rodičia odmietajú s tebou chodiť do reštaurácií*“ ($r = 0,373$; $p < 0,05$).

Tabuľka č. 2, Výsledky dotazníka *Child and adolescent perception*, (Bongiovanni et al., 2010)

Child and adolescent perception	M	SD	Median	Modus
Rodičia odmietajú s tebou cestovať.	3,81	0,535	4,00	4
Rodičia odmietajú chodiť s tebou do reštaurácií.	3,75	0,622	4,00	4
Máš pocit, že učitelia a deti ti nerozumejú.	3,25	0,672	3,00	3
Cítiš sa v rozpakoch, keď si nosíš so sebou jedlo.	3,22	0,832	3,00	4
Cítiš sa nahneváný/á, že musíš dodržiavať diétu.	3,09	0,893	3,00	3
Nezúčastňuješ sa aktivít v škole s priateľmi (škola v prírode, posedenie u kamarátov, narodeninové oslavy...).	3,00	1,016	3,00	4
Z dôvodu alergie/celiakie sa cítiš iný/á ako ostatní.	2,97	1,031	3,00	4
Z etikiet vieš len ťažko určiť, či dané jedlo je vhodné pre teba.	2,75	0,718	3,00	4
Máš problémy nájsť bezpečné a bezalergénne jedlo v obchodoch.	2,66	0,545	3,00	3
Máš problém nájsť kvalitné jedlo pre seba.	2,22	0,792	2,00	2
Myslíš si, že by bolo super nemať celiakiu/alergie.	1,88	1,040	1,00	1
Vo všeobecnosti ako presne dodržiavaš diétu.	1,28	0,457	1,00	1
Na cesty si vždy nosíš jedlo pre seba.	1,50	0,762	1,00	1

Vysvetlivky: Dotazník sa skóruje na 4-bodovej škále, 1 = vždy, 4 = nikdy

Dotazník CDDUX (Van Doorn et al., 2008) obsahuje 12 položiek, ktoré sú charakterizované ako nedokončené vety a deti a dospelávajúci majú vybrať emotikony, ktoré zodpovedajú ich

aktuálnemu prežívaniu. Položky sú zoskupené do 3 škál: škála komunikácie, škála posudzujúca ich emócie vo vzťahu k nutnosti mať celiakiu a škála hodnotiaca ich vnímanie diéty. Reliabilita dotazníka CDDUX pre tento výskumný súbor meraná Cronbachovou Alphou = 0,747.

Porovnanie výsledkov slovenských adolescentov a výsledkov detí a dospelých z pôvodného súboru poukazuje, že slovenskí adolescenti nevidia život so svojou diagnózou až tak negatívne ako holandské deti vo výskume Van Doorna (Tabuľka č. 3). Vo všeobecnosti ale dospelí nehodnotili svoju kvalitu života s celiakiou veľmi pozitívne v tomto dotazníku (51 bodov zo 100). Najlepšie hodnotili dospelí škálu komunikácie - 65 bodov zo 100 bodov a najhoršie škálu „Diéta“, ktorá sa týkala dodržiavania diéty (41,4 bodu).

Tabuľka č. 3, Hodnotenie kvality života adolescentov podľa dotazníka CDDUX

CDDUX	Slovenskí dospelí (11-17 rokov)	Holandské deti (8-15 rokov) Van Doorn et al. (2008)
Škála „Komunikácia“	M = 65 SD (21)	M = 59 SD (20)
Škála „Mať celiakiu“	M = 53 SD (19)	M = 36 SD (21)
Škála „Diéta“	M = 41 SD (14)	M = 36 SD (16)
CDDUX spolu	M = 51 SD (15)	M = 44 SD (15)

Vysvetlivky: Otázky boli na škále 1 – 5 prepočítané na 100 bodovej škále podľa Van Door et al. (2008)

Dotazník ILC je krátky 6-položkový dotazník zisťujúci kvalitu života detí a dospelých v poslednom týždni. Podľa Kristensen, Hove (2013) a Bradley Eilersten et al. (2012) má dotazník dobrú výpovednú hodnotu. Reliabilita bola meraná pomocou Cronbach Alpha = 0,790 pre tento výskumný súbor. Dotazník umožňuje porovnávať hodnoty v troch skóre pre kvalitu života (QL). Problémové skóre, skóre QL0-28 a QL0-100 (Mattejat, Remschmidt, 2006). Zdá sa, že slovenskí dospelí s celiakiou hodnotia svoju kvalitu života na nízkej úrovni (M = 47,99) a to predovšetkým v oblasti fyzického a psychického zdravia (Tabuľka č. 4). Podľa výsledku problémovej škály ich posudzovanie vlastnej kvality života je problémové vo všetkých oblastiach, ale poukazuje na istý diskomfort, ktorí prežívajú v súvislosti so svojim ochorením. V porovnaní s nórsymi dospelými z výskumu Bradley Eilersten a kol. (2012) boli zaznamenané vyššie hodnoty v tzv. problémovej škále a výrazné rozdiely v ostatných škálach, čo môže naznačovať, že slovenskí adolescenti prežívajú nižšiu kvalitu života ako ich nórske rovesníci. V škále škola, priatelia a aktivity sú hodnoty podobné a tieto oblasti slovenskí dospelí nepovažujú za problémovnejšie ako dospelí v Nórsku.

Tabuľka č. 4, Kvalita života meraná dotazníkom ILC

ILC - Dospievajúci	Slovenskí dospievajúci (n = 32)	Nórski dospievajúci (kontrolná skupina n = 21) (Bradley Eilersten et al., 2012)
Škála QL 0-100*	M = 47,99 (12,986)	M = 81,04
Škála QL 0-28*	M = 13,437 (13,0)	M = 23,81 (3,8)
Problémová škála °	M = 1,53 (1,48)	M = 0,89 (1,7)
Škola	M = 1,91 (0,734)	M = 1,79 (0,7)
Rodina	M = 1,63 (0,707)	M = 1,23 (0,5)
Priatelia	M = 1,44 (0,504)	M = 1,47 (0,6)
Aktivity	M = 1,59 (0,665)	M = 1,67 (0,8)
Fyzické zdravie	M = 2,34 (0,865)	M = 1,61 (0,8)
Psychické zdravie	M = 2,41 (1,043)	M = 1,71 (0,8)
Celkové hodnotenie	M = 2,13 (0,833)	M = 1,67 (0,8)

Vysvetlivky: subdomény sú posudzované na škále 1 – 5

*Vyššia hodnota poukazuje na lepšie hodnotenie kvality života

°Vyššia hodnota naznačuje nižšiu kvalitu života

Dotazník Kindscreen 27 (The KIDSCREEN Group, 2004) obsahuje 27 položiek rozdelených do 5 subškál merajúcich fyzický stav, psychický stav a náladu, rodinu a autonómiu, priatelia a škola a učenie. Reliabilita testu meraná pomocou Cronbach Alpha dosahuje v slovenskom súbore 0,892. Dospievajúci s celiakiou najlepšie hodnotili škálu Psychický stav a náladu (M = 80,71, SD = 8,24), najslabšie bola hodnotená škála fyzického stavu (M = 56,37, SD = 7,8) (Tabuľka č. 5). Hodnotenie škál rodina, priatelia a škola je takmer vyrovnané a zodpovedá aj celkovému priemeru za celý dotazník.

Tabuľka č. 5, Kvalita života hodnotená pomocou dotazníka KIDSCREEN 27

KIDSCREEN 27	Slovenskí dospievajúci (n = 32)	Nórski dospievajúci kontrolná skupina n = 23 ¹	
	Priemer (SD)	Priemer T hodnota	Priemer M (SD)
Celková kvalita života	M= 64,09 (7,37)	49,156*	M = 75,30 (8,19)
Fyzický stav	M = 56,37 (7,8)	40,740*	M = 80,52 (11,31)
Psychický stav a nálada	M= 80,71 (8,24)	55,394*	M = 78,26 (11,59)
Rodina a autonómia	M = 67,23 (15,4)	24,678*	M = 79,89 (13,18)
Priatelia	M = 68,59 (15,25)	25,440*	M = 79,61 (10,69)
Škola a učenie	M = 64,37 (14,35)	25,369*	M = 70,45 (12,82)

¹ Bradley Eilersten et al., 2012

* p < 0,0001

Väčšina výsledkov z dotazníka Kidscreen 27 indikuje, že u adolescentov prevládajú vo väčšine sledovaných oblastí, fyzické aktivity a zdravie, rodina a voľný čas, priatelia, škola a učenie, neutrálne hodnoty. Výnimku tvorí oblasť „všeobecná nálada a pocity o sebe,“ kde nám výsledky ukazujú, že adolescenti majú veľmi často dobrú náladu a pocity o sebe. Celkové výsledky reflektujú fakt, že veľa z respondentov má celiakiu diagnostikovanú od útleho veku a tak vnímajú celiakiu ako trvalú súčasť svojho života. Napriek tomu, porovnanie ich výsledkov s kvalitou života nórskeho dospievajúceho vo výskume Bradley Eilerstena a kol. (2012) ukazuje, že slovenskí adolescenti subjektívne hodnotia v dotazníku Kidscreen nižšie kvalitu svojho života ako nórske adolescenti a to predovšetkým v subtestoch fyzický stav, rodina a autonómia a priatelia.

3.2. Reakcie rodičov na diagnózu

V rámci batérie dotazníkov, bola administrovaná rodičom adolescentov otvorená otázka týkajúca sa ich reakcií a pocitov na diagnostikovanú celiakiu u ich detí. Analýza dát bola prevedená pomocou metódy zachytenia vzorcov (Miovský, 2006). Z výrokov rodičov na otázku „ako reagovali na diagnózu, že ich dieťa má celiakiu“ je možné vybadať, že v prípade, ak pred zavedením diéty mali deti problémy, ktoré nevedeli vyriešiť a po zavedení diéty sa im zdravotne uľavilo, vnímali nároky diéty menej stresujúco a skôr s istým zadosťučinením oproti rodičom detí, ktorí pred zavedením diéty nepociťovali subjektívne zdravotné problémy bežne sa spájajúce s celiakiou. V takomto prípade hodnotili prvé obdobie po diagnostikovaní celiakie slovami: „smútok, stres, zmätok, šok, beznádej, nešťastie, hnev, zúfalstvo“. U rodičov dochádzalo k obviňovaniu, kto za diagnózu môže, kde boli urobené chyby v stravovaní v ranom detstve. Čím malo dieťa v detstve viac problémov, tým bolo badať v odpovediach rodičov viac radosti, že za všetkými problémami stojí „len celiakia“.

Diskusia a záver

Z prezentovaných výsledkov vyplýva, že adolescenti s celiakiou dosahujú nižšie hodnoty kvality života meranej v prezentovaných dotazníkoch. Kvalita života sa zdá byť závislá na veku (a dobe diagnostiky). Čím sú respondenti starší a čím dlhšie majú diagnostikovanú celiakiu, tým lepšie subjektívne vnímajú kvalitu života v oblasti fyzického zdravia ($r = 0,480$; $p < 0,01$) a lepšie hodnotia svoje priateľstvá ($r = 0,469$; $p < 0,01$). Zároveň bolo zistené, že čím lepšie dospievajúci s celiakiou zvládajú dodržiavať diétu, tým skórovali lepšie v subjektívne vnímanej kvalite života meranej dotazníkom ILC ($r = 0,517$; $p < 0,01$) a dotazníkom Kidscreen v dimenziách psychologický well-being ($r = 0,459$; $p < 0,01$) a škola ($r = 0,431$; $p < 0,01$). Podľa Bongiovanniho et al. (2008) dospievajúci, ktorí majú celiakiu diagnostikovanú viac ako 5 rokov, si už vytvorili stratégie a život s diagnózou im nepríde tak náročný, ako jednotlivcom, ktorí mali diagnostikovanú celiakiu pred 1-2 rokmi. Zároveň treba poznamenať, že pre kvalitu života sa zdá byť rozhodujúce, či dospievajúci majú možnosť nájsť pre seba kvalitné jedlo. Táto položka z dotazníka Bongiovanniho (2008) významne skórovala s meranou kvalitou života, predovšetkým so škálou dotazníka CDDUX „Dodržiavať diétu“ ($r = 0,487$; $p < 0,05$), škálou „Mať celiakiu“ ($r = 0,545$; $p < 0,001$), celkovou kvalitou života meranou dotazníkom ILC ($r =$

0,594; $p < 0,001$) a so škálami „Rodina a autonómia“ ($r = 0,613$; $p < 0,001$) a „Škola a učenie“ ($r = 0,381$; $p < 0,05$) dotazníka KIDSCREEN 27. Rovnako položky, ktoré sa týkali vzťahu učiteľa, iných detí a žiaka, môžu byť ovplyvnené pozitívnou odpoveďou na otázku, či jednotlivec má problém nájsť si kvalitné jedlo.

Vzhľadom na nízku výskumnú vzorku ($N = 32$) nie je možné výsledky výskumu generalizovať na celú populáciu dospievajúcich s celiakiou. No tieto výsledky naznačujú isté možnosti zlepšovania podmienok a kvality života detí a ľudí trpiacich celiakiou.

Z výskumu jednoznačne vyplýva potreba lepšej dostupnosti celiatických potravín a to nie len v potravinových reťazcoch a špecializovaných obchodoch predávajúcich kvalitnú a zdravú stravu, ale predovšetkým v škole (školská jedáleň, ktorá ponúka celiatikom kvalitné teplé jedlo), v jedálňach a reštauráciách. Tiež lepšia informovanosť verejnosti, ktorá zníži mieru bagatelizovania ochorenia, môže napomôcť dospievajúcim k zvýšeniu kvality života a zvýšeniu pocitu spolupatričnosti v spoločnosti.

Referencie a citácie

- (1) BONGIOVANNI, T. R., CLARK, A. L., GARNETT, E. A., WOJCICKI, J. M., & HEYMAN, M. B. 2010. Impact of Gluten-free Camp on Quality of Life of Children and Adolescents with Celiac Disease. *Pediatrics*, 125(3), e525–e529. <http://doi.org/10.1542/peds.2009-1862>
- (2) BRUNOVSKÁ, N. 2016. *Kvalita života detí s celiakiou*. Bakalárska práca. Univerzita Komenského. Pedagogická fakulta. Katedra psychológie a patopsychológie. Vedúci bakalárskej práce: Mgr. Zlatica Jursová Zacharová, PhD. Bratislava: Pedagogická fakulta UK. 2016, 64 s. BRADLEY EILERSTEN, M. E., JOZEFIAK, T., RANNESTAD, T., INDREDAVIK, M, S. VIK, T. 2012 Quality of live in children and adolescent surviving cancer. *European Journal of Oncology Nursing* 16 (2012) 185-193. doi: 10.1016/j.ejon.2011.08.001
- (3) FORD, S., HOWARD, R., OYEBODE, J. 2012. Psychological aspects of coeliac disease: A cross-sectional survey of a UK population. *British Journal of Health Psychology*. 2012, 17, s. 743-757. DOI: 10.1111/j.2044-8287.2012.02069.x
- (4) HOWARD, R.A. & URGUHART-LAW, G. 2014. Psychological well-being of children and young people with coeliac disease: Management and intervention. C. Martin & T. Dovey (Eds) *Paediatric Gastrointestinal Disorders: A Psychosocial Perspective*. Radcliffe Publishing.
- (5) KOVÁČ, D. 2003. Quality of life: A paradigmatic challenge to psychology. *Studia psychologica*, Roč. 45, č. 3, s. 81-101
- (6) KOVÁČ, D. 2004. Quality of life: A megaconcept of coming époque. *Psychology Science*, Roč. 46, Príloha I, s. 167-186. [online]. [citované 22.3.2016]. Dostupné na internete http://www.pabst-publishers.de/psychology-science/supp01-2004/ps_supp1_2004_167-186.pdf
- (7) KRISTENSEN, H., HOVE, P. 2013. Måleegenskaper ved den norske versjonen av Inventory of Life Quality in Children and Adolescents (ILC). *PsykTestBarn* 2013, 1:5, Dostupné online: <http://www.r-bup.no/CMS/ptb.nsf/pages/ilc?open&ql=fulltekst>
- (8) KŘIVOHLAVÝ, J. 2009. *Psychologie zdraví*. Praha : Portál. 279 s. ISBN 978-80-7367-568-4

- (9) MATTEJAT F, REMSCHMIDT H: Das Inventar zur Erfassung der Lebensqualität bei Kindern und Jugendlichen (ILK) [The inventory of life quality in children and adolescents (ILC)]. 2006, Bern: Verlag Hans Hube
- (10) MIOVSKÝ, M. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4
- (11) RAVEN-SIEBERER, U., HERDMAN, M., DEVINE, J., OTTO, CH., BULLINGER, M., ROSE, M., KLASSEN, F. 2013. The European KIDSCREEN approach to measure quality of life and well-being in children: development, current application, and future advances. *Quality of life Research*, Springer. May 2013 Dostupné online: DOI 10.1007/s11136-013-0428-3.
- (12) ROSÉN, A., IVARSON, A., NORDYKE, K., KARLSSON, E., CARLSSON, A., DANIELSSON, L., HOEGBERG, L. & EMMELIN, M. 2011. Balancing health benefits and social sacrifices: A qualitative study of how screening-detected celiac disease impacts adolescents' quality of life. *BMC Pediatrics*, 2011, 11:32. DOI:10.1186/1471-2431-11-32. Dostupné na <http://www.biomedcentral.com/1471-2431/11/32>
- (13) SAMASCA G., SUR. G., LUPAN, L. & DELEANU, D. 2014. Gluten-free diet and quality of life in celiac disease. *Gastroenterol Hepatol. Bed Bench* 2014; 7 (3), s. 139-143.
- (14) VAN DOOR, R.K., WINKLER, L.M.F., ZWINDERMAN, K.H., MEARIN, M.L. & KOOPMAN H.M. 2008. CDDUX: A Disease-specific Health-related Quality-of-life Questionnaire for Children With Celiac Disease *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*. 2008, 47:147-152.
- (15) VEENHOVEN, R. 1996. Happy life expectancy in Social Indicators Research, Roč. 39, s. 1-58. [online]. [citované 21.3.2016]. Dostupné na internete <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub1990s/96b-full.pdf>
- (16) WHOQOL. 1997. *Measuring quality of life*. Geneva: World Health Organisation, s. 1. [online]. [citované 11.3.2016]. Dostupné na internete: http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf

VÝVINOVÉ PORUCHY UČENIA AKO SÚČASŤ ŽIVOTA DETÍ

Silvia Banduričová, Miroslava Lemešová

Katedra psychológie a patopsychológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, lemesova@fedu.uniba.sk

Abstract

The paper offers an overview of a wide scale of literature dealing with the issue of learning disabilities and disorders and subjective perception of learning disabilities and disorders among children. It dealt with empirical findings of subjective perception of learning disabilities and disorders of children with this diagnosis. The research sample consisted of 98 children, 68 with learning disability and disorder and 37 without learning disability and disorder, aged 10-15 years. The research method were Multidimensional Life Satisfaction Scale for Children, Questionnaire of Academic Self-Concept – SPAS III and projective questionnaire using uncompleted sentences. The results of analysis of the data showed, that children with learning disability and disorder rated themselves as unsuccessful and had low self-reliance. Their overall life satisfaction is independent of the presence of learning disability and disorder. Girls with learning disability and disorder rated themselves more negatively than boys with learning disability and disorder. According to the results and findings it is important to support the self-reliance and strengths of children with learning disabilities and disorders.

Keywords

learning disability and disorder, school successfulness, life satisfaction, subjective perception, self-reliance.

Abstrakt

Príspevok ponúka prehľad širokej škály literatúry venujúcej sa problematike vývinových porúch učenia a subjektívnemu vnímaniu vývinových porúch učenia u detí. Zaoberá sa empirickým zisťovaním subjektívneho vnímania poruchy učenia detí s touto diagnózou. Výskumnú vzorku tvorilo 98 detí, 61 s vývinovou poruchou učenia a 37 bez vývinovej poruchy učenia, vo veku 10-15 rokov. Výskumnými metódami boli Multidimenzionálna škála životnej spokojnosti pre deti, Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti detí - SPAS III. a projektívna metóda nedokončených viet. Výsledky analýzy získaných údajov ukázali, že deti s vývinovou poruchou učenia sa hodnotia ako školsky neúspešné a stretávajú sa u nich so zníženou sebadôverou. Ich celková spokojnosť je nezávislá od prítomnosti vývinovej poruchy učenia. Dievčatá s vývinovou poruchou učenia sa hodnotia negatívnejšie ako chlapci s vývinovou poruchou učenia. Na základe zistených skutočností možno odporúčať posilnenie sebadôvery detí s vývinovou poruchou učenia a ich silných stránok.

Kľúčové slová

vývinová porucha učenia, školská úspešnosť, spokojnosť, subjektívne vnímanie, sebadôvera.

I240 Education and Inequality

I.Úvod

Dieťa vstupujúce do školského prostredia je nútené prispôbiť sa požiadavkám, ktoré sú na neho kladené. Tieto vychádzajú nielen zo všeobecne stanovených cieľov výchovy a vzdelávania, ale i z predstavy ideálneho žiaka či žiačky, ktorá v danej škole panuje (Havlík, Koťa, 2002). Ak dieťa do tejto „schémy“ nezapadá, odlišuje sa nejakým spôsobom od v škole explicitne či implicitne stanovenej normy a teda aj od očakávaní učiteľov a učiteliek, býva častokrát označované ako problémové. Ide predovšetkým o odlišnosti v oblasti práce a správania sa v škole, ale významné môžu byť aj rozdiely v spôsoboch poznávania, v emocionálnych reakciách či vonkajšom vzhľade (Vágnerová, 2005). V škole to teda môže mať ťažké každý, kto sa istým spôsobom vymyká „sivému priemeru“. Učitelia a učiteľky opisujú problémovosť vychádzajúcu z odlišností spätých s prostredím, z ktorého deti pochádzajú a v ktorom žijú (napr. deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia), ale i ako nerešpektovanie stanovených pravidiel a porušovanie vnútorného poriadku školy či ako diagnózu, ktorá mení spôsob, akým s nimi treba pracovať (poruchy pozornosti a správania, hyperaktivita, vývinové poruchy učenia či odchýlky v celkovej úrovni inteligencie). Podľa žiakov a žiačok majú ťažkosti v škole tí, ktorí sú viditeľne odlišní od ostatných (cudzinci, telesne či mentálne postihnutí, fyzicky neatraktívni) ale i deti odlišujúce sa schopnosťami (dosahujúce nadpriemerné či podpriemerné výsledky, deti s vývinovou poruchou učenia...), deti s nevhodne zvoleným prístupom k vzdelaniu (nedostatočný ale i nadmerný záujem o učenie) ale i deti odlišné osobnostnými a rodinnými charakteristikami (napr. úzkostné deti) (Lemešová, 2012). V našom príspevku sa zameriame na skupinu detí, ktorú s ťažkosťami v škole spájajú nielen učitelia a učiteľky ale i žiaci a žiačky – deti s vývinovými poruchami učenia. Zaujímalo nás, ako oni samotné vnímajú školské nároky a svoje postavenie v škole a či ich vnímanie zodpovedá tomu, ako to vidia ostatní aktéri školského života.

II.Vývinové poruchy učenia a osobnosť dieťaťa s touto poruchou

Poruchy učenia (learning disorders), presnejšie nazývané aj vývinové alebo špecifické poruchy školských schopností (specific development disorder of school skills, SDDSS) predstavujú predovšetkým nedostatky spojené s čítaním, písaním, gramatikou a počítaním. Ide o poruchy v oblasti učenia, príčinou ktorých je určitý typ bližšie neurčenej biologickej dysfunkcie. Tento sa vyskytuje častejšie u chlapcov ako u dievčat a prejavuje sa špecifickým poškodením aspoň jednej školskej schopnosti. Túto poruchu učenia je možno očakávať u menej než 3 % školských detí. I keď je porucha prítomná už od narodenia dieťaťa, prejaví sa až v určitom stupni jeho vývinu, vo väčšine prípadov je to po nástupe do školy. Za vývinovú poruchu učenia nemožno považovať tie nedostatky, ktorých príčinu nachádzame v deficite príležitostí k učeniu, zlých učebných metódach, nekorigovanej sluchovej alebo zrakové vade, prípadne mentálnej retardácii alebo výrazne zníženej inteligencii či v poškodení alebo ochorení mozgu (Hartl a kol., 2000). Podľa T. Harčarikovej a kol. (2013) je potrebné rozlišovať špecifické a nešpecifické poruchy učenia. Nešpecifické poruchy učenia sa odlišujú od špecifických určitým

zmyslovým postihnutím, zníženou úrovňou intelektových schopností, oslabenou úrovňou motivácie podávať čo najlepšie školské výkony, ale aj vplyvom sociálneho prostredia, v ktorom má dieťa nedostatok adekvátnych podnetov na rozvoj učenia. Pojmom „špecifická“ sa môže rozumieť porucha, ktorá zodpovedá špecifickým pomerom organizmu dieťaťa (Harčariková, 2010). V školskej praxi sa stretávame predovšetkým s poruchami učenia ako dyslexia, dysortografia, dysgrafia a dyskalkúlia. Okrem iného však existujú aj také poruchy učenia, ktoré môžeme badať pri pohybových činnostiach, manuálnych úkonoch, kreslení, či hudobných zručnostiach (Belková, 2004).

Vývinová porucha učenia nepochybne formuje osobnosť jednotlivca a i keď sa môže javiť, akoby počet detí s touto poruchou narastal, je to dnes len dôsledok včasného rozpoznania a diagnostiky poruchy príslušnými odborníkmi. V našich školách napríklad v školskom roku 2015/2016 malo približne 2,5 % individuálne integrovaných žiakov na všetkých stupňoch školy diagnostikovanú vývinovú poruchu učenia. V týchto štatistikách je však zahrnutá aj porucha učenia, ktorá je podmienená zmyslovým postihnutím jednotlivca. Čo sa týka základnej školy, ide o 3,13 % žiakov a žiačok s vývinovou poruchou učenia. Chlapcov s vývinovou poruchou učenia je podľa daných štatistík dvakrát viac ako dievčat – v pomere 1:2 (UIPŠ – Ústav informácií a prognóz školstva v SR, 2015). Podľa Z. Matějčka (1987) je takýchto detí viac, približne 3 – 4 %, pričom u chlapcov sa vyskytujú vývinové poruchy učenia častejšie ako u dievčat, a to v pomere 4:1. J. Lerner a F. Kline (2006) to vysvetľujú troma skupinami faktorov. Prvú skupinu tvoria predovšetkým biologické faktory, nakoľko chlapci sú menej odolnejší voči poruchám učenia. Druhú skupinu utvárajú kultúrne faktory - chlapci sú skôr identifikovaní, pretože vykazujú viac rušivého správania. No a v neposlednom rade zohráva svoju rolu i tlak očakávaní, kedy očakávania úspechu v škole sú nastavené vo všeobecnosti priaznivejšie pre skupinu chlapcov ako pre dievčatá.

K všeobecným prejavom osobnosti dieťaťa s vývinovou poruchou učenia v škole patrí predovšetkým zvýšená únava pri nadmernom zaťažení a odmietanie pracovať. Takéto dieťa má ťažkosti v škole aj napriek dostatočnej domácej príprave na vyučovanie. Ťažkosti môžu však zapríčiniť aj rodinné okolnosti, úmrtie blízkeho či rozvod rodičov a iné. Je preto potrebné dieťa sledovať a pracovať komplexne, spolupracovať s inými odborníkmi a rodičmi. Kritické obdobie pre takéto dieťa predstavuje puberta. Je obdobím hľadania identity, a keďže je centrálna nervová sústava v dôsledku dospievania oslabená, je tým zasiahnutá aj psychika jednotlivca s vývinovou poruchou učenia. Je citlivejší a potrebuje byť prijímaný taký, aký je. Ak mu to jeho najbližšie prostredie nedokáže poskytnúť, môže dôjsť k neurotizácii následkom rastúcich požiadaviek, k prežívaniu menejcennosti, viny a strate sebadôvery. V dôsledku toho sa často môže stať, že je dieťa s vývinovou poruchou učenia skôr vnímané ako dieťa s poruchami správania (Belková, 2004). Z. Matějček a kol. (2006) uvádza, že v strednom školskom veku, t. j. v 4. a 5. triede, sa detské sebaoňatie stáva integrovanejším, komplexnejším a presnejším, čo platí aj vo vzťahu k akýmkoľvek negatívnym vlastnostiam. V dospievaní sa sebaoňatie významne mení, pubescent je labilnejší, menej sebaistý a zraniteľnejší. Pre aktuálny emočný stav je potrebná bazálna sebadôvera, ktorá sa vytvárala v

priebehu celého doterajšieho života a ovplyvnila aj výsledky jeho školskej práce. U takýchto jednotlivcov môžu nastať problémy v sebahodnotení alebo naopak začnú používať iné možnosti pozitívnej kompenzácie poruchy učenia napr. iné schopnosti, nadanie, iný spôsob osvojovania si učiva a podobne. Ak touto fázou žiak alebo žiačka prechádza ťažko, dochádza k školskej neúspešnosti, odmietaniu učenia sa a ďalšieho vzdelávania. Sebahodnotenie a sebadôvera ovplyvňujú, ako dieťa ťažkosti vyplývajúce z poruchy učenia zvláda. Špeciálnou zložkou je školské sebaopätovanie, ktoré sa vyvíja na základe spôsobu percepcie a interpretácie vlastných ťažkostí pod vplyvom poznatkov o vlastnom výkone v tejto oblasti s ohľadom na bazálnu dôveru. Táto neskôr ovplyvňuje dôveru vo vlastné schopnosti a očakávania, čiže to, či bude dieťa v škole schopné uspieť. Dôležitým faktorom je aj spôsob, ako o jeho školských schopnostiach rozprávajú druhí, predovšetkým dospelí ale i vrstovníci. M. Vágnerová (2006) zistila, že adekvátny názor na ťažkosti spolužiaka a spolužiačky s dyslexiou sa stabilizuje u ich spolužiakov až na konci školskej dochádzky. Dovtedy pretrvávajú názor nedostatočnej motivácie. Deti s vývinovou poruchou učenia sú však triednym kolektívom považované za sympatické a v podstatne ničím iné. V dospievaní sa mení spôsob interpretácie zvyčajne učiteľmi a učiteľkami a chápu ho ako nutnú diferenciáciu prístupu k rôzne disponovaným žiakom a žiačkam. Ak porucha učenia nie je spojená s ďalšími problémami, nepredstavuje vo vrstovnickej skupine väčšie sociálne znevýhodnenie.

III. Sebadôvera a sebahodnotenie školskej úspešnosti u detí s vývinovou poruchou učenia

Dostatočná dôvera vo vlastné schopnosti umožňuje dieťaťu odolávať záťaži a vytvára istú mieru reziliencie (Czudowski-Mardel, 2001). U detí s vývinovou poruchou učenia sa však často stretávame s tým, že neúspechy dieťaťa vedú k jeho zníženému sebahodnoteniu a naopak, nízke sebavedomie a z neho vyplývajúce negatívne očakávania a minimálna motivácia ďalej znižujú ich výkon v škole (Reid, 2003; Matějček a kol., 2006). Mladšie deti s vývinovou poruchou učenia sa podľa výskumu Z. Matějčka a kol. (2006) považujú za nadpriemerne hostilné, agresívne, pesimistické, za závislé na iných ľuďoch a emočne labilné, zle hodnotia svoje vlastné schopnosti. Sebahodnotenie starších detí je v porovnaní s mladšími vo všetkých sledovaných oblastiach horšie, čo podľa Z. Matějčka a kol. (2006) môže súvisieť s negatívnym sebahodnotením vyplývajúcim z opakovej skúsenosti s neúspechom a so znížením sebadôvery. Podľa R. S. Martínez a kol. (2004) dosahujú deti s jednou poruchou učenia podobné výsledky ako deti s kombinovanou poruchou učenia. Zistila, že adolescenti s kombinovanou poruchou učenia vykazovali horšiu školskú prispôsobivosť, klinickú neprispôsobilosť, nízky index emocionálnych symptómov vo vzťahu k škole, atypickosť a depresiu. Tieto deti sú ohrozené úzkosťou (22,3 % ku 11,5 %) a depresiou (32 % ku 18 %) omnoho viac ako deti bez porúch učenia (Gallegos a kol., 2012).

Ak sa však dieťa v škole stretáva, vzhľadom na svoju diagnózu, so špeciálnym prístupom, jeho celkové poňatie nemusí závisieť na školskom neúspechu a jeho sebadôvera môže zodpovedať priemeru (Klégrová, 1999). Podľa H. Žáčkovej (1994) sa dá predpokladať, že individuálny a

špecializovaný prístup (napr. v špecializovanej triede) ovplyvňuje sebaaponímanie dieťaťa. Učiteľ či učiteľka v tomto prípade prihliada na jeho výkon v rámci jeho možností a prispôsobuje tomu hodnotenie a klasifikáciu, pričom používa podporný a terapeuticky zameraný prístup. Takéto deti sú potom emocionálne vyrovnanejšie ako ich rovesníci v bežných triedach a ich sebahodnotenie je taktiež lepšie. B. Elbaum (2002) poukazuje na potrebu špeciálnych škôl pre deti s poruchami učenia. Zistila totiž, že deti, ktoré navštevujú špeciálnu školu vykazovali na rozdiel od detí navštevujúcich samostatnú triedu v bežnej škole vyššiu mieru sebaopätia. Vplyv na sebahodnotenie detí má však nielen škola a jej prístup, ale i rodina. P. Bonifacci a kol. (2001) porovnávali deti a rodičov s vývinovými poruchami učenia a bez. Ich výsledky ukazujú, že rodičia detí s poruchami učenia prežívajú vyššiu mieru rodičovského distresu, majú horšiu tradíciu čitateľských návykov v rodine a rozdielne výchovné štýly v rodine. V psychopatologickom indexe sa nepreukázali žiadne rozdiely. Deti s poruchami učenia však boli hodnotené viac ako úzkostné a depresívne. Mali taktiež nízku školskú a interpersonálnu sebaúctu. Popri rodine sa javia byť zdrojom sociálnej opory pre tieto deti tiež priateľstvá. V porovnaní s deťmi bez poruchy učenia, deti s poruchami učenia majú viac priateľstiev s deťmi s podobnými ťažkosťami, viac mladších kamarátov a menej stabilné vzťahy. Do popredia sa teda dostáva potreba blízkosti a podobnosti priateľa a posilnenie sociálnych zručností detí s poruchami učenia (Wiener, 2002).

IV. Charakteristika výskumu

Hlavným cieľom realizovaného výskumu bolo z výpovedí detí s vývinovou poruchou učenia, ktoré aktuálne navštevujú základnú školu, odhaliť, ako vnímajú svoje postavenie a zvládanie nárokov školy. Zaoberáme sa tiež oblasťou vnímania seba samého, ale i tým, ako táto skupina detí vníma svoju rodinu, priateľov, školu a okolie a aké rozdiely možno nájsť medzi deťmi s a bez vývinovej poruchy učenia. Snažíme sa odpovedať na mnohé otázky vyplývajúce z hlavných oblastí, ktorým sa výskum venoval (kvality vzťahov s vrstovníkmi, vnímania školského prostredia, školských výsledkov a zvládanie neúspechov v škole a i). V príspevku sa pokúsime odpovedať na niektoré z nich: Je životná spokojnosť detí s vývinovou poruchou učenia nižšia ako u detí bez tejto poruchy? Majú tieto deti nižšiu sebadôveru? A aké je ich sebahodnotenie v porovnaní s deťmi bez vývinovej poruchy učenia? Považujú sa za školsky menej úspešné? Sú rozdiely v sebahodnotení vzhľadom na pohlavie?

Výskumnú vzorku tvorilo 98 detí vo veku od 10-15 rokov navštevujúcich 4. až 9. ročník z rôznych základných škôl z celého Slovenska. 61 detí malo diagnostikovanú vývinovú poruchu učenia a 37 detí bolo bez vývinovej poruchy učenia. Skupinu detí s vývinovou poruchou učenia tvorilo 44 chlapcov (72 %) a 17 dievčat (28 %). Tento náhodný výber potvrdzuje pomer dievčat a chlapcov s vývinovou poruchou učenia v školskom roku 2015/2016, ktorý sme uviedli vyššie. Chlapcov, ktorým bola diagnostikovaná porucha učenia, bolo 2 – 3-krát viac ako dievčat. Z pohľadu samotnej poruchy malo 46 % detí zmiešanú vývinovú poruchu učenia, 33 % detí izolovanú, 13 % zmiešanú vývinovú poruchu učenia spolu s ADD alebo ADHD a 8 % izolovanú vývinovú poruchu učenia s ADD alebo ADHD. Pomer dievčat a chlapcov bol skupine detí bez

poruchy učenia pomerne rovnaký. Chlapcov bolo 17 a dievčat 20. Dizajn výskumu možno charakterizovať ako kvantitatívno-kvalitatívny s dvoma rôznymi batériami metód pre jednotlivé výskumné skupiny. Prvá batéria metód bola určená pre deti s vývinovou poruchou učenia a obsahovala Huebnerovu multidimenzionálnu škálu životnej spokojnosti pre deti, SPAS a kvantitatívny projektívny dotazník nedokončených viet. Druhá batéria, pre deti bez tejto poruchy obsahovala dve časti: Huebnerovu multidimenzionálnu škálu životnej spokojnosti pre deti a SPAS.

Multidimenzionálna škála životnej spokojnosti pre deti (Multidimensional Life Satisfaction Scale for Children, 1994) zhotovená E. S. Huebnerom, profesorom školskej psychológie, sa zameriava na zistenie globálnej životnej spokojnosti u detí. Skladá sa zo špecifických oblastí, akými sú rodina, priatelia, škola, okolie (susedstvo) a sebahodnotenie. Obsahuje 40 výpovedí a úlohou dieťaťa je zakrúžkovať na škále od 1 - 4 (nikdy, niekedy, často, takmer vždy) možnosť, ktorá prislúcha jeho názoru a subjektívnemu prežívaniu. Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti detí alebo aj najnovšia verzia testu SPAS III z roku 1992, adaptovaný Z. Matějčekom a M. Vágnerovou, sa skladá zo 48 otázok, na ktoré ma dieťa odpovedať výberom z možností áno - nie. Otázky sú zoskupené do šiestich škál (všeobecné schopnosti, matematika, čítanie, pravopis, písanie, sebadôvera). Dotazník bol zvolený z dôvodu jeho príťažlivosti a jednoduchosti pre deti. Zo skúseností autorského kolektívu tohto dotazníka vieme, že deťom sa tento dotazník nezdá „vtieravý“ a možno ním získať i dôverné informácie. Je vhodný predovšetkým na posudzovanie školského sebapoňatia u rôznych skupín detí, na zistenie, ako žiaci prijímajú a prežívajú školské zmeny, ako vnímajú svoju školskú situáciu a akú majú predstavu o svojich schopnostiach a o sebe vo všeobecnosti. Poslednou metódou bol kvalitatívny dotazník nedokončených viet obsahujúci 13 nedokončených viet. Úlohou dieťaťa bolo spontánne doplniť myšlienky a danú vetu dokončiť (napr. Škola je pre mňa miesto....., So spolužiakmi/spolužiačkami (sa) zväčša....., So svojimi známami som....). Nedokončené vety sa zameriavali na vnímanie školy, aktivitu detí na vyučovaní, celkové prežívanie atmosféry v škole, vzťahovú rovinu školského života, odlišnosti medzi dieťaťom s vývinovou poruchou učenia a jeho vrstovníkmi, ale i na zistenie vnímania školských výsledkov a spokojnosti dieťaťa v škole či na možnosti zvládania školských neúspechov.

Jednotlivé časti výskumu boli vyhodnocované v závislosti od typu použitej výskumnej metódy. Zber údajov u detí bol realizovaný individuálne na viacerých základných školách, ako súkromných, tak aj štátnych. Výsledky získané pomocou výskumných metód, ako Multidimenzionálna škála životnej spokojnosti pre deti a Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti detí - SPAS III, sme spracovali pomocou matematicko-štatistických metód programu MS Excel a softvéru PSPP, v ktorom sme využili dvojitý nezávislý T-test. Štatistická významnosť bola nastavená na hladine α 0,05 na základe testov normality. Pri vyhodnocovaní projektívnej metódy nedokončených viet sme použili metódu vytvárania trsov používanú pri analýze kvalitatívnych dát. Výpovede detí sme zoskupili podľa toho, ktorej skúmanej oblasti sa týkali. Zamerali sme sa na sledovanie štyroch oblastí: na vnímanie školského prostredia, školské výsledky a zvládanie neúspechov, na kvalitu vzťahov so

spolužiakmi/spolužiačkami a deťmi navrhované zmeny. Daným spôsobom analýzy sme vytvorili induktívne formované kategórie v daných oblastiach (Miovský, 2006). Ak to bolo možné, kvantifikovali sme výpovede detí do určitých skupín (a percentuálne sme vyjadrili častotť výskytu), so zreteľom aj na ich jedinečnosť a jednotlivé odtiene.

V.Subjektívne vnímanie zvládania školských nárokov u detí s vývinovou poruchou učenia

Na základe analýzy údajov získaných pomocou Multidimenzionálnej škály životnej spokojnosti možno skonštatovať, že celková životná spokojnosť detí je nezávislá od prítomnosti vývinovej poruchy učenia. Deti s vývinovou poruchou učenia ako i deti bez vývinovej poruchy učenia, ktoré sa zúčastnili nášho výskumu, vykazujú podobné hodnoty pre životnú spokojnosť vo všetkých skúmaných oblastiach. Vo výsledkoch však môžeme odčítať, napriek nízkej štatistickej významnosti, že spokojnosť je u detí najnižšia v oblasti školy. Ako vidieť (*Tab. 1*), i sebahodnotenie dieťaťa je nezávislé od prítomnosti vývinovej poruchy učenia. Z výsledkov analýzy dát Dotazníka sebapoňatia školskej úspešnosti detí – SPAS III môžeme konštatovať, že je prítomný významný rozdiel medzi sebapoňatím školskej úspešnosti u detí s vývinovou poruchou učenia a bez vývinovej poruchy učenia. Najväčšie rozdiely sa zistili vo vnímaní školskej úspešnosti v oblasti matematiky, čítania a písania, a zároveň aj v celkovom poňatí školskej úspešnosti. Najmenej vnímanie školskej úspešnosti zasahuje oblasť pravopisu (*Tab. 1*).

Výsledky oboch dotazníkov taktiež poukazujú na nižšiu sebadôveru u dievčat s vývinovou poruchou učenia v porovnaní s chlapcami s touto poruchou. Dievčatá sa podľa týchto údajov hodnotia negatívnejšie. Cítia sa spokojnejšie vo vzťahu k priateľom a okoliu, a mierne aj vo vzťahu k škole. Naopak u chlapcov sme oproti dievčatám objavili signifikantné rozdiely vo vnímaní spokojnosti voči svojmu okoliu, ktoré hodnotili negatívnejšie. Okrem sebadôvery sme zaznamenali mierne, ale nie signifikantne znížené hodnotenia vo vnímaní celkovej školskej úspešnosti a matematiky u dievčat s vývinovou poruchou učenia. Nižšie hodnotenie získali dievčatá aj v oblasti vnímania svojich všeobecných schopností. Vyššie hodnotenie, oproti chlapcom s vývinovou poruchou učenia, však získali v oblasti písania a mierne aj v oblasti pravopisu.

Tabuľka 1, Sebapoňatie školskej úspešnosti a životnej spokojnosti u detí

Metóda		Deti s VPU priemer	Deti s VPU SD	Deti bez VPU priemer	Deti bez VPU SD	T-test $p < 0,05$
Multidimenzionál na škála životnej spokojnosti pre deti	Rodina	25,70	3,24	26,41	3,75	0,349
	Priatelia	28,39	5,13	28,86	3,28	0,581
	Škola	17,26	4,49	18,73	4,79	0,137
	Okolie	24,44	4,55	25,62	3,81	0,172
	Sebahodnotenie	20,02	3,00	19,89	3,23	0,850
	Celková životná spokojnosť	74,59	21,48	176,22	21,47	0,717
Dotazník sebapoňatia školskej úspešnosti - SPAS III.	Všeobecné schopnosti	2,03	1,62	3,27	2,05	0,003
	Matematika	3,43	2,60	5,43	2,32	0,000
	Čítanie	2,84	2,56	5,51	2,32	0,000
	Pravopis	1,97	2,11	3,11	3,02	0,048
	Písanie	2,66	2,08	4,70	2,48	0,000
	Sebadôvera	2,54	1,63	3,51	2,22	0,024
	Celkové sebapoňatie školskej úspešnosti	15,46	7,35	25,54	9,58	0,000

Empirické zistenia vyplývajúce z dát získaných metódou nedokončených viet od detí s diagnostikovanou vývinovou poruchou učenia sa dotýkajú troch oblastí: vnímania školského prostredia, vnímania školských výsledkov a zvládania neúspechov v škole a kvality vzťahov so spolužiakmi a spolužiačkami. Deti, ktoré sa zúčastnili nášho výskumu, charakterizujú školu rôzne. Pre najväčšiu skupinu detí predstavuje škola miesto radosti (28 %) a učenia (28 %). Pre podobne veľkú skupinu detí (26 %) je však škola skôr miestom utrpenia. A posledná skupina detí ju hodnotí ako miesto, ktoré vie byť niekedy zaujímavé, no zároveň i nudné a otravné (14 %). Deti mali taktiež zhodnotiť svoju zvyčajnú aktivitu na hodinách. Zistili sme zaujímavý rozdiel medzi dievčatami a chlapcami. Až jedna tretina chlapcov (32 %) hodnotila samých seba ako osobu, ktorá vyrušuje, nepočúva, nedáva pozor. Viac ako 45 % chlapcov ale zasa tvrdilo, že na hodinách počúva a sústreď sa. Len 6 % označilo svoje správanie na hodine ako vyrušujúce.

Rovnako veľká skupina detí s vývinovou poruchou učenia sa v škole cíti dobre a spokojne ako tá, ktorá v škole prežíva nudu a nervozitu (41 %). Ambivalentný vzťah vyjadrilo 15 % detí. Významný rozdiel sme postrehli pri deťoch, ktoré sa v škole cítia zle. Chlapcov, ktorí sa v škole necítili dobre bolo významnejšie viac ako dievčat, a to 45 % ku 29 %. Deti uvádzali ako dôvod pozitívneho prežívania školy najčastejšie dobrých spolužiakov a spolužiačky. Príčinami

negatívneho hodnotenia školy boli taktiež spolužiaci a spolužiačky, no ich nezáujem, nemožnosť začleniť sa, nevhodné správanie či nervozita. Nami sledovanú skupinu detí trápi, ak v škole niečomu nerozumejú a nechápu učebnú látku. Ako náročné tiež prežívajú písomné či ústne skúšanie ale i samotné učenie sa. U jednej štvrtiny detí (20 %) boli ako záťažové označované vzťahy s vrstovníkmi, najmä situácie, kedy sa im deti vysmievajú, sú zdrojom posmechu a cítia tlak porovnávania. Podľa výpovedí detí, až 82 % z nich je so svojimi vzťahmi v triede spokojných. Negatívne svoje vzťahy hodnotilo 16 % detí, z toho až jedna tretina všetkých dievčat (29 %), a len jedna sedmina všetkých chlapcov (14 %).

Školské výsledky sú jedným zo základných meradiel, ktoré deťom ukazujú, ako je ohodnotená ich snaha v škole a ich vedomosti a schopnosti. Deti s vývinovou poruchou učenia však majú tendenciu byť nespokojné so svojimi školskými výsledkami (54 %), pričom väčšiu tendenciu badať u chlapcov (55 %). 36% detí si myslí, že ich rodičia sú s ich známami spokojní, 34 % detí, že sú nespokojní, u 25 % prevažovali oba postoje a 3 % nám nevedelo odpovedať. Zdá sa teda, že najmä samotné deti sú tými, kto je so svojimi výsledkami nespokojný. Sú k sebe značne kritickí, pričom príčinu pripisujú nedostatočnej príprave na vyučovanie (34 %), vyrušovaniu a nesústredeniu sa (25 %), zábudlivosti, napr. chýbajúce pomôcky či domáca úloha (15 %), nevhodnému správaniu (10 %) alebo tomu, že nerozumejú učivu (5 %). Pri strete s neúspechom deti volia najčastejšie dva typy stratégií. Stratégie s pozitívnym ladením, ktoré sú charakteristické proaktivitou dieťaťa a snahou o nápravu, sa prejavujú ako prosba o dovysvetlenie učiva (od učiteľa/učiteľky či spolužiaka/spolužiačky) či doučenie sa. Opačnú skupinu vytvárajú stratégie negatívneho ladenia prejavujúce sa prejavmi agresie, zlosti či ľahostajnosťou, ale tiež prežívaním smútku. V tejto oblasti sme zistili výrazný rozdiel medzi zvládaním neúspechu u dievčat a u chlapcov. Dievčatá mali tendenciu voľiť skôr negatívny prístup (65 %), chlapci naopak (64 %). Celkovo majú podľa našich zistení deti vo všeobecnosti tendenciu konať skôr pozitívne (57 %) ako negatívne (42 %).

Záver

Sebapoňatie dieťaťa v školskom veku je určované predovšetkým tým, čo dieťa dokáže (Říčan, 2010). Školský úspech má pre neho taký význam, aký mu prisudzuje okolie, jeho rodičia, učitelia a učiteľky, kamaráti a školský kolektív, v ktorom funguje. Celkový sebaobraz dieťaťa veľmi vplyva aj na jeho výkon v iných, nielen školských činnostiach a na motiváciu k rôznym aktivitám. Zotrvačnosť sebahodnotenia u detí je tak často z dôvodu rigidity postojov okolia dlhodobá a nemení sa. Keď nie je jasné, ako jednotlivec hodnotí sám seba, je podstatné, že vnímanie seba samého do značnej miery ovplyvňuje jeho vzťahy k druhým ľuďom, taktiež typ sociálnej činnosti a mieru úzkosti v rôznych situáciách (Matějček, Vágnerová, 1992). Existuje všeobecná tendencia k stálosti vnemov a predstáv, ktoré sa vzťahujú na seba samého. Sebapoňatie potrebuje stálu a pevnú štruktúru, keďže zmeny v sebapoňatí môžu spôsobovať u jednotlivca neistotu (Balcar, 1983). Ako sa ukázalo aj v našom výskume, deti s vývinovou poruchou učenia majú nižšiu sebadôveru ako deti bez vývinovej poruchy učenia a považujú sa tiež za školsky menej úspešné. Jasne vyjadrujú príčiny svojich neúspechov a vymenúvajú

stratégie, ktorými ich zvládajú. Oporu a podporu hľadajú nielen v sebe samých, ale najmä v sociálnom okolí – rodičoch či spolužiakoch a spolužiačkach. Je rozhodne pozitívne, že informácie o tejto poruche, osobnosti dieťaťa a možnostiach pomoci sú omnoho viac rozšírené ako tomu bolo v minulosti. Napriek tomu považujeme za potrebné stále aktualizovať poznatky a porovnávať ich s reálnou situáciou v danej škole či u konkrétného dieťaťa. Najmä v prípade, ak dieťa volí pri zvládaní neúspechu skôr negatívne ladené copingové stratégie. Ako sa ukazuje aj v našom výskume, ide väčšmi o dievčatá. Podľa R. S. Martínez a kol. (2004) vykazujú práve dievčatá s vývinovou poruchou učenia vyššie skóre sociálneho stresu a depresie. Chlapci majú vyššie skóre v oblasti školskej prispôsobivosti. J. Lerner a F. Kline (2006) tvrdia, že žiaci s poruchami učenia sa často cítia osamelí a ohrození, čo sa môže následne prejavíť aj vo všetkých sférach života, tzn. aj v oblasti sociálnych vzťahov. Keďže sa deti s vývinovou poruchou učenia hodnotia vo všetkých oblastiach týkajúcich sa školského úspechu výrazne horšie, odporúčame preto zamerať sa na posilnenie ich sebadôvery a sebaúcty.

Referencie a citácie

- (1) BALCAR, K. 1983. Úvod do studia psychologie osobnosti. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 231 s.
- (2) BELKOVÁ, V. 2004. Podiel školy a rodiny na náprave dyslexie. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2004. 76 s. ISBN 80-8055-991-0.
- (3) BONIFACCI, P., STORTI, M., TOBIA, B., SUARDI, A. 2015. Specific Learning Disorders – A Look Inside Children's and Parents' Psychological Well-Being and Relationships. In Journal of Learning Disabilities, 2015. č. 1.
- (4) CZUDOWSKI-MARDELL, C. 2001. The top ten predictors for identifying young children at risk. In Thalamus, roč. 19. 2001, č. 1, s. 34-40.
- (5) ELBAUM, B. 2002. The Self-Concept of Students with Learning Disabilities: A Meta-Analysis of Comparisons Across Different Placement. In: Learning Disabilities, roč. 17, 2002. č. 4, s. 216-226.
- (6) GALLEGOS, J., LANGLEY, A., VILLEGAS, D. 2012. Anxiety, Depression, and Coping Skills Among Mexican School Children. In Journal of Learning Disabilities, roč. 35, 2012. č. 1, s. 54-61.
- (7) HARČARÍKOVÁ, T. 2010. Základy pedagogiky jednotlivcov so špecifickými poruchami učenia. 1. vyd. Bratislava: IRIS, 2010. 141 s. ISBN 978-80-89238-31-6.
- (8) HARČARÍKOVÁ, T., PREČUCHOVÁ-ŠTEFANOVIČOVÁ, A., GOGOVÁ, T., ŠUŠOROVÁ, V. 2013. Pedagogika detí s poruchami učenia, správania a autizmom raného a predškolského veku. 1. vyd. Bratislava: IRIS, 2013. 146 s. ISBN 978-80-89238-89-7.
- (9) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- (10) HAVLÍK, R., KOŤA, J. 2002. Sociologie výchovy a školy. Praha: Portál, 2002. 184 s. ISBN 80-7178-635-7.
- (11) HUEBNER, E. S. 1994. Preliminary Development and Validation of a Multidimensional Life Satisfaction Scale for Children. In American Psychology Association, roč. 6, 1994. č. 2, s. 149-158.

- (12) KLÉGROVÁ, J. 1999. Školní sebezpojetí žáků 7. ročníku speciální třídy pro děti s poruchami učení. In Kucharská, A. Specifické poruchy učení a chování. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-294-7.
- (13) LEMEŠOVÁ, M. 2012. Socializačné aspekty kultúry školy o pravidlách, hraniciach a problémoch v školskom prostredí. In LUKŠÍK, I. (Ed.). Kultúra škôl a výchovných zariadení. Bratislava: Univerzita Komenského, 2012. ISBN 978-80-223-2962-0. S. 146-168.
- (14) LERNER, J., KLINE, F. 2006. Learning Disabilities and Related Disorders: Characteristics and Teaching Strategies. 1. vyd. USA: Houghton Mifflin Company, 2006. 549 s. ISBN 0-618-47402-1.
- (15) MARTÍNEZ, R. S., SEMRUD-CLIKEMAN, M. 2004. Emotional Adjustment and Aschool Functioning of Young Adolescents with Multiple Versus Single Learning Disabilities. In Journal of Learning Disabilities, roč. 37, 2004. č. 5, s. 411-420.
- (16) MATĚJČEK, Z. 1987. Dyslexie. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 238 s. ISBN 14-319-88.
- (17) MATĚJČEK, Z., VÁGNEROVÁ M. 1992. Dotazník sebezpojetí školní úspěšnosti dětí – Příručka. 1. vyd. Bratislava: Psychodiagnostika, 1992. 50 s.
- (18) MATĚJČEK, Z., VÁGNEROVÁ M. 2006. Sociální aspekty dyslexie. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. 271 s. ISBN 80-246-1173-2.
- (19) MIOVSKÝ, M. 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- (20) REID, G. 2003. Dyslexia: A Practitioner's Handbook. 4. vyd. Wiley: Chichester, 2003. 408 s. ISBN 978-0470760406.
- (21) ŘÍČAN, P. 2010. Psychologie osobnosti: obor v pohybu. 6., rev. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. 208 s. ISBN 9788024731339.
- (22) UIPŠ – Ústav informácií a prognóz školstva v SR [online]. 2015. [citované 2016-04-20]. Dostupné na <<http://www.cvtisr.sk/>>
- (23) VÁGNEROVÁ, M. 2005. Školní poradenská psychologie pro pedagogy. Praha: Karolinum, 2005. 430 s. ISBN 80-246-1074-4.
- (24) VÁGNEROVÁ, M. 2006. Vztahy spolužáků k dyslektickému vrstevníkovi. In Československá psychologie, roč. 50. 2006. č. 4, s. 311-326.
- (25) WIENER, J., SCHNEIDER, B. H. 2002. A multisource Exploration of the Friendship Patterns of Children with and Without Learning Disabilities. In Journal of Abnormal Child Psychology, roč. 30, 2002, č. 2, s. 127-141.
- (26) ŽÁČKOVÁ, H. 1994. Z výsledků průzkumu, emotivita dyslektických dětí. In Sborník Specifické poruchy učení a chování. Praha: IPPV. 1994.

PREJAVY PORUCHY POZORNOSTI A HYPERAKTIVITY U DETÍ V PREDŠKOLSKOM VEKU V MATERSKÝCH ŠKOLÁCH

Veronika Zaňátová, Zlatica Jursová Zacharová

Katedra psychológie a patopsychológie, Ústav psychologických a logopedických štúdií, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, zacharova@fedu.uniba.sk

Abstract

Paper is focused on the attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). It's aim is the research of kindergarten teachers' opinions on perception of this disorder. The research sample consisted of 80 teachers who were administered the questionnaire on their opinions. The opinions of teachers are partway concurrent with ICD (10) and the specialistic literature in ambits of external signs, ambits at play, etc. However, the teachers are not confident about their opinions. They concerned about internal signs of disorder (disturbed emotionalism, etc.). It emerges from results that teachers in average did not know answer to items associated with general characteristics of ADHD. Up to 81.25 % surveyed teachers think their knowledge of the signs of ADHD is inadequate and only 17.5 % consider it sufficient, while 6.25 % gained the knowledge about their signs from courses, 33.75 % at school. 90 % of teachers would like to be more educated about ADHD. The results show that there should be more opportunities for present and also future teachers which would help to improve their knowledge about external but mainly internal signs which are more difficult to handle.

Key words: ADHD, pre-schoolage, implicit theories of teachers.

Abstrakt

Štúdia je zameraná na problematiku prejavov poruchy pozornosti a hyperaktivity (ADHD). Cieľom je uskutočniť prieskum názorov učiteľov a učiteľiek v materských školách na prejavy tejto poruchy. Výskumnú vzorku tvorilo 80 učiteľov, ktorým bol administrovaný dotazník zameraný na zistenie, či sú ich názory týkajúce sa prejavov a charakteristík ADHD v súlade s MKCH (10) a odbornou literatúrou. Názory učiteľov sa čiastočne zhodujú s MKCH (10) a odbornou literatúrou v oblasti vonkajších prejavov, prejavov pri aktivitách, hre a pod. Učitelia o svojich názoroch nie sú presvedčení. Majú menej poznatkov o prejavoch vnútorného charakteru (narušená emocionálnosť a pod.). Z výsledkov vyplynulo, že učitelia v priemere nevedeli odpovedať na položky, týkajúce sa všeobecných charakteristík ADHD. Až 81,25 % opýtaných učiteľov si myslí, že ich poznatky o prejavoch ADHD sú nedostatočné, pričom len 6,25 % učiteľov získalo poznatky o prejavoch z rôznych kurzov a 33,75 % počas pregraduálneho štúdia. 90 % učiteľov by malo záujem o ďalšie vzdelávanie ohľadom prejavov poruchy ADHD. Z výsledkov vyplýva, že by terajší aj budúci učitelia a učiteľky potrebovali mať viac možností zlepšiť svoje poznatky ohľadom vonkajších ale najmä vnútorných prejavov poruchy, ktoré predstavujú pre dieťa veľkú záťaž.

Kľúčové slová: ADHD, predškolský vek, implicitné teórie učiteľov.

JEL Classification I210 Analysis of Education

I. Úvod

Medzi úlohy učiteľa by mala patriť schopnosť rozlíšiť, či ide o dieťa, ktoré sa snaží svojimi nevhodnými prejavmi, impulzivitou či nepokojom ventilovať svoju vnútornú nepohodu alebo či ide o prejavy **poruchy pozornosti a hyperaktivity**. Mali by dobre porozumieť diagnostike, etiológii, poznať prejavy. Deti s touto poruchou sa nesprávajú zámerne nevhodne, a preto si vyžadujú špecifický prístup a porozumenie. Správna spolupráca môže pomôcť deťom aj učiteľom prekonať stres. Avšak treba zdôrazniť, že značná aktivita a živosť je u detí predškolského veku bežná. Aktívne a živé dieťa ešte neznamená, že je hyperaktívne v zmysle poruchy.

Podľa amerického klasifikačného systému chorôb DSM V (Diagnostický a štatistický manuál duševných chorôb, piata revízia) je porucha pozornosti u detí označená ako **ADHD** (Attention deficit/hyperactivity disorder) a podľa európskeho systému MKCH (10) ako **hyperkinetický syndróm**. Hoci v práci používame pojem ADHD, na Slovensku v diagnostike dominuje používanie klasifikačného systému MKCH (10), ktorý je striktnejší ako DSM (V). Medzi klasifikačnými systémami existujú rozdiely, čo sa týka názvu poruchy, vymedzenia diagnostických kritérií, symptomatiky, subtypov a pridružených chorôb, ich bližšie porovnanie uvádzame v tabuľke č. 1.

Podľa Munden a Arcelus (2008, s. 47) „ADHD je klasickým príkladom bio-psycho-sociálnej poruchy. Symptómy sú výsledkom jedinečného biologického a psychického ústrojenstva jednotlivca, jeho životných skúseností a vplyvu prostredia, v ktorom sa nachádza“. Charakteristickou črtou tejto neurovývinovej poruchy je multikauzálna podmienenosť, podľa ktorej sa musí stretnúť viac príčin, aby sa syndróm rozvinul. Medzi základné symptómy poruchy pozornosti patria: narušená autoregulácia, tenacita, vigilita, distribúcia aj selektívna pozornosť. Hyperaktivita sa prejavuje neustálym chronickým nepokojom, a často bezúčelovým pohybom (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001). Impulzivita je charakteristická neschopnosťou vhodnej i nevhodnej reakcie na impulz (Munden, Arcelus, 2008).

Tabuľka č. 1, Porovnanie diagnostických kritérií podľa klasifikačných systémov.

	ADHD podľa DSM (IV/V) USA	Hyperkinetický syndróm podľa MKCH (10)
Prevalencia	5– 6 %	1 – 2 %
Diagnostické kritériá		
Symptómy pre poruchu pozornosti	6/9	6/9 povinne
Symptómy pre hyperaktivitu	6/9	3/5 povinne
Symptómy pre impulzivitu	0 povinne	1/4 povinne
Miesta výskytu/prostredie	2 - 3 (v škole, doma)	2 - 3 (v škole, doma)
Doba trvania prejavovaných symptómov	minimálne pol roka	minimálne pol roka
Vek pre výskyt symptómov	Od 6 - 12 rokov	6 - 7

Podľa Jursová Zacharová et al. (2015), následne upravené

1.1. ADHD v predškolskom veku

Symptómy sa u dieťaťa zväčša objavujú alebo zhoršujú vtedy, keď sa dieťa ocitá v situácii, pre ktorú je potrebná sústredenosť, duševné úsilie, alebo pri jednostranných, pre deti nudných aktivitách či v prostredí s väčším množstvom pôsobiacich podnetov (Škrdlíková, 2015). Symptómy počas života pribúdajú či ubúdajú, ale celkovo nie je možné ADHD odstrániť (Munden, Arcelus, 2008).

Dieťa predškolského veku s ADHD je živé, neposedné, musí byť stále pod dohľadom (Murgaš, et al., 2011). Šuba (2009) dodáva, že u 50 % detí s ADHD je prítomný tzv. syndróm neobratného dieťaťa, kedy u dieťaťa pozorujeme jemné narušenie motorických schopností, čo Končeková (2004) popisuje slovami nekoordinované a nešikovné. Tiež uvádza, že sú časté úrazy kvôli neovládateľnej aktivite. Podľa kritérií pre ADHD dieťa neustále rozpráva, aj bezdôvodne. V predškolskom období je však normálne, že deti si stále niečo rozprávajú či spievajú, zväčša sami pre seba, preto sa dá o tomto prejave ADHD v predškolskom období pochybovať. U zdravých detí sa začína rozširovať časová predstavivosť (včera, zajtra) (Langmeier, Krejčířová, 2006), v porovnaní s deťmi s poruchou, sú to deti prítomnosti, majú problém s časom, sú netrpezlivé (Lipnická, 2001/2002). V predškolskom období sa vyvíjajú sociálne kontroly, normy správania, dieťa dokáže prostredníctvom vnútornej reči ovládať svoje náhle impulzy a poslúchnuť príkazy (Langmeier, Krejčířová, 2006). Dieťa s ADHD nie je tieto normy schopné dodržiavať, ich osvojovanie je oneskorené, nevedia ovládať svoje momentálne impulzy (Končeková, 2004). Vo veku dva až štyri roky je normálne obdobie vzdoru, aj keď niekedy pretrvá do predškolského veku (Škrdlíková, 2015). U ADHD sa vzdorovité správanie stupňuje (Munden, Arcelus, 2008). Deti s ADHD majú problém s empatiou, pretože než sa stihne dieťa vcítiť do druhého, jeho pozornosť si získajú ďalšie podnety (Škrdlíková, 2015). Deti s poruchou sú pri hre impulzívne až agresívne, roztržité, neriadia sa pravidlami, nevydržia do konca, často nedokážu spolupracovať a hrajú sa radšej samé. Najradšej majú pohybové hry (Končeková, 2004).

Približne u jednej tretiny detí s poruchou sa objavujú problémy s učením a iné (Murgaš et al., 2011). Dieťa máva oslabený ľavo-pravý pohyb očí, rozoznanie figúry od pozadia, zrakovú a sluchovú pamäť, orientáciu v priestore aj pravo-ľavú, zrakové aj sluchové rozlišovanie, a pod. (Ožvaldová, Papp, 2007). Emocionalita býva narušená aj preto, lebo stále počúvajú zákazy a slovo „nie“. Býva oslabený očný kontakt, ktorý je potrebný pre vzájomnú interakciu (Škrdlíková, 2015). Tým, že deti sú neustále vystavované kritike, odmietaniu a podhodnocovaniu, ich sebahodnotenie býva nízke (Svoboda et al., 2001). Potvrďuje to aj výskum vnímania sebahodnotenia detí rodičmi a učiteľmi. Bolo zistené, že sebahodnotenie u dievčat s ADHD je podstatne negatívnejšie oproti kontrolnej vzorke dievčat. U chlapcov s ADHD a bez bol tiež zaznamenaný rozdiel, ale oveľa menší ako u dievčat (Eisenberg, Schneider, 2007). Dieťa sa proti tejto záťaži bráni buď postojom, že vnútorne nepríjemnú spätnú väzbu popiera a vytvára si zidealizovaný obraz sám o sebe, alebo sa správanie ešte zhorší („Ak som zlý, budem zlým.“), čo značí istý efekt nálepkovania. Až u 33 % detí sa objavuje depresia a u 30 % detí úzkostné poruchy (Munden, Arcelus, 2008). Kvôli nevyzretému sociálnemu správaniu, emocionálnemu rozladeniu, prchkosti, deti s ADHD mávajú problém s vytváraním si priateľských vzťahov, sú často odmietané (Melocíková, 2008).

Prejavy správania detí s ADHD sú v predškolskom veku podobné prejavom správania nadaných detí. Patrí sem najmä impulzívne a konfliktné správanie, narušená emocionalita, problém podriaďiť sa pravidlám (Šťáva, 2010). Laznibatová (2001) dopĺňa tiež vývinové nerovnosti, zaostalý emocionálny či sociálny vývin, anxiety, zvýšenú afektivitu, znížený grafomotorický prejav, slabú pohybovú zdatnosť, poruchy reči, poruchy učenia (napr. dieťa trpí dyslexiou ale vyniká v matematike), problémy so sociálnou interakciou a iné. Laznibatová a Jurášková (2005) uskutočnili výskum zameraný na výskyt hyperaktívneho správania u nadaných detí. Vzorku tvorilo 36 chlapcov a 15 dievčat v mladšom školskom veku s diagnostikovaným nadaním a kontrolnú vzorku tvorilo 47 chlapcov a 40 dievčat prvého stupňa bežných tried základnej školy. Autorky zistili, že u nadaných detí je štatisticky významne vyšší výskyt prejavov ADHD v porovnaní s kontrolnou vzorkou. Podľa zistení sa prejavuje vyšší výskyt poruchy pozornosti a hyperaktivity u detí s IQ okolo 140 a zároveň nižší výskyt u detí s IQ pod 140 a nad 150 (Laznibatová, Jurášková, 2005). Zdá sa, že nadanie a hyperaktivita, resp. ADHD spolu súvisia, čo vedie k požiadavke špecifickej práce s nadanými deťmi.

Prejavy ADHD sú najzreteľnejšie v období, keď dieťa vstúpi do školy. Vtedy sa od neho očakáva, že sa bude riadiť pravidlami, sedieť štyridsaťpäť minút na jednom mieste a dávať pozor, sústrediť sa. Podľa Altherr et al. (2005, in Murgaš et al., 2011) existujú však aj pozitíva u jednotlivca s ADHD využiteľné v škole, napríklad jeho simultánne konanie, vysoký výkon pri nátlaku, zmysel pre humor, kreativita, schopnosť sa nadpriemerne nadchnúť pre niečo, zmysel pre spravodlivosť, energia a iné.

Z fyziologického hľadiska sa v tomto období môžu objavovať problémy so spánkom (poruchy zaspávania, nepokojný spánok) (Murgaš et al., 2011). Poruchy spánku sú sprievodným javom

pri ADHD až u 50 - 60 % detí (Cohen-Zion, Ancoli-Israel, 2004). Je dôležité zistiť, či ide o sprievodný prejav ADHD alebo sú poruchy spánku primárnym problémom. Malo by sa sledovať, koľko dieťa vypije tekutín, pretože sa stáva, že deti trpia častým a nutkavým pitím.

1.2. Informovanosť o ADHD medzi učiteľmi materskej školy

Medzi všeobecné ciele materskej školy patrí aj identifikácia detí so špeciálnymi vzdelávacími potrebami (Štátny pedagogický ústav, 2015). Aby bolo možné tento cieľ naplniť, je potrebné, aby učelia a učiteľky poznali problematiku poruchy ADHD, základné diagnostické kritériá a spôsob a metódy ako pracovať s deťmi so špeciálnymi vzdelávacími potrebami. Podľa Ivančíkovej (2015) učelia a učiteľky na Slovensku zväčša nemajú hlbšie poznatky o ADHD, a ak sa nájdú výnimky, väčšinou získavajú vedomosti samoštúdiom. Spano (2010) zistil, že veľa učiteľov pozná pozadie rôznych postihnutí, no len málo z nich verí, že by dokázali vytvoriť potrebné opatrenia, ak by sa vyskytlo v ich triede dieťa s problémovým správaním, s autizmom, zmyslovými poruchami či Downovým syndrómom. V jeho výskume si väčšina učiteľov myslela, že potrebujú viac špecifický tréning zameraný na pomoc deťom s ADHD. Treba však podotknúť, že išlo o učiteľov v Indiane, tí nepotrebujú pedagogické vzdelanie, aby sa mohli uchádzať o miesto pedagóga v MŠ (Spano, 2010). V roku 2005 bol zverejnený exploračný výskum, ktorého cieľom bolo skúmať predchádzajúce skúsenosti učiteľov s ADHD žiakmi, ich vedomosti a názory týkajúce sa poruchy, a či napríklad dĺžka praxe učiteľa súvisí s jeho lepšími vedomosťami o ADHD (Stormont & Stebbins, 2005). Výskumu sa zúčastnilo 138 učiteľov a učiteliek kaukazského pôvodu, s praxou menšou ako štyri roky a všetci učili deti vo veku troch až šesť rokov. Bolo zistené, že učelia sa najčastejšie stretávali s informáciami o ADHD v časopisoch, polovica videla TV program o ADHD, menej ako polovica prečítala knihu o poruche. Najmenšie percento učiteľov chodilo na špecializovaný kurz či spolupracovalo s lekárom pri nejakom prípade dieťaťa s ADHD. 77 % učiteľov uviedlo, že nie je ľahké rozpoznať ADHD u detí v MŠ a 65 % si myslelo, že nerozumie diagnostike poruchy. Vo vedomostnom teste výsledky ukázali, že čím vyššie vzdelanie má učiteľ, tým má viac vedomostí o poruche, a tiež, že počet rokov praxe nemá vplyv na vedomosti o ADHD (Stormont & Stebbins, 2005).

II. Výskum

Cieľom práce bola empirická štúdia zameraná na prieskum názorov učiteľov a učiteliek v materských školách týkajúcich sa prejavov poruchy pozornosti a hyperaktivity u detí v predškolskom veku. Zisťovali sme, ako vnímajú učelia a učiteľky deti s ADHD, aké charakteristiky a prejavy správania by týmto deťom pripísali na základe svojich skúseností a poznatkov. Implicitné teórie týkajúce sa problematiky detí s ADHD, ktoré si učelia a učiteľky utvárajú pri práci s deťmi boli konfrontované s poznatkami učiteľov ohľadom diagnostiky ADHD u detí v porovnaní s diagnostickými kritériami MKCH (10), pričom bol braný do úvahy vek učiteliek a ich pedagogická prax.

Výskumné otázky:

1. Sú názory učiteľov a učiteľiek expertov na všeobecné charakteristiky ADHD viac v súlade s MKCH (10) a odbornou literatúrou ako názory učiteľov a učiteľiek začiatočníkov?
2. Považujú učelia a učiteľky v MŠ svoje poznatky o prejavoch ADHD za postačujúce?
3. Akým spôsobom získavajú učelia a učiteľky najčastejšie informácie o prejavoch ADHD?

1.3. Pribeh výskumu

Na základe teoretických poznatkov bol zostavený *Dotazník prejavov pozornosti s hyperaktivitou v predškolskom veku očami učiteľov a učiteľiek* (Zaňátová, 2016), vytvorený ako súčasť záverečnej práce na PdF UK. Bol vytvorený prepojením dotazníkov *Vanderbilt ADHD Diagnostic Teacher Rating Scale* (Wolreich et al., 1998), *Attention Deficit Disorder (ADD/ADHD) Test* (Grohol, 2015), *Dotazník Predností a nedostatkov (SDQ-Svk)*, *ADHD Rating Scale IV. - Preschool Version*, *Attention Deficit Hyperactivity Disorder Rating Scale-IV--School Version* (DuPaul et al., 1994), *Dotazník pro učitele MŠ pro děti s předpokládanou diagnózou ADHD a ADD* (Conners, 1969, in Paclt, 2007). Dotazník obsahuje 51 položiek zameraných na prejavy dieťaťa s ADHD a 21 položiek zameraných na poznatky a ich zdroje u učiteľov a učiteľiek v materských školách. Dotazník bol administrovaný 100 učiteľkám v MŠ v štyroch slovenských krajochoch. Návratnosť dotazníkov bola 90 %, pričom 10 % dotazníkov bolo vylúčených z dôvodu nekompletného alebo chybného vyplnenia. Celkový počet respondentov a respondentiek bol 80. Dotazníky boli spracované pomocou programu Excel a v štatistickom programe IBM SPSS Statistics 20.

Prvá časť dotazníka bola vo forme Likertovej škály, zameraná na prejavy dieťaťa s ADHD. Skladala sa z výrokov, ktoré respondenti a respondetky hodnotili na škále od päť po jedna, pričom číslo päť predstavovalo hodnotu „úplne súhlasím“ a jedna „úplne nesúhlasím“. Táto časť dotazníka obsahovala štyri časti zamerané na:

1. subškála: *aktivity, hry a ADHD*, ktorú tvorilo dvanásť výrokov zameraných na prejavy ADHD počas aktivít, hier a pod.
2. subškála: *prejavy v správaní*, obsahovala osemnásť výrokov týkajúcich sa prejavov správania dieťaťa s ADHD.
3. subškála: *osobnostné črty (emocionalita)* s jedenástimi výrokmi, zameraná na emocionalitu dieťaťa s ADHD.
4. subškála: prejavy na fyziologickej úrovni s názvom *fyziologické prejavy*.

Druhá časť dotazníka bola zostavená z dvoch častí, pričom prvá časť s názvom *vedomostná časť* pozostávala z jedenástich výrokov, zameraných na všeobecné poznatky o poruche. Respondenti mali na výber tri odpovede, a to: „áno – neviem - nie“. Posledných desať položiek sa týkalo *skúsenosti a informovanosti učiteľov a učiteľiek o ADHD*.

Reliabilita dotazníka pre položky 1 až 51 vypočítaná štatistickým programom IBM SPSS 20 dosahovala hodnotu *Cronbachova alpha* = 0,816. Dotazník je možné považovať za spoľahlivý.

1.4. Výskumná vzorka

Dotazník bol administrovaný učiteľom a učiteľkám v materských školách na Slovensku. Výskumný súbor tvorilo 80 respondentov a respondentiek, z čoho bolo 79 učiteliek materských škôl a 1 učiteľ materskej školy. Výber bol dostupný. Zapojených bolo 27 (33,75 %) učiteliek v mladšom dospelom veku (20 - 35 rokov), 18 (22,50 %) učiteľov a učiteliek v strednom dospelom veku (35 - 45 rokov) a 35 (43,75 %) v staršom dospelom veku (45 - 60 rokov). Priemerný vek všetkých respondentov bol 40,78 rokov. Učitelia a učiteľky boli rozdelení do skupín podľa dĺžky pedagogickej praxe na začiatníkov (0 – 5 rokov), s dlhodobou praxou (5 - 20 rokov) a učiteľov expertov (20 a viac rokov). Začiatníkov bolo 18 (22,50 %), s dlhodobou praxou 27 (33,75 %) a učiteľov expertov 35 (43,75 %), pričom celkový priemer dĺžky pedagogickej praxe u respondentov bol 16,94 rokov.

1.5. Výsledky výskumu

Čo sa týka prejavov správania a špecifických prejavov detí s ADHD respondenti najčastejšie súhlasili s výroky na subškále dotazníka Úlohy, aktivity a hry, hodnoty odpovedí sa približovali k 4, t. j. „viac súhlasím ako nesúhlasím“. Naopak pri položkách v subškále osobnostné črty učiteľa a učiteľky viac odpovedali, že nemajú vyhranený názor (3), alebo skôr nesúhlasia ako súhlasia. Podobne odpovedali aj na fyziologické prejavy, kde sa najčastejšia určovaná hodnota bola 3, t. j. „nemám vyhranený názor“ (tabuľka č. 2).

Tabuľka č.2, Priemerné hodnoty určené celým súborom v jednotlivých častiach dotazníka

Subškály dotazníka:	Úlohy, aktivity, hry	Prejavy v správaní	Osobnostné črty	Fyziologické prejavy
Počet učiteľov	80	80	80	80
Priemerné hodnoty	4,05	3,64	2,79	2,95
Medián	4,08	3,67	2,83	3
Modus	4,08	2,78	2,56 ^a	3
Št. odchýlka	0,453	0,464	0,485	0,612
Minimum	2,67	2,5	1,56	1,1
Maximum	5	4,5	3,78	3,9

a. Existuje viacnásobný Modus. Zobrazená je najnižšia hodnota.

Učitelia sa takmer jednotne zhodli, že dieťa s ADHD „ľahko vyrušia vonkajšie podnety“ a „je nepokojné, nevydrží dlho bez pohybu“ (tabuľka č. 3). Na druhej strane učitelia najmenej súhlasili s výrokmi „dieťa pri plnení aktivity vydrží dokonca“ alebo výroky „dieťa sa pokakáva“ a „dieťa trpí nadváhou“ (tabuľka č. 4).

Tabuľka č. 3, Výroky týkajúce sa detí s ADHD, s ktorými učitelia najviac súhlasili

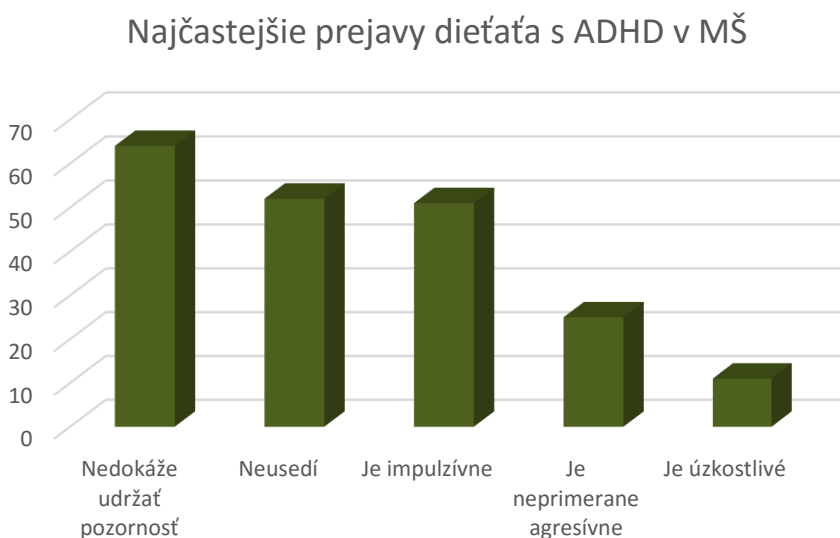
	Počet	Minimum	Maximum	Priemer	Šd. odchylka
Dieťa ľahko vyrušia vonkajšie podnety.	80	2,00	5,00	4,7000	,53722
Je nepokojné, nevydrží dlho bez pohybu.	80	3,00	5,00	4,6750	,54599
Dieťa má zvyčajne problémy pri úlohovej situácii/hre udržať pozornosť u danej činnosti.	80	2,00	5,00	4,5000	,63645
Nedokáže v pokoji sedieť, vrtí sa alebo sa pohyďáva.	80	1,00	5,00	4,4750	,79516
Veľa krát nevládne dokončiť úlohu/aktivitu.	80	1,00	5,00	4,3875	,96119
Dieťa často pobehuje alebo vylieza, keď sa očakáva, že bude sedieť, resp. v situáciách, keď je to nevhodné.	80	1,00	5,00	4,2750	,96751
Dieťa robí počas úlohy/aktivity chyby z nepozornosti, často si nevšíma detaily.	80	2,00	5,00	4,2750	,76266
Pre dieťa je ťažké zapojiť sa do hier a aktivít, pri ktorých je potrebný pokoj a ticho.	80	2,00	5,00	4,2625	,83808
Často sa zdá, ako keby ma nepočúvalo, keď naň priamo hovorím.	80	1,00	5,00	4,2375	,98397
Pri hre/aktivite nedokáže počkať, kým bude na rade.	80	1,00	5,00	4,1125	,88581
Často má problémy s organizáciou svojej činnosti (časové a prioritné prerozdelenie činností).	80	1,00	5,00	4,1125	,95459
Dieťa je akoby stále v pohybe a, akoby bolo poháňané motorom.	80	1,00	5,00	4,0250	1,00599
Dieťa nepostupuje podľa inštrukcií učiteľa/ky.	80	1,00	5,00	4,0125	,99992

Tabuľka č. 4, Výroky týkajúce sa detí s ADHD, s ktorými učitelia materskej školy nesúhlasili

	Počet	Minimum	Maximum	Priemer	Šd. odchylka
Je zlomyseľné a mstivé.	80	1,00	5,00	2,5000	,98083
Obviňuje sa často za problémy, cíti sa vinné.	80	1,00	4,00	2,4875	,88581
Cíti sa osamelo, nechceme, akoby ho nikto nemal rád.	80	1,00	4,00	2,4875	,88581
Bojí sa (je ustráchané, úzkostlivé).	80	1,00	5,00	2,4875	1,00623
Správa sa ohľaduplne k ostatným.	80	1,00	5,00	2,4250	,92470
Pokakáva sa.	80	1,00	5,00	2,4000	,89443
Trpí nadváhou.	80	1,00	5,00	2,4000	1,12058
Pri plnení úloh/aktivity, zotrva do konca.	80	1,00	5,00	2,3125	1,16482

Za najčastejšie prejavy dieťaťa s ADHD v MŠ označili učitelia a učiteľky, že dieťa nedokáže udržať pozornosť pri vykonávaní činnosti, neusadí a trpí impulzívnosťou. Možnosti, že dieťa je neprimerane agresívne a úzkostlivé boli označené v menšej miere (graf č. 1).

Graf č. 1, Najčastejšie prejavy správania dieťaťa s ADHD v MŠ podľa učiteľov a učiteliek MŠ

Medzi učiteľkami a učiteľmi s rôznou dĺžkou praxe neboli výrazné rozdiely v odpovediach na otázky na jednotlivých škálach dotazníka. Mierne rozdiely sú badateľné len v škále Aktivita, úlohy a hry, pričom skúsenejší učitelia súhlasili s uvedenými výroky o deťoch s ADHD (Tabuľka č. 5)

Tabuľka č. 5, Rozdiely v priemerných odpovediach učiteľov podľa dĺžky praxe

		začínajúci učitelia	učitelia s praxou	učitelia experti
Subškály dotazníka:	počet	20	30	30
Aktivita, úlohy a hry	priemer	3,9750	3,9583	4,1972
	SD	,54685	,46771	,33368
Prejavy správania	priemer	3,6111	3,6407	3,6481
	SD	,45741	,40134	,53711
Osobnostné črty	priemer	2,8611	2,6889	2,8407
	SD	,60093	,43023	,45174
Fyziologické prejavy	priemer	2,9750	2,9533	2,9300
	SD	,63733	,47324	,72974

Kým v prvej časti dotazníka učitelia a učiteľky súhlasili s predkladanými výroky na základe svojich skúseností a v súlade so svojimi implicitnými teóriami, v druhej časti dotazníka boli položené jednoznačné otázky týkajúce sa poznatkov a vedomostí o problematike ADHD u detí. Tieto otázky sa opierali ako o diagnostické kritériá podľa MKCH 10, tak aj o známe informácie, ktoré môžu pomôcť pri identifikovaní a správnom diagnostikovaní poruchy ADHD. Učiteľky a učitelia v materskej škole sú pre rodičov totiž prví odborníci, ktorí si môžu všimnúť zmenené správanie detí a upozorniť rodičov. Otázky boli položené ako výroky a učiteľ/učiteľka mohol/mohla odpovedať áno, nie, alebo neviem. Boli dopredu upozornení, že ide o časť dotazníka, ktorá zisťuje ich vedomosti, a že na každú otázku je jedna správna odpoveď. Z odpovedí učiteľov a učiteľiek je vidieť, že neovládajú dostatočne problematiku diagnostiky poruchy ADHD. Najväčšie problémy im robia prejavy ADHD, pri ktorých uvidelo 36,3 % učiteľov a učiteľiek, že nevie, či impulzivita, porucha pozornosti a hyperaktivita sú hlavné prejavy ADHD (tabuľka č. 6). Z hľadiska dĺžky praxe bol zaznamenaný štatisticky významný rozdiel u učiteľiek a učiteľov pri odpovedi na otázku porovnávajúcu prejavy poruchy ADHD s prejavmi vysoko kreatívnych detí ($F = 7,448$, $p = 0,001$). Pri ostatných otázkach nebol zaznamenaný rozdiel v odpovediach medzi učiteľmi a učiteľkami z hľadiska veku alebo praxe.

Tabuľka č. 6, Odpovede učiteľov na vedomostné otázky týkajúce sa problematiky ADHD

Vedomostné otázky	áno	nie	neviem	spolu
Dĺžka pozorovaných prejavov ADHD viac ako 3 mesiace	66,3 %	27,4 %	6,3 %	100,0 %
K diagnóze je potrebné, aby sa prejavy vyskytovali aspoň v 2 rôznych prostrediach	82,5 %	10,0 %	7,5 %	100,0 %
Diagnostikovať ADHD je možné pred 7 rokom dieťaťa	51,2%	36,5%	12,3%	100,0%
Prejavy ADHD sú podobné s prejavmi nadaného dieťaťa	48,7%	35,0%	16,3%	100,0%
Prejavy ADHD sú podobné s prejavmi vysoko kreatívnych detí	37,4%	41,3%	21,3%	100,0%
Výskyt ADHD je rovnako zastúpený u dievčat ako aj u chlapcov	32,5%	43,7%	23,8%	100,0%
Hlavné prejavy ADHD sú impulzivita, poruchy pozornosti a hyperaktivita	12,4%	51,3%	36,3%	100,0%
Farmaceutická liečba je účinná pri redukcii symptómov ADHD	91%	9%	0,0%	100,0%

Na otázku, či si učitelia a učiteľky myslia, že vedia rozlíšiť či dôvodom nevhodného správania dieťaťa je ADHD alebo zlé sociálne či rodinné prostredie 51,25 % respondentiek a respondentov odpovedal pozitívne a 21,25 % priznalo, že nevie. 50,63 % respondentiek a respondentov sa vo svojej praxi stretlo s prejavmi ADHD 2 až 5krát. Ďalšie vzdelávanie týkajúce sa prejavov ADHD by uvítalo 91,14 % učiteľov a učiteľiek. Svoje doterajšie poznatky totiž učitelia a učiteľky materských škôl získali v 6,25 % prípadov zo vzdelávacích kurzov, 33,75 % počas pregraduálnej prípravy a 61,25 % samoštúdiom. Podľa 36,79 % učiteľiek a učiteľov sa v ich materskej škole obzvlášť venujú deťom s ADHD. V prípade, ak sa dieťa nedokáže sústrediť na úlohu alebo aktivitu, učiteľky ho pokojne upozornia v 38,27 % prípadov v 25,93 % prípadov mu pomôžu s úlohou, v 30,86 % mu venujú svoju pozornosť. 4,95 % učiteľiek si ho nevšimá. Pri vyrušovaní a nerešpektovaní 40 % učiteľiek dieťa pokojne upozorní, 55 % sa ho

okúsi zamestnať inou činnosťou. 3,75 % nevenuje jeho správaniu pozornosť a 1,25 % učiteľov ho okríkne. Podľa učiteliek a učiteľov materskej školy často zlyháva komunikácia s rodičmi. 55,7 % učiteliek uviedlo, že rodičia odmietajú diagnózu. Na druhej strane 27,85 % rodičov ospravedlňuje správanie dieťa diagnózou. Podľa 47,5 % respondentiek a respondentov, rodičov neprejavuje ochotu diskutovať o problémovom správaní ich detí a len 28,75 % rodičov je ochotných s učiteľmi diskutovať na túto tému.

Diskusia a záver

Implicitné teórie učiteľov a učiteliek sú tvorené predovšetkým skúsenosťami, pozorovaním a prácou s deťmi. Práve preto učelia a učiteľky súhlasili najčastejšie s jednoznačne pozorovateľnými behaviorálnymi prejavmi správania v subškále Úlohy, aktivity a hry a v subškále prejavy správania. Časť sledujúca poznatky učiteľov a učiteliek o problematike ADHD ukázala, že učelia a učiteľky materských škôl majú nedostatočné odborné informácie. Podľa zistení sa celkovo názory učiteľov a učiteliek v MŠ priamo nezhodovali s MKCH 10 a odbornou literatúrou. Správne odpovedali na položky týkajúce sa základných symptómov a podmienok ako prostredie (min. dve rôzne) a obdobie (min. pol roka). Tento výsledok pravdepodobne poukazuje na to, že narušená emocionalita detí s ADHD je jav, ktorý je buď učiteľom málo známy, prehliadajú ho alebo je menej častý. V časti zameranej na fyziologické prejavy učiteľa skôr odpovedali neviem. S prejavmi porúch zaspávania súhlasili všetci priemernou hodnotou 4. V položke týkajúcej sa nadváhy a ADHD skúsenejší toto tvrdenie viac odmietali, menej skúsení nevedeli. Výskum zaoberajúci sa obezitou a ADHD zistil, že u 40 % detí s ADHD bola zaznamenaná nadváha v porovnaní zo zdravou vzorkou (Cortese et al., 2015).

V tomto prieskume si až 82,23 % opýtaných učiteľov a učiteliek myslelo, že ich poznatky o prejavoch ADHD nie sú dostatočné a len 17,72 % ich považovalo za dostatočné. Možnosti vzdelávať sa v oblasti problematiky detí s ADHD je u učiteľov veľmi malá. Učelia a učiteľky uvádzali, že svoje poznatky o problematike ADHD nadobudli prevažne samoštúdiom. Stormont & Stebbins (2005) zistili, že učelia a učiteľky sa o ADHD najčastejšie dozvedeli s časopisu, polovica videla TV program zameraný na ADHD, a menej ako polovica učiteľov prečítala knihu o poruche, najmenej učiteľov navštívilo kurz či workshop. Je pravdepodobné, že nie len na Slovensku, ale aj v iných krajinách absentuje v pregraduálnom vzdelávaní komplexnejšia výučba zameraná na problematiku porúch pozornosti a hyperaktivity. Na tomto mieste by bolo dobré uvažovať, akým spôsobom by sa informácie o problematike ADHD dali obsiahlejšie zaradiť do kontinuálneho vzdelávania, nakoľko 91,14 % učiteliek a učiteľov by malo záujem o ďalšie vzdelávanie. Ak by sa budúci učelia a učiteľky mohli počas pregraduálneho vzdelávania bližšie oboznámiť s problematikou detí s ADHD, boli by zdatnejší, čo sa týka zvládania problémového správania a komunikácie s deťmi s ADHD. Budúci učelia a učiteľky by mali byť pripravení aj na komunikáciu s rodičmi detí. Taktiež je dôležité, aby boli iniciatívni, mali záujem informovať sa a získavať nové poznatky.

Referencie a citácie

- (1) COHEN ZION, M., ANCOLI ISRAEL, S. 2004. Sleep in children with attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD): a review of naturalistic and stimulant intervention studies. In: *Sleep Medicine Reviews* [online]. 2004, Volume 8, Issue 5, p. 379-402 [cit. 2016-02-11]. Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.smrv.2004.06.002>. Dostupné na: [http://www.smrv-journal.com/article/S1087-0792\(04\)00058-9/abstract](http://www.smrv-journal.com/article/S1087-0792(04)00058-9/abstract)
- (2) CORTESE, S. et al. 2016. Association Between ADHD and Obesity: A Systematic Review and Meta-Analysis. In: *The American Journal of Psychiatry* [online]. 2016, Volume 173, Issue 1, p. 34-43 [cit. 2016-01-15]. ISSN 1535-7228. Dostupné na: <http://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/appi.ajp.2015.15020266>
- (3) ČURÍKOVÁ, Z., et al. Neuvedené. *Metodicko-informačný materiál so zameraním sa na profesionálne rozhodovanie žiakov s poruchami aktivity a pozornosti, s poruchami správania*. [online] (bez vročenia), [cit. 2016-02-3]. Dostupné na: <https://www.komposyt.sk/pre-odbornikov/specialno-pedagogicka-cinnost/Metodick%C3%A9%20materi%C3%A1ly/preview-file/metodicko-infomacny-material-so-zameranim-sa-na-prof-rozhodovanie-sa-ziakov-s-adhd-s-ps-721.pdf>
- (4) DRTÍLKOVÁ, I. 2007. *Hyperaktivní dítě: vše, co potřebujete vědět o dítěti s hyperkinetickou poruchou (ADHD)*. Praha: Galen, 2007. 87s. ISBN 978-80-7262-447-8.
- (5) DUPAUL, G. J.; ANASTOPOULOS, A. D. ; POWER, T. J.; Murphy, K. & Barkley, R. A. 1994. *AD/HD Rating Scale-IV*. Unpublished rating scale, Lehigh University.
- (6) EISENBERG, D., SCHNEIDER, H. 2007. Perceptions of Academic Skills of Children diagnosed With ADHD. In: *Journal of Attention Disorders* [online]. 2007, vol. 10, no. 4, p. 390-397 [cit. 2015-12-03]. Doi: 10.1177/1087054706292105. Dostupné na: <http://jad.sagepub.com/content/10/4/390.short>
- (7) CHEUNG WAI-ON, FOREST. 2007. *Teacher reports of attention deficit in children aged 4-8 years in Hong Kong* [online]. Hong Kong: Department of Community Medicine The University of Hong Kong, 2007 [cit. 2015-12-02]. Dostupné na: <http://hub.hku.hk/handle/10722/50727>
- (8) GROHOL, J. H. 2015. Attention Deficit Disorder (ADD/ADHD) Test. Dostupné online: <http://psychcentral.com/quizzes/addquiz.htm>
- (9) IVANČÍKOVÁ, L. 2015. Liek na ADHD. In: *Právny kuriér*, 2015 máj, roč. 10, s. 10-11. ISSN 1337-0170.
- (10) JURSOVÁ ZACHAROVÁ, Z., ANDREÁNSKA, V. CABANOVÁ, K., VERNARCOVÁ, J. 2015. Are we able to create new educational Environment in the School Environment suitable for all Children? In: *eLSE2015* [elektronický zdroj]. Bucharest: "Carol I" National Defence University, 2015. [8s] [CD- ROM].
- (11) KONČEKOVÁ, Ľ. 2004. *Patopsychológia*. 1.vyd. Prešov: Lana, 2004. 224s. ISBN 80-969053-4-1.

- (12) LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie: 2., aktualizované vydání*. 4.vyd. Grada Publishing, 2006. 368s. ISBN 978-80-247-1284-0.
- (13) LAZNIBATOVÁ, J. 2001. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: Iris, 2001. 394s. ISBN 80-88778-32-8.
- (14) LAZNIBATOVÁ, J., JURÁŠKOVÁ, J. 2005. Prejavy hyperaktivity u nadaných detí. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* [online]. 2005, roč.40, č.3, s. 195-212 [cit. 2016-12-27]. Dostupné na: <http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/CelyCasopis/papd-2005-3-text.pdf>
- (15) MELOCÍKOVÁ, Ľ. 2008. *Deti s ADHD a ich výchova*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2008. 30s. ISBN 978-80-8052-326-8.
- (16) MUNDEN, A., ARCELUS J. 2008. *Poruchy pozornosti a hyperaktivita: Přehled současných poznatků a přístupů pro rodiče a odborníky*. 3.vyd. Praha: Portál, 2008. 120s. ISBN 978-80-7367-430-4.
- (17) MURGAŠ, M. a kol. 2011. *Vývin mozgu a jeho poruchy*. Martin: Osveta, 2011. 308s. ISBN 978-80-8063-369-1.
- (18) OŽVALDOVÁ, M., PAPP, E. 2007. *Metodický materiál pre účastníkov projektu „Prevencia porúch správania“*. Nitra: Krajská pedagogicko-psychologická poradňa v Nitre, 2007.
- (19) PACLT, I. A KOL. 2007. *Hyperkinetická porucha a poruchy chování*, Praha: Grada.
- (20) RIEFOVÁ, S. 2010. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole: praktické postupy pro vyučování a výchovu dětí s ADHD*. 4.vyd. Praha: Portál, 2010. 256s. ISBN 978-7367-728-2.
- (21) SPANO, C. 2010. Disabilities in Early Childhood: How Prepared are Educators? [online] [cit. 2016-01-06]. Dostupné na: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED534461.pdf>
- (22) STORMONT, M., STEBBINS, M. S. 2005. Preschool Teachers' Knowledge, Opinions and Educational Experiences with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder. In: *Teacher Education and Special Education*. 2005, Volume 28, No.1 p. 52-61. Doi: 10.1177/088840640502800106.
- (23) SVOBODA, M. (ed.), KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. 2001. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. 792s. ISBN 80-7178-545-8.
- (24) ŠKRDÍKOVÁ, P. (2015). *Hyperaktivní předškoláci: výchova a vzdělávání dětí s ADHD*. 1.vyd. Praha: Portál, 2015. 144s. ISBN 978-80-262-0928-7.
- (25) ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2015. *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách* [online]. Štátny pedagogický ústav [cit. 2016-03-15] . Dostupné na: <http://www.minedu.sk/data/att/7828.pdf>
- (26) ŠTÁVA, J. 2010. *Nadaní žáci v současné škole* [online]. [cit. 2016-03-18] Dostupné na: http://is.muni.cz/el/1411/jaro2010/MPSM101/um/Nadani_zaci_v_soucasne_skole_zlin.pdf

- (27) ŠUBA, J. 2009. Nové možnosti liečby ADHD na Slovensku. In: *Psychiatria pre prax* [online]. 2009, 10(3), s. 116-120 [cit. 2016-12-3]. Dostupné na: http://www.solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=3819
- (28) WOLRAICH, M.L., FEURER, I.D., HANNAH, J.N., et al. 1998. Obtaining systematic teacher reports of disruptive behavior disorders utilizing DSM-IV. *Journal of Abnormal Child Psychology* 26(2):141–152.
- (29) ZAŇÁTOVÁ, V. 2016. Prejavy poruchy pozornosti a hyperaktivity u detí predškolského veku v materských školách. Bakalárska práca, Univerzita Komenského. Pedagogická fakulta, Katedra psychológie a patopsychológie. Vedúca bakalárskej práce: Mgr. Zlatica Jursová Zacharová, PhD. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2016. 59 s.

PERFEKCIONIZMUS AKO VIACDIMENZIONÁLNA CHARAKTERISTIKA OSOBNOSTI

Barbora Papiež, Lenka Sokolová

Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, sokolova@fedu.uniba.sk

Abstract

Perfectionism is a personality characteristic typical for high standards, the concern of mistakes, organization and striving for excellence. This research examined the psychometric properties of the Perfectionism Inventory (a 59-item measure of 10 dimensions of perfectionism) in the Slovak sample. We present a descriptive comparison of the results in Slovak and American samples and relations between Perfectionism Inventory scales and Big Five personality dimensions. The reliability of the instrument is satisfying in the Slovak sample, however it is lower than in the American research. Significant correlation was found between neuroticism and self-oriented perfectionism.

Keywords

personality, perfectionism, five-factor personality model.

Abstrakt

Perfekcionizmus je charakteristika osobnosti, pre ktorú sú typické vysoké nároky na výkon, obavy z chýb, organizovanosť a túžba po dokonalosti. V tomto výskume analyzujeme psychometrické vlastnosti Dotazníka perfekcionizmu (59-položkového nástroja, ktorý meria 10 dimenzií perfekcionizmu) v slovenskom výskumnom súbore. Prezентujeme deskriptívne porovnanie výsledkov v slovenskej a americkej vzorke a vzťah medzi škálami Dotazníka perfekcionizmu a dimenziami osobnosti podľa Big Five. Reliabilita nástroja je v slovenskej vzorke uspokojivá, no nižšia ako v americkom výskume. Signifikantnú koreláciu sme zistili medzi neuroticizmom a dimenziou perfekcionizmu orientovaného na seba.

Kľúčové slová

osobnosť, perfekcionizmus, päť-faktorový model osobnosti.

JEL Classification: I2: Education and Research Institutions

I. Úvod

Predstava dokonalého človeka bola vždy pre ľudstvo atraktívna, možno preto má každý jednotlivec tendenciu napredovať v smere dokonalého a obdivovať dokonalosť. Táto tendencia ľudského správania sa stala aj predmetom skúmania psychológov a psychologičiek. V psychológii sa označuje ako perfekcionizmus. Definovať jednoznačne perfekcionizmus nie je jednoduché, vystihujú ho totiž viaceré charakteristiky. Mnohí autori skúmali najmä negatívny dopad perfekcionizmu na osobnosť a duševné zdravie (Blatt, 1995). Historicky sa

perfekcionizmus často spájal s rôznymi klinickými ťažkosťami, výskumníci a výskumníčky sa preto zamerali na skúmanie vzťahu perfekcionizmu a výskytu depresí, mentálnej anorexie, obsedantno-kompulzívnej poruchy osobnosti, psychosomatických ťažkostí a pod. (Frost, Marten, Lahart & Rosenblate, 1990). Za hlavný problém v definovaní perfekcionizmu pokladajú fakt, že mnohí autori neodlišujú perfekcionista od ľudí vysoko schopných a úspešných. Stanovenie si vysokých cieľov a ich dosahovanie samo o sebe nie je patologickou charakteristikou osobnosti (Frost et al., 1990). Perfekcionista charakterizovali ako ľudí s nadmerným strachom z robenia chýb, vnímaním vysokých očakávaní od seba aj od druhých a prehnanou organizovanosťou.

Hamachek (1978) rozlišuje dve skupiny perfekcionista: intaktných a neurotických. Intaktní perfekcionista si stanovujú spravidla reálne ciele, majú potešenie zo svojej precíznej práce a sú schopní akceptovať určité nepresnosti v rôznych situáciách. Neurotickí perfekcionista si stanovujú zväčša nedosiahnuteľné ciele a majú vysoké požiadavky na svoj výkon, považujú svoje úsilie za nedostatočné a nie sú schopní zmierniť svoje nároky. Neurotický perfekcionizmus sa buduje spravidla od raného detstva na základe dvoch vplyvov prostredia, ktoré majú dopad na emočný vývin jednotlivca: nedostatočné ocenenie výkonu dieťaťa alebo také prejavy v správaní rodiča, ktoré podmieňujú pozitívne uznanie. Normálny perfekcionizmus sa vyvíja buď na základe pozitívneho modelovania (úzka identifikácia dieťaťa s jemu blízkou osobou, najčastejšie rodičom) alebo negatívneho modelovania (dieťa emočne odmieta správanie blízkej osoby, najčastejšie rodiča). Podľa Hamacheka (1978) majú obe skupiny perfekcionista vysoké požiadavky na výkon, avšak intaktní perfekcionista sú spokojní, ak sú ich ciele dosiahnuté, zatiaľ čo maladaptívni perfekcionista sa necítia nikdy spokojní a sú k sebe vysoko kritickí aj pri drobných omyloch. Kvalitatívnu analýzu perfekcionizmu uskutočnili Slaney a Ashby (1996, in Ulu & Tezer, 2010) na základe výpovedí ľudí, ktorí sa sami označovali za perfekcionista alebo ich okolie za perfekcionista označilo. Vymedzili tri základné charakteristiky perfekcionizmu: stanovenie príliš vysokých nárokov na výkon, poriadkumilovnosť a upravenosť, a prežívanie rozporu medzi vlastnými nárokmi a výkonom. Rozpor medzi aktuálnym self a ideálnym self označuje Higgins (1987, in Alexyová, 2012) ako ideálnu diskrepanciu, ktorá vyvoláva často depresiu či sklúčenosť, zatiaľ čo nesúlad medzi aktuálnym a požadovaným self označuje ako požadovanú diskrepanciu, ktorá vyvoláva úzkosť a nervozitu. Taktiež sa predpokladá, že jednotlivci s vysokou požadovanou diskrepanciou mali s rodičmi najmä v detstve vzťahy, v ktorých boli často prítomné negatívne okolnosti ako napríklad kritizovanie, nadmerná kontrola či odmietanie. Naopak jednotlivci s vysokou ideálnou diskrepanciou mali s rodičmi vzťahy, v ktorých absentovali pozitívne okolnosti napríklad nedostatočné uspokojovanie potreby lásky, alebo dieťaťu venovali málo pozornosti, prípadne ho opustili či sa ho vzdali. Gregersen a Horwitz (2002) skúmali vzťah medzi perfekcionizmom, učením sa cudzieho jazyka a úzkosťou. Študenti, ktorí sa javili vo zvýšenej miere ako perfekcionista, pociťovali úzkosť najmä vo verbálnom prejave, kládli si taktiež neprimerané požiadavky na svoj výkon, mali sklon nerozhodne reagovať vo verbálnom prejave, robili si väčšie starosti kvôli mienke ostatných spolužiakov, prežívali znepokojenie nad vlastnými chybami. Arenda (1984, in Pishghadam, 2011) uvádza ďalšie príznaky

perfekcionizmu, ktoré sa môžu vyskytovať pri učení sa: neobvyklé až rigidné požiadavky na svoj výkon, motivácia viac zo strachu z neúspechu ako zo sledovania vlastných úspechov, postoj „všetko alebo nič“, t. j. nedokonalosť rovná sa zlyhanie, strach skúsiť niečo nové, aby nebol jednotlivец kritizovaný za nedostatočný výkon, odovzdávanie úloh mimo stanoveného termínu, pretože práca musí byť perfektná od začiatku až po koniec.

Frost, Turcotte, Heimberg, Mattia a Holt (1995) zistili, že ak sa človek príliš znepokojuje kvôli vlastným chybám, má nielen nižšie sebavedomie, ale tiež pociťuje vyššiu úzkosť z negatívnych reakcií svojho okolia. Prisudzuje chybám väčší význam ako v skutočnosti majú, perfekcionisti majú dokonca často tendenciu svoje chyby pred svojim okolím zatajovať. Vo všeobecnosti môžeme zhodnotiť, že perfekcionizmus a úzkosť môžu byť činiteľmi, ktoré prispievajú k prežívaniu negatívnych zážitkov pri učení. Ďalší autori ako Ferrari (1992, in Pishghadam, 2011), či Zhang (2007, in Pishghadam, 2011) uvádzajú, že perfekcionizmus sa v podmienkach vzdelávania spája najmä s úzkosťou, akademickou prokrastináciou, akademickým vyhorením, vysokými obavami z robenia chýb a mnohými ďalšími problémami.

Autori multidimenzionálnej škály perfekcionizmu Frost et al. (1990; Hill, McIntire & Bacharach, 1997) opisujú perfekcionizmus ako osobnostnú charakteristiku, ktorá sa prejavuje nadmerným strachom z robenia chýb, vnímaním vysokých očakávaní zo strany rodičov, prehnanou organizovanosťou. Hewitt a Flett (1991) vymedzili tri dimenzie perfekcionizmu: perfekcionizmus, ktorý je orientovaný na seba, perfekcionizmus, ktorý sa prejavuje vo vzťahu k iným a sociálne predpísaný perfekcionizmus. Prvá dimenzia zahŕňa stanovenie nereálnych očakávaní na vlastný výkon a je spojená so silnou sebakontrolou. Druhá dimenzia zahŕňa stanovenie nereálnych očakávaní na výkon iných a hodnotenie iných vysoko kriticky. Tretia dimenzia odráža potrebu dosiahnuť štandardy, ktoré sú predpísané inými s cieľom získať ich ocenenie, potvrdenie. Stoeber, Otto a Dalbert (2009) zdôrazňujú, že rozdiel medzi perfekcionizmom orientovaným na seba, perfekcionizmom orientovaným na iných a sociálne predpísaným perfekcionizmom sa vymedzuje prostredníctvom osobnostných čŕt, ktoré opisujú individuálne rozdiely medzi ľuďmi, s ohľadom na ich konzistentné vzorce v správaní, prežívaní a myslení. Vlastnosti predstavujú pomerne všeobecné a pretrvávajúce dispozície, ktoré umožňujú predvídať rôzne reakcie na stimuly, ale je možné na základe nich aj predvídať zmeny v raste a vývine osobnosti.

Hill et al. (1997) opisujú adaptívnu formu perfekcionizmu ako: zmysel pre poriadok, svedomitosť, cieľavedomosť, snahu o úspech, vysoké osobné nároky na výkon. Tieto charakteristiky podobne zachytáva aj dimenzia Svedomitosť osobnostného modelu Big Five (Hřebíčková & Urbánek, 2001): presnosť, poriadkumilovnosť, disciplinovanosť, spoľahlivosť, pracovitosť. Vyššie uvedené sociálne charakteristiky sa hodnotia ako sociálne žiadúce, avšak majú aj svoju negatívnu stránku, ak sa prejavujú napríklad ako prehnaná poriadkumilovnosť, pedantnosť alebo ako workoholické správanie. Na základe uvedených charakteristík by sme mohli svedomitosť chápať aj ako nižší stupeň adaptívneho perfekcionizmu.

II. Výskum

2.1. Ciele a priebeh výskumu

Cieľom výskumu bolo v slovenských podmienkach zistiť základné psychometrické charakteristiky multidimenzionálnej škály perfekcionizmu *Perfectionism Inventory*, porovnať zistenia s pôvodnou štúdiou autorov nástroja (Hill, Huelsman, Furr, Kibler, Vicente & Kennedy, 2004) a zistiť vzťah jednotlivých dimenzií perfekcionizmu k ďalším charakteristikám osobnosti. Na základe tohto cieľa sme stanovili dve hypotézy:

H1: *Medzi perfekcionizmom zameraným na výkon a svedomitosťou je signifikantný pozitívny vzťah.*

Na základe definície perfekcionizmu podľa Hilla a kol. (2004) zodpovedajú charakteristiky adaptívneho perfekcionizmu opisu dimenzie Svedomitosť podľa modelu osobnosti Big Five (Hřebíčková & Urbánek, 2001). Preto predpokladáme, že najmä v dimenzii perfekcionizmu zameraného na výkon (disciplinovanosť, presnosť, spoľahlivosť a pod.) budú mať tieto dve charakteristiky tendenciu vyskytovať sa spoločne, teda, že bude medzi nimi pozitívny korelačný vzťah.

H2: *Medzi perfekcionizmom zameraným na seba a neuroticizmom je signifikantný pozitívny vzťah.*

Perfekcionizmus zameraný na seba je charakteristický vysokou sebakontrolou, nekritickým pohľadom na vlastný výkon a nespokojnosťou so svojim výkonom (Hewitt & Flett, 1990). Tieto charakteristiky sú veľmi blízke úzkostným tendenciám osobnosti (Frost et al., 1995). Prežívanie úzkosti, frustrácie či citov viny je jedným z prejavov neuroticizmu (Hřebíčková & Urbánek, 2001), preto predpokladáme vzájomný pozitívny korelačný vzťah medzi perfekcionizmom zameraným na seba a neuroticizmom.

Výskum sme realizovali v priebehu októbra 2015 až februára 2016 v rámci projektu záverečnej diplomovej práce. Použili sme dostupný výber výskumného súboru adolescentov a mladých dospelých. Účastníci a účastníčky sa zapojili do výskumu dobrovoľne a boli oboznámení s cieľmi výskumu. Súčasťou demografickej časti dotazníka bol aj informovaný súhlas.

2.2 Výskumná vzorka

Vzorku výskumu tvorili adolescenti a mladí dospelí vo veku od 19 do 32 rokov, spolu 173, z toho 27 (15,61 %) mužov a 146 (84,39 %) žien. Priemerný vek skúmaných osôb bol 23,43 roka, priemerný vek mužov 24,62 roka a priemerný vek žien 23,42 roka. Z hľadiska veku tvorili najväčšiu časť vzorky osoby vo veku 24 rokov, t. j. 15,03 %, osoby vo veku 25 a 21 rokov dosiahli rovnaké percentuálne zastúpenie 13,87 %, osoby vo veku 22 rokov 12,72 %, vo veku 23 rokov 12,14 %, vo veku 20 rokov 9,83 %, vo veku 26 rokov 6,94 %, vo veku 25 rokov 5,20 %, vo veku 27 rokov 4,05 %, vo veku 19 rokov 3,47 %, vo veku 29 rokov 1,19 %, na poslednom mieste boli osoby vo veku 30, 31 a 32 rokov v percentuálnom zastúpení 0,58 %. Najviac zastúpenou skupinou, čo sa týka vzdelania boli osoby s ukončeným 1. stupňom vysokoškolského štúdia, tvorili 64,31 %. Veľkosť výskumného súboru bola porovnateľná s pôvodnou štúdiou autorov výskumného nástroja.

2.3 Metódy výskumu

Dotazník perfekcionizmu (Perfectionism Inventory) - dotazník perfekcionizmu pochádza z výskumu kolektívu autorov (Hill, Huelsman, Furr, Kibler, Vicente & Kennedy, 2004). Autori vytvorili osem faktorov, ktoré zachytávajú rôzne aspekty perfekcionizmu. Táto verzia dotazníka je revidovanou a doplnenou verziou multidimenzionálnej škály perfekcionizmu (Frost, Marten, Lahart, & Rosenblate, 1990; Hewitt & Flett, 1991). Revidovaná verzia dotazníka zachytáva okrem multidimenzionálnej povahy perfekcionizmu aj nové škály perfekcionizmu: perfekcionizmus zameraný na výkon a perfekcionizmus zameraný na seba. Nástroj sme pre výskumné účely získali prostredníctvom databázy testov APA (American Psychological Association). Dotazník pozostáva z 59 položiek, ktoré účastníci a účastníčky výskumu hodnotia na päťstupňovej Likertovej škále (od vôbec nesúhlasím po úplne súhlasím), je rozdelený do ôsmich subškál, ktoré sú zamerané na nasledujúce dimenzie perfekcionizmu (Hill et al., 2004):

- **Obavy z chýb** – tendencia jednotlivca vyhýbať sa úzkosti spojenej s robením chýb (8 položiek).
- **Vysoké nároky na iných** - stanovenie vysokých požiadaviek na výkon iných, tendencia požadovať od iných, aby sa výkon približoval stanovenému ideálu (7 položiek).
- **Potreba potvrdenia** – potreba jednotlivca získať potvrdenie či uznanie inými a senzitívne reakcie jednotlivca na kritiku (8 položiek).
- **Organizovanosť** – jednotlivec vo zvýšenej miere dbá na svoj zovňajšok, ale aj kladie dôraz na organizáciu na pracovisku či v domácnosti (8 položiek).
- **Rodičovský tlak** - vnímanie nátlaku zo strany rodičov na výkon jednotlivca, túžba vykonávať všetko v súlade s ideálom rodičov (8 položiek).
- **Plánovanie** - tendencia jednotlivca plánovať a vykonávať činnosti podľa vopred premyslených krokov (7 položiek).
- **Hĺbanie nad chybami** - premýšľanie jednotlivca nad chybami, ktoré v živote spravil a snaha vyhnúť sa chybám v budúcnosti (7 položiek).
- **Túžba po dokonalosti** - snaha o dokonalosť a nadštandardný výkon vo všetkých vykonávaných aktivitách (6 položiek).
- **Škálu č. 9 tvorí tzv. perfekcionizmus zameraný na výkon**, ide o zhrnutie tých položiek, ktoré sú zamerané na organizovanosť, požadovanie vyššieho výkonu od iných, plánovanie a úsilie o dokonalosť (27 položiek).
- **Škálu č. 10 tvorí tzv. perfekcionizmus zameraný na seba**, ide o zhrnutie položiek, ktoré sú orientované na vyjadrenie nespokojnosti nad vlastnými chybami, potrebu uznania, vnímanie rodičovského nátlaku a hĺbanie nad chybami (29 položiek).
- **Škálu č. 11 tvorí súčet všetkých subškál, celkové skóre perfekcionizmu** (59 položiek).

Dotazník Big Five - NEO päťfaktorový osobnostný dotazník: na zistenie osobnostných charakteristík sme použili českú verziu NEO päťfaktorového osobnostného inventára NEO Five Factor Inventory (Costa & McCrae, 1985), ktorý preložili Hřebíčková a Urbánek (2001). Táto

verzia je skrátenou verziou NEO-PI_R (NEO Personality Inventory Revised). Päťfaktorový osobnostný inventár Big Five vznikol na základe nezávislej faktorovej analýzy dvoch tímov (Costa, McCrae a Norman, Goldberg). Analýzou prídavných mien, ktoré opisujú osobnosť vzniklo päť faktorov – extravergia (Extraversion), otvorenosť voči novej skúsenosti (Openness to Experience), prívetivosť (Agreeableness), svedomitosť (Conscientiousness) a neuroticizmus (Neuroticism). Dotazník obsahuje celkovo 60 položiek, každý subtest pozostáva z 12 položiek. Úlohou skúmaných osôb je zvážiť, do akej miery ich tvrdenie vystihuje. Svoju odpoveď vyjadrujú prostredníctvom 5-bodovej Likertovej škály (0 – vôbec nevystihuje, 1 – nevystihuje, 2 – neutrálna odpoveď, 3 – vystihuje, 4 – úplne vystihuje). Hřebíčková a Urbánek (2001) jednotlivé osobnostné dimenzie opisujú nasledovne:

- **Neuroticizmus** je faktorom emocionálnej lability resp. stability. Reprezentuje individuálne tendencie jednotlivca prežívať záťaž, strach, rozpaky, sklúčenosť. Osoby, ktoré dosahujú v tejto dimenzii vysoké skóre sú psychicky nestabilné, taktiež sú náchylnejšie k rôznym osobnostným ťažkostiam a poruchám, napr. depresii, frustrácii, citom viny.
- **Extravergia** sa vo všeobecnosti spája s aktivitou, optimizmom, sociabilitou, veselosťou, zhovorčivosťou a orientáciou na ľudí. Na druhom póle tejto dimenzie je introverzia. Introverziu by sme nemali chápať ako úplný protiklad extravergie, skôr ju chápeme ako neprítomnosť extravergie. Tí jednotlivci, ktorí dosahujú vysoké skóre v tejto škále sú spravidla sebaistí, aktívni a optimistickí, majú veselú myseľ a pozitívne emočné ladenie. Introverti sú skôr zdržanliví, sú viac samostatní a pomerne vyrovnaní, uzavretí a orientovaní na úlohy.
- **Otvorenosť voči skúsenosti** je charakteristická živou predstavivosťou, citlivosťou na estetické podnety, rozmanitosťou, zvedavosťou a nezávislým úsudkom. Jednotlivci, ktorí dosahujú vysoké skóre v tejto dimenzii majú bohatú fantáziu a sú vnímavejší k prežívaniu pozitívnych a negatívnych emócií. Berú do úvahy nové myšlienky a nekonvenčné hodnoty. Často sú opisovaní aj ako vedychtiví, intelektuálni a ochotní experimentovať.
- **Prívetivosť** reflektuje také charakteristiky ako altruizmus, starostlivosť a emočnú podporu. Pre iných ľudí majú pochopenie a porozumenie, správajú sa vládne a láskavo. Prívetivosť je dimenziou interpersonálneho správania. Osoby, ktoré dosahujú vysoké skóre v tejto škále preferujú kooperáciu a majú sklon dôverovať druhým. Naopak osoby s nízkym skóre sú opisované ako nepriateľské, egocentrické, s tendenciou znevažovať názory a zámery iných.
- **Svedomitosť** sa vzťahuje k sebakontrolu, plánovaniu, organizácii a realizácii úloh. Jednotlivci, ktorí dosahujú vysoké skóre sú charakterizovaní ako cieľavedomí, vytrvalí, s pevnou vôľou, disciplinovaní a ctížiadostiví. Tieto sociálne žiaduce charakteristiky majú vzťah k študijným a pracovným výkonom. V extrémnom prípade môže mať svedomitosť aj svoju negatívnu stránku a môže vyústiť do prehnanej poriadkumilovnosti, pedantnosti či workoholického správania. Naopak jednotlivci dosahujúci nízke skóre sa charakterizujú ako ľahostajní, nedbalí, bez záujmu o svoje ciele.

Výskumné dáta boli analyzované v programe SPSS for Windows.

III. Výsledky výskumu

Z porovnania výsledkov reliability nástroja v slovenskej a pôvodnej americkej vzorke vyplýva, že nástroj v slovenskej verzii vo väčšine subškál vykazuje uspokojivú mieru spoľahlivosti, no hodnota Cronbachovho alfa je vo všetkých dimenziách okrem dimenzie Tlak rodičov nižšia ako v pôvodnom výskume (tabuľka 1). Hoci nástroj ako celok dosiahol vnútornú konzistenciu $\alpha = 0,89$ a možno ho z tohto pohľadu považovať za reliabilný, v subškálach P2 (Vysoké nároky na iných), P3 (Potreba potvrdenia) a P7 (Hĺbanie nad chybami) bolo $\alpha < 0,7$, kým v pôvodnej štúdii autori nástroja dosiahli vo všetkých subškálach $\alpha > 0,7$.

Tabuľka 1, Reliabilita dotazníka perfekcionizmu

	Dimenzia perfekcionizmu	α^1	α^2
P1	Obavy z chýb	.86	.83
P2	Vysoké nároky na iných	.83	.42
P3	Potreba potvrdenia	.87	.50
P4	Organizovanosť	.91	.74
P5	Tlak rodičov	.88	.90
P6	Plánovanie	.86	.80
P7	Hĺbanie nad chybami	.87	.64
P8	Túžba po dokonalosti	.85	.79
P9	Perfekcionizmus zameraný na výkon	.75	.70
P10	Perfekcionizmus zameraný na seba	.79	.72
P11	Celkové skóre perfekcionizmu	.83	.89

¹Cronbachovo alfa v americkej vzorke (Hill et al., 2004)

²Cronbachovo alfa v slovenskej vzorke

Slovenskí účastníci a účastníčky výskumu dosiahli, podobne ako americkí, vyššie skóre v dimenzii perfekcionizmu zameraného na výkon než v dimenzii perfekcionizmu zameraného na seba. V celkovom priemernom skóre perfekcionizmu je u oboch skupín minimálny rozdiel (tabuľka 2). Najväčší rozdiel sme zaznamenali v dimenzii Tlak rodičov. Americkí účastníci a účastníčky výskumu vnímali väčší tlak zo strany rodičov ako účastníci a účastníčky výskumu zo Slovenska. V dimenziách perfekcionizmu dosiahli obe skupiny najvyššie skóre v dimenzii Organizovanosť a najnižšie skóre v dimenzii Obavy z chýb.

Tabuľka 2, Porovnanie priemerných skóre dimenzií perfekcionizmu

	Dimenzia perfekcionizmu	Priemer ¹	Priemer ²
P1	Obavy z chýb	2.46	2.59
P2	Vysoké nároky na iných	2.83	3.10
P3	Potreba potvrdenia	3.22	3.15
P4	Organizovanosť	3.50	3.45

P5	Tlak rodičov	3.17	2.60
P6	Plánovanie	3.40	3.40
P7	Hĺbanie nad chybami	2.83	2.92
P8	Túžba po dokonalosti	3.10	3.28
P9	Perfekcionizmus zameraný na výkon	12.83	13.23
P10	Perfekcionizmus zameraný na seba	11.68	11.26
P11	Celkové skóre perfekcionizmu	24.51	24.49

¹Priemerné skóre danej dimenzie perfekcionizmu v americkej vzorke (Hill et al., 2004)

²Priemerné skóre danej dimenzie perfekcionizmu v slovenskej vzorke

Vzájomné korelácie jednotlivých subškál nástroja sú v súlade s údajmi o reliabilite nástroja (tabuľka 1). V americkej vzorke sú všetky interkorelácie významné minimálne na hladine 0,01. V slovenskej vzorke v niektorých dimenziách (napr. P3: Potreba potvrdenia, P4: Organizovanosť alebo P6: Plánovanie) nie sú vzájomné korelácie významné (tabuľka 3). Taktiež hodnota vzájomných korelácií je v americkom súbore vyššia ako v súbore slovenskom. Rozdiely v konzistencii výsledkov a reliabilite nástroja v oboch výskumoch možno pripisovať aj väčšej variabilite vzorky v slovenskom súbore. V slovenskom výskume bolo väčšie vekové rozpätie účastníkov a účastníčok výskumu, išlo o študentov/študentky aj pracujúcich s rôznym stupňom ukončeného vzdelania, kým v americkom súbore tvorili výskumnú vzorku študenti a študentky vysokých škôl.

Tabuľka 3, Vzájomné korelácie medzi jednotlivými dimenziami dotazníka perfekcionizmu

Dimenzia perfekcionizmu	P1: Obavy z chýb	P2: Vysoké nároky na iných	P3: Potreba potvrdenia	P4: Organizovanosť	P5: Tlak rodičov	P6: Plánovanie	P7: Hĺbanie nad chybami	P8: Túžba po dokonalosti	P9: Perfekcionizmus zameraný na výkon	P10: Perfekcionizmus zameraný na seba	P11: Celkové skóre perfekcionizmu
P1¹ P1²	1										
P2¹ P2²	.52** .30**	1									
P3¹ P3²	.63** .67**	.25** .11	1								
P4¹ P4²	.18** -.02	.42** .13	.18** .02	1							
P5¹ P5²	.33** .29**	.30** .26**	.19** .29**	.19** .14	1						
P6¹ P6²	.27** .10	.29** .14	.35** .18*	.49** .42**	.17** .11	1					
P7¹ P7²	.73** .65**	.47** .24**	.67** .69**	.38** .11	.34** .36**	.43** .31**	1				
P8¹ P8²	.46** .21**	.49** .49**	.33** .18*	.59** .38**	.31** .30**	.39** .41**	.52** .40**	1			

P9¹	.46**	.70**	.38**	.81**	.30**	.72**	.57**	.80**	1		
P9²	.22**	.54**	.22**	.78**	.34**	.68**	.40**	.76**			
P10¹	.86**	.48**	.82**	.25**	.59**	.39**	.87**	.55**	.54**	1	
P10²	.79**	.31**	.80**	.11	.70**	.22**	.83**	.37**	.40**		
P11¹	.75**	.66**	.69**	.59**	.51**	.62**	.83**	.77**	.87**	.89**	1
P11²	.66**	.50**	.66**	.46**	.62**	.53**	.78**	.65**	.78**	.88**	

¹Korelácie dimenzií perfekcionizmu v americkej vzorke (Hill et al., 2004)

²Korelácie dimenzií perfekcionizmu v slovenskej vzorke (Luptáková, 2016)

V dotazníku Big Five NEO dosiahli účastníci a účastníčky najvyššie priemerné skóre práve v dimenzii Svedomitosť (AM = 34,73). Najnižšie priemerné skóre dosiahli v dimenzii Neuroticizmus (AM = 23,51). Základnú deskriptívnu štatistiku uvádzame v tabuľke 4.

Tabuľka 4, Deskriptívna štatistika dimenzií dotazníka NEO (Luptáková, 2016)

	Priemer	Medián	Modus	SD	Min	Max
neuroticizmus	23.51	23	25	7.90	6	46
extraverzia	32.76	34	35	7.22	12	47
otvorenosť	28.77	28	26	6.63	15	46
prívetivosť	31.44	32	30	5.92	12	48
svedomitosť	34.73	36	39	7.12	11	47

Skóre v jednotlivých dimenziách oboch nástrojov sme porovnali pomocou korelačnej analýzy. Signifikantnú koreláciu (významnú na hladine 0,05) sme zaznamenali medzi dimenziami perfekcionizmu Hĺbanie nad chybami a Perfekcionizmus zameraný na seba. V ostatných dimenziách perfekcionizmu a osobnostných charakteristík podľa Big Five nie sú vzájomné korelácie významné (tabuľka 5).

Tabuľka 5, Vzťah dimenzií perfekcionizmu k osobnostným dimenziám Big Five

	Obavy z chýb	Vysoké nároky na iných	Potreba potvrdenia	Organizovanosť	Tlak rodičov	Plánovanie	Hĺbanie nad chybami	Túžba po dokonalosti	Perfekcionizmus zameraný na výkon	Perfekcionizmus zameraný na seba	Celkové skóre perfekcionizmu
Neuroticizmus	.15	.12	.12	-.16	.13	.05	.16*	.08	.03	.18*	.14
Extraverzia	-.04	-.10	-.04	.00	-.04	-.06	-.12	-.09	-.09	-.08	-.09
Otvorenosť	.12	.12	.05	-.06	-.07	-.18	-.00	.05	-.03	.06	.00
Prívetivosť	.02	.07	.02	-.09	.00	-.03	.00	.05	-.00	.01	.01
Svedomitosť	.01	.02	-.02	.12	-.08	.04	-.13	-.02	.06	-.07	-.02

** Korelácia významná na hladine 0.01

* Korelácia významná na hladine 0.05

Na základe týchto výsledkov môžeme zamietnuť prvú hypotézu *H1: Medzi perfekcionizmom zameraným na výkon a svedomitou je signifikantný pozitívny vzťah*. Svedomitosť a perfekcionizmus zameraný na výkon v našej výskumnej vzorke vzájomne signifikantne nekorelujú ($r = 0,06$). Druhú hypotézu *H2: Medzi perfekcionizmom zameraným na seba a neuroticizmom je signifikantný pozitívny vzťah*, prijímame. Osobnostná dimenzia Neuroticizmus pozitívne koreluje s Hľbaním nad chybami ($r = 0,16^*$) aj s Perfekcionizmom zameraným na seba ($r = 0,18^*$) na hladine významnosti 0,05. Tento vzťah potvrdzuje závery uvedené v úvode, že perfekcionizmus možno interpretovať aj ako úzkostnú tendenciu osobnosti. Aj v ostatných sledovaných premenných boli vzájomné korelácie dimenzií osobnosti podľa Big Five a dimenzií perfekcionizmu nízke a nesignifikantné. Z uvedeného vyplýva, že perfekcionizmus ako charakteristika osobnosti je nezávislá od týchto dimenzií, resp. že dotazník perfekcionizmu zachytáva iné charakteristiky osobnosti ako dotazník NEO Big Five.

Diskusia a záver

Cieľom výskumu bolo v slovenských podmienkach zistiť základné psychometrické charakteristiky multidimenzionálnej škály perfekcionizmu *Perfectionism Inventory*, porovnať zistenia s pôvodnou štúdiou autorov nástroja (Hill et al., 2004) a zistiť vzťah jednotlivých dimenzií perfekcionizmu k ďalším charakteristikám osobnosti. Z našich zistení vyplýva, že použitý dotazník perfekcionizmu v slovenskej vzorke adolescentov a mladých dospelých ($N = 173$) nevykazuje tak vysoké skóre reliability ako v pôvodnej validizačnej štúdii autorov Hill et al. (2004), ktorí dotazník overovali na vzorke amerických študentov a študentiek vysokej školy ($N = 250$). V troch subškálach (Vysoké nároky na iných, Potreba potvrdenia a Hľbanie nad chybami) bola zistená nižšia reliabilita ($\alpha < 0,7$), v ostatných subškálach aj v celkovom skóre nástroj vykazuje dostatočnú spoľahlivosť.

Napriek tomu, že viaceré charakteristiky perfekcionizmu (Hill et al., 2004; Hewitt & Flett, 1991; Frost et al., 1995) sú veľmi blízke opisu dimenzie Svedomitosť podľa modelu osobnosti Big Five (Hřebíčková & Urbánek, 2001), nezistili sme medzi tými dimenziami pozitívny korelačný vzťah. Tento výsledok súvisí s tvrdením, že sa často neodlišujú perfekcionista od ľudí vysoko schopných a úspešných (Frost et al., 1990). Kým dotazníky perfekcionizmu zachytávajú skôr charakteristiky úzkostného perfekcionizmu, dimenzia svedomitosti päťfaktorového modelu osobnosti je viac sýtená charakteristikami spojenými s orientáciou na výkon a úspech.

Signifikantný vzťah sa potvrdil medzi Perfekcionizmom zameraným na seba a Neuroticizmom. Perfekcionizmus zameraný na seba je charakteristický vysokou sebakontrolou, nekritickým pohľadom na vlastný výkon a nespokojnosťou so svojim výkonom (Hewitt & Flett, 1991). Tieto charakteristiky sú veľmi blízke úzkostným tendenciám osobnosti (Frost et al., 1995). K podobným zisteniam dospeli aj De Cuyper, Claes, Hermans, Pieters a Smits (2015), ktorí použili dotazník perfekcionizmu Hewitta a Fletta (1991) a zistili, že osoby, ktoré skórovali vyššie

v dimenziách perfekcionizmu orientovaného na seba a sociálne predpísaného perfekcionizmu sa vyznačovali nízkym skóre extravenzie a emočnej stability.

Výsledky nášho výskumu, v súlade so zisteniami viacerých štúdií (Hewitt & Flett, 1991; Frost et al., 1995; De Cuyper, 2015; Hewitt et al., 1991; Hill et al., 2004) potvrdzujú, že perfekcionizmus je viacdimenzionálna charakteristika osobnosti. Výskumný nástroj, ktorý sme použili v našej štúdii nevykazuje takú vysokú mieru reliability a vnútornej konzistencie ako v pôvodnej validizačnej štúdii, preto by bolo vhodné výskum zopakovať na väčšej vzorke, ktorá bude homogénna z hľadiska pohlavia a porovnať rozdiely medzi jednotlivými vekovými skupinami. Ďalším limitom nášho výskumu bolo konfrontovanie skóre perfekcionizmu len s jedným nástrojom. Pre overenie konštruktovej validity dotazníka v slovenských podmienkach by bolo optimálne použiť aj ďalšie nástroje, príp. overiť rozloženie dimenzií pomocou konfirmačnej faktorovej analýzy.

Referencie a citácie

- (1) ALEXIOVÁ, D. 2012. Vzťahy medzi stratégiami zvládania záťaže, diskrepancami aspektov self a perfekcionizmom. In: Psychologické dny 2012. Prostor v nás a medzi nami – rešpekt, vzájemnosť, sdieľanie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 217-228. ISBN 978-80-244-3492-6
- (2) BLATT, J. S. 1995. The destructiveness of perfectionism. Implications for the treatment of depression. *American Psychologist*, vol. 50, 1995, vol. 12, pp. 1003-20.
- (3) COSTA, P.T., MCCRAE, R. R. 1985. The NEO Personality Inventory. Manual Form S and Form R. Odessa: Psychological Assessment Resources. 1985.
- (4) DE CUYPER, K., CLAES, L., HERMANS, D., PIETERS, G., SMITS, D. 2015. Psychometric Properties of the Multidimensional Perfectionism Scale of Hewitt in a Dutch-Speaking Sample: Associations With the Big Five Personality Traits. *Journal of Personality Assessment*, vol. 97, 2015, no. 2, pp. 182-190.
- (5) FROST, R. O., MARTEN, P., LAHART, C., ROSENBLATE, R. 1990. The Dimensions of Perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, vol. 14., 1990, no. 5, pp. 449-468.
- (6) FROST, R. O., TURCOTTE, T., HEIMBERG, R., MATTIA, J., HOLT, C. 1995. Reaction to mistakes among subjects high and low in perfectionistic concern over mistakes. [online] *Cognitive Therapy and Research*, 19, 1995, s. 195-205. Dostupné na internete: <http://eds.b.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=de07aa2f-3ab3-4d40-bcbd-63a8e9fff284%40sessionmgr120&hid=117>
- (7) GREGERSEN, T., HORWITZ, E. K. 2002. Language learning and perfectionism: Anxious and non-anxious language learners' reactions to their own oral performance. [online]. *The Modern Language Journal*, vol. 86, 2002, pp. 562-570. Dostupné na internete: <http://onlinelibrary.wiley.com.ebsco.han2.savba.sk/doi/10.1111/1540-4781.00161/epdf>
- (8) HAMACHEK, D. E. 1978. Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. [online] *Psychology*, vol. 15, 1978, pp. 27-33. Dostupné na internete:

- <http://eds.b.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/eds/detail/detail?vid=4&sid=9a476a6e-bf0e-43e9-psyh>
- (9) HEWITT, P. L. & FLETT, G. L. 1991. Perfectionism in the self and social contexts: Conceptualization, assessment, and association with psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 60, 1991, pp. 456-470. Dostupné na: <http://eds.a.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/eds/detail/detail?vid=4&sid=5628b066-55dc-42e9-8ced-bb52f7924deb%40sessionmgr4005&hid=4210&bdata=Jmxhbm9c2smc2l0ZT1lZHMtG1ZQ%3d%3d#AN=edselec.2-52.0-0026132659&db=edselec>
- (10) HEWITT, P. L., FLETT, G. L., TURNBULL-DONOVAN, W., MIKAIL, S. E. 1991. The Multidimensional Perfectionism Scale: Reliability, Validity, and Psychometric Properties in Psychiatric Samples. *Journal of Cognitive and Clinical Psychology*, vol. 3, 1991, no. 3, pp. 464-468.
- (11) HILL, R., MCINTIRE, K., BACHARACH, V. 1997. Perfectionism and Big Five Factors. [online]. Appalachian State University. 1997. Dostupné na internete: <http://eds.a.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=4e40bd8e-1ef2-4d32-8573-19c8e589ed26%40sessionmgr4003&hid=4210>
- (12) HILL, R. W., HUELSMAN, T. J., FURR, R. M., KIBLER, J., VICENCE, B., KENNEDY, Ch. 2004. A New Measure of Perfectionism: The Perfectionism Inventory. *Journal of Personality Assessment*, vol. 82, 2004, vol. 1, pp. 80-91.
- (13) HŘEBÍČKOVÁ, M., URBÁNEK, T. 2001. NEO pětifaktorový osobnostní inventář. Praha: Testcentrum, 2001. ISBN 80-86471-06-3.
- (14) LUPTÁKOVÁ, B. 2016. Perfekcionizmus ako inhibítor alebo facilitátor učenia sa cudzieho jazyka. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.
- (15) PISHGHADAM, R. 2011. Learner Perfectionism and its Role in Foreign Language Learning Success, Academic Achievement, and Learner Anxiety. [online]. *Journal of Language Teaching and Research*, vol. 2, 2011, no. 2, pp. 432-440.
- (16) STOEHLER, J., OTTO, K., DALBERT, C. 2009. Perfectionism and the Big Five: Conscientiousness predicts longitudinal increases in self-oriented perfectionism. *Personality and Individual Differences*, vol. 47, 2009, pp. 363-368 Dostupné na internete: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886909001585>
- (17) ULU, I. P., TEZER, E. 2010. Adaptive and maladaptive perfectionism, adult attachment, and big five personality traits. *The Journal of Psychology*, vol. 144, 2010, no. 4, pp. 327-340. Dostupné na internete: <http://eds.a.ebscohost.com.ebsco.han2.savba.sk/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=d1a836c7-082b-4199-8da3-4e49dbf3739d%40sessionmgr4003&hid=4105>

DÔVODY ODKLADU ŠKOLSKEJ DOCHÁDZKY Z POHĽADU RODIČOV DETÍ

Monika Mifkovičová, Zlatica Jursová Zacharová

Katedra psychológie a patopsychológie, Ústav psychologických a logopedických štúdií,
Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, zacharova@fedu.uniba.sk

Abstract

Paper brings a proper clarification of phenomenon of school ripeness and postponement of school attendance from parents' point of view. It focuses on describing the school ripeness of children which depends on the parents' opinion and contingency of postponement of school attendance. It analyzes physical, psychic, social and emotional ripeness of child for school attendance. It provides a survey of parents' opinions with a different educational level to postponement of school attendance. The adequate sample of ninety parents was detected that 58,9 % of parents consider the postponement of school attendance. We analyze reasons for this attitude among parents in our research.

Key words: school ripeness, postponement of school attendance, parents' point of view to postponement of school attendance.

Abstrakt

Štúdia prináša informácie o dôvodoch, pre ktoré sa rodičia predškôľakov rozhodujú pre odklad povinnej školskej dochádzky. Snaží sa objasniť a opísať školskú zrelosť detí, ktorá súvisí s názorom a možnosťou rodičov detí na odklad školskej dochádzky. Analyzuje fyzickú, psychickú, sociálnu aj emocionálnu zrelosť dieťaťa pre školskú dochádzku. Na vzorke 90 rodičov bolo dotazníkovou metódou zistené, že až 58,9% rodičov zvažuje odklad školskej dochádzky. Vo výskume sú analyzované príčiny vedúce rodičov k tomuto postoju.

Kľúčové slová: školská zrelosť, odklad školskej dochádzky, pohľad rodičov na odklad školskej dochádzky.

JEL Classification

I210 Analysis of Education

I.Úvod

V ostatnom čase sa hovorí o náraste odkladov nástupu do školy. Tento fenomén je pozorovaný nie len na Slovensku ale aj v iných krajinách (Janus & Offord, 2007; Gürkan et al., 2011). Všetky krajiny UNESCO špecifikovali existujúci problém zodpovedajúceho veku detí nastupujúcich na povinnú školskú dochádzku. Podľa štúdie McEwan & Shapiro (2008) priemerný vek začínajúcich školákov v roku 2001 bol 6,92 rokov v porovnaní s výsledkami v roku 1999, kedy priemerný vek dieťaťa bol 6,3 rokov. Dôležitým faktorom pre

odklad školskej dochádzky je diagnostikovanie školskej zrelosti resp. nezrelosti detí. Táto podľa Stanciu et al. (2014) môže súvisieť s pobytom detí v materskej škole. Autori zistili, že deti navštevujúce MŠ dosahujú o 25 % lepšiu vizuálno-percepčnú úroveň ako deti, ktoré MŠ nenavštevujú. Tiež mladšie deti (letné) a chlapci horšie skórujú v testoch školskej zrelosti (Janus & Offord, 2007). Podľa zistení chlapci vstupujú do základnej školy podstatne starší ako dievčatá, pričom príčinou neskoršieho veku vstupu do školy u chlapcov bola častá intervencia ich rodičov. Aj ďalšie výskumy naznačujú, že odklad školskej dochádzky sa viac dotýka chlapcov ako dievčat (Berčíková et al., 2014; Gürkan et al., 2011). Chlapci sú v predškolskom veku hravejší a dosahujú nižšiu motorickú a senzomotorickú koordináciu. Testy školskej zrelosti potvrdzujú lepšiu školskú zrelosť u dievčat ako u chlapcov (Jirásek, 1967; Petrová et al., 2009) a vyššiu frekvenciu problémov v správaní a prispôbení sa novému sociálnemu prostrediu (National Center for Education Statistics, ďalej NCES, 1998). Na druhej strane chlapci vyššie skórovali ako dievčatá v subteste verbálneho myslenia v Jiráskovom teste školskej zrelosti (Petrová et al., 2009), ako aj v matematike a všeobecnom prehľade a vede (NCES, 1998). Lepšie výsledky v testoch školskej zrelosti u dievčat môžu súvisieť s tým, že rodičia bývajú na dievčatá prísnejší a náročnejší (Farkašová, 1984).

1.1. Počet odkladov povinnej školskej dochádzky na Slovensku

Podľa aktuálnych štatistík Ministerstva školstva SR bolo v roku 2015 prijatých 60 980 žiakov do prvých tried na všetky typy základných škôl (Tabuľka č. 1). Z toho bolo 46,93 % dievčat. Detí s odloženou školskou dochádzkou bolo v roku 2015 8,25 %, čo je viac ako v predchádzajúcich dvoch rokoch, no ak zoberieme do úvahy percento detí, ktoré boli prijaté do nultého ročníka, tak rozdiely nie sú výrazné. Napriek skutočnosti, že v roku 2011 sa otvorili nulté ročníky, v ktorých bolo približne 5 % všetkých školopovinných detí, percentuálny podiel detí s odloženou školskou dochádzkou sa veľmi nezmenil a osciluje takmer stabilne okolo čísla 8, a to od sledovaného roku 2003 (Graf č. 1).

Tabuľka č. 1, Odklad školskej dochádzky v rokoch 2003-2015 na Slovensku

Slovensko	Počet všetkých detí, ktoré prišli k zápisu	Z toho			
		% dievčat	% detí s odloženou školskou dochádzkou ¹	% detí zaradených do 0-tého ročníka	% detí nezaškolených v MŠ
Rok					
2015	60 980	46,93	8,25	5,34	8,09
2014	58 793	46,89	8,08	5,52	8,22
2013	57 089	47,11	8,00	5,13	8,79
2012	56 766	46,92	8,58	5,42	8,76
2011	57 213	46,71	8,51	4,45	9,06
2010	55 741	46,85	8,51		8,94
2009	54 445	47,08	7,94		9,73

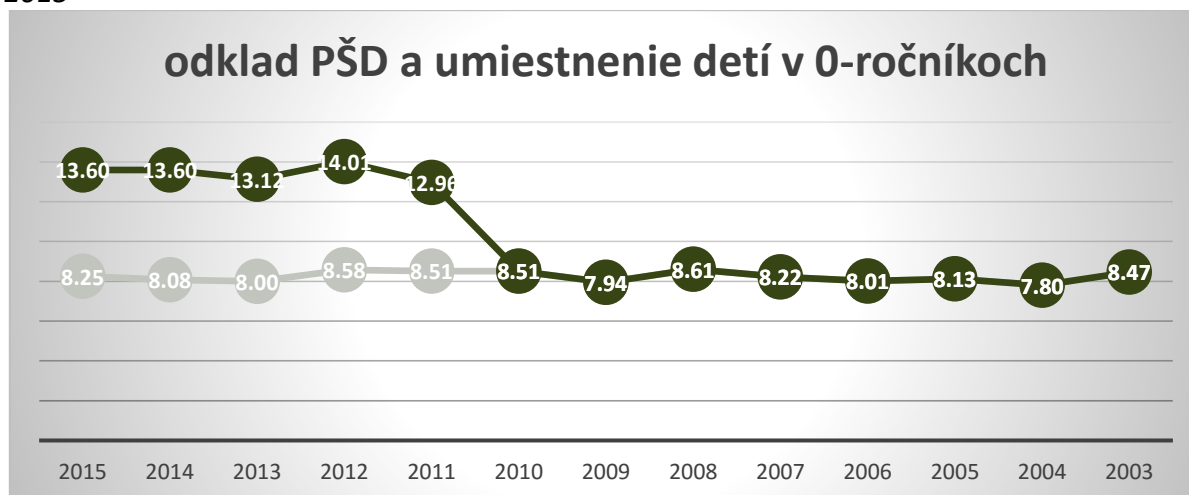
2008	53 791	48,14	8,61		9,08
2007	56 261	46,97	8,22		8,91
2006	58 962	47,29	8,01		8,89
2005	59 782	47,35	8,13		9,19
2004	61 730	47,10	7,80		10,43
2003	62 355	46,97	8,47		9,33

Zdroj: ÚIPŠ Bratislava, spracované autorkami

¹ Vrátane detí, u ktorých v čase zisťovania údajov nebolo rozhodnuté, či budú zapísané alebo budú mať odklad začiatku PŠD.

Od roku 2011 je možné umiestňovanie detí do nultého ročníka. Deti, ktoré nedosahujú školskú zrelosť mohli byť umiestnené do nultého ročníka. Túto domnienku potvrdzuje skutočnosť, že kým v Bratislavskom a Trnavskom kraji je viac detí s odkladom PŠD (od 8,3 do 11 %), v Prešovskom a Košickom kraji je len približne okolo 6 % detí s odkladom PŠD. Obrovský rozdiel je ale zaznamenaný v počte detí v nultých ročníkoch. Tieto sa v Trnavskom kraji takmer vôbec neumiestňujú do nultého ročníka, no v Prešovskom a Košickom kraji sa do nultého ročníka umiestňuje približne 12 – 14 % detí. V týchto krajoch je aj dlhodobá najvyššia miera nezaškolených detí v MŠ (v roku 2015 to bolo 14,72 % nezaškolených detí v MŠ v Prešovskom kraji a 20,19 % nezaškolených detí v Košickom kraji oproti 1,88 % nezaškolených detí v MŠ v Bratislavskom kraji). Dôvodom môže byť aj jedno z najvyšších zastúpení detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia v Prešovskom a Košickom kraji. Tieto deti vo väčšine prípadov nenavštevujú predškolské zariadenia a preto mnohé školy pristúpili k vytvoreniu nultých tried, v ktorých sa deti oboznamujú s fungovaním školy, základnými pravidlami hygieny a rozvíjajú psychomotorické kompetencie, ktoré sú bežné u detí navštevujúcich predškolské zariadenia.

Graf. č. 1, Odklad školskej dochádzky a umiestnenie detí do nultých ročníkov v rokoch 2003-2015

Zdroj: ÚIPŠ Bratislava, spracované autorkami

II. Výskum

Cieľom výskumu je napísať Cieľom výskumu je odhaliť názory a postoje rodičov k odkladu školskej dochádzky. Výskum bol realizovaný v rámci záverečnej práce na PdF UK, Katedre psychológie a patopsychológie. Autorky chceli overiť teoretické východiská, ktoré tvrdili, že:

1. Rodičia chlapcov častejšie zvažujú odklad povinnej školskej dochádzky ako rodičia dievčat (Gürkan et al., 2011, Janus, Offord, 2007, Berčíková et al., 2014, Petrová et al., 2009, NCES, 1998).

2. Vysokoškolsky vzdelaní rodičia sú viac naklonení k odkladu školskej dochádzky ako rodičia s nižším vzdelaním (Gürkan et al., 2011).

Zároveň sme chceli zistiť na základe čoho rodičia začínajú uvažovať o odklade povinnej školskej dochádzky. Z tohto dôvodu boli naformulované nasledovné výskumné otázky:

1. Sú rodičia ovplyvnení inými ľuďmi/odborníkmi v otázke uvažovania o odklade školskej zrelosti?

2. Aké vlastnosti alebo schopnosti dieťaťa zohrávajú úlohu u rodičov pri uvažovaní o odklade povinnej školskej dochádzky? Kedy a v akých súvislostiach sa rodičia informujú o odklade?

1.2. Metódy a výskumná vzorka

Pre potreby výskumu bol vytvorený dotazník na zachytenie názorov rodičov k odkladu školskej dochádzky. Na základe spracovania teoretických informácií, boli sformulované výroky a tie následne upravené do dotazníkových otázok, ktoré boli pilotne overené a následne korigované. Použitý dotazník má 65 položiek, ktoré zachytávajú odpovede na 4 bodovej likertovej škále. Položky sú rozdelené do dvoch samostatných častí: prvá časť sa týka dieťaťa a jeho zdravotného stavu, správania a schopností a druhá časť sa týka rodičovských obáv a názorov. Reliabilita dotazníka bola meraná pomocou Cronbachovej Alpha pre jednotlivé časti dotazníka. Prvá časť dotazníka týkajúca sa dieťaťa nevykazuje znaky reliability. Toto je možné vysvetliť ako homogénnou výskumnou vzorkou, tak aj nesúrodými otázkami, ktoré sa zaoberali veľkým rozsahom skúmaných položiek - od fyzického stavu, motorického, kognitívneho, sociálneho po emočný stav detí. Dotazník nebol konštruovaný k získaniu odpovedí na jednu vlastnosť, ale snažil sa o vytvorenie akéhosi obrazu o stave detí vo všetkých oblastiach. Otázky dotazníka z tohto dôvodu neboli dostatočne homogénne, čo sa podpísalo pod nízku reliabilitu v prvej časti dotazníka. Druhá samostatná časť dotazníka pozostávajúca z 20-tich položiek, ktorá sa týka rodičovských obáv a názorov na odklad školskej dochádzky mala reliabilitu Chronbachova alpha = 0,829.

Dáta boli spracované pomocou deskriptívnej štatistiky v programe Microsoft Excel a pomocou analytickej štatistiky v programe IBM SPSS 20 for Windows.

Výskum sa uskutočnil v základnej škole v bratislavskom kraji medzi rodičmi, ktorí majú možnosť odkladu povinnej školskej dochádzky. Dotazník bol administrovaný 96 rodičom, ktorí mali dieťa v predškolskom veku. Vzhľadom na nesprávne vyplnené dotazníky bolo štatisticky spracovaných a analyzovaných 90 dotazníkov. Z hľadiska vzdelanostnej úrovne bol súbor rozdelený nasledovne: rodičia s vysokoškolským vzdelaním (počet: otec 31, matka 46), rodičia so stredoškolským vzdelaním (počet: otec 53, matka 39), rodičia s absolvovanou učňovskou školou (počet: otec 2, matka 5). Veková hranica detí respondentov bola od 5-5,5 roka v počte 9 detí, veková hranica od 5,6-6 rokov v počte 36 detí, veková hranica 6,1-6,3 v počte 33 detí, veková hranica 6,4-7 rokov v počte 12 detí. Častejšie sa vyskytovali dievčatá (50) ako chlapci (40), menej ako polovica detí malo súrodenca. Deti väčšinou navštevovali MŠ, podľa vyjadrenia rodičov nebývali často choré, sú pohybovo zdatné a väčšina detí zo súboru nemá logopedické problémy.

2.2. Výsledky výskumu

Napriek teoretickým východiskám, ktoré hovoria v neprospech chlapcov pri odklade PŠD, rodičia chlapcov uvažujú o odklade PŠD nemenej ako rodičia dievčat ($t = 0,566$; $p = 0,573$), a to aj napriek tomu, že rodičia chlapcov skôr vyjadrujú obavy, či škola nebude príliš veľká záťaž pre dieťa ($r = 0,230$; $p \leq 0,05$) a vyjadrujú obavy, či dieťa bude rozumieť výkladu učiteľa ($r = 0,235$; $p \leq 0,05$). Emočné naviazanie na chlapcov je badateľné v odpovedi na otázku, či sa boja, že im bude dieťa chýbať. Vnímajú ich častejšie ako často chorých ($r = 0,256$; $p \leq 0,05$) a častejšie sa u chlapcov objavovali potravinové alergie ($r = 0,321$; $p \leq 0,01$).

Podľa výpovedí rodičov sú deti vo všeobecnosti dobre pripravené na nástup do školy. Deti podľa rodičov rady kreslia (82,22 %), 70,01 % detí má dobrý úchop ceruzky, 76,66 % detí pozná farby, 73,34 % detí vie počítať do 10, 94,45 % detí je podľa názoru rodičov samostatné, 90,01 % rodičov hodnotí svoje dieťa ako rozumovo vyspelé a 81,11 % detí podľa ich rodičov má dobrú pozornosť pri úlohách (Tabuľka č. 2).

Tabuľka č. 2, Vnímanie schopností detí rodičmi

	Rado kreslí	Má správny úchop	Pozná farby	Počíta do 10	Je samostatné	Je rozumovo vyspelé	Udrží pozornosť
určite áno	38,89 %	46,67 %	58,89 %	47,78 %	47,78 %	45,56 %	30 %
skôr áno	43,33 %	23,34 %	17,77 %	25,56 %	46,67 %	44,45 %	51,11 %
skôr nie	8,89 %	12,22 %	11,12 %	13,33 %	1,11 %	5,55 %	4,44 %
určite nie	8,89 %	17,77 %	12,22 %	13,33 %	4,44 %	4,44 %	14,45 %
SPOLU	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

S pohlavím dieťaťa rodičia skôr spájajú isté aktivity alebo vlastnosti. Zdá sa, akoby v oblasti športu rodičia posudzovali chlapcov prísnejšie a hodnotia ich ako menej pohybovo zdatných než rodičia dievčat ($r = 0,306$; $p \leq 0,01$). Zároveň ale rodičia hodnotia dievčatá ako aktívnejšie ($r = 0,383$, $p \leq 0,01$), spokojnejšie ($r = 0,451$; $p \leq 0,05$), poslušnejšie ($r = 0,335$; $p \leq 0,05$), tiež ako tie, ktoré radšej kreslia ($r = 0,275$; $p \leq 0,01$) a lepšie prijímajú kritiku ($t = 0,221$; $p \leq 0,05$) oproti rodičom chlapcov. Tiež otázka, či sa dieťa teší do školy korelovala s pohlavím dieťaťa ($r = 0,410$; $p \leq 0,01$) v prospech rodičov dievčat.

Predpoklad, že vysokoškolsky vzdelaní rodičia sú viac naklonení k odkladu školskej dochádzky ako rodičia s nižším vzdelaním sa nepotvrdil. Vysokoškolsky vzdelaní rodičia neuvažujú o odklade školskej dochádzky častejšie ako rodičia s nižším vzdelaním, a to napriek zisteniu, že deti matiek s nižším vzdelaním majú signifikantne väčšie problémy s výslovnosťou ($r = 0,294$; $p \leq 0,01$), lepšie rozlišujú farby ($r = 0,214$; $p \leq 0,05$) a majú menšie obavy, či dieťa bude rozumieť výkladu učiteľa ($r = 0,319$; $p \leq 0,01$). Zároveň si myslia, že ich deti sa viac tešia do školy ($r = 0,278$; $p \leq 0,01$).

2.2.1. Sú rodičia ovplyvnení inými ľuďmi/odborníkmi v otázke uvažovania o odklade školskej zrelosti?

Spracovanie druhej časti dotazníka prinieslo informácie týkajúce sa názorov rodičov na odklad povinnej školskej dochádzky a zároveň ich strach a obavy z prípadného neúspechu detí. Z výsledkov vyplýva, že 33,3 % rodičov určite uvažuje o odklade povinnej školskej dochádzky, celkovo sa 58,9 % opýtaných rodičov prikláňa k možnosti odložiť povinnú školskú dochádzku (Tabuľka č. 3).

Tabuľka č. 3, Zvažovanie odkladu povinnej školskej dochádzky u rodičov

	Početnosť	Percentá	Rodičia chlapcov v %	Rodičia dievčat v %
určite áno	30	33,3 %	25 %	26 %
skôr áno	23	25,6 %	32,5 %	34 %
skôr nie	11	12,2 %	12,5 %	20 %
určite nie	26	28,9 %	30 %	20 %
Spolu	90	100 %	100 %	100 %

Sledovanie odpovedí na otázky, či rodič už konzultoval odklad školskej dochádzky s učiteľkou v MŠ, s pediatričkou, alebo sa už informoval v Centre pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej CPPPaP) prináša presnejšie odpovede na otázku uvažovania o odklade. Rodičia (8,9 %), ktorí kontaktovali CPPPaP, pravdepodobne vážne zvažujú odklad povinnej školskej dochádzky. Ďalších 10 % rodičov zvažuje návštevu CPPPaP. Hlbšia štatistická analýza poukázala na vzťah medzi uvažovaním o odklade PŠD a kontaktovaním CPPPaP ($r = 0,305$; $p \leq 0,01$), ale aj rozhovormi rodičov s učiteľkou v MŠ na tému odkladu PŠD ($r = 0,590$; $p \leq 0,01$), dotazovaním sa lekára ($r = 0,434$; $p \leq 0,01$). Rodičia konzultujú odklad školskej dochádzky často aj s inými osobami, čo ich tiež ovplyvňuje v myšlienkach požiadať o odklad

povinnnej školskej dochádzky ($r = 0,406$; $p \leq 0,01$). Medzi všetkými posudzovanými premennými je tesný vzťah (Tabuľka č. 4).

Tabuľka č. 4, Kto ovplyvňuje rodičov pri uvažovaní o odklade školskej dochádzky

premenné	uvažujem o odklade	názor učiteľky MŠ	rada lekára	vyhľadal CPPaP	názor iných osôb
uvažujem o odklade	1	0,590**	0,434**	0,305**	0,406**
pýtal sa učiteľky MŠ na odklad	0,590**	1	0,434**	0,410**	0,373**
pýtal sa detského lekára	0,434**	0,434**	1	0,596**	0,431**
pýtal sa v CPPaP	0,305**	0,410**	0,596**	1	0,521**
ovplyvnený inými osobami	0,406**	0,373**	0,431**	0,521**	1

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,001$

2.2.2. Aké vlastnosti alebo schopnosti dieťaťa zohrávajú úlohu u rodičov pri uvažovaní o odklade povinnej školskej dochádzky?

K zodpovedaniu výskumnej otázky boli analyzované vzťahy medzi odpoveďami rodičov na otázku, či uvažujú o odklade PŠD a ďalšie otázky týkajúce sa názorov rodičov na zvládanie školských požiadaviek ich dieťaťom a z vyjadrenie obáv. Pomocou korelačnej analýzy boli zaznamenané viaceré signifikantné vzťahy medzi odpoveďami rodičov na otázky. Rodičia, ktorí uvažujú o odklade školskej dochádzky, prípadne konzultovali CPPaP majú obavy, že ich dieťa bude mať problémy naučiť sa čítať, písať, alebo počítat v prvej triede ($r = 0,418$; $p \leq 0,01$), bude mať zlé známky ($r = 0,344$; $p \leq 0,01$) a dieťa sa vyjadruje, že chce chodiť do školy s mamou ($r = 0,388$; $p \leq 0,01$). V prípade, ak rodičia konzultovali a vyhľadali radu lekára sa týkajú ich obavy zlých známk v škole a neúspechu dieťaťa ($r = 0,497$; $p \leq 0,01$) a obáv, že dieťa bude v škole unavené alebo ospalé ($r = 0,291$; $p \leq 0,01$). V tabuľke č. 5 sú uvedené korelačné vzťahy medzi jednotlivými premennými.

Tabuľka č. 5, Obavy rodičov a úvahy o odklade PŠD

premenné	uvažuje o odklade	rada lekára	vyhľadal CPPaP
Obavy - nenaučí sa čítať	0,212*	0,437**	0,418**
Obavy - zlé známky, neúspech	0,157	0,497**	0,344**
Obavy - porozumie výkladu	0,217*	0,138	0,175
Obavy - ospalé, unavené	0,238*	0,291**	0,131
Chce ísť do školy s mamou	-0,037	0,231*	0,388**
Obavy - slabšie ako iné deti	0,134	0,238*	0,209*

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

Na základe akých vlastností a prejavov vonkajšieho správania u detí sa u rodičov vytvorili obavy zo zvládnutia školských povinností? Boli porovnávané odpovede rodičov na otázky týkajúce sa sociálnej a emocionálnej zrelosti detí a porovnávané s odpoveďou na otázku, či uvažujú o odklade PŠD (Tabuľka č. 6). Pozitívna odpoveď rodiča na otázku, či uvažuje o odklade PŠD signifikatne koreluje a osposobeniami rodiča na otázky či navštívil CPPPaP ($r = -0,303$; $p \leq 0,01$), či s učiteľkou v materskej škole konzultuje odklad PŠD. Tiež rodič uvažuje o odklade, ak sa dieťa neteší na nástup do školy ($r = -0,422$; $p \leq 0,01$) alebo má napríklad ťažkosti s určovaním farieb ($r = 0,359$; $p \leq 0,01$). Rodič neuvažuje o odklade, ak dieťa vie prijať kritiku od autority ($r = -0,257$; $p \leq 0,01$). No rodič sa zároveň radí s učiteľkou v MŠ aj v prípade, ak si myslí, že dieťa je rozumovo vyspelé ($r = 0,276$; $p \leq 0,01$), ak dieťa rado kreslí ($r = 0,233$; $p \leq 0,05$), má dobré držanie ceruzky ($r = 0,238$; $p \leq 0,05$), je samostatné ($r = 0,259$; $p \leq 0,05$) a rozlišuje farby ($r = 0,298$; $p \leq 0,05$).

Tabuľka č. 6, Uvažovanie o odklade školskej dochádzky v prípade sociálnych a emocionálnych vlastností detí.

premenné	Poslúcha pokyny učiteľky	Rieši spory medzi deťmi	Vie prijať kritiku	Teší sa do školy	Má problémy rozlíšiť farby	Vie sa podeliť s kamarátmi
uvažujem o odklade	-0,054	0,086	-0,257**	-0,178	0,126	0,177
pýtal sa učiteľky MŠ na odklad	-0,067	0,069	-0,193	-0,422**	0,359**	0,244**
pýtal sa detského lekára	-0,184	0,228*	0,037	0,001	0,05	0,139
pýtal sa v CPPPaP	-0,303**	0,095	0,047	-0,182	0,046	0,132

* $p \leq 0,05$

** $p \leq 0,01$

III. Diskusia

Na základe výskumov (Gürkan et al., 2011, Janus & Offord, 2007, Berčíková et al., 2014, Petrová et al., 2009, NCES, 1998), sme predpokladali, že rodičia častejšie uvažujú o odklade PŠD v prípade chlapcov. Tento predpoklad sa nenaplnil. Zároveň sme zistili, že 58,9 % rodičov uvažuje o odklade PŠD a 8,9 % rodičov už kontaktovalo CPPPaP ohľadom konzultácie týkajúcej sa odkladu školskej dochádzky svojho dieťaťa. Aké sú dôvody ich uvažovania v tomto smere? Sú dôvody pre odklad školskej dochádzky relevantné alebo ide len o svojvoľné manipulovanie rodičov s odkladom školskej dochádzky svojich detí?

Pohľad rodičov na odklad školskej dochádzky s rôznou vzdelanostnou úrovňou bol témou výskumov Gürkan a kol. (2011). V týchto výskumoch bolo potvrdené, že rodičia s vyšším (vysokoškolským a stredoškolským) vzdelaním zvažujú viac odklad školskej dochádzky pre svoje deti, pretože viac uvažujú a zhodnocujú školskú zrelosť svojich detí. V predloženom výskume sa tieto výsledky nepotvrdili. Vysokoškolsky vzdelaní rodičia neuvažovali o odklade školskej dochádzky. Menej sa pýtali na názor učiteľky MŠ, detského lekára a ani neuvažovali

o návšteve CPPPaP, aby sa poradili o odklade školskej dochádzky. Matky s vyšším vzdelaním mali tendenciu hodnotiť školu ako záťaž pre dieťa, no napriek tomu sa neobávali o svoje dieťa a ani sa neobávali postoja učiteľa k dieťaťu. Obavy o svoje dieťa sa viac týkali matiek s nižším vzdelaním, čo by mohlo znamenať, že menej dôverujú svojmu dieťaťu alebo menej dôverujú školskému systému v SR. Pri týchto výsledkoch štúdie prichádza do úvahy možnosť, že vzdelanejšie matky sú dnes informovanejšie a viac dôverujú svojim deťom. Deti vysokoškolsky vzdelaných matiek sú v predškolskom veku matkami vedené k činnostiam, ktoré sú v škole vyžadované a sú si vedomé, že ich deti tieto činnosti zvládajú.

Viaceré zahraničné výskumy (Stich, Krämer, Mikolajczyk, 2014) zistili, že chlapci a mladšie deti mali problém s fyzickou zrelosťou, pamäťou, motorikou, grafomotorikou, koncentráciou a pozornosťou, pričom mnohé deti mali viditeľné zhoršenie v dvoch a viacerých oblastiach. Rodičia uprednostnili odklad školskej dochádzky deťom s nedostatočnou fyzickou zrelosťou. V predkladanom výskume bolo zistené, že rodičia detí, ktoré sú fyzicky zdravé a nemajú žiadne zdravotné problémy, spĺňajú všetky veľkostné parametre (výška, hmotnosť), neuvažujú o odklade školskej dochádzky. Iba rodičia detí, ktoré majú zdravotné sluchové obmedzenie, a rodičia detí, ktoré majú kožné alergie uvažujú o odklade školskej dochádzky. Títo rodičia vyhľadali CPPPaP, kde sa radili s odborníkmi o možnostiach odkladu školskej dochádzky.

Sledovanie zrelosti prevažne v oblasti emocionálnej a sociálnej vo výskume poukázalo na zaujímavý kontrast, kedy rodičia detí, ktoré prejavovali emocionálnu a sociálnu nezrelosť neuvažovali o odklade PŠD a položky emocionálnej zrelosti/nezrelosti nekorelovali s uvažovaním rodičov o doklade PŠD. Je možné len predpokladať, že rodičia detí, ktoré síce vykazovali všetky znaky emocionálne zreleho dieťaťa sa len konzultáciami s inými osobami a s učiteľkou MŠ chceli uistiť, že dieťa bude spĺňať požiadavky školy, nakoľko nepovažovali emocionálnu a sociálnu zrelosť za dôležitú a väčšiu váhu prikladali iným aspektom ako šikovnosti, obratnosti, kognitívnym a rozumovým schopnostiam dieťaťa.

Výsledky výskumov (Sharp, 2002; Zill, West, 2001; Joussemet, 2005; Vágnerová, 2001) poukazovali na dôležitú rolu rodiča pri nástupe dieťaťa do školy, jeho vplyvu na školskú úspešnosť dieťaťa a celkový vplyv rodiny a sociálneho prostredia na dieťa. Podľa všetkého dnešné deti sú pod vplyvom rodičov do školy mnoho krát pripravené viac ako treba. Výsledky nášho výskumu nám dali odpoveď, že čím viac o probléme školskej zrelosti a odklade školskej dochádzky rodičia diskutovali, čítali, čím viac sa o odklade školskej dochádzky informovali, tým sa viac pýtali na odborný názor v CPPPaP, učiteľiek MŠ a detských lekárov. Je možné predpokladať, že rodičia si neboli istí a potrebovali sa ubezpečiť o dostatočných kompetenciách a schopnostiach svojho dieťaťa. Je možné, že uvažovanie a rozhodovanie o odklade školskej dochádzky závisí čiastočne aj od osobnosti a od osobných aspirácií rodiča a nie od školskej zrelosti detí. Ak je dieťa zrelé, ale rodič si nie je istý sám sebou, viac vyhľadáva odbornú pomoc. Na opačnej strane sú však rodičia, ktorí majú problémové deti, ktoré sú pre

školskú dochádzku nezrelé. Títo rodičia odbornú pomoc nevyhľadávajú, prípadne odmietajú a ich deti nastúpia riadne na povinnú školskú dochádzku.

Záver

Cieľom štúdie bola deskripcia príčin vedúcich rodičov k odkladu školskej dochádzky. Výsledky poukázali na vysoký záujem u rodičov o odklad povinnej školskej dochádzky. Otázkou stále zostáva, či príčiny rozhodnutí rodičov o odklade školskej dochádzke sú adekvátne alebo rodičia „pre istotu“ svojvoľne manipulujú s termínom nástupu dieťaťa do školy bez reálnych a opodstatnených dôvodov, pretože je to pre rodičov výhodnejšie. Zo získaných dát je možné usudzovať, že rodičia sa zaujímajú o školskú zrelosť a možnosti odkladu školskej dochádzky svojich detí. Pri vyskytujúcich sa možných problémoch školskej zrelosti detí či už fyzickej, psychickej, sociálnej alebo emocionálnej zrelosti, v prípade nedostatočných schopností detí sa rodičia detí informujú u učiteliek v MŠ, detských lekárov alebo v pedagogicko-psychologických centrách a žiadajú si odborné konzultácie. Rodičia sami vyhľadávajú relevantné informácie v médiách, na internete, ktoré im môžu pomôcť pri ich rozhodovaní. Rozhodnutie rodičov o odklade školskej dochádzky ich detí býva často ovplyvňované inými osobami, ako aj odborníkmi, najmä ak dieťa prejavuje problematické správanie.

Z výsledkov vyplýva, že odklad školskej dochádzky žiadajú viac rodičia detí s nižšou úrovňou vzdelania, ktorí natoľko nedôverujú schopnostiam a správnej školskej zrelosti svojich detí. Rodičia s vysokoškolským vzdelaním často cieľavedome podporujú svoje deti a tým pomáhajú svojim deťom a poskytujú im potrebné informácie, čím ich vedome pripravujú k nástupu do základnej školy. Vysokoškolsky vzdelaní rodičia neuvažovali o odklade školskej dochádzky napriek tomu, že považujú školu pre deti za veľkú záťaž.

Predkladaný výskum bol uskutočnený len v jednej štátnej základnej škole v bratislavskom kraji, preto nie sú jeho výsledky celoplošne aplikovateľné a nie je možné tieto výsledky generalizovať na všetkých rodičov. Ide ale o zaujímavú sondu, ktorá aspoň čiastočne poodhalila rozhodovanie rodičov pred nástupom ich detí do PŠD.

Referencie a citácie

- (1) BERČÍKOVÁ, A., ŠMELOVÁ, E., STOLINSKÁ, D. 2014. *Učiteľ – aktér edukačného procesu predškolného vzdelávania*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. 77 s. ISBN 978-80-244-4033-0.
- (2) GÜRKAN, T., TUNA, K., DEMIR, I., WISE, A. M. 2011. *Late Enrollment in Primary Education: Causes and Recommendations for Prevention*. First Edition. Ankara: MEB Primary Education General Directorate, 2011. 278 s. ISBN 978-92-806-4577-4.
- (3) JANUS, M., OFFORD, D. R. 2007. Development and Psychometric Properties of the Early Development Instrument (EDI): A Measure of Children's School Readiness. In: *Canadian Journal of Behavioural Science*. 2007, Vol. 39, No. 1, Pg. 1-22, DOI: 10.1037/cjbs2007001.

- (4) JIRÁSEK, J., TICHÁ, A. 1968. *Psychologická hlediska předškolních prohlídek*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1968. 106 s.
- (5) JOUSMET, M., KOESTNER, R., LEKES, N., LANDRY, R. 2005. A Longitudinal Study of the Relationship of Maternal Autonomy Support to Children's Adjustment and Achievement in School. In: *Journal of Personality*. 2005, 73:5, Pg. 1216-1236, DOI: 10.1111/j.1467-6494.2005.00347.x.
- (6) McEWAN, P. J., SHAPIRO, J. S. 2008. The Benefits of Delayed Primary School Enrollment. Discontinuity Estimates Using Exact Birth Dates. In: *Board of Regents of the University of Wisconsin System*. 2008, ISSN 022-166X.
- (7) MIFKOVIČOVÁ, M. 2016. Školská zrelosť a odklad školskej dochádzky z pohľadu rodičov detí. Bakalárska práca, Univerzita Komenského. Pedagogická fakulta, Katedra psychológie a patopsychológie. Vedúca bakalárskej práce: Mgr. Zlatica Jursová Zacharová, PhD. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2016, 63 s.
- (8) NCES. 1998. *Digest of education statistics, 1997*. Washington DC: U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, 1998. NCES 98-015.
- (9) PETROVÁ, A., PLEVOVÁ, I., KŘEMÉNKOVÁ, L., DAŘÍLEK, P., PUGNEROVÁ, M. 2013. Školní zralost a připravenost v kontextu pohlavních rozdílů. In: *Magister*. 2013, č. 2, s. 23-42. ISSN 1805-7152.
- (10) SHARP, C. 2002. *School Starting Age: European Policy and Recent Research*. [online] London: LGA Conference Centre, 2002, p. 25. [cit. 2016-01-20]. Dostupné na: <http://www.nfer.co.uk/nfer/publications/44410/44410.pdf>
- (11) STANCIU, C., POPESCU, S., COTRUS, A. 2014. The Importance of Evaluating the Maturity Level in Preschool Children. In: *Academica Science Journal Psychologica Series*. 2014, No. 2, p. 15-21. ISSN 2285-8083.
- (12) STICH, H. L., MIKOLAJCZYK, R. T., KRAMER, A. 2014. Clustering of developmental delays in Bavarian preschool children – a repeated cross-sectional survey over a period of 12 years. In: *BMC Pediatrics*. 2014, 14:18, DOI: 10.1186/1471-2431-14-18.
- (13) VÁGNEROVÁ, M. 2001. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2001. 306 s. ISBN 8024601818.
- (14) ZILL, N., WEST, J. 2001. *Entering Kindergarten: A portrait of American Children When They Begin School*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 2001. NCES 2001-035.

RODIČOVSKÉ POSTOJE MLADÝCH DOSPELÝCH

Sabína Babačová

Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, babacova.s@gmail.com

Abstract

The aim of this study is to explore the attitudes of young adults towards family education and parenting. We examined the influence of parenting style of research subjects' parents upon their parenting attitudes and emerging parenting styles, their perceptions of mother's and father's roles in parenting and their attitudes towards various parenting techniques. We used the Alabama parenting questionnaire, semi-projective techniques, and semi-structured interview based on Adlerian principles in the research. The research sample consisted of nine young parents of children aged under three. The analysis of qualitative data shows that parents are strongly influenced by intergenerational transfer, parenting was perceived as a fundamental change to their lifestyle, and they preferred an active approach of both parents.

Keywords

parenting, attitudes, young parents, family.

Abstrakt

Cieľom tejto štúdie je prieskum postojov mladých dospelých k rodinnej výchove a rodičovstvu. Zisťovali sme, ako výchovný štýl vlastných rodičov ovplyvnil výchovné postoje a utvárajúci sa výchovný štýl účastníkov a účastníčok výskumu, ako vnímajú rolu matky a otca vo výchove, a aké sú ich postoje k rôznym rodičovským technikám. Ako výskumné metódy sme použili Alabamský rodičovský dotazník, semiprojektívne úlohy a pološtrukturovaný rozhovor, ktorý vychádzal z princípov adlerovskej psychológie. Výskumnú vzorku tvorilo deväť rodičov detí mladších ako tri roky. Z analýzy kvalitatívnych dát vyplýva, že rodičov vo výchove výrazne ovplyvňuje medzigeneračný prenos, rodičovstvo vnímajú ako zásadnú zmenu životného štýlu a preferujú vo výchove aktívny prístup oboch rodičov.

Kľúčové slová

rodičovstvo, postoje, mladí rodičia, rodina.

JEL Classification: I2: Education and Research Institutions

I. Úvod

Rodičovská rola je dôležitou súčasťou identity dospelého človeka. Je to rola primárne biologicky podmienená, ktorá má svoju psychickú aj sociálnu hodnotu. Táto rola je silne asymetrická, nadradená. Rodič je dôležitou autoritou a dieťa je odkázané na jeho opateru. V porovnaní s ostatnými rolami nie je rodičovská rola vratná. Nedá sa prestať byť rodičom. Človek, ktorý sa už raz stal rodičom ním zostáva navždy. Zároveň, rodičovstvo predstavuje

zásadný zvrat v živote človeka, ktorý vyžaduje zmenu životného štýlu (Vágnerová, 2000, 2007).

Spoločenské zmeny najmä v západnej civilizácii priniesli nový pohľad na slobodu a rovnoprávnosť rodinného života. Stále viac sa zdôrazňuje participácia otca vo výchove, a tým sa mení aj rozloženie rodových rolí v rodinách (Badinter, 1998; Sokolová, 2009). Spoločenské zmeny nepriniesli však rodinám len pozitíva, ale aj veľa aktuálnych problémov, s ktorými sa v rodinách stretávame. Postmoderné rodiny nie sú zakladané len pre reprodukčné hľadisko, ale aj kvôli uspokojeniu citových potrieb partnerov. Pretože city predstavujú veľmi krehké puto, stala sa aj rodina často nestabilnou inštitúciou. Stabilita týchto rodín stojí a padá na citovej rovnováhe partnerského vzťahu. Preto sa stáva, že z dôvodu rozvodu/rozchodu partnerov pribúda detí vyrastajúcich v neúplných rodinách alebo vyrastajúcich s nevlastnými rodičmi (Matoušek a kol., 2003). Rozvod/rozchod partnerov, resp. neschopnosť rodičov postarať sa dieťa, prináša aj nové formy rodičovstva, ktoré významne ovplyvňujú rodičovské postoje a výchovný štýl rodičov:

- a) Náhradná rodinná starostlivosť, zverenie dieťaťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča, ďalej do pestúnskej starostlivosti alebo ústavnej starostlivosti.
- b) Profesionálna výchova v rodine, špecifická forma náhradnej výchovy, ktorá dáva možnosť dostať sa do rodiny deťom, ktoré nie je možné osvojiť ani sa ich nepodarilo umiestniť do pestúnskej starostlivosti (Hudecová, Belková, 2008).
- c) Striedavá rodinná starostlivosť, súd môže v zmysle platnej legislatívy po rozvode manželstva zveriť dieťa do striedavej osobnej starostlivosti oboch rodičov. Znamená to, že striedavo jeden z rodičov bude s dieťaťom žiť v spoločnej domácnosti a bude sa osobne starať a rozhodovať o záležitostiach týkajúcich sa dieťaťa.
- d) „Patchwork-parenting“ alebo blended families, ide o zmiešanú rodinu, ktorá je zložená z manželského páru a z ich potomkov vrátane niektorých potomkov z predchádzajúcich manželstiev (Portrie, Hill, 2005).
- e) Jednorodičovské rodiny, ktoré vznikli na základe rozvodu, rozchodu, ovdovením, adopciou dieťaťa osamelou dospelou osobou alebo narodením sa dieťaťa mimo manželstva (Mendelová, 2014).

1.1. Výchovný štýl

Pojem štýl výchovy alebo spôsob výchovy predstavuje výchovné pôsobenie na dieťa či mladistvého (Čáp, Boschek, 1998). Výchovný štýl predstavuje súhrn všetkých spontánnych a zámerných spôsobov správania zo strany vychovávajúceho k vychovávanému (Průcha a kol., 2003). Zároveň v ňom ide o celkovú interakciu a komunikáciu dospelaj osoby s dieťaťom alebo adolescentom. Rozumieme tým všeobecné výchovné pôsobenie a zároveň reagovanie naň, ktoré zahŕňa obojstranné emočné vzťahy dospelý – dieťa (ich komunikáciu, emočnú klímu), čomu zodpovedá aj voľba správania a používania výchovných prostriedkov, metód a postupov (Čáp, 1996; Čáp, Boschek, 1996, 1998). Dinkmeyer a McKay (1996) hovoria, že spôsob výchovy je významným faktorom, ktorý ovplyvňuje životný štýl dieťaťa. Z hľadiska princípov psychológie A. Adlera sú rodičia povzbudzovaní k tomu, aby vo výchove používali tie spôsoby

alebo štýly výchovy, ktoré sú demokratické, aby tak umožnili deťom zúčastňovať sa na rozhodovaní. Takýto spôsob výchovy pomáha dieťaťu uvedomiť si vlastnú hodnotu ako právoplatného člena rodiny a domácnosti, ktorý k niečomu prispieva (Dreikurová Fergusonová, 2005; Dreikurs, 1991).

Zahraničné výskumy často odkazujú na model troch štýlov výchovy od D. Baumrindovej (Baumrind, 1966; O'Brien, 2010; Martin, Colbert, 1997; Smith a kol., 1999) a typologický model K. Lewina (1939, in Čáp, 1996), ktorý je v podstate totožný s typológiou Baumrindovej, len bol prispôbený pre empirické skúmanie výchovy v rodine (Čáp, 1999). Lewin na základe experimentálneho výskumu pred druhou svetovou vojnou skúmal účinky odlišných štýlov výchovy v prirodzenom prostredí. Princípom výskumu bolo skúmanie jedenásť a dvanásťročných detí v krúžkoch, ktoré boli vedené odlišným štýlom výchovy (Čáp & Mareš, 2007). Na základe pozorovania následne opísal tri základné výchovné štýly (Čáp, 1996; Lewin a kol., 1939). Z tohto rozdelenia vychádzajú aj Langmeier a Krejčířová (1998):

- a) Autokratický štýl výchovy, dominantný výchovný štýl, sa vyznačuje bezpodmienečnou poslušnosťou dieťaťa, podriadenosťou dieťaťa k rodičovskej autorite (Langmeier, Krejčířová, 2006). Tento spôsob výchovy zastávajú rodičia, ktorí často rozkazujú či trestajú. V ich správaní sa prejavuje malé množstvo porozumenia a rešpektu voči potrebám dieťaťa, zároveň sa dieťaťu ani neposkytuje priestor k samostatnosti a vlastnej iniciatíve (Čáp, 1993).
- b) Liberálny štýl výchovy je opakom autoritatívneho štýlu výchovy. Rodič v tomto výchovnom štýle ponecháva dieťaťu čo najväčšiu voľnosť (Langmeier, Krejčířová, 2006). Charakteristické znaky vychovávateľa používajúceho tento štýl výchovy sú: ponechávanie príliš veľkej voľnosti dieťaťu, nedostatočné usmerňovanie aktivity dieťaťa, minimálne alebo žiadne požiadavky na dieťa, nevymedzenie hraníc a noriem pre dieťa, a ak sú aj požadované, nie sú dostatočne kontrolované ani sa nevyžaduje ich naplnenie (Čáp, 1993, 1996).
- c) Demokratický alebo integračný štýl výchovy sa považuje za najvhodnejší. Dieťa je rešpektované ako samostatná bytosť, ktorá má právo rozhodovať o sebe, avšak toto právo je usmerňované hranicami zo strany vychovávateľa. Charakteristickými znakmi pre tento štýl výchovy sú: pružnosť, rešpektovanie druhých osôb a ich individuálnych zvláštností, používanie menšieho množstva príkazov, trestov a zákazov, vychovávateľ podporuje iniciatívu, svojím správaním pôsobí ako príklad pre vychovávaného (Čáp, 1993, 1996). Podľa Langmeiera a Krejčířovej (2006) chápe vychovávateľ dieťa ako samostatnú ľudskú bytosť, ktorá má nárok na to, aby bola rešpektovaná a mohla sa slobodne rozhodnúť o všetkých veciach, ktoré sa týkajú jej osoby.

Zo všetkých spomenutých štýlov výchovy má demokratický štýl najpriaznivejší vplyv na vývin dieťaťa. Takto výchovne vedené dieťa sa vyznačuje lepšími pracovnými výsledkami, kooperatívnym správaním, podporuje prácu v kolektíve, schopnosťou spolupracovať s ostatnými a rozvíjať samostatnosť a iniciatívu. Zároveň sa u dieťaťa vytvára pozitívny emočný vzťah k vychovávateľovi ale i medzi deťmi navzájom. Naproti tomu má autokratický štýl alebo

spôsob výchovy nepriaznivý vplyv na utváranie vzťahu a komunikáciu medzi deťmi a rodičmi. Taktiež môžu nadmerné požiadavky vychovávateľa vyvolať u dieťaťa odpor až agresivitu (Čáp, 1993). Dreikurová Fergusonová (2005) uvádza, že jednotlivci, ktorí boli vychovávaní autokratickými metódami s najväčšou pravdepodobnosťou preceňujú svoje slabé stránky a moc druhých. Vyrastajú bez dôvery v seba samého i bez dôvery voči ostatným. Liberálny výchovný štýl má taktiež veľa nepriaznivých účinkov, medzi ktoré patria nízke nároky a nedostatočná kontrola, čo vedie u dieťaťa k presvedčeniu o nezáujme zo strany rodičov. Následok môže mať nepriaznivý vplyv na sebahodnotenie, sebauvedomenie a vytrvalosť dieťaťa (Čáp, 1996).

Prednosťou spomenutých delení výchovných štýlov je ich jednoduchosť, systematickosť a zrozumiteľnosť. Avšak vo výskumoch bývajú často kritizované pre príliš veľké zjednodušenie. Pracujú s malým počtom kategórií, ktoré nepostačujú pre analýzu presného zaradenia všetkých typov pozorovaných spôsobov výchovy (Čáp, Mareš, 2001; Langmeier, Krejčířová, 2006). Čáp (1996) spoločne so svojimi spolupracovníkmi vytvoril rozšírený model, ktorý nazval modelom deviatich polí. Vymedzuje dve dimenzie: dimenziu emočného vzťahu a dimenziu riadenia. Tieto dimenzie obsahujú vždy dva protikladné komponenty. Dimenzia emočného riadenia obsahuje kladný a záporný komponent emočného vzťahu a dimenzia riadenia obsahuje komponent požiadaviek a voľnosti (Čáp, 1996). Podobné rozdelenie výchovných štýlov spracovali aj Maccobyová a Martin (1983, in Sokolová, 2015). Výchovný štýl rozdeľujú podľa dvoch dimenzií rodičovského správania – orientácie na dodržiavanie pravidiel, kontroly a emočného naladenia.

1.2. Formovanie výchovného štýlu

Výchovné štýly rodičov sa utvárajú pod vplyvom rôznych charakteristík, ako na strane rodičov, tak na strane dieťaťa a prostredia. Všetky tieto formy môžu na seba navzájom rôzne pôsobiť (Holden, 2010) a tým ovplyvniť výber štýlu výchovy, s čím súvisí aj použitie rôznych prostriedkov výchovy. Veľa mladých rodičov v súčasnej výchove používa podobné výchovné stratégie a postupy, ktoré používali rodičia počas ich detstva (Chen, Kaplan, 2001). Ide o proces, v ktorom zážitky z detstva ovplyvňujú neskoršie rodičovské správanie jednotlivca (Van Ijzendoorn, 1992). Tento jav možno nazvať medzigeneračný prenos. Hartl a Hartlová (2010) uvádzajú, že medzigeneračný (transgeneračný) prenos je prenosom určitého pozitívneho alebo negatívneho javu z jednej generácie na druhú. Avšak Rabušicová, Kamanová a Pevná (2011) hovoria skôr o medzigeneračnom učení, než o generačnom prenose.

Veľa rodičov môže svoj výchovný štýl pozmeniť podľa aktuálnych meniacich sa podmienok (Atkinson a kol., 1995). Teda rodičovský štýl výchovy nemusí byť po celý život dieťaťa rovnaký. Napríklad sú rodičia, ktorí zastávajú názor, že dieťa v predškolskom veku môže všetko a nástupom do školy treba deti pomaly učiť zvykať si na povinnosti. Iní rodičia si neuvedomujú, že ich deti sú už dospelé a teda nemusia používať výchovné štýly, aké používali doteraz. Štýl výchovy sa mení podľa veku dieťaťa ale aj s pribúdajúcim vekom rodičov. Tak, ako rodičia získavajú skúsenosti, tak sa začínajú meniť ich záľuby a postoje k životu, čím sa zároveň môže

meniť rodičovský štýl výchovy podľa aktuálnej situácie (Mertin, 2011). Výchovný štýl môžu ovplyvňovať aj spoločenské a kultúrne trendy, médiá a mediálny obraz rodičovstva (pozri napr. Jesenková, 2008).

II. Výskum

2.1. Ciele a priebeh výskumu

Cieľom výskumu je zistiť, aké majú postoje k rodičovskej výchove mladí dospelí a ako sa v ranej fáze rodičovstva formuje ich výchovný štýl. Položili sme si štyri výskumné otázky:

1. Aké vplyvy pôsobia na formovanie výchovného štýlu mladých rodičov?
2. Kde hľadajú rodičia podporu vo výchove?
3. Aké sú rozdiely vo výchovných postojoch v rámci rodičovského páru?
4. Aké rozdiely vnímajú rodičia vo výchovnej úlohe matky a otca?

Výskum prebiehal v januári a vo februári 2016 v rámci projektu záverečnej diplomovej práce. Účastníci a účastníčky boli vybraní zámerným výberom a výskumu sa zúčastnili dobrovoľne. Dáta sme získavali v ich domácom prostredí, v ktorom sa cítili bezpečne a zároveň v tomto prostredí nepôsobili žiadne rušivé vplyvy. Účastníci a účastníčky výskumu boli oboznámení s cieľmi výskumu a podpísali informovaný súhlas.

2.2. Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo deväť rodičov (Tabuľka 1). Z toho boli tri manželské páry, jeden nezosobášený pár a jedna slobodná matka. Vek účastníkov a účastníčok výskumu sa pohyboval od 25 rokov do 31 rokov. Rodičia mali jedno alebo dve deti a vek detí sa pohyboval od 5 mesiacov do 27 mesiacov. Všetci účastníci a účastníčky výskumu pochádzali zo západného Slovenska (Trnavského a Trenčianskeho kraja).

Tabuľka 1, Výskumná vzorka (Babačová, 2016)

Číslo rodiny	Kód rodiča	Pohlavie rodiča	Vek rodiča	Rodinný stav	Počet detí	Pohlavie detí	Vek detí
1	MABA86	M	29	ženatý vydatá	2	Ž	10 m.
	ANBA86	Ž	29			Ž	10 m.
2	MAVR88	M	28	slobodný slobodná	1	Ž	13 m.
	MIĐU85	Ž	30				
3	MIOB85	M	30	ženatý vydatá	2	M	20 m.
	ZUOB85	Ž	30			Ž	5 m.
4	BABI87	Ž	28	slobodná	1	M	9 m.
5	MIFA84	M	31	ženatý vydatá	1	M	27 .
	HAFA91	Ž	25				

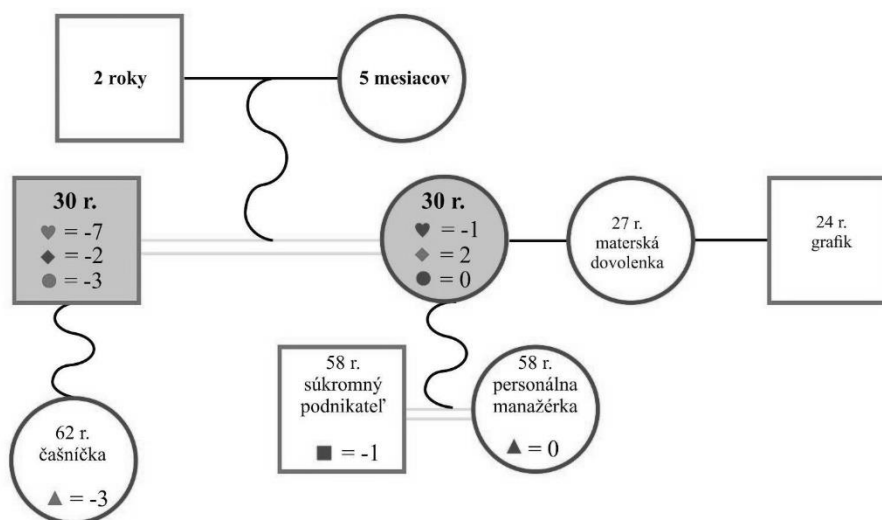
2.3. Metódy výskumu

Pri výbere výskumných metód sme čiastočne vychádzali z konceptu diagnostiky životného štýlu v adlerovskej psychológii. Použili sme krátky informačný dotazník o rodičovi, upravený Alabama rodičovský dotazník (Frick, 1991) a pološtruktúrovaný rozhovor pre analýzu názorov a postojov mladých rodičov, ktorý vychádzal z princípov adlerovskej psychológie. Pološtruktúrované interview sme doplnili dvoma poloprojektívnymi úlohami, ktoré boli použité v rámci rodičovských kurzov pre danú cieľovú skupinu (Sokolová a kol., 2010). Prvá úloha („Aký som rodič?“) bola zameraná na sebareflexiu. Táto technika je dôležitá pre spoznanie seba samého, hľadanie vlastných silných stránok a získanie dôvery vo vlastné rodičovské schopnosti. Druhá úloha („Čo chcem vo výchove dosiahnuť?“) bola zameraná na vlastnú predstavu účastníka/účastníčky výskumu o rodičovstve a výchove, filozofiu toho, čo je pre neho/ňu dôležité vo výchove. Zameriava sa hlavne na vytvorenie si predstavy do budúcnosti a formulovaní cieľov výchovy.

III. Analýza dát

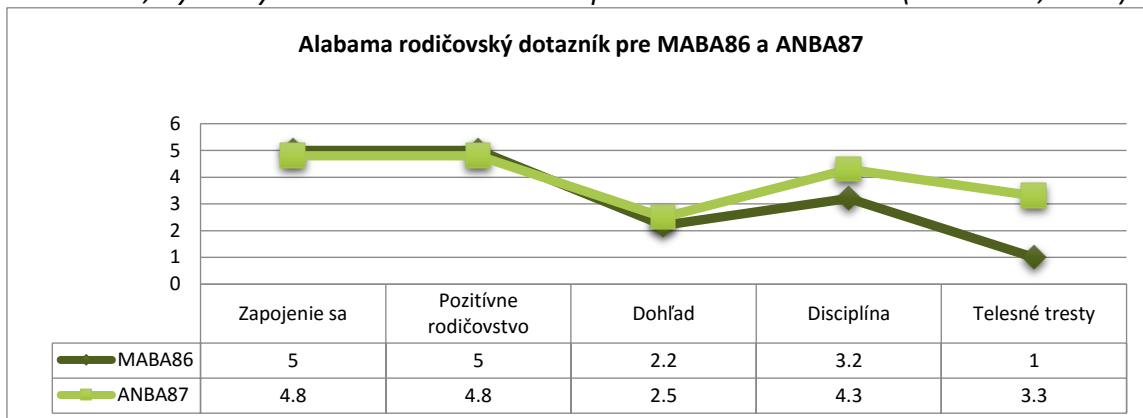
Analýza dát prebiehala v štyroch krokoch. V prvej časti sme z krátkeho dotazníka o rodičovi graficky znázornili základnú rodinnú konšteláciu (genogram) oboch rodičov, ukážku genogramu ilustruje obrázok 1.

Obrázok 1, Genogram rodičov MIOB85 a ZUOB85 (Babačová, 2016)

V druhej časti sme sa zamerali na analýzu výsledkov z Alabamského rodičovského dotazníka. Odpovede v jednotlivých škálach sú spracované kvantitatívne, ukážku spracovania ilustruje obrázok 2.

Obrázok 2, Výsledky rodičovského dotazníka pre MABA86 a ANBA87 (Babačová, 2016)

V tretej časti sme sa zamerali na analýzu interview. Tu sme postupovali podľa odporúčaní Gavoru (2006): a) usporiadanie záznamov, b) detailné čítanie záznamov, c) kódovanie prepisu, t. j. hľadanie významových kategórií, ktoré boli označené kódom, d) významové kategórie, ktoré sa najčastejšie počas analýzy dát vyskytli tvorili základ systému kategórií, e) následne sme medzi kategóriami navzájom hľadali vzťah, f) pomocou axiálneho kódovania sme hľadali vzťahy medzi kategóriami, aby sme mohli spájať rovnaké charakteristiky. Na základe týchto krokov sme našli v interview rovnaké kategórie oboch rodičov, ktorým bol pridelený rovnaký opis. Poslednou fázou analýzy bolo nájsť ústrednú metaforu, ktorá vystihuje „výchovný štýl“ rodičovského páru.

Validitu nášho výskumu sme sa snažili zvýšiť tzv. validizáciou respondentom. Táto validizácia prebiehala tak, že sme finálne spracovanie a analýzu výsledkov jednotlivo poskytli respondentom a respondentkám, ktorí sa k nim mohli vyjadriť a doplniť ich. Účastníci a účastníčky výskumu sa zhodne vyjadrili, že výsledky súhlasia a zároveň, že „je to fajn si to prečítať takú podrobnú analýzu. Vidíme veci, ktoré by sme si sami možno nevšimli“ (MAVR88).

IV. Výsledky výskumu

Výsledky výskumu sme spracovali formou kazuistík jednotlivých rodičovských párov a následne sme sa zamerali na hľadanie spoločných kategórií. Z analýzy genogramov a hodnotenia výchovných štýlov vyplýva, že mladí rodičia vnímajú sami seba ako benevolentnejších rodičov v porovnaní s vlastnými rodičmi. Otcovia sa hodnotia ako prísnejší rodičia než matky. Ideálny rodič by podľa ich hodnotení nemal byť extrémny prísny ani extrémne benevolentný. Charakteristika ideálneho rodiča v ponímaní účastníkov a účastníčok nášho výskumu sa blíži opisu demokratického rodiča.

Porovnanie výsledkov v Alabamskom rodičovskom dotazníku naznačuje, že rodičia majú konzistentný pozitívny postoj najmä k technikám pozitívneho rodičovstva a aktívneho zapájania sa do výchovy. V postojoch k disciplinárnym technikám a telesným trestom sa

rodičia odlišujú, kým matky majú skôr negatívny postoj k týmto výchovným technikám, postoj otcov nie je vyhranený.

Z analýzy interview vyplynulo, že najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvňuje postoje mladých rodičov je medzigeneračný prenos. Všetci účastníci a účastníčky výskumu sa zhodli v tom, že každý si preberá výchovný štýl svojich rodičov do svojej výchovy, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Tieto výsledky sú taktiež zjavné z analýzy výchovnej škály. Pri skúmaní raných spomienok rodičov sme zistili, že každá z nich je originálna a len niektoré páry pri nich spája rovnaká kategória. Jedným z týchto párov je MAVR88 a MIĎU86, u ktorých bola spoločnou kategóriou špeciálna udalosť, ktorú charakterizovali ako významnú. Druhým párom bol MABA86 a ANBA87, u ktorých tvorila spoločnú kategóriu spomienka na fyzický trest. Tento výber ranej spomienky môže poukazovať na rozporuplné postoje k fyzickým trestom, ktoré sme zaznamenali aj v porovnaní odpovedí rodičovských párov v Alabamskom rodičovskom dotazníku.

Účastníčky a účastníci výskumu rodičovstvo vnímajú ako významnú zmenu ich životného štýlu. Zmeny, ktoré opísali, podporujú koncept vynárajúcej sa dospelosti (Arnett, 2000, 2004). Vstupom do rodičovskej role prišli o obdobie hľadania sa (zábava, práca, voľný čas) a boli prinútení prijať status dospelého. Účastníci a účastníčky výskumu nehľadajú podporu vo výchove v knižných publikáciách alebo na internete, skôr vyhľadávajú podporu v širších sociálnych kruhoch, ako je rodina, priatelia, prípadne odborníci. Len jedna účastníčka aktívne hľadá oporu a informácie o výchove aj na internetových fórach.

V rámci porovnania postojov v rodičovskom páre sme najviac odlišností zaznamenali v oblasti direktivity vo výchove, disciplíny a fyzických trestoch. Tento rozpor v postojoch môže byť zapríčinený už spomínaným medzigeneračným prenosom – rozpor medzi tým, ako boli vychovávaní a tým, čo od rodičov očakáva súčasná spoločnosť. Taktiež treba podotknúť, že rodičia, ktorí mali deti mladšie ako dvanásť mesiacov sa v týchto kategóriách nevedeli rozhodnúť, aký postoj k otázkam zaujať. Keďže sú ich deti malé, nemajú dostatok skúseností a nie sú ešte rozhodnutí, aký postoj k výchove dieťaťa zaujmú.

V otázke výchovnej úlohy matky a otca sa všetci účastníci a účastníčky výskumu zhodli v postoji, že z dôvodu súčasnej sociálnej situácie sa rodovo špecifické rodičovské role stierajú a historické rozdelenie rolí už neplatí. Páry sa vždy zhodli v tom, že by sa mali obaja rodičia aktívne zapájať do výchovy, taktiež by mali povzbudzovať a podporovať svoje dieťa, preferovať tzv. aktívne, pozitívne rodičovstvo, čo hodnotíme ako pozitívny trend.

Diskusia a záver

Cieľom výskumu bolo zistiť, aké majú postoje k rodičovskej výchove mladí dospelí a ako sa v ranej fáze rodičovstva formuje ich výchovný štýl. Výsledky nášho výskumu ukázali, že najdôležitejším faktorom, ktorý ovplyvňuje postoje mladých rodičov je medzigeneračný

prenos. Všetci účastníci a účastníčky sa zhodli v tom, že každý si preberie prvky výchovného štýlu svojich rodičov do svojej výchovy, či už v pozitívnom zmysle alebo negatívnom zmysle. Pri skúmaní raných spomienok sme zistili, že každá z nich je originálna a len dva páry pri nich spája rovnaká kategória. Aj v Alabamskom rodičovskom dotazníku sa najviac líšili postoje rodičov k direktivite vo výchove, disciplíne a fyzickým trestom. Tento rozpor v postojoch môže byť zapríčinený už spomínaným medzigeneračným prenosom (rozpor medzi vlastnou výchovou a výchovou, ktorú akcentuje súčasná spoločnosť), ale aj nedostatkom skúseností u mladých rodičov. Ďalej sa účastníci a účastníčky zhodli v postoji, že z dôvodu súčasnej spoločenskej situácie sa rodové rodičovské role stierajú. Výskum taktiež poukázal na vysokú mieru aktívneho zapájania sa rodičov do výchovy a na potrebu rodičov povzbudzovať a podporovať svoje dieťa, čo hodnotíme ako pozitívny trend. Zmeny, ktoré zaznamenali respondenti a respondentky vo svojom životnom štýle, sa zhodujú s konceptom vynárajúcej sa dospelosti (Arnett, 2000, 2004), vstupom do rodičovskej role prišli rodičia o obdobie hľadania sa, boli nútení prijať rolu a zodpovednosť dospelého. Výsledky nášho výskumu sa zhodujú aj s výskumami Orlovej (2012), ktorá potvrdzuje medzigeneračný prenos výchovných štýlov, a taktiež s výskumami Gillernovej (2004, 2009), ktorá vo výskumoch zaznamenala, že už v 90tych rokoch 20. storočia sa v rodinách preferuje kladný emočný vzťah a používa sa viacej efektívnych výchovných metód, ktoré charakterizujú benevolentnejší výchovný prístup rodičov, rodičia postupne ustupujú od nadmernej nadriadenosti a kontroly detí a posilňuje sa slabé výchovné riadenie.

Výsledky štúdie sú kvalitatívnou sondou do rodičovských postojov súčasných mladých rodičov, výsledky nie je možné zovšeobecňovať na celú populáciu súčasných mladých rodičov. Limitom nášho výskumu je relatívne malá vzorka a špecifické zameranie na mladých rodičov malých detí, ktorí nemajú ešte skúsenosti s rôznymi rodičovskými technikami. Pre ďalší výskum by bolo prínosné zamerať sa na širšiu vzorku rodičov a porovnať rodičovské postoje „začínajúcich“ a skúsených rodičov s rôznym počtom detí.

Referencie

- (1) ARNETT, J. J. 2000. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 2000, roč. 55, č. 5, s. 469-480.
- (2) ARNETT, J. J. 2004. *Emerging Adulthood: The Winding Road from Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 280 p. ISBN 978-0195309379.
- (3) ATKINSON, R. L. a kol. 1995. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 864 s. ISBN 808560535X.
- (4) BABAČOVÁ, S. 2016. *Výchovné postoje mladých rodičov: diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta. 103 s.
- (5) BADINTER, E. 1998. *Materská láska od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava: ASPEKT, 1998. 277 s. ISBN 80-85549-04-2.

- (6) BAUMRIND, D. 1966. Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 1966, roč. 37, č. 4, s. 887-907. Dostupné na internete: <http://search.ebscohost.com/>
- (7) ČÁP, J. 1996. *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.
- (8) ČÁP, J. 1999. Styly rodinné výchovy. *Psychologie dnes*, 1999, roč. 5, č. 8, s. 23 – 25.
- (9) ČÁP, J., BOSCHEK, P. 1996. Faktory osobnosti adolescentů ve vztahu ke způsobu výchovy v rodině. *Československá psychologie*, roč. 40, č. 6, s. 465 - 479.
- (10) ČÁP, J., BOSCHEK, P. 1998. Způsob výchovy v rodině a osobnost dítěte. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1998, roč. 33, č. 1, s. 35-44.
- (11) ČÁP, J., MAREŠ, J. 2001. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001, 656 s. ISBN 80-7178-463-X.
- (12) ČÁP, J., MAREŠ, J. 2007. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
- (13) DINKMEYER, D., MCKAY, D. G. 1996. *Efektivní výchova krok za krokem*. Praha: Portál, 1996. 144 s. ISBN 80-85282-92-5.
- (14) DREIKURS, R. 1991. *The Challenge of Parenthood*. New York: PLUME, 1991. 334 s. ISBN 0-452-26707-2.
- (15) DREIKURSOVÁ FERGUSSONOVÁ, E. 2005. *Adlerovská teória*. Bratislava: Slovenská adlerovská spoločnosť, 2005. 42 s. ISBN 80-969264-7-0.
- (16) FRICK, P. J. 1991. *Alabama Parenting Questionnaire scale* [online]. Dostupné na internete: <http://fs.uno.edu/pfrick/APQ/apqparent1.pdf>
- (17) GAVORA, P. 2006. *Spríevodca metodológiu kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: Gegent, 2006. 239 s. ISBN 80-88904-46-3
- (18) GILLERNOVÁ, I. 2004. Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. In: HELLER, D., PROCHÁZKOVÁ, J., SOBOTKOVÁ, I., a kol. *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2004. S. 14. ISBN 80-244-1059-1.
- (19) GILLERNOVÁ, I. 2009. Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících. *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*, 2009, roč. 53, č. 3, s. 209-223. ISSN 0009062X.
- (20) HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2010. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- (21) HOGHUGH, M., LONG, N. 2004. *Handbook of parenting: theory and research for practice*. London: Sage, 2004. 416 s. ISBN 0761971041.
- (22) HOLDEN, G. W. 2010. *Parenting: a dynamic perspective*. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2010. ISBN 9781412951425.
- (23) HUDECOVÁ, A., BELKOVÁ, V. 2008. *Náhradná rodinná starostlivosť*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008. 98 s. ISBN 978-80-80883-615-3.
- (24) CHEN, Z., KAPLAN, H. B. 2001. Intergenerational transmission of constructive parenting. *Journal of marriage and family* [online], 2001, roč. 63, č. 1, s. 17 – 31. ISSN 1741-3737. Dostupné na internete:

- <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.k.utb.cz/doi/10.1111/j.1741-3737.2001.00017.x/pdf>.
- (25) JESENKOVÁ, A. 2008. Obraz matiek maloletých detí v týždenníkoch Slovenka a Život. In Lýdia Marošiová: *Matky samy sebou*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80-89345-04-5.
- (26) LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ D. 1998. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1998. 344 s. ISBN 807169195X.
- (27) LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247- 1284-9.
- (28) LEWIN, K., LIPPIT, R., WHITE, R. K. 1939. Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Climates. *Journal of Social Psychology*, 1939, roč. 10. s. 271-299.
- (29) MARTIN, C. A., COLBERT, K. K. 1997. *Parenting: a life span perspective*. New York: The McGraw-Hill Companies, 1997. 389 s. ISBN 0070407681.
- (30) MATOUŠEK, O. a kol. 2003. *Metódy řízení sociální práce*. Praha: PORTÁL, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2
- (31) MENDELOVÁ, E. 2014. Súčasná rodina a diverzita foriem rodinného života. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, 2014, roč. 4, č. 1, s. 74–92. ISSN 1804-526X.
- (32) MERTIN, V. 2011. *Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál, 2011. 216 s. ISBN 978-80-7367-857-9.
- (33) O'BRIEN, H. G. 2010. The Intergenerational Transmission of Parenting Styles of Irish immigrant mothers. *Journal of Family Social Work*, 2010, roč. 13, č. 5, s. 395-409. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1080/10522158.2010.514680>
- (34) ORLOVÁ, A. 2012. *Mezigenerační přenos výchovných stylů z orientační do prokreační rodiny: bakalárska práca*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2012. 67 s.
- (35) PORTRIE, T., HILL, N. R. 2005. Blended Families: A Critical Review of the Current Research. *The family journal: counseling and therapy for couples and families*, 2005, roč. 13, č. 4, s. 445-451 DOI: 10.1177/1066480705279014.
- (36) PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 324 s. ISBN 80-7178-772-8.
- (37) RABUŠICOVÁ, M., KAMANOVA L., PEVNÁ, K. 2011. *O mezigeneračním učení*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 208 s. ISBN 978-80-210-5750-0.
- (38) SMITH, C. A. a kol. 1999. *The encyclopedia of parenting theory and research*. Westport, Conn: Greenwood Press, 1999. 500 s. ISBN 0313296995.
- (39) SOBOTKOVÁ, I. 2007. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
- (40) SOKOLOVÁ, L. 2015. *Čo ma čaká v škole? Adlerovská psychológia v školskej praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. 154 s. ISBN 978-80-223-3948-3.
- (41) SOKOLOVÁ, L. 2009. Ako vychovávame naše deti alebo rodovosť a rodičovstvo. *Ružový a modrý svet*. Dostupné na internete: <http://www.ruzovymodrysveset.sk/sk/hlavne-menu/citaren/clanky-a-studie/ako-vychovvame-nae-deti-alebo-rodovos-a-rodiovstvo>

- (42) SOKOLOVÁ, L. a kol. 2010. *Ako rozumieť svojim deťom a sebe samému: Metodická príručka kurzu pre rodičov akreditovaného MŠ SR*. Bratislava: Únia materských centier, 2010. 131 s.
- (43) VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portal, 2000. 524 s. ISBN 80-7178-308-0.
- (44) VÁGNEROVÁ, M. 2007. *Vývojová psychologie II.: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 9788024613185.
- (45) VAN IJZENDOORN, M. H. 1992. Intergenerational Transmission of Parenting: A Review of Studies in Nonclinical Populations. *Developmental review*, 1992, roč. 12, č. 1, s. 76-99.

HUMANISTICKÝ PRÍSTUP V UČENÍ INFORMATIKY: MOŽNOSTI UPLATNENIA ROGERSOVHO PRÍSTUPU

Eva Rakovská

Katedra aplikovanej informatiky, Fakulta hospodárskej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Bratislava, eva.rakovska@euba.sk

Abstract

Paper deals with the contribution of humanistic psychology in education with a focus on the specifics of teaching informatics sciences. The first part provides a theoretical view of Rogers' work and his contribution in education. It shows that even after more than 30 years, still we need some changes in our schools and companies. The changes should have new principles, which are based on humanistic approaches and non-directive communication. The second part deals with more specific analysis methods in our Slovak schools or at the university, and provides several examples of how to implement non-directive communication in teaching informatics at university.

Keywords

Education, informatic education, humanistic psychology, Rogers' approach, teaching of informatics

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá prínosom humanistickej psychológie vo vzdelávaní so zameraním na špecifiká vyučovania informatických vied. V prvej časti poskytuje teoretický pohľad na Rogersovo dielo a jeho prínos vo vzdelávaní. Ukazuje, že aj po vyše 30 tich rokoch ostáva v našom školstve stále potreba meniť niektoré princípy. Zmeny princípov by mali smerovať k humanistickému prístupu a nedirektívnej komunikácii. Druhá časť sa venuje viac konkrétnej analýze spôsobov v našom slovenskom školstve, či na univerzite, a poskytuje niekoľko príkladov ako zavádzať nedirektívnu komunikáciu do výučby informatických predmetov na univerzite.

Kľúčové slová

Vzdelávanie, informatické vzdelávanie, humanistická psychológia, Rogersov prístup, učenie informatiky

JEL Classification

I290

I.Úvod

Po zmene režimu v roku 1993 sa stretávame postupne v Čechách aj na Slovensku s novými názormi mladých ľudí, ktorí majú možnosti cestovať, rozširovať si svoje poznanie slobodne sa

vzdelávať, pričom nie sú obmedzení názormi jednej politickej strany. Mladí ľudia sa považujú za slobodných, chcú byť samostatní a nezávislí, často hovoria o asertivite, keď sa snažia presadiť si svoje názory. Na druhej strane často odmietajú mnohé hodnoty, ktoré pochádzajú od ich predkov, snažia sa ukázať, že to, čo je doma nie je pre nich až také dobré a výhodné ako to, čo vidia vo vyspelejších krajinách. Neradi sa pozerajú na krajiny, kde podmienky na život sú neporovnateľne horšie než tie, ktoré sú na Slovensku. Po nástupe na vysokú školu majú chvíľu pocit, že sú dospelí a vedia čo chcú v profesijnom raste a snažia sa vstrebávať informácie a poznatky. Mnohí počas štúdia však začínajú postupne kritizovať nielen školstvo ako také alebo spôsoby učenia, ale začínajú odmietať prirodzené authority, ignorujú predmety, ktoré podľa nich „nikdy nebudú potrebovať“. Práve v takýchto prejavoch vidieť, že študenti nevedia uvažovať o budúcnosti v neistote, nevnímajú, že všetko, čo sa naučia prispieva nielen k ich profesijnému, ale hlavne osobnostnému rastu. Ak totiž človek prekoná prvotný odpor k niečomu, čo sa mu v danej chvíli javí ako nepotrebné a zapojí vôľové vlastnosti do procesu učenia sa, tak sa obohatí hlavne o skúsenosť, že pevnou vôľou sa dajú zdolať rôzne prekážky. Nie je jednoduché pracovať s mladými ľuďmi a do viesť ich k poznaniu, že ak prekonajú svoju nevôľu, dosiahnu nielen nové racionálne vedomosti, získajú nové zručnosti, ale vnútorne začínajú budovať svoju osobnosť na základe vôľových vlastností. V tomto úsilí môže byť pre vychovávateľov a učiteľov nápomocná práve teória humanistickej psychológie Carla Rogersa (Šlosár, 2012), kde nie je možné používať pri výučbe a aj pri výchove výlučne behavioristický prístup (Šlosár, 2012) „odmien a trestov“. Mladí ľudia vo veku 18-25 rokov si uvedomujú svoju hodnotu, nenechajú sa manipulovať trestami formou negatívneho bodovania, vyhrázaním sa a podobne. Taktiež odmenu často vnímajú s veľkou rezervou, ak im nie je vysvetlené, prečo práve taká odmena akú im udeľujeme, a porovnávajú svoje ohodnotenia s inými. Vyššie uvedené fakty sú jedným dôvodom, prečo je potrebné sa zaujímať o zmenu v spôsobe vyučovania aj technicky či matematicky orientovaných predmetov, ktorým sa profesijne venujem. Nové vzory v správaní sa študentov sú motívom pouvažovať a prehodnotiť spôsoby výučby aj takých predmetov ako je programovanie, operačné systémy, počítačové siete, umelá inteligencia, webové aplikácie a mnohé ďalšie informatické predmety.

Prvá časť príspevku sa venuje najprv pojmom, ktoré úzko súvisia s teóriou Carla Rogersa a aj s praxou. Ďalšia časť uvádza čitateľa do teórie humanistickej psychológie a niektorých názorov Carla Rogersa potrebných pre praktický výstup. V poslednej časti príspevok analyzuje problémy spojené s výučbou informatických vied na vysokej škole, ktorá má svoje špecifiká a prináša pohľad na typológiu študentov z pohľadu učiteľa matematiky a informatiky. Na záver sa pokúša priniesť niektoré postupy vo vzdelávaní informatických predmetov korešpondujúce s humanistickou psychológiou.

II.Prínos Carla Rogersa vo vzdelávaní

Carl Ransom Rogers bol americký psychológ (1902-1987), jeden zo zakladateľov tzv. humanistického prístupu v psychológii (Infed, 2014) (Rogers, 2016) a považuje sa za jedného

zo zakladateľov psychoterapeutického výskumu. Hlavnou ideou v jeho práci sa stal princíp terapie tzv. „person-centered approach“, teda princíp terapie zameranej na pochopenie osobnosti a ľudských vzťahov. Tento princíp našiel široké uplatnenie v rôznych doménach ako napr. v psychoterapii alebo vo vzdelávaní („student-centered learning“), ale aj v riadení organizácií a v práci so skupinami. Carl Rogers je považovaný za jedného zo šiestich najlepších psychológov 20. storočia a druhého najlepšieho klinického psychológa v 20. storočia.

Základný pilier jeho humanistickej psychológie spočíva v odhalení vnútorných síl jednotlivca k sebazdokonaľovaniu, sebapoznávaniu, ktoré však musí byť postavené na slobodnej voľbe jednotlivca podporenej klímou porozumenia a motivácie. K pochopeniu ďalšej kapitoly je potrebné zoznámiť sa bližšie s pojmami a vzťahmi medzi nimi, tak ako ich chápe Carl Rogers.

2.1 Čo je sloboda

„Sloboda a násilie sú iba dve stránky tej istej nutnosti, nutnosti byť práve tým človekom a nie iným“ (Exupery, 1975). Takto v paradoxe charakterizuje Antoine de Saint Exupery slobodu, vychádzajúc z poznania reality, v ktorej človek žije. Môžeme to vnímať ako spisovateľskú vetu, ale ukážeme si, že spisovateľ sa nemýlil.

S pojmom slobody sa stretávame často a neexistuje jediná definícia slobody, ktorá by nám jednoznačne určovala, ako sa máme správať, ako myslieť, aby sme mohli o sebe povedať, že sme slobodný. Podľa Otvorenej filozofickej encyklopédie (Piaček, 1999) je možné vidieť viacero názorov na slobodu, ale pre účely pedagogickej praxe sú vhodné len tie názory, ktoré nezachádzajú hlbšie do filozofie, ale úzko súvisia so vzdelávaním. Slobodu môžeme vnímať z praktického hľadiska napríklad metafyzicky „sloboda znamená - konať skôr jednu vec než druhú; podieľa sa na každom zámernom (intencionálnom) konaní a umožňuje pokladať ľudí za zodpovedných za dôsledky toho, čo činia“ (Piaček, 1999) alebo podľa Plotinosa (neoplatonizmus) „sloboda prislúcha ľuďom len do miery ich úsilia alebo do miery ich participácie na absolútnom a nimi vytváranom poriadku“ (Piaček, 1999). Podobne, ak sa pozrieme na slovo „freedom“, tak nenájdeme jednoznačnú odpoveď, čo je sloboda. Podľa (Gammon, 2012) je sloboda „sila alebo právo konať, hovoriť, či myslieť ako človek chce, bez prekážok a obmedzení s absenciou despotickej vlády“. So slobodou sa však spája veľa ďalších spojení ako napríklad slobodná vôľa, akademická sloboda, sloboda výberu, sloboda reči a podobne. Ak chceme použiť humanistický prístup vo vzdelávaní je dobré pozrieť sa aj na pojem slobodnej vôle a slobodného výberu. Slobodná vôľa je charakterizovaná vždy z hľadiska daného filozofického prúdu, ale môžeme ju vnímať ako schopnosť konateľa robiť rozhodnutia (výbery) neobmedzene či nezávisle. So slobodnou vôľou súvisí aj pojem slobodného výberu. „Slobodný výber popisuje príležitosti individuality a autonómie vykonávať vybranú akciu z minimálne dvoch dostupných možností, bez obmedzovania externými stranami.“ (Piaček, 1999). Slobodu môžeme teda chápať ako konanie, ktoré nie je obmedzované externými faktormi. Obmedzenia sú dané realitou, v ktorej sa konateľ pohybuje, ale realita zároveň dáva aj kontext zodpovednosti. Realita je dôležitá vo výchove a vzdelávaní, aby mladí ľudia vedeli odlišovať slobodu od anarchie.

Carl Rogers nazerá na realitu v diele „A way of being“ (Rogers, 1980) z hľadiska osobnej potreby reality v časti „Do we need a reality?“. Osobné vnímanie reality stavia na otázke „Kam ma vedú moje myšlienky vo vzťahu k objektívnemu svetu reality?“ Takéto uvažovanie vedie autora k výroku, že jediná realita sveta, ktorú možno poznať je svet, ktorý vnímame a skúšame v danom momente (Rogers, 1980). Z toho teda vychádza autorovo presvedčenie, že reálnych svetov je viac („There are as many „real words“ as there are people!“). Takéto vnímanie reality je potom základným pilierom pre rozvoj Rogersovho prístupu („person-centered approach“), kde sa kladie dôraz na „podporu vrodenej tendencie každej osobnosti k sebarealizácii a sebaaktualizácii“ vyváraním podmienok na „učenie sa“, pretože každý človek ako individualita má svoje vlastné vnímanie reality. Ak sa opierame o Rogersovo vnímanie reality, tak vidíme, že sme obmedzení vlastne sami sebou (fyzicky, mentálne, priestorovo, časovo a pod.), takže naša sloboda konať je vždy určená obmedzujúcimi podmienkami. Obmedzujúce podmienky vytvárajú práve tú „nutnosť“ (násilie), ktorá je uvedená v úvodnom citáte a táto nutnosť formuje konkrétneho človeka v jeho poznaní (učí ho zodpovednosti). Takže Exupéry vraví pravdivo, že každá nutnosť (realita) obsahuje v sebe aj slobodnú voľbu aj obmedzenia (násilie), ktoré formujú človeka. A zrejme sa Rogers a Exupéry nepoznali, ale obaja dospeli k poznaniu, že realita obmedzuje človeka v konaní, ale zároveň ho formuje, čo mu umožňuje stávať sa zodpovedným.

Vo výchove a vzdelávaní ako aj u menších detí, tak aj u dospelých jedincov, ktorí sú často zrelí iba v niektorej oblasti vývinu osobnosti („objavujúca sa dospelosť“, (Šlosár, 2012)) je nevyhnutnou zložkou vedenie k zodpovednosti. Zodpovednosť a vôľové vlastnosti budujú človeka vo vnútri. To by mal mať na mysli každý učiteľ aj napriek tomu, že predmet, ktorý vyučuje má technokratický alebo logický základ.

2.2 Čo je „sloboda učiť sa“ podľa Carla Rogersa

Carl Rogers vo svojom diele „Way of being“ (Rogers, 1980) opisuje centrálnu hypotézu tzv. „person-centered approach“ a hovorí, že každá individualita má v sebe rozsiahle zdroje, pre pochopenie samého seba a alternáciu svojich konceptov (seba aktualizácia) a seba riadenia svojho správania a tieto zdroje môžu byť využité iba ak je vytvorená klíma rastu a podpory. Vytvorenie tejto klímy sa nechápe len v zmysle terapeut-pacient, ale aj vo vzťahu učiteľa a žiaka, rodiča a dieťaťa, vodcu skupiny a jej členov a podobne. Vytvorenie týchto podmienok rastu a podpory sa dá zhrnúť do troch základných elementov (Rogers, 1980):

1. Prvý element by sa mohol nazvať nefalšovanosť (rýdzosť), realnosť alebo kongruencia. Tento element je elementom vzťahu medzi terapeutom a klientom, ale aj medzi učiteľom a žiakom. Je postavený na transparentnosti učiteľa (terapeuta), kde nie je kladený čisto profesionálny aspekt na prvé miesto (nespráva sa ako tvrdý profesionál), ale postavenie učiteľa je zrejme na základe jeho vnútorného postoja, ktorý je dôležitý v danom momente. Tento postoj by mal odzrkadľovať skutočnosť, že sám učiteľ predpokladá, že študent sa chce vzdelávať (chce rásť).
2. Druhý element spočíva vo vytváraní klímy vhodnej na zmenu alebo starostlivosť, či uznanie, čo Rogers nazýva „nepodmienečná pozitívna pozornosť“ zo strany učiteľa

(terapeuta). Táto bezpodmienečná pozornosť podporuje snahu o zmenu, vo vzdelávaní snahu o rast. Tak ako v terapii, tak aj vo výučbe by mala umožniť študentovi vyjadriť aj svoje emócie a učiteľ by sa nemal správať voči študentovi majetnícky, mal by mu vyjadrovať nepodmienečné ohodnotenie (neklásť si podmienky typu „ak toto vykonáš, tak budeš v mojej priazni...“)

3. Tretím elementom je porozumenie s empatiou, ktoré vychádza z pozorného aktívneho počúvania klienta, prejavenie porozumenia voči nemu, čo umožňuje vnorenie sa do problému klienta. V učení je to zjav zriedkavý, ale nesmierne potrebný. Ľahšie sa dá aplikovať na učenie v malých skupinách ako na štúdium vo veľkých skupinách, kde počúvanie s porozumením sa stáva pre učiteľa psychicky náročné.

Tieto tri elementy v konečnom dôsledku spôsobujú, že osoba (klient, študent), ktorý je akceptovaný a oceňovaný je schopný vyvinúť väčšie úsilie k zmene a rastu vo svojom vnútri. Podľa Rogersa: „V tomto spočíva väčšia sloboda, byť skutočnou, celistvou osobou“

Sloboda je vnútorný postoj k budovaniu celistvej osobnosti, ku ktorému je dobré, aby boli vytvorené vhodné vonkajšie podmienky. Napriek tomu je možné budovať vnútornú slobodu aj v podmienkach, ktoré navonok človeka úplne paralyzujú. Ako príklad môže slúžiť Hermann z Reichenau (11.storočie), ktorý napriek chorobe, ktorá ho postupne paralyzovala a životu v Benediktínskom kláštore na jednom mieste, kam ho násilne odvieďli jeho rodičia vo veku 7 rokov, dokázal vnútorne rásť až do takých rozmerov, že je pokladaný za významného vedca. Venoval sa matematike, astronómii, bol skladateľ a teoretik hudby, ovládal mnohé jazyky ako napr. aj Arabčinu, Gréčtinu či Latinčinu hoci nemohol cestovať (Ziescheová, 1991). Na jeho príklade vidieť, že snaha človeka o sebarealizáciu, sebaaktualizáciu a vnútorný rast je často väčšia než vonkajšie prekážky, či niektoré vnútorné obmedzenia (napr. vrodené mentálne obmedzenie človek neprekoná v zmysle rastu vo vzdelávaní).

2.3 Základné tézy Carla Rogersa

Dielo Carla Rogersa je rozsiahle, ale jeho rozpracovaná teória je postavená na 19-tich tézach (Rogers, 2016) ktoré postupne budujú celú jeho teóriu a dávajú logickú nadväznosť teórie, pričom z nich potom vyplývajú aj spôsoby vedenia psychoterapie alebo vzdelávania. Uvádzame 17 téz, pretože pôvodné tézy 14, 15 sa týkajú viac psychologickej prispôsobivosti či neprispôsobivosti, čo spadá do roviny psychoterapie a nie učenia (Rogers, 2016):

1. Všetci jednotlivci (organizmy) existujú v spojitom-meniacom sa svete skúseností, ktorého sú centrom.
2. Organizmus reaguje v oblasti skúsenostnej a v oblasti vnímania. Táto vnímaná oblasť sa nazýva „realita individua“.
3. Organizmus reaguje ako organizovaný celok na túto oblasť.
4. Časť tejto perceptuálnej oblasti vnímanej jednotlivcom postupne diferencuje jeho samého (jeho individualitu).
5. Ako výsledok interakcie jednotlivca s prostredím a čiastočne ako výsledok vývojovej interakcie s ďalšími jednotlivcami, jeho štruktúra je sama osebe formovaná,

organizovaná, premenlivá, ale zároveň je konzistentným konceptuálnym vzorom vnímania charakteristík a vzťahov „ja“ alebo „mňa“ spoločne s hodnotami týkajúcimi sa jeho vlastných konceptov.

6. Organizmus (jednotlivca) má jednu tendenciu a to: snahu aktualizovať, udržiavať a zvyšovať skúsenostný rámec organizmu.
7. Najvýhodnejší bod na pochopenie správania sa organizmu je z vnútorného referenčného rámca jednotlivca.
8. Správanie je primárne cieľom-riadený pokus organizmu uspokojiť jeho potreby v oblasti, ktorú vníma skrze skúsenosti.
9. Emócia sprevádzajúca a všeobecne umožňujúca takéto cieľom-riadené správanie, je druhom emócie súvisiacej s významom správania sa pre udržanie a posilnenie organizmu.
10. Hodnoty spojené so skúsenosťami a hodnoty, ktoré sú súčasťou štruktúry jednotlivca, sú v niektorých prípadoch hodnoty priamo zažité organizmom a niektoré prípady sú premietnuté a prebraté od ostatných, ale sú vnímané v skreslenej podobe tak, ako keby boli priamo zažité.
11. Ako skúsenosti prichádzajú v živote jednotlivca, tak sú buď a) symbolické (tvorené), vnímané a organizované navzájom v nejakom vzťahu (vytvárajú štruktúru), b) ignorované, pretože neexistuje žiaden zrejмый vzťah k štruktúre c) popierajú symbolizáciu alebo majú skreslenú symbolizáciu, pretože skúsenosť je v rozpore so štruktúrou jednotlivca.
12. Väčšina spôsobov správania sa jednotlivca, ktorá je adoptovaná organizmom sú tie spôsoby, ktoré sú v súlade s jeho vlastným konceptom.
13. V niektorých prípadoch, správanie môže vznikať skrze organické skúsenosti a potreby, ktoré nemôžu byť symbolizované (nezapadajú do štruktúry). Také správanie môže byť v rozpore so štruktúrou jedinca, ale takéto prípady správania sa nie sú mu vlastné.
14. Každá skúsenosť v rozpore s organizáciou štruktúry jednotlivca je vnímaná ako hrozba. Čím viac takýchto skúseností má jednotlivec, tým viac sa upevňuje jeho vlastná štruktúra, aby sa udržala.
15. Za určitých podmienok, kde primárne nie sú hrozby pre štruktúru jednotlivca, skúsenosti ním vnímané, hoci sú v rozpore s ňou však môžu byť vnímané a vyhodnocované jednotlivcom, revidované, asimilované a začlenené do jeho štruktúry.
16. Ak jednotlivec vníma a akceptuje do jedného konzistentného a integrovaného systému všetky svoje skúsenosti, potom je zrejmé, že lepšie rozumie a akceptuje iných ako individuality.
17. Ak jednotlivec vníma a začleňuje do svojej vlastnej štruktúry viac organických skúseností, tak zisťuje, že nahradzuje svoj prítomný hodnotový systém pôvodne založený vo značnej miere na vnútornej projekcii, ktorý bol skreslený novým hodnotami.

Vidieť, že tieto tézy Carla Rogersa postupne budujú teóriu osobnosti a vysvetľujú budovanie konceptuálneho modelu rozvoja poznania, skúseností a vnímania jednotlivca za účelom

neustáleho rozvoja jeho samého a jeho začlenenia sa do vzťahov s inými. Táto teória je teóriou podporujúcou myšlienku neustáleho rastu osobnosti jednotlivca (napriek tomu, že fyzicky sa organizmus opotrebováva). Zároveň by mala myšlienka byť ústredným motívom pre učiteľa, aby priviedol na túto cestu neustáleho rozvoja aj svojich žiakov, či študentov (cesta revízie vlastnej osobnosti a rastu). Učiteľ vytvára podmienky rastu ukazuje smer, ktorým sa má študent rozvíjať a rásť, ponúka vlastné skúsenosti takou formou, aby nevznikli ako hrozby a študent ich mohol prijať za svoje (téza 15). Na druhej strane teda musí učiteľ budovať aj svoj vlastný rast, aby bol schopný lepšie vnímať študenta ako individualitu a „nie ako číslo“ (téza 16).

V tomto kontexte sa učenie javí ako proces nekonečný, ktorý má svoju evolúciu vývoja a nie je doménou len študentov, či mladých ľudí, ale mal by byť doménou každého človeka.

2.4 Direktívna vs. nedirektívna komunikácia vo vzdelávaní

Rogersov prístup, ktorý bol opísaný vyššie je základom pre tzv. nedirektívnu komunikáciu, ktorej metódy sú vhodné vo vzdelávaní a podporujú klímu rastu a podpory u jednotlivcov. Vzdelávanie je však proces, ktorý sa uskutočňuje vo väčších skupinách, kde častejšie prevažuje direktívna komunikácia a jej metódy. Dôležité je preto odlíšiť tieto dve formy komunikácie.

2.4.1 Direktívna komunikácia

Podľa slovníka (FreeDict, 2003) direktívna komunikácia znamená

- Vojenskú komunikáciu, ktorej politika je pevne stanovená alebo nariaďuje špecifické akcie
- Plán vydaný s ohľadom na jeho uvedenie do platnosti, ak bol nariadený, alebo v prípade, že je uvedený ako pohotovostný
- Všeobecne povedané, je to všetka komunikácia, ktorá iniciuje alebo riadi činnosť, správanie alebo postup

Pre účely vzdelávania je posledné vysvetlenie direktívnej komunikácie najpriateľnejšie, avšak je veľmi všeobecné. Ak by sme sa pozreli na direktívny prístup bližšie, tak by sme mohli povedať, že direktívny prístup vo vzdelávaní nedáva študentovi priestor na spontánnosť, dáva študentom inštrukcie na riešenie úloh a problémov, hodnotí úlohy, cieľom je akási merateľnosť výkonov, známkovanie, získavanie titulov a podobne.

Tento spôsob komunikácie a vedenia vzdelávania priviedol Rogersa k niektorým, zdalo by sa, skeptickým výrokom, avšak práve v následnosti na toto jeho poznanie vznikol koncept nedirektívneho prístupu ku klientovi v psychoterapii a aj vo vzdelávaní. Jeho poznanie načrtávajú niektoré vybrané myšlienky (Panarchy, 2016):

- „Moja skúsenosť je, že nemôžem učiť inú osobu ako učiť. Pokúšať sa o to, je v dlhodobom horizonte márne.
- Nadobudol som pocit, že len učenie, ktoré má významný vplyv na správanie je seba-objavujúce a seba-privlastňujúce učenie.

- Také seba-objavujúce učenie, potvrdzuje, že ak bolo osobne privlastnené a asimilované do skúsenosti, nemôže byť komunikované priamo k iným.
- A ako dôsledok tohto som spoznal, že som stratil záujem byť učiteľom.“
- Na druhej strane však Rogers (tamtiež) dospel k záverom, že:
- „Takáto skúsenosť by viedla k tomu, že by sme mali skoncovať s učením. Ľudia by sa mali dať dohromady, ak by si želali učiť sa.
- Mali by sme skoncovať s testovaním. Testovanie meria iba bezvýznamný druh učenia.
- Mali by sme skoncovať so známami a kreditmi z rovnakého dôvodu.
- Mali by sme skoncovať s titulmi ako mierou kompetencií, čiastočne z rovnakého dôvodu. Ďalším dôvodom je to, že „miera“ (určitý stupeň) značí koniec alebo uzavretie niečoho, ale učitelia majú záujem len na pokračovaní učenia sa.
- Mali by sme skoncovať s expozíciou záverov, lebo by sme si mali uvedomiť, že nikto sa vo významnej miere viac nenaučí zo záverov“

2.4.2 Nedirektívny prístup alebo nedirektívna komunikácia

Rogers sa snažil experimentovať a hľadať spôsoby práce nielen s klientmi, ale s väčšími skupinami a postupne hľadal závery, ktoré sú vhodné pre väčšie komunity (Rogers, 1980). Zaujímavá myšlienka je v jeho diele (Rogers, 1980), kde hovorí, že „Paradigma západnej kultúry je, že podstata osôb je nebezpečná; preto musia byť učení, riadení a kontrolovaní nadriadenou autoritou“. Takáto paradigma, podľa Rogersa, vedie civilizáciu na pokraj katastrofy. Na druhej strane spolu s ďalšími psychológmi ukázal pomocou experimentov, že existuje iný spôsob, iná paradigma, ktorá je oveľa viac užitočná a konštruktívna pre jedinca a pre spoločnosť. Je to taká paradigma, ktorá uprednostňuje poskytnutie vhodnej psychologickéj klímy, ľudsky dôveryhodnú, kreatívnu, motivujúcu jednotlivcov, silnú a konštruktívnu, schopnú uvoľňovať netušené možnosti. Odpoveď na otázku „Uvidí spoločnosť niekedy účinnosť tejto druhej paradigmy?“ , ktorú Rogers len nastolil, ukáže až čas. Napriek dobe, ktorá pokročila od vydania jeho diela (cca 30 rokov) sa ukazuje, že západná kultúra sa nezmenila a jeho obavy , ktoré sa týkali schopnosti Európskeho parlamentu vytvárať konštruktívne prostredie na riešenie problémov sa iba potvrdili a „moc silnejšej autority, ktorá kontroluje iných“ sa stále javí ako reálna.

Jeho experimenty a pozorovania ho priviedli k zamysleniu sa nad významom a vplyvom pre vzdelávanie a formuloval to nasledovne (Rogers, 1980): „Rád by som načrtnol obraz ako by vzdelávanie malo vyzeráť v budúcnosti, ak by sme zúžitkovali poznanie, ktoré máme dnes:

- Mohla by sa budovať klíma dôvery, v ktorej sa zvyšuje a vyživuje zvedavosť a prirodzená túžba po učení.
- Študenti, učitelia (faculty) a administratíva by sa mohli slobodne zapájať a participovať na rozhodovaniach týkajúcich sa všetkých aspektov učenia.
- Mohol by sa vyvinúť zmysel komunity, v ktorej by bola nahradená deštruktívna konkurencia dneška spoluprácou, rešpektovaním ostatných a vzájomnou ústretovosťou.

- Vzdelávanie by mohlo byť miesto, kde by študenti dosiahli ocenenie, mohli by posilniť dôveru v seba a svoje sebavedomie.
- Mohla by to byť situácia, v ktorej študenti aj učitelia by stále viac odkrývali svoje zdroje vlastnej hodnoty, prichádzajúc k povedomiu, že dobrý život vychádza z vnútra a nezávisí od vonkajších podmienok.
- V takejto študijnej komunite by mohli študenti nájsť vzrušenie v intelektuálnom a emocionálnom objavovaní, ktoré by ich mohlo viesť k celoživotnému vzdelávaniu.“

Opäť vidieť, že v našich podmienkach sa do popredia dostáva direktívny prístup vo vzdelávaní, ktorý je určený „merateľnosťou“ výkonov, porovnávaním kvality škôl, kvality kurzov, meraním výkonov učiteľov aj študentov. Takéto podmienky „merateľnosti“ sa riadia inštrukciami rôznych organizácií (ako napríklad rôzne certifikačné a akreditačné inštitúcie napr. EQUIS, AMBA, AACSB) a často sledujú len kvantitatívne ukazovatele alebo ukazovatele tzv. „best practice“ ako vzory, odhliadnuc od samotnej podstaty vzdelávania. Podstata vzdelávania je práve ukázaná v predchádzajúcich šiestich bodoch Carla Rogersa.

Pri nedirektívnej komunikácii, či už vo vzdelaní alebo terapii je dôležité nastolenie už spomínanej tvorivej a motivujúcej klímy. Potom samotná komunikácia dovoľuje študentovi prevziať vedenie pri komunikácii. Učiteľ môže spätne reagovať na informácie, ktoré poskytuje študent, ponúka možné interpretácie, riešenia alebo hľadá spresnenie, vyjasnenie informácií a témy, ale študent je ten, ktorý iniciuje obsah komunikácie. Takýto prístup vychádza z potrieb študentov a je opakom prístupu, kedy študent je „vtiahnutý“ do vzdelávacieho procesu. Ide o prístup orientovaný na študenta („student-centered approach“), ktorý je v značnom kontraste s kariérnym princípom prístupu, kde centrom je učiteľ („teacher-centered approach“). Prístup orientovaný na študenta sa môže objaviť aj v sylaboch predmetu ako rôzne druhy interaktivity alebo riešenia problémovo orientovaných úloh. Učenie, orientované na študenta však predpokladá aktivitu študenta, jeho schopnosť participovať na jeho vlastnom vzdelaní.

Práve na začiatku procesu aktivizácie študentov je dôležitá rola učiteľa, ktorý by mal motivovať študentov, navodiť atmosféru, v ktorej sú ochotní na seba pracovať a objavovať nové poznatky. Vzdelávanie by sa malo pre nich stať nielen samozrejmosťou, ale aj dobrodružstvom.

III. Nedirektívny prístup vzdelávania v informatických predmetoch

Informatika patrí k exaktným vedám a jej základný princíp vychádza z matematiky a logiky. Rozvinula sa predovšetkým vďaka Alanovi Turingovi (1912-1954), britskému matematikovi, ktorý už v roku 1936 prišiel s jednoduchým princípom ako pomocou operácií s jednotkami a nulami možno vykonávať rôzne matematické a logické operácie, počítať rôzne úlohy, narábať s reťazcami a zisťovať vypočítateľnosť problémov. Tento logický princíp, nazvaný Turingov stroj je princípom počítača až do dnešnej doby, hoci ubehlo viac ako 70 rokov a mnohí

matematici sa snažili nájsť efektívnejší spôsob riešenia úloh. Turingov stroj sa podľa Turing-Church vety (Bandurič, Rakovská, 2013) považuje za ekvivalent počítača a zároveň je vlastne algoritmom, teda deterministickým postupom na riešenie mnohých úloh (nie všetkých).

V dnešnej dobe 21. storočia sa informatika a počítače, či technické zariadenia pracujúce na princípe algoritmov (teda Turingovho stroja) stali každodennou súčasťou života. Často sa hovorí o tzv. počítačovej gramotnosti, ktorá by mala byť samozrejmosťou u ľudí v 21. storočí. Z toho dôvodu sa výučbe informatiky venuje značná pozornosť v školách, na univerzitách a to nielen technického smeru, ale aj na univerzitách prevažne humanitne orientovaných.

Napriek tomu aj výpočtová technika a informatika sa môžu z role „dobrého sluha“ dostať do role „zlého pána“. Nie je to len vďaka tomu, že sa vyskytujú všade na okolo a malé deti ju spontánne používajú, ale aj nesprávnymi postupmi vo vzdelávaní.

3.1 Problémy informatiky v procese učenia

Výučba informatických predmetov, či už na školách alebo rôznych kurzoch má svoje špecifiká a z nich vyplývajúce problémy, ktoré možno zhrnúť nasledovne:

1. Pojem informatika nie je v dnešnej dobe jednoznačne chápaný. Niekedy sa pod informatikou chápu technické princípy hardvéru počítačov, inokedy ide o vnímanie prenosu a riadenia informácií vo firmách, či organizáciách (informačný manažment) alebo ide o tvorbu informačných systémov (softvérové inžinierstvo) a ich využívanie, dokonca niekto pod pojmom informatika rozumie iba programovanie, teda písanie algoritmov ako postupov na riešenie úloh prostredníctvom formálnych programovacích jazykov, alebo sa informatika vníma ako prenos informácií (napríklad aj medzi ľuďmi). Už z takéhoto nejednoznačného chápania pojmu „informatika“ pri výučbe vidíme, že môže ísť o subjektívny náhľad učiteľa, ale aj študenta.
2. Výučba informatických predmetov (či už technického alebo netechnického charakteru – matematického, kognitívneho, sociálneho, manažérskeho a pod.) nemôže prebiehať podľa rovnakých princípov vzhľadom na veľkú rôznorodosť. Nemôže sa držať dlhodobo ustálených postupov, pretože vývoj informačných technológií a rôznych softvérových produktov je príliš rýchly, niekedy až tak rýchly, že ľudia (učitelia) nie sú schopní ho sledovať.
3. Tým, že informatika ako predmet je ponúkaný od malých detí až po seniorov na kurzoch počítačovej gramotnosti je potrebné jej výučbu prispôbiť nielen veku, ale aj schopnostiam narábania s technikou, či schopnosti ďalšieho seba rozvíjania a seba vzdelávania členov jednotlivcej skupiny, s ktorou sa pracuje. Malé deti pracujú často na princípoch experimentu (pokus-omyl, pokus-objavil som to!) a ľahko si zapamätajú svoje experimentovanie. Je to mnohokrát v protiklade s ľuďmi staršími, ktorí sú viac konzervatívny, boja sa experimentovania (aj ľudia vo veku cca 40 rokov sa často boja, že niečo pokazia na počítači), potrebujú viac inštrukcií a memorovania naučených postupov. Niekedy to vyplýva aj zo štýlu ich práce v minulosti, či práve z direktívneho prístupu v ich minulom vzdelávaní.
4. Pri výučbe sú často skupiny veľmi nesúrodé z hľadiska predchádzajúcej počítačovej gramotnosti, z hľadiska vzťahu k technológiám, z hľadiska daností logického

usudzovania a podobne, ale aj z hľadiska motivácie vzdelávať sa v oblasti informatiky (musím, lebo to odo mňa vyžaduje zamestnávateľ; chcem, lebo ma to baví; čo už, keď sa to všade žiada etc.)

5. Samotné informatické predmety sa často nezaobídu bez toho, aby sa dali učiť len pomocou „ceruzky a papiera“ alebo rozprávaním. Informačné technológie sú teda zároveň aj nástrojom na výučbu o nich samotných. Často môžu vystupovať IT nielen ako prezentačný nástroj alebo podpora pre učiteľa, ale dokonca môžu byť učiteľom (virtuálny tútor). Je to v prípadoch, kedy sa využívajú špecifické výučbové expertné systémy vo virtuálnom prostredí, ktoré v sebe obsahujú virtuálnu postavu tútora, s ktorým študent komunikuje buď pomocou klávesnice (písaním), ale môže aj slovné (existuje softvér na rozpoznávanie ľudskej reči), pričom virtuálny tútor naviguje učiaceho sa, čo a ako robiť.

Určite existuje aj detailnejšie vymedzenie problémov viažucich sa na informatiku v procese výučby, ale cieľom práce je zamerať sa na výučbu informatických predmetov na univerzitnej úrovni. Ak sa pozrieme bližšie na skúsenosti s výučbou študijného programu Hospodárska informatika, ktorý v sebe zahŕňa niekoľko predmetov, tak v rámci analýzy problému môžeme charakterizovať študentov z viacerých hľadísk

1. z hľadiska vývinovej fázy človeka (v akom štádiu sa nachádzajú) (Šlosár, 2012)
 - Študenti, ktorí sú v štádiu adolescencie
 - Študenti v „objavujúcej sa dospelosti“
 - Študenti dospelí
2. z hľadiska ich prístupu k výučbe informatiky
 - Študenti informatici - programátori. Prevažne nechcú vedieť základné princípy, ktoré vychádzajú z matematiky, odmietajú teoretické základy vzťahy a väzby, lebo pre nich sa zdajú v praxi nepoužiteľné. Ak sa naučia dobre jeden programovací jazyk, ktorý je práve najčastejšie v praxi používaný (časom sa tieto trendy menia), tak často odmietajú iné princípy a postupy ako zbytočné.
 - Študenti informatici – analytici. Typy študentov, ktorí radi urobia analýzu úlohy, ktorá sa má následne programovať. Idú po podstate veci, vedia hľadať súvislosti, majú dobré logické odvodzovanie, sú občas vizionári, vedia analyzovať, ale aj syntetizovať rôzne druhy poznatkov, ale nemajú radi programovanie, lebo ho považujú za príliš „piplavé“, hlavne keď treba odstraňovať syntaktické chyby (nie logické).
 - Študenti, ktorí sú vzácnou kombináciou predchádzajúcich dvoch typov, je ich málo a sú to typy, ktoré majú vybudovaný vnútorný mechanizmus osobnostného rastu.
 - Študenti „klikači“- používatelia softvérových aplikácií, ktorí vedia nainštalovať rôzny softvér (hlavne hry), majú pocit, že celá informatika spočíva v tom, čo im je od detstva prirodzené „čítať a klikať myšou“ a nič viac v praxi nepotrebujú. Nemajú záujem ani o programovanie, ani o hlbšiu analýzu problémov, ktoré sa

dajú riešiť prostredníctvom informačných systémov, ba ani o teóriu. Väčšinou sú príliš sebavedomí.

- Študenti, ktorí nepatria ani do jednej skupiny a zjavne si pomýlili smer štúdia. Pre nich je problém porozumieť základným deterministickým postupom, ktoré sú nevyhnutnou súčasťou aj analýzy aj programovania. Nevedia preklenúť svoju nevôľu naučiť sa niečo, čo nie je „ich srdcu blízke“.
- 3. z hľadiska ich očakávaní od štúdia (toto rozdelenie úzko súvisí s predchádzajúcim)
 - Študenti, ktorí očakávajú rýchle prejdienie predmetu, ale aj školy, aby už konečne mohli byť len v praxi (nejdú do hĺbky problémov, skĺznu do nevyhnutného minima v odvedení práce, aj keď tomu rozumejú). Často sú to typy programátorov, ale aj analytikov. Robia selekciu predmetov, ktoré sú pre nich podstatné a ktoré nie.
 - Študenti, ktorí sa chcú vzdelávať, ide im naozaj o proces učenia sa, hľadajú nové vedomosti, budujú si systém poznatkov.
 - Študenti, pre ktorých je „vzdelanie“ záťažou. Očakávajú cestu najmenšieho odporu pri vzdelávaní sa. Nečítajú literatúru, študujú z tzv. „materiálov“, teda z internetových ťahákov a „tutoviek“. Príkladom študent, ktorého sa kolega v piatom ročníku na konci štúdia opýtal, koľko odborných kníh prečítal počas svojho štúdia. Študent odpovedal: „približne....asi....5“. Tí sa dajú rozdeliť ešte na dve podskupiny: jedna skupina, ktorá síce volí cestu najmenšieho odporu, ale si je vedomá, že je to slobodná voľba a tak „skúša“, ale nevyhovára sa na rôzne okolnosti a zlé podmienky a podobne. Druhá skupina je skupina „notorických sťažovateľov“, neskôr aj „obviňovačov učiteľov“, že na nich „sedia“, že im toto, či ono zle ohodnotili, že si pôjdu sťažovať a podobne.

Tieto charakteristiky a ich kombinácie dávajú obraz študentov, s ktorými sa stretávame pri výučbe informatických predmetov. Ich kombinácie by potom mali podmieňovať aj spôsob práce so študentmi. Na to, aby to učiteľ zvládol potrebuje byť nielen dobrým odborníkom vo svojom predmete, ale aj celkom dobrým psychológom.

3.2 Direktívna komunikácia a behavioristický prístup v školstve

Na univerzitu prichádzajú študenti, ktorí sú žiaľ do značnej miery poznačení spôsobom výučby na základných a stredných školách, kde je podstatný behavioristický prístup – „odmeny a trestu“, navyše často zložka trestov prevažuje. Ak žiak dobre odpovedá, tak síce dostane dobrú známku, ale učelia nie sú zvyknutí slovne chváliť (hlavne na stredných školách), dokonca často komentujú známku slovami „no zľutoval som sa nad tebou“, alebo „dobré, ale nabudúce to musí byť ešte lepšie“. Čo je istým spôsobom podmienka alebo zneistenie žiaka. Toto sa deje podobne aj na univerzite, pretože aj učelia boli vedení a vychovávaní podobným spôsobom.

Na rozdiel od kladného hodnotenia, býva zlé ohodnotenie ešte slovne komentované, až to prechádza do „zhadzovania osobností“ alebo urážania žiakov, čo im uberá nielen na chuti učiť sa, ale ich to ubíja aj osobnostne a v triedach a kolektívoch dostávajú práve na základe

hodnotenia učiteľov určitú „nálepku“, ktorá sa s nimi ťahá postupne celý život. Príkladom môže byť žiak, ktorého na základe zlého hodnotenia dvoch učiteliek na základnej škole a ich štvavej kampane poslali do polepšovne v ôsmej triede. Alebo študent na univerzite, ktorý je presvedčený, že nikdy nebude vedieť matematiku a teda ani informatiku, lebo mu to vždy hovorili.

Študenti sú teda zvyknutí nielen na behavioristický prístup a automaticky očakávajú nejaké odmeny, keď sa od nich požaduje samostatná aktivita a činnosť (A budeme mať za to body?). Očakávajú za to body, kredity a podobne. Celý kreditový systém univerzít je, žiaľ, takto postavený a „naháňanie kreditov“ je primárnym cieľom študentov. Časť študentov potom volí predmety tak, aby „lacno a bez námahy“ nazbierali kredity bez ohľadu na obsah voleného predmetu. Na druhej strane, mnohí sú už od strednej školy naučení, že „každá aktivita musí byť právom potrestaná“, a preto sa snažia byť „nenápadní“, nezapájajú sa do diskusií a aktivít na hodine. Mnohí učitelia totiž majú dve tendencie: buď aktívnych pacifikovať, alebo ich používať.

Tieto všetky problémy súvisia s tendenciami, ktoré sú súčasťou nášho školského systému:

- Jasný behavioristický prístup v školstve (nielen pre žiakov a študentov, ale aj pre učiteľov)
- Prevažujúci spôsob učenia memorovaním (naučte sa túto tabuľku; naučte sa tieto vzory; naučte sa toto a toto naspamäť; dobre, hodnotím výborne, lebo si sa to naučila od slova do slova; nehodnotím ťa dobre, lebo to nie je presne tak ako som chcela; dokonca matematiku a logické predmety sa dávajú do testov (!) aj na prijímacích pohovoroch, pričom v týchto predmetoch ide o logické uvažovanie, o postupy a nie o „dosadenie správneho čísla, či vzoru“)
- Direktívna komunikácia vo vzdelávaní. Učitelia prídu na hodinu, cvičenie, či na prednášku a sú perfektne pripravení. Pripravili si návod ako čo urobiť a ako čo používať, a takto navigujú študentov. Nenechajú študentov, aby ich prerušili, aby nevypadli z kontextu. Študenti dostávajú nezmyselný „americký“ návod na používanie bez hlbších súvislostí, čo ich privedie k rezignácii v aktívnom prístupe. Iný prístup, ktorý je, tiež však direktívny, keď učiteľ rozpráva „svoje“, nie je pripravený, ohuruje odbornými výrazmi, ktorým študenti nemôžu rozumieť, učiteľ hrá rolu „poloboha“, dokonca sa nechá na internetových stránkach nazývať „guru“ v danom odbore, ale na konkrétne otázky študentov a ich prosby o zjednodušenie výkladu, aby tomu rozumeli, nereaguje. Spôsobov direktívnej komunikácie je viac a prevažujú v našom školskom systéme.

Vyššie uvedené tendencie vedú študentov na vysokej škole k presvedčeniu, že je správne riadiť sa návodmi a potom ku skúške vyžadujú otázky, ktoré budú, okruhy, alebo aspoň žobronia o to, aby učiteľ povedal, „čo chce počuť“. Podobne, ak neuspeli na skúške, tak sa pýtajú: „A čo ste chceli počuť?“, „Chceli ste počuť toto a toto k danej otázke?“

Paradoxom je to, že študenti sa na jednej strane nechcú bifľovať (odsudzujú spôsoby učiteľov, kde sa musia memorovať), ale na druhej strane hľadajú cestu „najmenšieho odporu“, ktorá vedie cez učenie sa zjednodušených viet, vzorov a modelov taktiež memorovaním. Vyviest' ich z tohto začarovaného kruhu, o ktorom si myslia, že je výhodný a vhodný a všetko, čo sa v škole ponúka je rovnako „pokazené direktívou a byrokraciou“, je úloha náročná a nedajú sa očakávať rýchle výsledky. V tomto kontexte sa ukazuje ako dobré, ak učiteľ na univerzite učí študentov viac za sebou nadväzujúcich predmetov, lebo „prebúdzanie povedomia študentov o ich vlastnom záujme učiť sa“ prináša výsledky postupne.

Úloha učiteľa teda spočíva v navodení správnej motivácie a tvorivého prostredia. Keďže univerzitný systém je postavený na kreditoch, na skúškach, písomkách, bodovaní (odpovedá známkam A-FX) a podobne, nie je možné pracovať tak, ako si predstavoval Carl Rogers a ako bolo spomenuté skôr. Teda ide o to, ako a aké formy nedirektívnej komunikácie začleniť do celého univerzitného spôsobu vzdelávania.

3.3 Príklady nedirektívnej komunikácie

Čistá nedirektívna komunikácia vo výučbe by spôsobila u našich študentov šok, neporozumenie a otázku: „Čo to od nás vlastne chce?“ Alebo reakcie typu: „Ten učiteľ je čudný, on nás má učiť, my nevieme čo chceme“. Respektíve až vyhrotenie situácie: „Učiteľ ma neznáša, som mu nesympatický“. Tieto reakcie študentov som vypožarovala aj pri pedagogickom minime na workshopoch z psychológie u mojich podstatne mladších kolegov. Vyplývajú nielen z fázy ich osobnostného vývoja, v ktorom sa nachádzajú (vidieť tam rozdiely), ale aj zo spôsobu dlhoročného učenia sa v systéme nášho školstva. (Učiteľ ponúkni tovar (poznatky) a ja ho buď beriem alebo odmietnem. Nechci odo mňa vyjadrenie a uvažovanie. To je moja osobná vec. Študenti neradi počujú vetu: „Ste dospelí, tak ste zodpovední za svoje konanie a za svoje vzdelanie“. Nielen študenti, ale často aj dospelí nevedia narábať adekvátne so slobodou a realitou. Potom môžeme uvažovať o úlohe učiteľa v systéme výučby pri zavádzaní nedirektívnej komunikácie a zároveň si povieme niekoľko praktických príkladov tejto komunikácie v rámci infromatických predmetov.

1. Takže prvá úloha učiteľa aj pri infromatických predmetoch vychádza z pedagogickej a psychologickej podstaty postupne otvárať hranice poznania a zároveň zodpovednosti v slobodnom konaní študentov. Rozprávať o takých hodnotách ako je zodpovednosť a sloboda sa študentom nedá formou direktívy ani mentorovania. Učiteľ musí byť teda vnútorne stotožnený s týmito hodnotami, musí ich ukazovať študentom svojimi postojmi, reakciami, správaním, ale aj svojou ľudskosťou či rozprávaním svojich vlastných skúseností zo štúdia. Tým si buduje dôveru, ktorá je potrebná na to, aby študenti boli ochotní učiť sa. Dokonca učiť sa s radosťou a nadšením.
2. Druhá úloha je motivovať študentov k zvedavosti a záujmu o daný predmet. V infromatických predmetoch závisí od typu predmetu, akú techniku a aký motivačný postup zvoliť. Vhodnou formou v mojich predmetoch, ako je Umelá inteligencia, je využitie počítačových hier, ktoré dobre študenti poznajú, alebo videí s robotmi, aby sa začali zaujímať o to, čo je v pozadí týchto hier. Napríklad to, že robot dokáže kopírovať

činnosti a uvažovanie človeka. Vhodné je aj spomenúť najnovšie internetové technológie a ukázať ich aplikácie ako tzv. sociálne agenty alebo aj dnešné autá, ktoré smerujú k plnej automatizácii. Ťažšie sa motivujú študenti na predmetoch, ktoré majú teoretický základ (ako napr. predmet Úvod do formálnych jazykov a automatov), avšak existujú aj vhodné videá, ktoré podporia zvedavosť a v nemalej miere je dobré prečítať si a hovoriť študentom zo zariadením o historickom podklade daného predmetu. Počas mojich štúdií na univerzite starí páni profesori vedeli tak zaujímavo a vtipne hovoriť o histórii matematiky, že študent vlastne ani nezbadal, kedy prednáška prešla k aktuálnej teórii. Informatické predmety sú, žiaľ, často podávané formou striktných deskripcií, kde sa nekladie dôraz na vzťahy a ani na nadväznosti predmetov. Študenti potom celkovo strácajú motiváciu, lebo nevidia čo k čomu patrí a prečo by sa to mali učiť (nehovoriac o tom, že podaktorí učitelia učia aj po odbornej stránke nesprávne, lebo sami nemajú záujem o hlbšie teoretické poznanie a o rast ich vlastného poznania). Moja vlastná skúsenosť z učenia sa informatiky je taká, že najviac sa dá naučiť „pri pivných debatách informatikov“, pri neformálnych diskusiách, pri pracovných workshopoch nevedených formálne, pri konferenciách a ich večerných posedeniach. Tieto formy vzdelávania a zdieľania poznatkov boli dlhé roky primárnymi formami aj vo vede a výskume v oblasti informatiky. Napriek tomu sa postupne vytrácajú z toho dôvodu, že sa začalo hodnotiť podľa počtu publikácií, pričom informatika nie je „esejistická“ téma, ale neustále odvodzovanie, hľadanie riešení, kombinácií technológií a podobne, kde platí „čím viac hláv, tým viac rozumu“.

3. Teda tretia úloha učiteľa vo výčbe informatiky spočíva v rozprúdení diskusie, výmeny názorov na určité témy, dokonca niekedy je vhodné, ak sa študenti hádajú nad riešením úlohy. Vtedy učiteľ vystupuje len ako pozorovateľ a usmerňovateľ emócií a nie obsahu búrlivej debaty.

Vyprovokovať aktivitu študentov môžeme viacerými spôsobmi. Mne sa osvedčil spôsob, kedy na začiatku semestra poviem študentom, že prednáška je miesto, kde hovorím prevažne ja, vysvetľujem, odvodzujem, pričom ak nerozumejú, tak sa môžu pýtať, ale len do tej miery, aby sme stihli prebrať látku, ktorú potrebujeme zvládať počas semestra. Avšak upozorním ich, že cvičenia, kde máme riešiť logické príklady odvodzovania, sú miestom na ich tvorivosť a aktivitu. Samozrejme, toto vyžaduje teoretickú prípravu na cvičenia zo strany študentov, ktorá sa vždy na začiatku semestra javí ako problém, lebo nie sú zvyknutí systematicky pracovať. Cvičenia potom vyzerajú tak, že príklady v skriptách sú vlastne logické úlohy, ktoré treba riešiť. Nechám študentov nech sa na ne pozerú, nech si ich skúsia riešiť do zošita, nech si o nich sami najprv diskutujú a potom, ak niekto chce, nech ide vysvetliť na aké riešenie prišiel, čo odvodil. To sa stane základom na diskusiu, na zisťovanie, či je to správne alebo nie, na zdôvodnenie, prečo to tak riešili. Rozdiel na začiatku semestra a na konci semestra je markantný. Na začiatku semestra študenti nekomunikujú, aj keď si niečo vyriešia v zošite, tak to nejdú prezentovať. Dokonca sa mi stalo, že som použila ticho a moju pasivitu. Čakala som na aktivitu študentov. Aj čakanie je metóda nedirektívnej komunikácie. Dopredu je však potrebné mať jasne deklarované, čo učiteľ očakáva od študentov na hodine. Nesmie tam byť

nejednoznačnosť a učiteľ nesmie z tejto pozície ustúpiť ani keď je niekoľko minút (aj 20) ticho a k žiadnej aktivite nedochádza. Učiteľ môže nabádať študentov otázkami k téme, k úlohe, k problému, ale nesmie sklznúť k tomu, že to za študentov vyriešil alebo začne vysvetľovať to, čo už bolo na prednáške. To je častá chyba pri zavádzaní postupov nedirektívnej komunikácie vo výučbe. Na konci semestra sa väčšinou stáva, že študenti si robia poradie na riešenie jednotlivých úloh, preberajú aktivitu sami, ak niekto niečo vyrieši zle, hneď sa snažia mu to vysvetliť, opraviť ho. Úlohy však častokrát majú aj viac správnych riešení, takže potom je mojou úlohou vysvetliť, kedy sú viaceré postupy adkvátne, kedy je niektorý efektívny a ostatné menej a prečo je to tak. V jednom sa však odlišuje tento prístup od Rogersovho idealistického názoru. Hnacím motorom je nielen snaha naučiť sa, tá sa zdá niekedy ako druhoradá, ale systém pozitívneho ohodnotenia, kde aspoň „pluskom“ hodnotím každý malý krok študenta. Negatívne počas cvičení nehodnotím, pretože cvičenia majú slúžiť na učenie sa, veľa krát opakujem vety pre tých, ktorí majú pocit, že nevynikajú v informatických predmetoch: „Nebojte sa, nikto učený z neba nespadol! Tu je miesto na to, aby ste sa to naučili. Netreba sa hanbiť, keď niečo urobíte zle. Vaši spolužiaci zasa nevedia niečo iné.“ Povzbudzovania a pocit slobody, ktorý neuráža, ukázal, že napríklad študentka, ktorá na začiatku semestra nechápala látku, na konci semestra s úsmevom a často riešila úlohy, ktoré predtým „múdri a geniálni“ spolužiaci už teraz vyriešiť nevedeli. V takomto prostredí sa ukážu skryté rezervy mnohých študentov a naopak ukážu sa hlboké medzery v osobnostiach tých, ktorí sa snažili zamaskovať svoju neochotu učiť sa rôznymi manipulačnými technikami. Vyčistí sa priestor komunikácie aj za cenu sporov a slovných útokov na učiteľa a dá sa v konečnom dôsledku pokojne pracovať. To sa odrazí aj na výsledkoch na skúške a málokedy študent neuspeje na skúške.

Iná forma na cvičeniach z informatiky, kde sa máme učiť programovať je forma seminára. Študenti sú rozdelení do skupín, pracujú skupinovo a učiteľ na začiatku semestra povie témy (okruhy), ktorých sa majú týkať jednotlivé semináre a úlohou študentov je rozdeliť si témy (to často nejde bezbolestne) do skupín. Potom si skupiny postupne pripravujú k danej téme, všetko čo našli z dostupných zdrojov a na cvičení vysvetľujú spolužiakom, ktorí sa pýtajú a aktívne sa zapájajú do diskusie k danej téme. Úloha učiteľa spočíva vo vysvetlení ako podať naštudovanú látku, v sledovaní toho, čo si študenti pripravili resp. v doplnení témy a kladení otázok k danej téme. V takomto prípade sa však očakáva od študentov istý stupeň spolupatričnosti v skupinách a vyspelosti. Ukazuje sa, že študenti napriek tomu, že používajú internet na rôzne bežné životné situácie, nevedia si poradiť s hľadaním odborných tém, vyberaním relevantných informácií, ich syntetizáciou do jedného zmysluplného celku. Nedirektívna komunikácia na informatických predmetoch je nevyhnutná, pretože informatické predmety majú byť tvorivé, na cvičeniach sa hľadajú postupy analýzy, návrhu a potom sa implementujú. Postupy tvorby programov a informačných systémov sú vždy silno subjektívne, lebo závisia od spôsobu premýšľania autora. Teda nie je vhodné viesť štúdium informatiky podľa direktívnych postupov, lebo sa stráca študentská kreativita, schopnosť samostatnosti a logického myslenia.

Kombinácia oboch typov komunikácií (direktívnej aj nedirektívnej) je potrebná, pretože naši študenti, tak ako bolo spomenuté vyššie, nie sú zvyknutí len na vlastnú aktivitu. Žiaľ, na niektorých študentov, ktorých vývin je ešte vo veku adolescencie a silného odporu voči autoritám občas neplatí nič iné, ako direktíva (nie neustále, ale len v určitých momentoch). Výhodou kombinácie prístupov je, že nevystaší študentov tak, ako keď učiteľ príde hneď s nedirektívnou komunikáciou. Takto učiteľ postupne prenáša zodpovednosť za vývoj obsahu výučby na študentov a učí ich riadiť svoje rozhodnutia a aj správanie sa v kolektíve. Učí ich stať sa aktívnymi a to hlavne svojim príkladom a otvorenosťou.

Záver

„Nezabudni, že tvoja veta je čin“ (Exupéry,1975). Citácia od Exupéryho by mala pripomínať každému učiteľovi zodpovednosť, ktorú má nielen za vzdelávanie, ale aj za výchovu študentov. V dnešnej dobe mladí ľudia akoby dospievali neskôr a preto aj výchova by sa mala posunúť aj do vyššieho veku. Vo veku okolo 20 rokov však už nefungujú direktívy a preto je dôležité učiť sa nedirektívnej komunikácii a vnímať potreby a požiadavky jednotlivých študentov. Exupéry hovorí: „...vždy som preto pozorne počúval a snažil som sa rozlíšiť reč účinnú od takej, ktorá nič nevytvára...“ (Exupéry,1975). Nemá zmysel snažiť sa bojovať proti študentom, lebo oni na začiatku budú bojovať s učiteľom, ale treba mať na pamäti, že na ceste za poznaním a učením sa, spoločne budujeme priestor, ktorý podnecuje rast každého z nás. Vhodne je to opäť zachytené v Exupéryho citáte (Exupéry,1975). „...bojovať môžeš iba proti bláznovi, ktorý Ti ponúka utópie, ale nie proti tomu, kto myslí na budúcnosť a tiež ju buduje.“ Učenie sa je cesta, je spôsob myslenia, poznávania sveta, prenikania do hĺbky, pohyb von zo seba, ale i do svojho vnútra. Učenie nemožno nikomu nanútiť, učenie nemá vzory, ktoré sa dajú kopírovať. Je to proces bytostne subjektívny a vždy neopakovateľný.

Teda učeniu musí predchádzať slobodné rozhodnutie, ktoré je v priebehu života podporované vôľou. Každé rozhodnutie je len prvým krokom na ceste. Cesta je teda poskladaná z diskretných bodov časových rozhodnutí a jej spojitosť vidíme iba v retrospektíve. Cesta vedie k dokonalosti, o ktorej Exupéry napísal (Exupéry,1975)

„Dokonalosť nie je možné dosiahnuť. Dokonalosť má zmysel len ako hviezda, ktorá vedie tvoje kroky. Dokonalosť je smer a ťiahnutie k niečomu. Cenu však má iba chôdza a neexistuje úroda, v ktorej by si sa mohol usadiť. Lebo potom zanikne silové pole, ktoré Ťa oživuje a budeš ako mŕtvý“ .

Učenie sa je schopnosť slobodne žiť.

Referencie a citácie

- (1) Rogers, C.R., A way of being, Houghton Mifflin Company, New York, 1980, ISBN 0-395-75530-1
- (2) Rogers, C., Lyon, H. C., & Tausch, R. 2013 On Becoming an Effective Teacher - Person-centered Teaching, Psychology, Philosophy, and Dialogues with Carl R. Rogers and Harold Lyon. London: Routledge, ISBN 978-0-415-81698-4
- (3) Šlosár, R. a kol., Pedagogické vzdelávanie učiteľov vysokej školy, Vydavateľstvo EKONÓM, 2012
- (4) Exupéry, A.S., Citadela, Vyšehrad, Praha, 1975, ISBN 33-450-75
- (5) Ziescheová, M.C., Dokonalá svoboda, Portál, Praha, 1991, ISBN 80-85282-02-X
- (6) Rogers C., Rogers Nineteen proposition, 2016 [online]. Dostupné na internete: <https://carl-rogers.wikispaces.com/+Rogers+Nineteen+Propositions>
- (7) Infed, Featured: post-modernism and post-modernity, Carl Rogers, core conditions and education, [online]. Dostupné na internete: <http://infed.org/mobi/carl-rogers-core-conditions-and-education/>
- (8) Kirschenbaum, H., Henderson, V. L., The Carl Rogers Reader, Houghton Mifflin Company, New York, 1989, ISBN 0-395-51090-2, [online]. Dostupné na internete: <http://books.google.sk>
- (9) Panarchy, Rogers, C.R., Freedom to Learn, Personal Thoughts on Teaching and Learning [online]. Dostupné na internete: <http://www.panarchy.org/rogers/learning.html>
- (10) Piaček, J., Kravčík, M., FILIT, Otvorená filizofická encyklopédia, 1999, [online]. Dostupné na internete: <http://ii.fmph.uniba.sk/~kravcik/filit/>
- (11) Wikipedia, The Free Encyclopedia, Freedom Choice, [online]. Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/Freedom_of_choice
- (12) The free dictionary, Directive communication, [online]. Dostupné na internete: <http://www.thefreedictionary.com/directive>
- (13) Gammon, K. What is a Freedom? LiveScience, 2012 [online]. Dostupné na internete: <http://www.livescience.com/21212-what-is-freedom.html>
- (14) Bandurič, I., Rakovská, E. Základy teoretickej informatiky, Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013, ISBN 80-225-2004-7

SOCIAL SCIENCES: ECONOMICS

VPLYV EKONOMICKEJ KRÍZY NA FINANČNÚ AUTONÓMIU MUNICIPALÍT VO VZŤAHU K EKONOMICKEJ VÝKONNOSTI REGIÓNOV NUTS III V SR

Stanislav Kološta, Filip Flaška

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, stanislav.kolosta@umb.sk, filip.flaska@umb.sk

Abstract

The aim of this paper was: i) to assess the evolution of indicators of financial autonomy of local governments in NUTS III regions (FA1 and FA2); ii) to measure regional disparities in financial autonomy and GDP per capita; iii) to investigate the existence of the relation between the financial autonomy of municipalities and the GDP per capita of NUTS 3 regions in Slovakia in the time periods 2005-2008 and 2009-2012, e. g. before and after the outbreak of the economic crisis. Regional disparities in financial autonomy as well as in GDP per capita were growing after the outbreak of the economic crisis. Between financial autonomy and GDP per capita there is a strong direct linear relationship which was strengthened in crisis period. Growth in the level of GDP per capita positively influences the level of financial autonomy of municipalities in the NUTS 3 regions in Slovakia.

Keywords

Financial autonomy, GDP p.c., disparities, local government, region

Abstrakt

Cieľom článku bolo: i) zhodnotiť vývoj ukazovateľov finančnej autonómie (v širšom FA1 a užšom zmysle FA2) miestnych samospráv v regiónoch NUTS III; ii) odmerať regionálne rozdiely vo finančnej autonómii a HDP pc; iii) následné prešetriť existenciu závislosti medzi finančnou autonómiou miestnych samospráv a HDP p.c. v regiónoch NUTS III v SR v obdobiach 2005-2008 a 2009-2012, tj. predkrízovom období a po vypuknutí hospodárskej krízy. Medzi finančnou autonómiou a HDP pc existuje silná priama lineárna závislosť pričom po odznení prvých dopadov hospodárskej krízy došlo k zosilneniu tejto relácie. Rast úrovne HDP pc pozitívne vplýva na výšku finančnej autonómie miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v SR.

Kľúčové slová

Finančná autonómia, HDP p.c., disparity, miestna samospráva, región

JEL Classification

H79

I. Genéza a legislatívne prostredie finančnej autonómie miestnych samospráv v Slovenskej republike

Ekonomická výkonnosť regiónov je determinovaná rôznymi faktormi v závislosti od ekonomického prostredia a hospodársko-politickej situácie v danej krajine. Jedným z významných faktorov nielen v rámci EÚ je hospodárska kríza. Tá sa vzhľadom na otvorenosť a prepojenosť národných ekonomík odzrkadľuje nielen v poklese ekonomickej výkonnosti regiónov ale aj v nižšej miere vlastných príjmov regionálnych samospráv na celkových príjmoch či výške krytia bežných výdavkov a rozvojových aktivít vlastnými príjmami, tj. finančnej autonómii. Z toho dôvodu je vhodné skúmať vzťah medzi finančnou autonómiou a ekonomickou výkonnosťou meranou napríklad HDP p.c.

Sústavy verejných rozpočtov sú v rôznych štátoch rôzne členité, ich objem a štruktúra sa líši, zdroje verejných príjmov a princípy ich tvorby sú rôzne, účely verejných výdavkov a zásady ich alokácie môžu byť odlišné. Nezáleží to len na ekonomických, ale aj na historických, kultúrnych ako aj na geografických a politických faktoroch.

Rozdielnosť v rozpočtových sústavách jednotlivých krajín vyplýva aj z faktu, že je na rozhodnutí decíznej sféry každého štátu, ktoré úlohy, či verejné služby budú zabezpečované centrálné, a ktoré miestne, resp. regionálne. Od druhej polovice 20. storočia prevládajú najmä decentralizačné tendencie. „Decentralizácia je efektívnym nástrojom reorganizácie vlády najmä v záujme efektívnejšieho poskytovania verejných služieb.“ (Ebel, 2001, s.2)

Rozpočty miestnych samospráv sa aj v podmienkach Slovenskej republiky stávajú čoraz významnejším nástrojom zabezpečovania úloh verejného sektora. Jednou z citlivých a problémových oblastí fungovania miestnych a regionálnych samospráv je aj financovanie kompetencií, ktoré sú im legislatívne stanovené.

V teórii verejných financií sa môžeme stretnúť s princípmi týkajúcimi sa finančného systému miestnej samosprávy, ktoré zhrnula a zovšeobecnila Peková (2004, s. 197 - 200):

- hospodárenie podľa rozpočtu, ktorý je rozhodujúcim nástrojom finančnej politiky miestnej samosprávy;
- určitý stupeň finančnej autonómie, t.j. rozsah právomocí samostatne rozhodovať o tvorbe finančných zdrojov a ich použití a zodpovednosť za dôsledky rozhodnutí v oblasti rozpočtového hospodárenia;
- konzistentnosť finančného systému miestnej samosprávy s verejnými financiami;
- stabilita systému ako predpoklad sociálneho a ekonomického rozvoja a realizácie všetkých kompetencií miestnej samosprávy.
- transparentnosť finančného systému a možnosť účinnej verejnej kontroly,
- určitá miera kontroly centrálnou vládou, pretože miestnej samospráve sa poskytujú finančné zdroje (transfery) zo štátneho rozpočtu.

Z vyššie spomenutých princípov sa v článku budeme podrobnejšie venovať princípu finančnej autonómie. Zameriame sa na finančnú autonómiu v podmienkach miestnych samospráv v

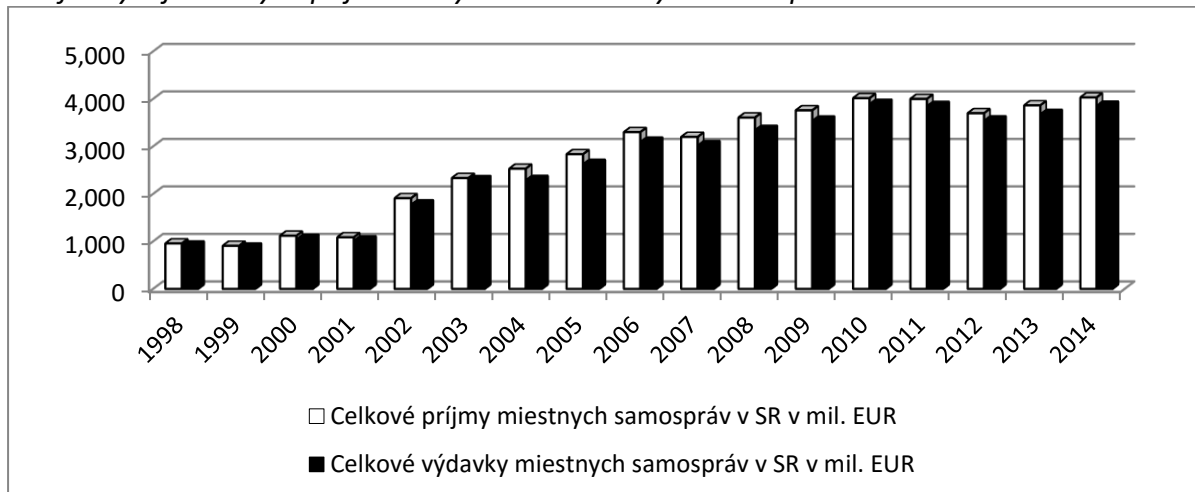
rámci regiónov NUTS III. Najprv priblížime legislatívne prostredie, ktoré uvedenú oblasť zásadne ovplyvňuje.

Postavenie a štruktúra verejnej správy v Slovenskej republike sa stali predmetom zmien a ďalších úvah o ich podobe už v roku 1989. Opätovným ustanovením samosprávy na úrovni obcí v roku 1990 po prijatí zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení sa začal proces reformy verejnej správy a postupne dochádzalo k značným zmenám i v oblasti územnej samosprávy v súlade s jej tradičnými funkciami. Kľúčovým nástrojom zmien v organizácii štátu a verejnej správy sa stala decentralizácia vo všetkých jej úrovniach – v politickej decentralizácii, v decentralizácii kompetencií a v decentralizácii financií. Od roku 1996 sa postupne zmenilo územnosprávne usporiadanie Slovenskej republiky. V roku 2001 bolo prijaté legislatívne zabezpečenie ďalšej etapy procesu decentralizácie verejnej správy s realizáciou od roku 2002. Vytvorila sa druhá úroveň samosprávy (vyššie územné celky) a presunulo sa viac než štyristo kompetencií zo štátnej správy na obce a na vyššie územné celky, zmenilo sa financovanie samospráv a posilnila sa tak autonómnosť rozhodovania územnej samosprávy, ako aj kontrolné mechanizmy vo verejnej správe.

Počas rokov 2002 až 2004 došlo k výraznému presunu právomocí na obce a samosprávne kraje na základe zákona č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky. Prenesenie kompetencií znamenalo tiež rast výdavkov samospráv, pričom systém financovania obcí a miest sa nezmenil. Nedostatočné vlastné príjmy samospráv preto boli dopĺňané každoročne zo štátneho rozpočtu tzv. decentralizačnými dotáciami, o výške ktorých rozhodoval centrálny parlament (I. etapa fiškálnej decentralizácie). Tento systém financovania územnej samosprávy nezodpovedal európskym štandardom, okrem toho veľkou prekážkou pre racionálne rozhodovanie územných samospráv sa stala nestabilita finančnej politiky a nedostatočný časový horizont pri rozhodovaní, čím pretrvávalo neefektívne vynakladanie finančných prostriedkov. V roku 2005 preto došlo k realizácii II. etapy fiškálnej decentralizácie, ktorá bola spojená so systémovou zmenou rozpočtového určenia daní obcí a samosprávnych krajov. Tým bol zavŕšený aj proces reformy riadenia verejných financií v Slovenskej republike, ktorého súčasťou bola aj fiškálna decentralizácia. Právna úprava miestnych daní v SR je ukotvená v zákone č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Miestnymi daňami sú daň z nehnuteľností, daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevýherné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta, daň za jadrové zariadenie (ide o daň s obmedzenou územnou pôsobnosťou). Miestnym poplatkom je poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady.

Zmeny spojené s fiškálnou decentralizáciou sa prejavili okrem celkového rastu objemu príjmov a výdavkov miestnych samospráv aj zmenou ich štruktúry. Od roku 2005 sa zvýšil význam príjmov, ktoré miestne samosprávy získavajú z miestnych daní a o výške ktorých majú právomoc rozhodovať, t.j. v snahe zvýšiť finančnú autonómiu miestnych samospráv.

Graf 1 Vývoj celkových príjmov a výdavkov miestnych samospráv v SR v rokoch 1998 až 2014

Vplyvom decentralizácie verejných príjmov a rozsiahlejšieho presunu výdavkových právomocí štátu na samosprávy v sledovanom období značne vzrástol význam finančného systému miestnych samospráv (Graf 1). Posilnili sa zdroje príjmov a zvýšili výdavkové potreby miestnych samospráv v Slovenskej republike. Negatívnym sprievodným javom týchto procesov je aj prehlbovanie fiškálnych disparít medzi jednotlivými samosprávami. Fiškálne disparity sú dôsledkom pôsobenia množstva rôznych faktorov. „Čím je daňový systém v určitom štáte decentralizovanejší, tým vzniká väčšia potreba zavedenia vhodného systému vyrovnávajúcich transferov“(Shah, 2004, s. 24).

Zvýšené výdavkové potreby miestnych samospráv vyrovnávajú vlády v jednotlivých krajinách aj prostredníctvom transferov, pričom okrem dotácií sú vhodným, v praxi často aj využívaným prostriedkom na pokrytie daných výdavkov aj podielové dane, ktoré zvyšujú príjmovú základňu miestnych samospráv. Podielová daň ako nástroj vyrovnávania horizontálnej fiškálnej nerovnováhy je v podmienkach Slovenskej republiky od roku 2005 tvorená výlučne daňou z príjmu fyzických osôb. Koeficienty prerozdelenia výnosu vybratej dane medzi jednotlivé územné samosprávy sú upravené legislatívne a zohľadňujú aspekty sociálne, ekonomické, demografické a geografické. Za nedostatok súčasného systému možno považovať absenciu motivačných prvkov prerozdelenia v záujme riešenia nezamestnanosti. Na Slovensku systém prerozdelenia prostriedkov dane z príjmov fyzických osôb závisí od legislatívne definovaných koeficientov, ktorých cieľom je zabezpečiť financovanie originálnych kompetencií z vlastných zdrojov miestnej samosprávy, pričom sa rešpektujú rozdiely vo výdavkových potrebách medzi jednotlivými miestnymi samosprávami prostredníctvom koeficientov horizontálneho vyrovnávania.

Financovanie kompetencií jednotlivými úrovňami verejnej vlády v podmienkach Slovenskej republiky vyplýva zo Zákona č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky v znení neskorších predpisov. Orgány

územnej samosprávy sú zodpovedné za zabezpečenie a financovanie originálnych a prenesených kompetencií, pričom proces fiškálnej decentralizácie sa dotýka len zabezpečenia financovania originálnych kompetencií, nakoľko výkon prenesených funkcií štátnej správy je naďalej financovaný prostredníctvom účelových dotácií, ktoré znižujú mieru finančnej autonómie.

Určitý stupeň finančnej autonómie patrí k základným princípom fungujúceho finančného systému miestnych samospráv v decentralizovanom fiškálnom systéme. V článku hodnotíme vývoj ukazovateľov finančnej autonómie miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v Slovenskej republike. Kvantifikujeme regionálne rozdiely vo finančnej autonómii miestnych samospráv a HDP pc v regiónoch NUTS III a následne kvantifikujeme mieru závislosti medzi finančnou autonómiou miestnych samospráv a HDP p.c. v regiónoch NUTS III v SR (samosprávny kraj a región NUTS III v SR budeme v texte používať ako synonymá).

1.3. Cieľ a metodika

Cieľom článku je zhodnotiť vývoj finančnej autonómie v širšom zmysle (FA1) a v užšom zmysle (FA2), ich porovnanie, kvantifikácia regionálnych rozdielov vo finančnej autonómii v užšom zmysle a ukazovateľa ekonomickej výkonnosti regiónov HPD pc a prešetrenie existencie závislosti medzi FA2 a HDP p.c. v samosprávnych krajoch v SR.

Časové obdobie, za ktoré sme údaje analyzovali, sme rozdelili do dvoch období, a to na obdobie rokov 2005-2008, kedy ekonomika v regiónoch SR rástla a na obdobie od roku 2009, (kedy sa naplno začali prejavovať účinky hospodárskej krízy aj v miestnych samosprávach), do roku 2012. Začiatok intervalu prvého obdobia t.j. rok 2005 sme zvolili preto lebo od roku 2005 sa významne zmenil systém financovania miestnych samospráv. Panelové údaje sme transformovali na prierezové, pričom pre elimináciu trendu inkorporovaného v premenných, a teda dosiahnutie časovej invariantnosti údajov, sme zvolili prepočet hodnôt ukazovateľov za jednotlivé regióny k ich priemernej hodnote za Slovenskú republiku v danom roku.

Tesnosť závislosti medzi FA2 a HDP pc sme skúmali pomocou korelačnej analýzy, pričom sme predpokladali priamu lineárnu závislosť. Významnosť korelačných koeficientov preveríme jednostranným t-testom podľa vzťahu:

$$\text{Vzorec } T\text{-test}$$

$$T = \frac{r_{xy} \times \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} \quad (1)$$

kde r_{xy} je párový korelačný koeficient a n je počet pozorovaní. Nulová hypotéza predpokladá nulovú lineárnu koreláciu. Ak výsledkom testovania bude zamietnutie nulovej hypotézy, potvrdí sa signifikantnosť relácie medzi HDP p.c. a finančnou autonómiou miestnych

samospráv regiónu. Kvantifikáciu vplyvu prevedieme prostredníctvom odhadu jednoduchých lineárnych regresných modelov:

$$y_i = \alpha + \beta x_i + \epsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

a

$$y = \alpha * x_i^{\beta} * \epsilon_i \quad (3)$$

ktorý sme upravili na

$$\ln(y_i) = \alpha + \beta * \ln(x_i) + \epsilon_i \quad (4)$$

kde y_i je hodnota finančnej sebestačnosti, resp. jej logaritmovaná hodnota v i-tom regióne, α a β sú parametre regresnej rovnice, x_i je hodnota HDP p.c., resp. jeho logaritmovaná hodnota v i-tom regióne, ϵ_i je náhodná zložka modelu a i je počet regiónov. Prvý model vyjadruje aditívny vzťah medzi premennými a druhý model vychádza z predpokladu o multiplikatívnom vzťahu. Platnosť oboch týchto modelov preveríme a vyhodnotíme pomocou podielu vysvetlenej variability modelmi. s_x

Na meranie regionálnych rozdielov vo FA2 a HDP pc v SR v období rokov 2005-2012 sme použili variačný koeficient VK podľa vzťahu (Hindls, Hronová, Seger, 2004, s. 42):

Vzorec variačný koeficient

$$V_x = \frac{s_x}{\bar{x}} \quad (5)$$

počítaný ako podiel smerodajnej odchýlky a aritmetického priemeru ukazovateľa FA a HPD pc. Variačný koeficient patrí medzi základné ukazovatele variability, ktorý navyše zohľadňuje priemer súboru analyzovaných dát. Práve táto vlastnosť nám pomôže lepšie porovnať vývoj skúmaných premenných medzi sebou.

Finančnú autonómiu miestnych samospráv sme skúmali pomocou nasledovných vzťahov.

Vzorec FA1 – finančná autonómia, ktorá zohľadňuje vlastné príjmy v širšom zmysle

$$FA1 = (MD + PD + BNP + VKP) / CP \quad (6)$$

Kde:

MD – miestne dane

PD – podielová daň – v SR výnos dane z príjmov fyzických osôb poukázaný miestnej samospráve

BNP – bežné nedaňové príjmy

VKP – vlastné kapitálové príjmy

CP – celkové príjmy

Vzorec FA2 – finančná autonómia v užšom zmysle, ktorá zohľadňuje len tie vlastné príjmy, o výške ktorých rozhoduje miestna samospráva

$$FA2 = (MD + BNP) / CP \quad (7)$$

Kde:

MD – Miestne dane

BNP – Bežné nedaňové príjmy

CP – Celkové príjmy

Miera finančnej autonómie je kvantifikovaná za miestne samosprávy v regiónoch NUTS III v období rokov 2005 až 2012 na základe údajov získaných z DataCentra. DataCentrum je samostatnou rozpočtovou organizáciou so sídlom v Bratislave, ktorej zriaďovateľom je Ministerstvo financií SR a plní funkciu informačného centra pre tento rezort. DataCentrum sústreďuje údaje z finančných výkazov miestnych samospráv v SR pričom nám boli poskytnuté agregované údaje za všetky miestne samosprávy vo všetkých 8 samosprávných krajoch SR.

Pri výpočtoch bol použitý často používaný ukazovateľ pre kvantifikáciu finančnej autonómie miestnych samospráv - miera finančnej sebestačnosti, ktorý dáva do pomeru vlastné príjmy s celkovými príjmami miestnych samospráv. Čím je podiel vlastných príjmov samospráv na celkových príjmoch samospráv väčší (menší), tým je miestna samospráva viac (menej) finančne autonómna (Horváthová, 2009). V širšom zmysle sú za vlastné príjmy považované aj zákonom stanovené podiely na centrálnych daniach.

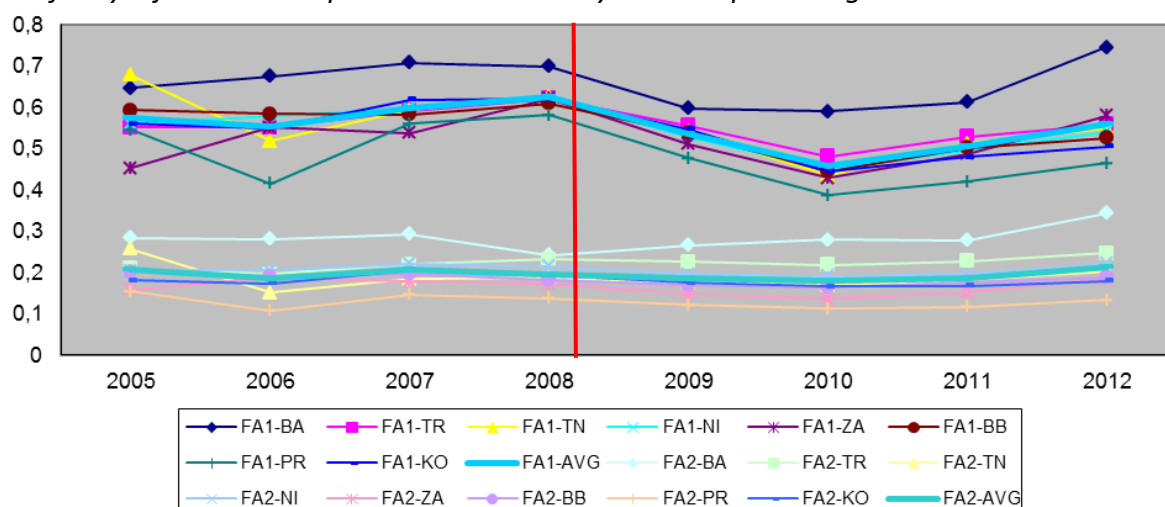
V článku budeme najprv vychádzať z vymedzenia vlastných príjmov v širšom zmysle, čím budeme rešpektovať platnú legislatívu (Zákon č. 583/2004 Z.z.), v rámci ktorej sú explicitne zaradené príjmy z podielovej dane k vlastným príjmom miestnych samospráv. Tiež do vlastných príjmov zaradíme okrem vlastných bežných príjmov aj vlastné kapitálové príjmy počítané podľa vzťahu (6).

Následne sme vychádzali z vymedzenia vlastných príjmov v užšom ponímaní t.j. pri výpočtoch sme použili vzťah (7). V užšom ponímaní sú za vlastné príjmy považované len tie príjmy, ktorých výška je bezprostredne ovplyvňovaná prijatými rozhodnutiami miestnych vlád, napr. na základe daňovej právomoci a právomoci stanovovať výšku poplatku za poskytované služby (Jílek, 2009). Do vlastných príjmov podľa vzťahu (7) sa nezapočítali vlastné kapitálové príjmy, ktoré majú jednorazový a nepravidelný charakter (napríklad predaj majetku miestnych samospráv). Príjmy z predaja majetku, ktoré sú jednorazové a nepravidelné sa nepoužívajú na financovanie pravidelných a opakujúcich sa výdavkov, ako sú mzdy, prevádzkové náklady, opravy a pod. Ďalej podľa zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov by sa hodnota obecného majetku v zásade nemala znižovať. To v praxi znamená, že všetky kapitálové príjmy by mala obec investovať (napr. na nákup iného dlhodobého majetku, financovanie rozvojových projektov a pod.)

1.4. Výsledky

Graf 2 ilustruje vývoj FA1 a FA2 v podmienkach miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v SR; časová os je rozdelená na obdobie pred a po vypuknutí hospodárskej krízy. V grafe vidíme vývoj FA1, z ktorého je zrejmý vplyv podielovej dane na neočistenú FA1 nakoľko po vypuknutí hospodárskej krízy došlo k výraznému prepadu FA1 (najmä v dôsledku výpadku príjmov z podielovej dane).

Graf 2 Vývoj FA1 a FA2 v podmienkach miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v SR

Dlhodobu najvyššiu úroveň FA1 dosiahli v sledovanom období miestne samosprávy v Bratislavskom kraji. Naopak najhoršiu úroveň FA1 dosiahli samosprávy v Prešovskom kraji, ktorý sa nachádza na východe krajiny a je tam aj najvyššia miera nezamestnanosti. Približne tretina celoslovenského HDP je produkovaná v Bratislavskom regióne, kde je zároveň dlhodobu najnižšia miera nezamestnanosti. Výnos podielovej dane sa v období rokov 2005 - 2012 podieľal v priemere 34 % na celkových príjmoch miestnych samospráv v Slovenskej republike. Výpadok výnosu z podielovej dane v dôsledku hospodárskej krízy spôsobil výraznejší pokles FA1, ktorý sa prejavil najmä v rokoch 2009 a 2010, pričom podiel výnosu podielovej dane na celkových príjmoch miestnych samospráv bol v roku 2010 vo výške 29,63%. Výšku podielu, ktorý plynie do rozpočtov územnej samosprávy stanovuje zákon č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy v z. n. p. Od roku 2005 do roku 2011 patril obciam 70,3%-ný podiel štátom vyberanej dane. Objem výnosu dane z príjmov fyzických osôb poukázaný územnej samospráve bol ovplyvnený aj legislatívnou zmenou, platnou od 1. januára 2012, ktorou sa znížil podiel obcí na výnose dane z príjmov fyzických osôb zo 70,3 % na 65,4 %. Vzhľadom na vyšší celkový výnos podielovej dane v roku 2012 v porovnaní s rokom 2011 uvedená legislatívna zmena nemala negatívny dopad na vývoj finančnej autonómie miestnych samospráv.

FA2 sa v sledovanom období vyvíjala rovnomernejšie. Najvyššie hodnoty miery finančnej autonómie dosahovali miestne samosprávy v bratislavskom regióne a prevažne

nadpriemerné hodnoty dosahovali aj miestne samosprávy v trenčianskom regióne. Naopak dlhodobo najnižšie hodnoty dosahovali miestne samosprávy v prešovskom regióne.

Daný vývoj súvisí aj s faktom, že v prešovskom regióne sa nachádza približne 43% celkového počtu obcí SR s počtom obyvateľov do 199 (rovnako mu patrí prvenstvo v celkovom počte obcí aj v rámci veľkostných kategórií obcí od 200 do 499 obyvateľov ako aj od 500 do 999 obyvateľov). "V Prešovskom kraji sa nachádza najväčší počet obcí do 1000 obyvateľov (78,8%), nasledovaný Banskobystrickým krajom (78,5%) a Košickým krajom (72,7%). Najväčšie migračné saldo, spôsobené nedostatkom pracovných príležitostí a z toho vyplývajúceho nedostatku služieb je práve v regiónoch s veľkým počtom malých obcí" (Komunálne výskumné a poradenské centrum, 2014). Veľkostne menšie obce väčšinou nedisponujú tak rozsiahlou a z pohľadu štruktúry rozmanitou majetkovou základňou ako mestá alebo obce s väčšou rozlohou a vyšším počtom obyvateľstva. K nevýhodám malých obcí patrí aj vyššia koncentrácia obyvateľov poproduktívneho veku (nižšia kúpna sila), nižšia finančná kapacita, menšia daňová základňa, horšia dopravná dostupnosť, nižšia technická a občianska vybavenosť, menšie zastúpenie podnikov a podnikateľských aktivít a s tým súvisiace nižšie možnosti získavania daňových a nedaňových príjmov.

Ďalej budeme pracovať s ukazovateľom FA2 nakoľko ho považujeme za vhodnejší pre určenie miery finančnej autonómie v podmienkach Slovenskej republiky, pretože pri podielovej dani miestne samosprávy nemajú daňové právomoci.

Hospodárska kríza mala po roku 2008 vplyv aj na zvyšovanie rozdielov finančnej autonómie municipalít na regionálnej úrovni v SR. Nadpriemerné hodnoty finančnej autonómie FA2 (v tabuľke červený odtieň) boli v západných regiónoch s dominanciou bratislavského a trnavského regiónu (orientované najmä na automobilový priemysel patriaci medzi najdôležitejšie hospodárske odvetvie v SR), ktoré vykazovali v skúmanom období najvyššie hodnoty HDP p.c.

Tabuľka 1 Vývoj FA2 v miestnych samosprávach SR v NUTS III v rokoch 2005 až 2012

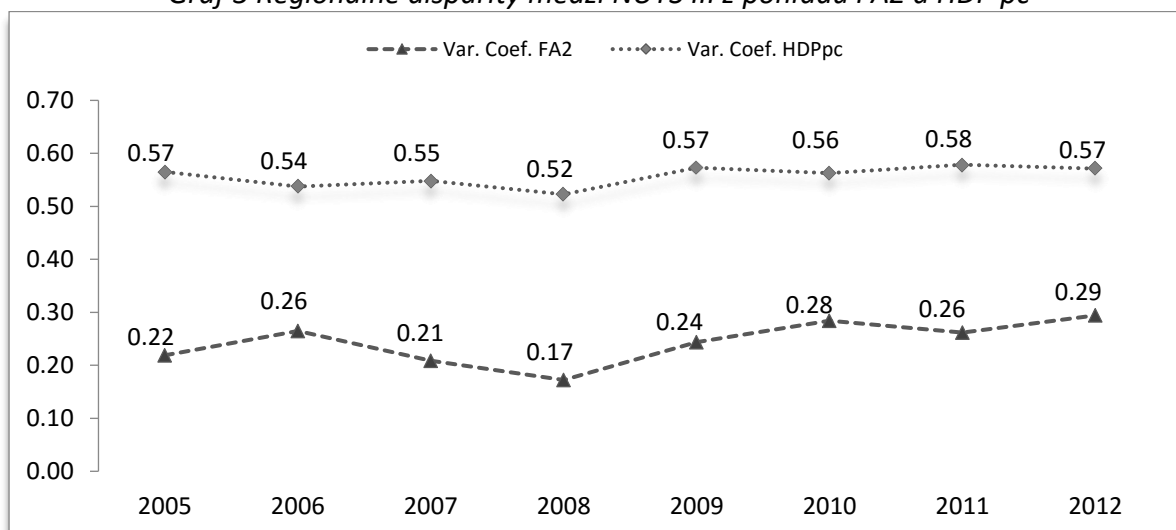
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BA	0,2840	0,2817	0,2933	0,2416	0,2656	0,2791	0,2781	0,3443
TR	0,2094	0,1961	0,2203	0,2317	0,2265	0,2186	0,2276	0,2474
TN	0,2575	0,1508	0,1840	0,1874	0,1747	0,1697	0,1815	0,2038
NI	0,2053	0,2052	0,2214	0,2151	0,1965	0,1911	0,1958	0,2217
ZA	0,1590	0,1870	0,1777	0,1725	0,1481	0,1370	0,1518	0,1845
BB	0,2014	0,1903	0,1980	0,1823	0,1713	0,1645	0,1769	0,1886
PR	0,1539	0,1082	0,1466	0,1378	0,1210	0,1129	0,1163	0,1335
KO	0,1818	0,1740	0,2072	0,1937	0,1755	0,1669	0,1675	0,1792

Mieru finančnej autonómie FA2 ovplyvňuje aj ekonomická prosperita regiónu, ktorá je najvyššia v bratislavskom regióne. Metropolitná oblasť Bratislavy tiež vplýva na ekonomickú prosperitu geograficky najbližších regiónov SR. Tie sú zaujímavé aj pre investorov vzhľadom

na ich blízkosť nielen k metropole SR ale aj Maďarska, Rakúska a ČR. t.j. regióny záp. SR majú výhodnú polohu vzhľadom na stredo- a východoeurópsky priestor.

Variačný koeficient, ktorým sme merali úroveň regionálnych disparít očistenej miery FA2 poukazuje na znižovanie rozdielov v období pred vypuknutím hospodárskej krízy, kedy sa znižovali aj rozdiely v HDP p.c. Po vypuknutí krízy sa rozdiely vo FA2 a HDP pc samospráv v regiónoch NUTS III v SR zväčšili. Nasledujúci graf ilustruje v skúmanom období podobný vývoj regionálnych disparít vo FA2 a HDP p.c. avšak rozdiely v HPD p.c. sú omnoho väčšie ako vo finančnej autonómii. Z toho dôvodu sme sa zamerali na prešetrenie existencie závislosti medzi FA2 a HDP p.c.

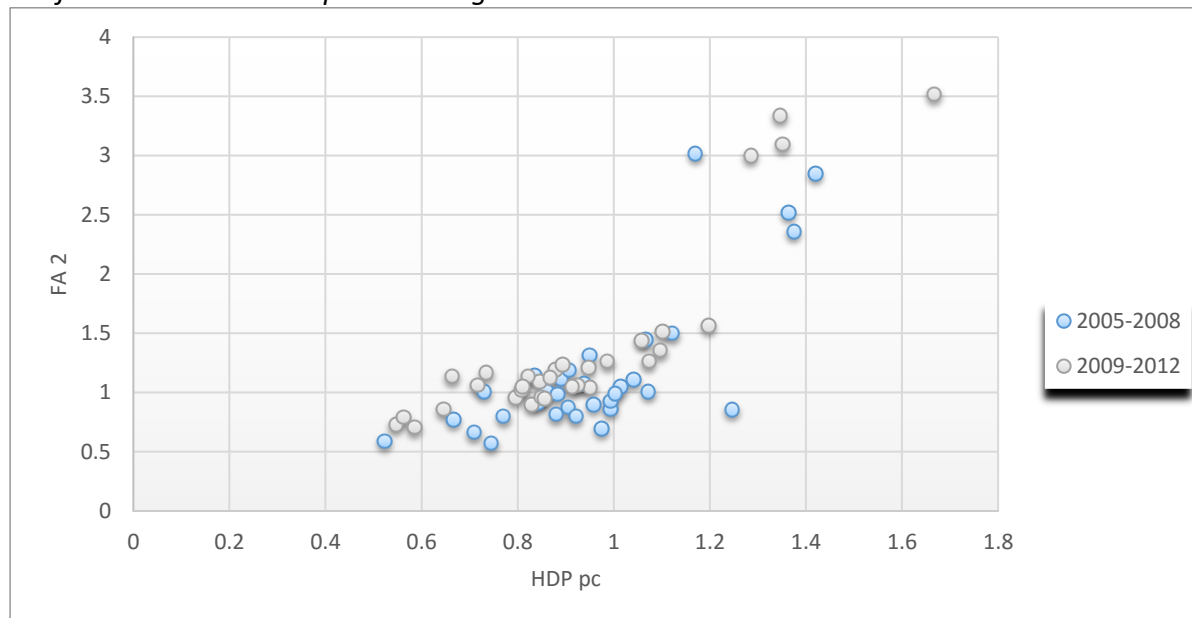
Graf 3 Regionálne disparity medzi NUTS III z pohľadu FA2 a HDP pc

V predchádzajúcej práci (Kološta, Bolcárová, Flaška, 2013) sme odhalili závislosť medzi ukazovateľmi finančnej kapacity a vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti v rokoch 2008-2010. Na základe výsledkov z tejto práce predpokladáme, že očistená miera finančnej autonómie FA2 miestnych samospráv v regiónoch NUTS III je závislá od úrovne HDP na obyvateľa, ktorého vývoj sa prejavuje aj na miere nezamestnanosti resp. zamestnanosti v regiónoch NUTS III.

Graf 4 zobrazuje pozíciu jednotlivých regiónov SR z hľadiska dosahovanej úrovne GDP p.c. a FA2 v oboch sledovaných obdobiach. Bratislavský región (vpravo hore) dosahuje jasne najvyššie hodnoty oboch sledovaných ukazovateľov a prirodzene tak určuje smer závislosti, avšak závislosť medzi ukazovateľmi možno pozorovať aj z ostatných regiónov.

Graf 4 Vzťah FA2 a HDP pc medzi regiónmi NUTS III

Následne sme preto kvantifikovali mieru závislosti medzi FA2 a HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III. Rok 2005 ako prvý rok pre regresnú analýzu sme logicky zvolili z dôvodu, že od tohto roku začal platiť nový systém financovania miestnych samospráv. Argumentom za pozitívnu závislosť medzi FA2 a HDP pc je pre miestne samosprávy v regiónoch NUTS III možnosť získať viac finančných prostriedkov v podobe vlastných príjmov, pokiaľ na ich území budú prosperovať a rozvíjať sa podnikateľské subjekty, čo pomôže znížiť nezamestnanosť a umožní aj miestnym samosprávam získať vyššie daňové príjmy (umožní zvýšiť sadzby miestnych daní), ako aj nedaňové príjmy (napríklad príjmy z prenájmu majetku). Tento predpoklad platí aj na vzorke ôsmich regiónov NUTS III v SR. Z tabuľky 1 vyčítame, že FA2 stredne silne priamo korelovala s HDP na obyvateľa (p.c.) v regiónoch NUTS III v období rokov 2005-2008 pričom v období rokov 2009 až 2012 došlo k výraznému zosilneniu tejto relácie pre vzťah FA2 k HDP p.c. Modely a ich parametre sú signifikantné na 0,1%-nej hladine významnosti.

Tabuľka 2 Výsledky FA2 vo vzťahu k HDP p.c.

Časové rozpätie	2005-2008		2009-2012	
	FA2	ln (FA2)	FA2	ln (FA2)
Konštanta	0,67***	-0,086***	0,525***	-0,229***
HDP pc	0,248***	-	0,293***	-
ln (HDP pc)	-	0,387***	-	0,554***
R	0,762***	0,757***	0,881***	0,882***
R ²	0,58	0,573	0,777	0,778
n	32	32	32	32

Vyšší podiel vysvetlenej variability v druhom sledovanom období naznačuje, že sa do tohto vzťahu medzi sledovanými znakmi zapojilo viacero observačných jednotiek, a teda, že po vypuknutí hospodárskej krízy sa táto závislosť medzi HDP p.c. a FA2 zvýraznila. Pomocou ukazovateľa ekonomickej výkonnosti, za ktorý sme považovali HDP p.c., sa nám multiplikatívnym modelom podarilo vysvetliť 57,3 % variability miery finančnej autonómie (FA2) v období pred hospodárskou krízou, pričom jednocentne vyššia hodnota ukazovateľa HDP p.c. v regióne znamenala vyššiu hodnotu ukazovateľa FA2 v danom regióne približne o 0,387 percent a v období po odznení prvých dôsledkov hospodárskej krízy približne o 0,554 percent (77,8 % vysvetlenej variability). Z aditívneho modelu zase vyplýva, že zvýšenie ukazovateľa HDP p.c. o jednu jednotku predpokladá vyššiu hodnotu ukazovateľa FA2 o 0,248 jednotiek v období pred hospodárskou krízou a o 0,293 jednotiek v období rokov 2009-2011.

Záver

Výsledky analýzy poukazujú na to, že vyprodukovaná väčšia hodnota HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III v Slovenskej republike napomáha k rastu očistenej miery finančnej autonómie miestnych samospráv v regiónoch NUTS III. To naznačuje, že v samosprávnych krajoch SR - ktoré sú ekonomicky výkonnejšie a je v nich lepší potenciál a podmienky na podnikanie – majú ich predstavitelia lepšie predpoklady zvyšovať nedaňové príjmy z vlastnej podnikateľskej a inej činnosti (napr. prenájom) aj vďaka vyššiemu zahusťovaniu ich územia ekonomickými aktivitami.

Na overenie tohto predpokladu by bolo v budúcnosti vhodné prešetriť, ktoré faktory vyplývajúce z aktivít samosprávnych krajov a municipalít najviac ovplyvňujú zložku vlastných príjmov vo vzťahu k HDP na obyvateľa regiónu či ďalších makroekonomických ukazovateľov ako napr. pridaná hodnota v súvislosti s hospodárskou štruktúrou regiónu. Taktiež, ako sa odrážajú kvalita podnikateľského prostredia (ako súhrnný ukazovateľ), podnikateľské a podporné aktivity samosprávnych krajov, či kvalita manažmentu územných samospráv na zabezpečovaní krytia bežných výdavkov prostredníctvom vlastných príjmov.

Významný faktor, ktorý ovplyvňuje možnosti zvyšovania finančnej autonómie miestnych samospráv vo väzbe na možnosti ich ekonomického rozvoja je ich veľkosť vzhľadom na počet obyvateľov. Prevažujúci počet malých obcí (0-999 obyvateľov) je koncentrovaný do juhovýchodnej časti Slovenska pričom jednoznačné prvenstvo patrí Prešovskému kraju a táto skutočnosť ovplyvňuje so svojimi sprievodnými negatívnymi javmi aj finančnú autonómiu miestnych samospráv v SR v regiónoch NUTS III. V podmienkach SR stále rezonuje potreba konsolidácie štruktúry osídlenia znížením počtu miestnych samospráv. Z národohospodárskeho hľadiska by mala byť komunálna reforma nastavená tak, aby sa spájala s vytvorením podmienok pre jej úspešnú realizáciu, pretože celkovo môže priniesť ekonomické výhody pre spoločnosť.

Referencie a citácie

- (1) Bilancie príjmov a výdavkov obcí v rokoch 2011 - 2014. Ministerstvo financií Slovenskej republiky.
- (2) EBEL, R. D. 2001. The Political Economy of Fiscal Decentralization. Democracy, Decentralization and Development. Worldwide Perspective. World Bank Institute, 2001.
- (3) HINDLS, R., HRONOVÁ, S., SEGER, J. 2004. Statistika pro ekonomy. Praha: Professional Publishing, 2004. 415 s. ISBN 80-86419-34-7.
- (4) HORVÁTHOVÁ, L. 2009. Dopad fiškálnej decentralizácie na miestne rozpočty v SR In: XIV. Ročník mezinárodní odborné konference. Teoretické a praktické aspekty veřejných financí. Praha: VŠE. 10 s., ISBN 978-80-245-1513-7
- (5) JÍLEK, M. 2008. Fiskální decentralizace. Teorie a empirie. Praha: ASPI –Wolters Kluwer, 428 s. ISBN 978-80-7357-355-3.
- (6) KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., FLÁŠKA, F. 2013. Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS III v Slovenskej republike. XVI. Medzinárodní kolokvium o regionálních vědách, Brno: Masarykova Univerzita. s. 182-186, ISBN 978-80-210-6257-3.
- (7) Komunálne výskumné a poradenské centrum. 2014. Zlučovanie a spolupráca obcí. [online]. Dostupné na internete: http://www.komunal.eu/images/Zlu%C4%8Dovanie_a_spolupr%C3%A1ca_obc%C3%AD.pdf
- (8) PEKOVÁ, J. 2004. Hospodaření a finance územní samosprávy. Book. Praha: Management press, Czech Republic, 375 p. ISBN: 8072610864
- (9) SHAH, A. 2004. Fiscal Decentralization in Developing and Transition Economies. Progress, Problems, and the Promise. World Bank Policy Research paper, Washington, DC USA, 47 p. [online]. Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/127931468764991332/pdf/wps3282decentralization.pdf>
- (10) Štatistické databázy Štatistického úradu SR. [online]. Dostupné na internete: <http://slovak.statistics.sk>
- (11) Štátne záverečné účty SR za roky 1998 – 2006. Ministerstvo financií Slovenskej republiky.
- (12) Výsledky hospodárenia ostatných subjektov verejnej správy Slovenskej republiky v rokoch 2004 – 2010. Ministerstvo financií Slovenskej republiky.
- (13) Výstupy z databáz DataCentra. Dostupné na objednávku z: <http://www.datacentrum.sk>
- (14) Zákon SNR č. 369/1990 o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.
- (15) Zákon SNR č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky.
- (16) Zákon SNR č. 564/2004 Z. z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy v znení neskorších predpisov.
- (17) Zákon SNR č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov.

(18) Zákon SNR č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy v znení neskorších predpisov.

(19) ŽÁRSKA, E. 2009. Finančná kapacita obce ako determinant rozvoja. In XIV. ročník konferencie Teoretické a praktické aspekty verejných financií, Vysoká škola ekonomická v Praze, 9 s. ISBN 978-80-245-1513-7.

THE IMPACT OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK OF DECIDE TO BANK AND FINANCIAL CONSUMERS

Marián Kočner

Slovak University of Agriculture in Nitra, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Tel. +421 (37) 641 4151,
email: marian.kocner@uniag.sk

Ingrid Šabíková

University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Tel.: +421 (2) 6729 1383, e-mail: sabikova@euba.sk

Igor Turuk

Slovak University of Agriculture in Nitra, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra,
igor.turuk@igorturuk.com

Abstract

The article is devoted to the description of the regulatory and legislative environment of financial market, theoretical basis of regulation and it describes the situation on the financial market in the short and long term from the aspect of decision-making by economic agents. Based on the method of content analysis and cited literature, theoretical and practical conclusions as well as apports from the research are formulated. The article is part of the solution of the scientific project no 1/0964/15 "Experimental investigation of the influence of motivation of economic agents on the payment of taxes" and of the scientific project no 1/0776/16 "The taxation of the financial sector and harmonising tendencies in the European Union".

Keywords

financial sector, globalization, stability of the financial sector, European Central Bank, macro-prudential regulation, capital buffer

JEL Classification

E 58, F 65

Theoretical basis of regulation of the financial market

In the literature, the financial system is defined as an environment that serves as a channel for transferring funds from those economic agents which show surplus (savers, creditors) to those economic agents which show the lack of funds (debtors). We can find two types of economic agents on the financial market:

- economic agents that do not spend all funds and have them available (creditors),
- and those agents that spend more money than they have available (debtors).

Economic agents (ie businesses, households or individuals, banks, governments) may be in any of these positions, depending on their economic, financial or other situation. In the literature, many authors often refer to financial market as one of the most important segments of the economy. The economic and financial crisis, whose first signs were recorded in 2007 and whose outbreak dates back to September 2008, increased attention devoted to the regulation of financial markets and financial services.

Over the past few years there have been many changes in the financial markets that have significantly affected their character. A key trend, that does not influence only the financial markets, is the globalization. The globalization in the area of financial markets is closely linked to two major factors: the liberalization of world trade and foreign exchange regimes that remove institutional barriers in trade exchange and capital flows, and financial innovations that are supported by strong development of telecommunication and information technologies². With the globalization and the integration of financial markets, the need to regulate financial markets at the supranational level is increasing. Standardization of regulations on the financial market affects the providing of financial services, elimination of illegal practices in the financial system and monitoring the activities of financial institutions. The trend of deregulation is usually assigned to current trends. It is a process of removing the strict methods and tools of regulation and their replacing by liberal instruments. When deregulation occurs, a significant restriction of intervention of regulatory authorities takes place as well as removing the barriers to capital movement, financial and non-financial institutions. The regulation represents a set of rules and norms that regulate the functioning of financial markets and financial institutions, whose main objective is to improve financial stability and to protect clients. Regulation can take different forms, ranging from information requirements to strict measures such as capital requirements. The term surveillance means the process of monitoring the situation of financial institutions in order to ensure that the rules and standards will be properly used. In practice, the regulation and supervision are interconnected.

Vives³ states that we can distinguish two periods in the recent history of financial sector. The first period is characterized by strict regulation and the stability from the 1940s to 1970s of the 20th century. In this period the competition among financial institutions was quite limited by the regulation of their activities, investments, separating the commercial banking from insurance services and investment banking (Glass-Steagall Act of 1933, USA). The stability of

²http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/erbenova_20050614_regulator_konference_VSFS_prednaska.pdf.

³ Vives, Xavier. 2010. La crisis financiera y la regulación. Occasional Paper OP-179. September 2010. IESE Business School Universidad de Navarra, 17 s.

this period is in contrast with the increased number of bankruptcies in the next period, which is characterized by the liberalization of the financial sector.

The concept of financial market regulation is not always uniformly understood, and it is often confused with the concept of financial supervision. In theory, these concepts are consistently distinguished. Under the regulation of financial markets we understand setting rules of the functioning of financial market, under the supervision we understand checking the compliance with the rules. The concept of regulation of financial markets, however, is often understood in a broad sense as complex setting of rules of the financial market functioning, the control of their observance and supervising the activities of financial institutions.

If we understand the regulation of financial markets as establishing rules, it is necessary to say that these rules may be legal or out of law. The general legislative framework is set by the state. It can be formed through self-regulation of organizations, the rules of supranational organizations or social situation. We distinguish the primary regulation in the form of legislative orders, and the secondary regulation occurring in the form of notices, regulations, methodologies, etc. Legal rules are definite and enforceable, therefore they represent an indispensable element of the regulatory instruments. However, their optimum setting is essential. Too strict rules create excessive costs for market participants, as well as for surveillance institutions and avoid the creation of a competitive environment in the market. Too lenient rules, on the contrary, give rise to fraud, illegal transactions or deterioration of financial market participants.

The aim of financial market regulation and supervision is to create conditions for long-term stability and efficient functioning and transparency of the financial system as well as the safe functioning of the financial market. The role of financial regulation is to ensure the same conditions for all participants in the market, eliminate the risks associated with financial markets⁴ and not least strengthen the credibility of financial markets in the public eye. Ensuring a healthy financial system is achieved through a variety of instruments and measures that are different in each country. In general, among the most important we can include the information obligations which the issuers and other entities are required to meet within the deadlines set by the lawmaker or regulatory authorities⁵.

⁴ Sivák, R., Gertler, Ľ.: *Teória a prax vybraných druhov finančných rizík : kreditné, trhové, operačné*. - Bratislava : Sprint vŕa, 2006. ISBN 80-89085-56-3

⁵ Veselá, Jitka. *Investování na kapitálových trzích. 2., aktualiz. vyd.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 9788073576479.

Legal regulation of financial markets is not uniform and there are differences in every country stemming from the different market structures, different goals and objectives that the legislators plan to achieve. The history of regulation has certainly a share on its present form as well as the legal system established in the country. The period after the World War II is a period when the idea of a united Europe took real shape. The idea of the political and economic unification was supported by efforts to exclude war conflicts in Europe in the future, efforts to create a European political power, increasing the efficiency of European economies and also by an attempt to create a large economic whole capable to compete on the world market.

The existence of a common regulatory framework or the existence of harmonized regulation is an assumption to create a single internal market.

Legislative basis of financial market regulation

Regulation and supervision of financial market at two levels, both the national (national organizations provide it, central banks in many cases too) and international. The international regulation of financial services concerns mainly three areas of the financial market:

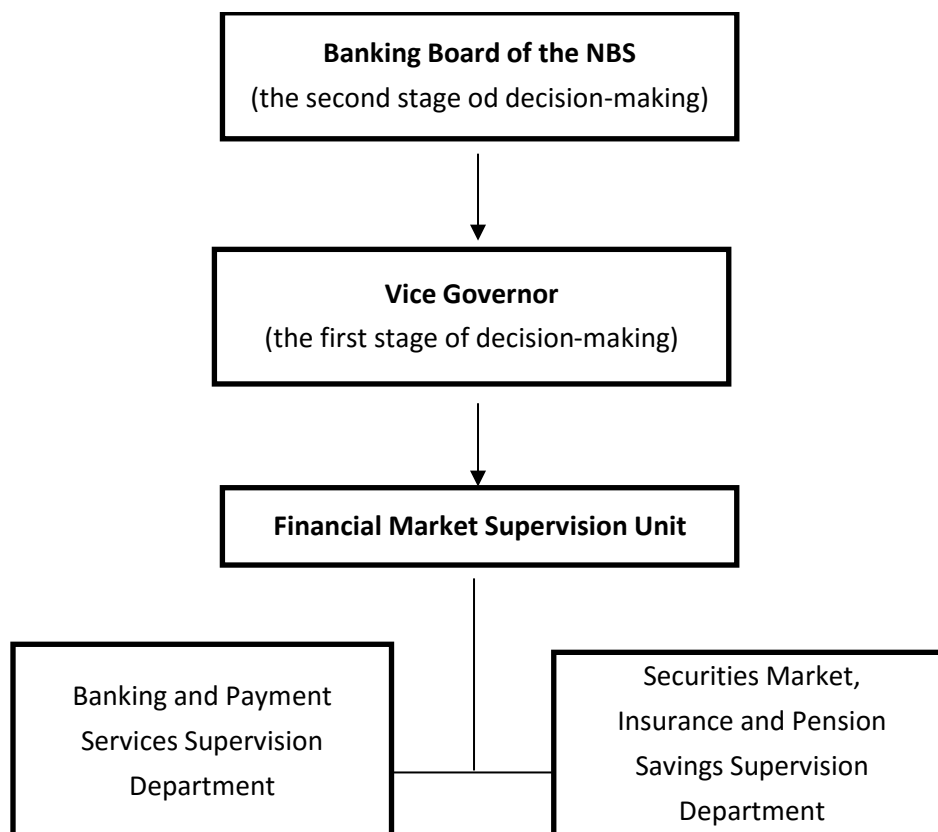
- banking (international consultative body - the Basel Committee on Banking Supervision),
- insurance (international consultative organisation IAIS - International Association of Insurance Supervisors and IADI - International Association of Deposit Insurers),
- securities (international consultative IOSCO - International Organization of Securities Commissions).

Under the auspices of the Basel Committee on Banking Supervision, IAIS and IOSCO Joint Forum was established, which deals with common issues related to banking, insurance and securities, including regulation of financial conglomerates. The recent financial and economic crisis has highlighted the shortcomings and weaknesses in regulation and supervision of the financial system. We could argue that the challenge now is how to make the financial system more resilient to crises and more stable without having to limit its development.

Supervision and stability of the financial market in the Slovak Republic is exercised by the National Bank of Slovakia (NBS). The Slovak Republic has thus become one of those countries which have made use of the option of creating an integrated regulator from the institutional view⁶.

⁶ The NBS undertakes the integrated financial market supervision based on the Act no. 747/2004 on financial market supervision. This caused the expansion of its scope to the supervision of the capital market and insurance supervision, the capitalization pillar of the pension and supplementary pension insurance as well. The NBS has also acquired competence in the field of financial market regulation.

Scheme 1: Integrated supervision of financial market

The main reason why the NBS supervises the activities of all entities is the intersection of activities of particular entities of the financial market and the emergence of financial conglomerates. Currently, the NBS performs:

- Supervision of banking,
- Supervision of payment institutions,
- Supervision of electronic money institutions,
- Supervision of Securities Market,
- Supervision of insurance,
- Supervision of pension savings,
- Supervision of financial intermediation and financial advisory services,
- Foreign exchange supervision
- From January 1, 2015 the NBS took over the supervision of consumer protection.

Slovakia has introduced a new framework for preventing and dealing with potential crises in the financial market⁷. The council for resolution of crisis situations has been established as well as the National Fund for the collection of monetary contributions of selected institutions.

The degree of protection of financial consumers is one of the most important indicators of maturity of the financial market of the European Union (EU). Consumer's confidence is considerably varied in many Member States. A large number of providers of financial services causes problem to the ordinary consumer with orienting in innovative, often complicated financial products and services. After the enlargement of the European Union, millions of equivalent consumers are in the European Community. The consumer abuse occurs most often as a result of manipulation on the financial market.

Under the influence of the economic crisis, the European Commission focused its actions primarily on stricter control of financial institutions that are regulated by national authorities. In October 2008, the European Commission nominated a group led by Jacques de Larosière, which was aimed at creating a more efficient, integrated and sustainable European system of regulation and supervision and enhance the cooperation between European authorities of supervision. Particular points of regulatory reform were proposed in the Larosière report, issued in 2009. The report is devoted to remedying the Basel II, and it requires higher capital requirements, the introduction of stricter rules for off-balance sheet items and better practices in implementing and evaluating internal controls. The report also deals with the role of rating agencies in the financial sector and it recommends entrust their regulation to the Committee on European Securities Regulation (CESR). The new rules cover the matters of a parallel banking, there is an adjustment to international standards towards enhancing the transparency of the valuation of assets and the attention is also paid to internal risk monitoring and management. The Group has also proposed extending the powers of supervisors and tightening penalties. The first measure, that has been adopted in response to the economic crisis, was the revision of the Directive on Deposit Guarantee Schemes and the the Capital Requirements Directive. The act on rating agencies was also adopted and it has introduced the obligation of registration of all rating agencies operating in the EU. A part of a package of remedies of financial markets regulation accounted for two basic points:

- Macro-prudential regulation will be carried out by a new body, the European Systemic Risk Board (ESRB) under the supervision of the European Central Bank (ECB).
- Regulation at the micro-prudential level will be in the hands of colleges of supervisors for each intergovernmental group which will be supervised by the three new European audit institutions, the European Banking Authority (EBA), the European Securities and

⁷ Law no. 371/2014 on crisis management in the financial market. The priority of the proposed law is to implement an effective crisis management system established by BRRD (Bank Recovery and Resolution Directive) to incorporate in all EU Member States.

Markets Authority (ESMA), the European Agency for Insurance and Occupational Pensions insurance for employees (EIOPA).

Authors Hanson, Kashyap as well as Stein⁸ indicate the vision of the possibility of macro-prudential⁹ supervision in the global context in their study. They point out that the theories of financial regulation are based on micro- and macro-prudential regulation. The role of micro-prudential supervision is to ensure the protection of the fund for deposit protection, prevention of moral hazard, as well as the efforts to internalize losses. According to the authors Peretz and Schroedel¹⁰ the recession in the financial market has been deepened by these forms of risk:

- the conflicting goals - too much regulation makes the sector less efficient and weakens the competitive position of businesses,
- moral hazard - governments often underestimate the moral hazard during the economic upturn. Politicians and regulators take the necessary measures only in case of emergency,
- unregulated companies - one of the problems are unregulated or poorly regulated parts of the financial market. The increase in non-regulated activities left unnoticed a part of the financial market,
- financial innovations on the one hand bring benefits but on the other hand they increase the risk.

If the unregulated financial market is large, there is a risk of a spiral and heavy losses are made. The monetary policy strategy of the European Central Bank is based on two analytical pillars - economic and monetary pillar. The economic pillar focuses on fiscal targeting (ie, analysis of economic growth, employment, price developments, exchange rate development and foreign trade development). The monetary pillar focuses on a longer period than the economic pillar. The monetary analysis draws from a wide range of monetary, financial and economic data and it uses a range of complementary tools and techniques. Generally accepted is the view that the monetary policy can contribute mostly to the economic welfare by maintaining the price stability (the aim is to keep the inflation rate measured as year-to-year increase of the Harmonised Index of Consumer Prices (HICP) in the medium term close to the 2 % level and M3 growth at 4,5 % per year).

⁸ Hanson, S.G. – Kashyap, A.K. – Stein, J.C. 2011. A Macroprudential Approach to Financial Regulation. In *Journal of Economic Perspectives*. 2011, roč. 25, č. 1, s. 3-28. ISSN 08953309.

⁹ The macro-prudential supervision of the financial system is undertaken by the European Systemic Risk Board. The task of macro-prudential supervision is to analyze and monitor the links between countries and EU financial institutions, analyze and monitor the joint behaviour of market participants and to hedge against common risks in the financial market.

¹⁰ Peretz, P. – Schroedel, J. R. 2009. PAR Symposium on the Financial Crisis: Financial Regulation in the United States: Lessons from History. In *Public Administration Review*. 2009, roč. 69, č. 4, s. 603-612. ISSN 00333352

Regulation of the financial sector from the aspect of institutions and infrastructure of the EU and euro zone

The development of international relations and transnational integration, the globalization and the harmonization of the single European financial market are one of the most important features that affect the international business. The situation in financial markets is characterized by ongoing institutional changes in most European countries. The chapter describes the current changes in the financial market of the Eurozone from the view of their subjects and EU institutions. Extensive changes were required by the exigent legislative process that redefined the position of bodies and institutions operating in the financial market of the EU and euro zone. The stability of the EU financial system is ensured on macro-prudential level undertaken by the European Systemic Risk Board¹¹. The ESRB's task is to contribute to the prevention or mitigation of systemic risks to financial stability in the EU. Moreover, the European Committee ensures the cooperation with other bodies of ESFS, international and national institutions¹². An important task of the ESFS is to analyze and monitor the links between individual countries and financial institutions, to monitor channels for the spread of shocks from one region to another, the common behaviour of market participants and joint prevention against risks. The European Central Bank (ECB), in preparation for the transition to a unified supervisory mechanism, from November 2013 launched a comprehensive assessment of the largest banking groups¹³. Crisis management in the banking sector is covered by Bank Recovery and Resolution Directive – BRRD. Since November 2014 the ECB supervises the largest banking groups in the euro area within the single supervisory mechanism. The comprehensive assessment consists of risk assessment, asset quality review and stress test. Since the ECB announced the launch of a comprehensive assessment, banks increased their own resources by more than € 30 billion¹⁴. Also three major Slovak banks are involved in the comprehensive assessment (Slovenská sporiteľňa, VÚB banka, Tatra banka), which have come under the supervision of the ECB since November 2014. Slovak banks passed the stress tests. The safety of Slovak banks is achieved through high profits from bank fees and high interests especially in the case of consumer credits. Currently, the ECB proceeded to quantitative easing of masses of money into the circulation as the low inflation, resp. deflation is a long-term problem in the euro area which is shown on Graph 1.

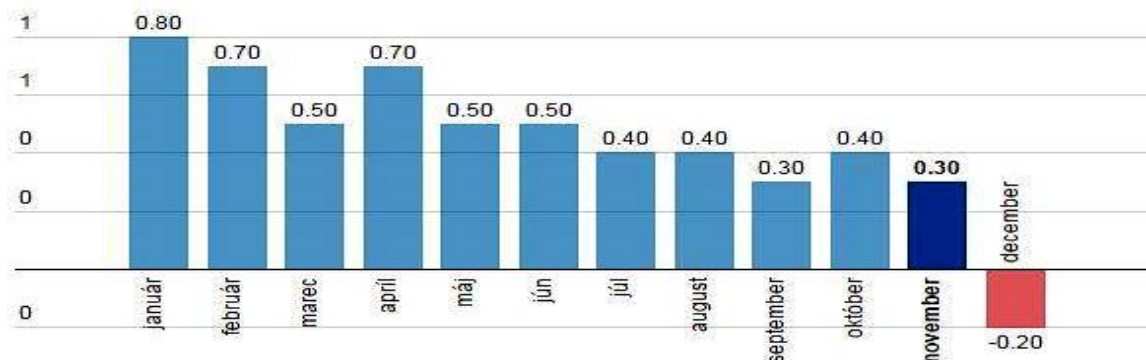
¹¹ The European Systemic Risk Board has no legal personality and tasks related to its performance are provided by the European Central Bank (by the by-law of Council of the EU no.1096 / 2010 of November 17, 2010 specific tasks concerning the functioning of the European Systemic Risk Board are transferred to the European Central Bank).

¹² Čillíková, J. - Pénzeš, P. 2013. K niektorým otvoreným otázkam jednotného mechanizmu dohľadu v EÚ. Biatec 1/2013, Bratislava, ISSN 1335-0900.

¹³ European Newspapers. Brusel- Štrasburg – Bratislava. ECB nechce dovoliť ďalšie zrútenie bánk eurozóny, testuje ich výdrž. Uverejnené dňa 14. 1. 2015. Available at: <http://www.europskenoviny.sk/2015/01/14/ecb-nechce-dovolit-dalsie-zrutenie-bank-eurozony-testuje-ich-vydrz/>

¹⁴ Processed according to NBS data and the interview of the economist Morgan Stanley Roach for the diary Die Welt.

Graph 1: Evolution of euro area inflation in % in 2014

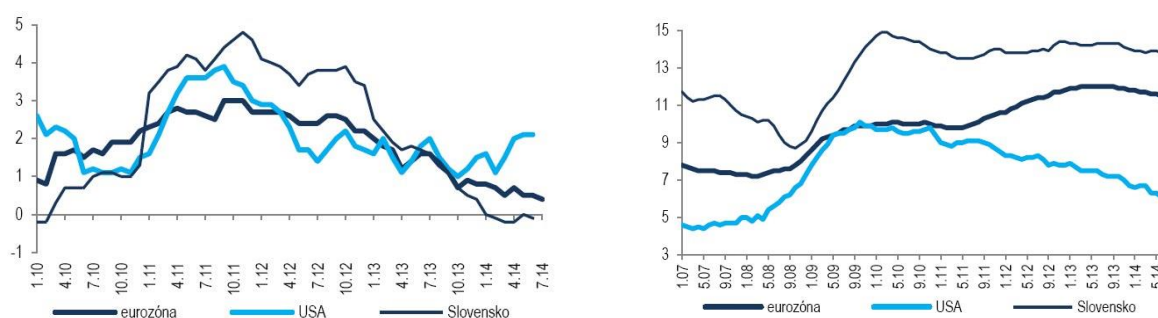
Source: NBS on the basis of macro-prudential indicators, December 2014

Based on the data of graph 1, consumer prices fell year-on-year to minus (- 0.2 %) and the euro area has thus fallen into deflation for the first time since 2009. Whereby, the ideal situation is a two-percent inflation rate whose achievement is one of the essential objectives of the ECB.

Quantitative easing, resp. pushing money into the economy runs from March 2015 to September 2016, and it will reach € 1,14 trillion. Quantitative easing (QE) is the strategy of the European Central Bank, by which it seeks to stimulate the domestic economy in situation when holding the interest rates at zero level. The European Central Bank will purchase securities from commercial banks (and other financial institutions) in order to increase the money supply in the economy. The ECB makes this step to encourage banks to lend, thereby contributing to faster lending. Loans will be directed primarily to the business sector, which will lead to a faster pace of economic recovery. Consequently, more employment will support household consumption and finally beat the deflation in the euro area. So pushing money into the economy could cause two scenarios, namely the promotion of business activity or attenuation of the business activity. Economic theory states that healthy economic growth comes only when entrepreneurs effectively meet the needs of their customers. The market situation is adverse, because there is a huge number of regulations and high taxes in the market. Currently, tax cuts and reducing the regulatory burden can contribute to sustainable growth. Nobel laureate in economics Milton Friedman was also aware of tax cuts benefits in all conditions ("I'm for tax cuts in any condition and under any pretext, whenever it is possible"). ECB decision on blowing money into the economy, many economists equate to regulatory actions of the Federal Reserve System in the United States. Regulatory targeting of the ECB was put in doubt by the economist of the Bank of England, Nick Butt, as the

quantitative easing in the UK did not lead to more lending¹⁵. The impact of regulatory targeting of the ECB in the economy may produce two scenarios, namely the stimulation of business activities or attenuation of business activities. *However, the fundamental problem in the eurozone¹⁶ is that the entrepreneurs are extremely dependent on banks by contrast to the US market - eight out of ten euros that the companies have borrowed come from banks, the rest is the money from the capital market. In the USA it is reversely - eight out of ten euros that the companies have borrowed come from the capital market. The whole success of the ECB's program will depend on the willingness of entrepreneurs and consumers.* Another problem of the Eurozone compared to the US economy is the more diverse development of both economies during the analyzed period, which is depicted by the development of inflation and unemployment curves. *Different is also the turnover in the cycle of the monetary policy in the USA. The Federal Reserve gradually attenuates the quantitative easing of money into circulation in order to increase the main interest rate.*

Graph 2: Comparison of the course of inflation and unemployment in eurozone and the USA

Source: processing on the basis of macro-prudential indicators to June 2014, NBS.

A comparison of unemployment curves shows that the labour market remains one of the major challenges for the euro area. Also prolonged persistence of inflation at a low level, resp. the onset of deflation, would have a negative impact on the real economy, including the euro area financial sector. According to the economic theory - deflation means a decrease in prices and employment. If people did not have a job, they would not be able to pay loans. At the same time, real estate prices would also fall. During 2014 the ECB regulatory measure reduced the interest rate on the main refinancing operations from 0,25% to 0,05%. Table 1 shows the impact of the fall in the main interest rate on selected indicators.

¹⁵ Available at: <http://www.etrend.sk/ekonomika/ecb-po-vzore-usa-schvalila-miliardove-injekcie-do-ekonomiky.html>

¹⁶ According to the diary The Financial Times <http://www.etrend.sk/ekonomika/ecb-po-vzore-usa-schvalila-miliardove-injekcie-do-ekonomiky.html>

Table 1: Impact of the ECB's interest rate on main refinancing operations (MRO) on selected indicators

<i>Indicator</i>	<i>Beginning of 2014</i>	<i>End of the year to December 16, 2014</i>	<i>Change in %, resp. in percent points (p.p.)</i>
ECB's interest rate on MRO	0,25%	0,05 %	- 0,20 p.p.
12M Euribor	0,56 %	0,33 %	- 0,23 p.p.
Yield from 5Y Slovak Government Obligations	1,62 %	0,40 %	- 1,22 p.p.
EUR/USD	1,3763	1,2511	- 9,1 p.p.
Gold (USD/ounce)	1 206	1 197	- 0,7 %
Silver (USD/ounce)	19,4	15,7	- 19,0 %

Source: author's elaboration based on data from ECB

Reduction of the ECB's interest rate on MRO to 0,05 % was reflected in the reduction of all selected indicators. The rate of the ECB was reflected in lower interest rates in the interbank market in 2014. The reduction of the interest rate was also reflected in weakening of the euro against other currencies. Low interest rates caused pressure on the formation of risk appetite. Investors are focusing increasingly on higher-risk assets in order to improve the profitability of their portfolios, ie they are at an increased risk - credit, liquidity or product risk¹⁷. Moreover, financing the purchase of riskier assets is cheap at low interest rates, leading to an increase in risk appetite. This trend is also reflected in global financial markets. Especially in the US financial markets credit instruments are promoted, that were frequently used at the top of the cycle before the crisis. The example is the so called "Cov-lite" loans - loans with a lesser degree of protection for creditors¹⁸. But on the other hand, higher interest rates would be a problem for the euro area from the aspect of the real economy. On the one hand, the demand for credits would be reduced, which would weaken the investment demand. At the same time the increased interest burden could bring a part of businesses in financial difficulties and set off a wave of credit defaults.

Financial Market Infrastructure in Slovakia

The Slovak Republic is characterized by bank-oriented economy as banks dominate on the financial market. New innovative financial instruments are created on the financial market and they obscure the financial flows and give rise to new risks in financial markets, that are reflected in weakening the performance of companies. Financial market infrastructure is

¹⁷ Sivák, R., Gertler, L.: Teória a prax vybraných druhov finančných rizík : kreditné, trhové, operačné. - Bratislava : Sprint v.fra, 2006. - 248 s. : diagr., grafy, sch., tab. - ISBN 80-89085-56-3.

¹⁸ Financial Stability Report. NBS, May 2014, s. 12. ISSN 1338-6123.

formed by the Stock Exchange and the Central Securities Depository that carry out the functions of financial intermediaries between banks, insurance companies, securities dealers, financial consultants, management companies and pension fund management companies. Within the financial market infrastructure, Deposit Protection Fund and the Investment Guarantee Fund are specific types of institutions. The financial market in Slovakia is regulated and the integrated supervision is exercised by the National Bank of Slovakia. The National Bank of Slovakia established a department of financial supervision, which in addition to supervising and licensing activity manages and controls the risks arising in the financial market¹⁹. The main reason why the NBS supervises the activities of all entities are the market risks and the emergence of financial conglomerates²⁰. The emergence of powerful financial groups makes the role of the regulator considerably more complex²¹. Financial conglomerates are large financial houses that offer a combination of wide range of banking, investment and insurance products on the market. An example of conglomerization is a commercial bank representing a core of holding, which expands its business activities in trading with securities of collective investment or insurance. Another example is the insurance company that utilizes its network for banking transactions, or it enters into collective investment and securities trading. Holdings operating in the whole spectrum of financial market activities are no longer an exemption. Their size limits causes confusing flows between particular subsidiaries and between the subsidiary and the parent entity. The existence of financial conglomerates is associated with the moral hazard in the financial markets²². Financial groups tend to moral hazard when they feel fearless because of their size (ie too big to fail). From the perspective of financial market transparency, the Slovak Republic implemented the EU directives into the national legislation. The need for a directive on market abuse arose from the still new financial and technical trends of increasing opportunities for market abuse, using new technologies and increased cross-border activities. Financial institutions and banks usually use foreign funds to finance projects. Bank runs the risk that the investment will not be successful and the money will not be returned to the bank. However, using a high proportion of foreign funds (30: 1, resp. 40: 1) not only one bank will get into trouble, but also other financial institutions

¹⁹ Department of Regulation and Methodology of Risk Management evaluates the risk profile of the financial sector in order to develop a rating system for risk-oriented supervision. It is responsible for preparing reports on the situation in the different sectors of the financial market. The amendment to the Act on the Supervision of the Financial Market gave space for creation of the Department of Supervision which supervises particular subjects of the financial market as follows: - supervision for banking groups 1, - supervision for banking groups 2, - supervision for insurance groups, - supervising the capital market, - supervision of insurance and reinsurance intermediation and foreign exchange supervision.

²⁰ Financial conglomerates – financial groups that consolidate investment (broker), banking and insurance services under one holding.

²¹ Šabíková, I.: Finančný trh v kontexte podnikateľskej sféry. In *Financie a riziko: elektronický zborník príspevkov z XV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. - ISBN 978-80-225-3765-0.

²² Šabíková, I.: Finančný trh v kontexte podnikateľskej sféry. In *Financie a riziko: elektronický zborník príspevkov z XV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. - ISBN 978-80-225-3765-0.

whose money was used. A chain reaction starts. And if the volume of these bad investments or loans piles up, the financial market stability is threatened. According to French professor of economics, Bruno Colmant, “a healthy bank disposes of deposits of its clients and with the capital from shareholders”. This package is a kind of cushion - a safety reserve of the bank. In the case of economic shock the created cushion would served to attenuate the impact”²³. Despite the implementation of directives and the establishment of the financial market regulator new risks arise on the market. New risks caused the division of the financial market in two groups: market under the monitoring of strict regulator and the financial market which is not subject to strict regulatory rules.

The reaction of economic agents on the regulation of the financial market

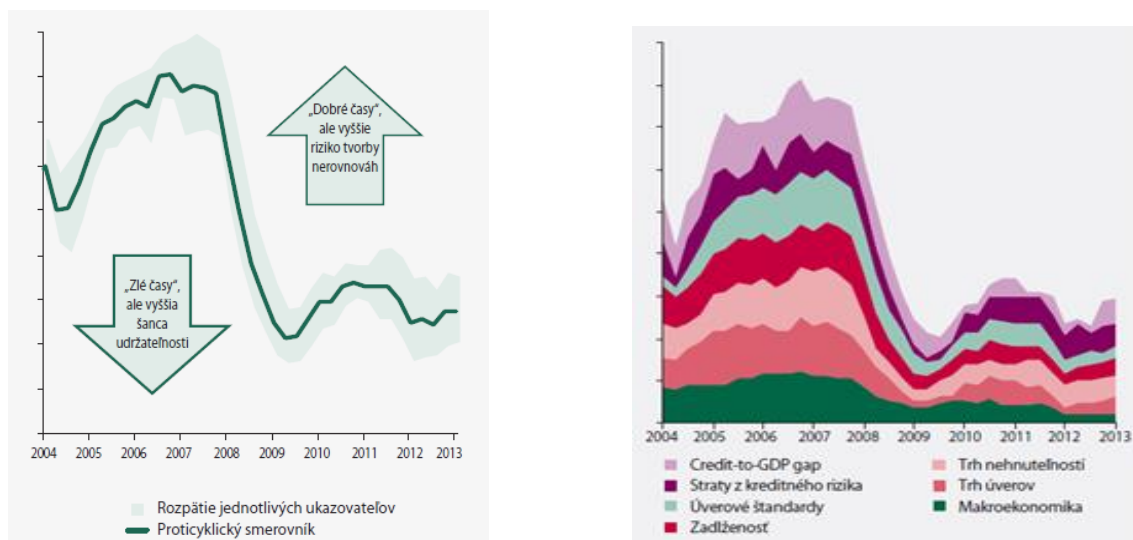
An important part of macro-prudential policy is the countercyclical capital buffer. The role of this tool during the growth of the economy and the credit market to ensure the creation of a sufficient capital cushion to absorb losses in times of crisis. In times of uncertainty in the financial market which also stems from unfavorable macroeconomic developments of the EU countries, the importance of creating the counter-cyclical capital buffer increases. The buffer is formed as a percentage of risk weights for all debts except of the public administration²⁴. For using the countercyclical capital buffer it is necessary to describe the overall financial cycle. One way of the description of the financial cycle is the concept of countercyclical figure - cyclogram, which is a summary indicator of selected macroeconomic and financial indicators. The basic idea of the countercyclical figure is the comparison of values of particular parameters with the values that these indicators reached in the last decades²⁵.

²³ European Newspapers. Brusel- Štrasburg – Bratislava. ECB nechce dovoliť ďalšie zrušenie bánk eurozóny, testuje ich výdrž. Published on January 14, 2015. Available at: <http://www.europskenoviny.sk/2015/01/14/ecb-nechce-dovolit-dalsie-zrutenie-bank-eurozony-testuje-ich-vydrz/>

²⁴ For using the countercyclical capital buffer it is necessary to describe the financial cycle and at the same time to evaluate if it is uniform across sectors, industries or products.

²⁵ Rychtárik, Š.: Analytical background for the counter-cyclical capital buffer decisions in Slovakia. Biatec, 4/2014. ISSN 1335-0900.

Graph 3: The course and decomposition of the cyclogram

Source: Financial Stability Report, May 2014, p. 47.

The graph 3 shows a declining curve of cyclogram during the reporting period from 2004 to 2013. According to the available data from the National Bank of Slovakia, the stagnation of the countercyclical figure lies in the decline of corporate loans from local banks in the majority of sectors, relatively low real estate prices, more conservative credit standards, as well as continuing labour market problems linked to the slow growth of the economy. On the basis of a detailed decomposition of the cyclogram and the course of different curves (Graph 3), we can see that the curve of the macroeconomic developments in 2012 and 2013 showed little progress, while all other curves show steep increase. The slope of the curves is visible on the debt curve, which was caused by an increase in foreign debt of companies and the developments in the retail (consumer) sector. Despite the low level of financial cycle the development in the retail sector is very dynamic. The growth in housing loans caused an increase in indebtedness of households - ie, total debt of the household sector grew faster than their disposable incomes. According to the laureate of the Nobel Prize in Economics, Eric Maskin²⁶, the main problem of the Eurozone, which weakens the stability of the financial sector, is the low production measured by GDP growth and high unemployment. According to Eric Maskin, reducing public expenditures in the EU is becoming counterproductive. It tends to attenuate the economy and when the economic activity declines, tax revenues are falling and debts rising. This situation is especially true in times of recession. The right time to reduce debts and raising taxes is when the economy is at the top. Government policy should be countercyclical. That is, increasing taxes and reducing expenditures is required if the

²⁶ Maskin, E.: Prečo vznikajú finančné krízy a ako ich riešiť. Sympóziu Nadácie Tatra banky, dňa 25.04.2013 Bratislava.

economy is on the top. Conversely, lower taxes and more spending when the economy fails. The financial crisis does not only affect banks. Banks are the source of funds for many companies, corporate businesses and consumers. The crisis then tends to go further towards layoffs and bankruptcy of enterprises and consumers.

The impact of regulatory directive of the ECB on increasing interest rates of national central banks

The enterprise as an economic agent enters the financial market. Currently, European banks must meet stringent capital requirements (because of strict regulation of the financial market) (Table 2).

Table 2: Capital requirements for banks

Years	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Capital Requirements for Core Tier 1	2,0	3,5	4,0	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Capital Conservation Buffer	-	-	-	-	0,625	1,25	1,875	2,5
Core Tier 1 + Capital Conservation Buffer	2,0	3,5	4,0	4,5	5,125	5,75	6,375	7,0
Capital Requirement Tier 1 (bank's own capital)	4,0	4,5	5,5	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Requirements for own capital without conservative buffer	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Requirements for own capital without + Capital Conservation Buffer	8,0	8,0	8,0	8,0	8,625	9,25	9,875	10,5

Source: The basel III accord / www.basel-iii-accord.com

Basel Capital Accord (Basel I) set capital requirements for banks for credit risk of at least 8%. In financial markets, creation of new types of risks (operational risk) occurred, therefore new methods of measuring the market were introduced and Basel I was replaced by Basel II (NBCA - New Basel Capital Accord). Basel II did not work during the financial crisis, therefore Basel III has been implemented. A conservative capital cushion and countercyclical capital buffer were introduced into practice in order to avoid the liquidity problem and to ensure sufficient capital for banks, and in the case of systemically important banks the capital requirement for capital adequacy will increase. Banks will create conservative capital cushion of 2,5 % for future adverse events. Countercyclical capital buffer will be applied at the level of 0,625 % since 2016. The creation of countercyclical cushion will only be required in a country with excessive risks. In the case of applying countercyclical cushion of 2,5 % the total capital requirement will reach 13 % of the bank's capital.

The total capital requirement according to the Basel III is as follows:

$TCR = CR + CCB + CcCB + CSIB$

TCR – Total capital requirement,

CR – capital requirement according to the Basel II framework,

CCB – capital conservative buffer,

CcCB – countercyclical capital buffer,

CSIB – capital reserved for systematically important banks.

Based on data of the NBS, banks operating in Slovakia currently meet the capital requirement according to the Basel II framework. Gradually a new concept of Basel III will be implemented till 2019, which will cause a gradual increase in banks' capital adequacy. More stringent requirements for raising capital adequacy of banks will make banks to shift the raise of capital into the price of credit. Loans to businesses will thus become more expensive, resp. unaffordable and will cause the opposite effect for development of business activities (ie to limit business activities). *Based on these data, we believe that the strict regulatory measures of the ECB and national central banks are likely to cause two scenarios in the economic sector, namely the continuance of commercial banks in the financial market with sufficient capital increase and the creation of buffers. Or commercial banks will not be willing to accept the pressure of regulatory measures and their financial activities will move into shadow banking, what consequently can cause deepening the financial market instability.*

In the case of total capital requirement (TCR) it is necessary to mention the fact that currently new risks exist and cannot be quantified. The inevitable problems are global risks, risks associated with information technologies (cybercrime), risks arising from climate change²⁷ and an ageing population²⁸ that will affect all economic actors (businesses, consumers, banks) and last but not least, will affect resp. disturb the stability of the whole economic system, including the financial system. In the long term, it will be interesting to watch the decision-making of market regulators. The national central banks of the Eurozone show different views in many aspects. Perhaps in each central bank there are two streams (ie opinion groups). One is represented by hawks, who are more likely to advocate higher rates and tighter monetary policy. The second group is called the doves, and thus central bankers tend to lower rates and free monetary policy or monetary stimulus.

²⁷ From the perspective of climate changes California is an interesting country, it is the eighth most powerful economy in the world. In July 2014 it showed loss of billions of dollars (about \$ 2 billion) because of water shortage. According to climatologists the cause is the climate change made by humans, and the trends suggest that a similar drought will be repeated in the future.

²⁸ Sivák, R., Ochotnický, P., Čambalová, A.: Fiškálna udržateľnosť penzijných systémov. In Politická ekonomie : teorie, modelování, aplikace. - Praha : Vysoká škola ekonomická, 2011. - ISSN 0032-3233. - Roč. 59, č. 6 (2011), s. 723-742.

In the long run, the stability of the euro area financial sector is questionable. However, an assumption for ensuring the stability of the financial sector will be achieving favorable economic development of the Eurozone in the medium and long run.

Based on the content analysis and the results - risks from the perspective of financial market stability are as follows²⁹:

- repayment of the accumulated Greek debt by EU Member States,
- risk of increase in the volume of investments in risky assets in global markets, which will increase the risk of the raise in risk aversion of investors,
- risk of a low return on assets in insurance companies and in funds (risk of low interest rates),
- risk of worsening of the macroeconomic developments will encourage the increase in the costs of credit risk in the case of unfavorable macroeconomic developments,
- risk of deterioration in the financial market will be reflected in a higher sensitivity of banks to adverse developments in the financial markets,
- risk of weakening the profitability of financial institutions in the case of an increase in tax, resp. contribution liability. Banks along the bank levy to pay back to the Deposit Protection Fund. Moreover, banking union is preparing a new bank levy to the resolution fund and will increase fees for supervision,
- the eurozone's problem is that entrepreneurs are, in contrast to the US market, extremely dependent on banks. In the USA, the situation is reversed, eight out of ten euros that the companies have borrowed come from the capital market. In the case of instability in the financial market there is a presumption that the risks arising from the instability of the financial sector will also be reflected in the price increase of credits for businesses, what may influence the credit squeeze and business activities,
- the banking sector has been associated with moral hazard. It is based on trust, hence there is a public interest in maintaining the bank's activities in many cases, although this gets into a crisis situation. This creates a moral hazard that individual state will rescue the troubled banks by providing state aid. The main objective is to minimize the impact of banking crises on society as a whole, including taxpayers in order to maintain the financial stability as a whole,
- risks arising from macroeconomic imbalances in eurozone. Reducing the public administration deficits is insufficient due to low economic growth. A slow increase in economic growth and the current low inflation, which has gone into deflation, are

²⁹ Financial Stability Report. May 2014, National Bank of Slovakia. ISSN 1338-6123.

indicators of the growth of the public debt in the medium run. The period of a very low inflation rate is dangerous for the stability of the financial market,

- quantitative easing by the European Central Bank from March 2015 to September 2016, is empirically associated with the creation of risks like inflation bubbles, overheating of the economy and major risks for banks,
- maintaining the stability of the financial system will be difficult, because the banking union represents a safety net for countless number of subjects, such as business and the banks themselves, but especially for the 500 million EU citizens,
- the banking union is built on three pillars. The core is a single supervisory mechanism, which gives the central bank the power of control over more than 150 largest banks in the EU. Rescue tools and fund, which currently shows € 55 billion, are understood under a unified mechanism of crisis management. The third pillar is represented by the Deposit Guarantee Fund, up to € 100 000. Member States have used € 1.6 trillion from 2011 onwards to rescue bankrupt banks³⁰.

ECB regulatory measures will influence the decision-making of banks and economic actors. ECB's strict regulatory measures will make banks to raise their own resources, which will be reflected in the increase in fees, the rise in price of credits and financial products in financial markets.

Conclusion

We have pointed out the specifics of financial market regulation in the EU in times of crisis, and we have assessed the impact of financial market regulation on the behaviour of economic agents. In times of uncertainty risk factors are the increasing globalization, weakening the European currency Euro and product orientation of enterprises. In times of globalization, companies seek to increase their competitiveness using innovative approaches. Re-engineering is becoming an important tool³¹, which would help to enhance business efficiency while eliminating emerging risks in the financial market. Despite the fact that in the European Union the protection of financial consumers is regulated, financial markets are highly fragmented in investment services and products. A new framework for prevention and dealing with potential crises in the financial market has been introduced. Council for crisis resolution and the national fund for the collection of monetary contributions of selected institutions arose. From January 1, 2015 the NBS took over the supervision and protection of financial consumers. Financial institutions, particularly banks, are currently undergoing some risks, which is essentially beneficial to the development of investment and technology. Banks to fund projects usually use foreign funds. A dangerous phenomenon is that financial institutions use of leverage effect in the practice - ie the ratio of capital to equity exceeds high

³⁰ European Newspapers. Brusel- Štrasburg – Bratislava. Banková únia postavila na nohy 110 krachujúcich bánk. Uverejnené dňa 9.6. 2014. Available at:

<http://www.europskenoviny.sk/2014/06/09/bankova-unia-postavila-na-nohy-110-krachujucich-bank/>

³¹ Hamscher, W. 1994. AI in business-process reengineering. AI Magazine. Winter 1994, Zv. 15, 4.

values (30: 1, resp. 40: 1)³². And if the volume of these bad investments or loans piles up, financial stability of financial institutions is threatened. The Slovak banking sector is stable in the short term (next three years). In the long term, the stability of the euro area financial sector is questionable. The decisive role will be played by strict regulatory measures of the ECB as well as decisions of the national central banks of the eurozone, which will finally be reflected in the decision-making of commercial banks, enterprises as well as consumers. However, a presumption for ensuring the stability of the financial sector will be the achievement of favorable economic development of the Eurozone in the medium and long run.

The stability and regulation of the financial sector of the Eurozone in the medium and long term will depend on the development and course of fiscal consolidation as well as on structural reforms. The fundamental problem of the Eurozone is the violation of 2 % inflation rate and the growth of government debts. The cardinal problem is the labour market, both in terms of persistent unemployment, especially of young people, and in terms of the taxation of labour (high labour taxation). The fundamental problem is the continuing trend of growth of debts of households, businesses, governments and municipalities. In the long run, it may be stated that the financial sector will be stable if it is able to smoothly perform its basic functions even when negative shocks occurs in the external and domestic financial and economic environment. The stability of the financial sector is the presumption for the healthy functioning of the real economy.

References:

- (1) BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS: Basel committee: Proposal to issue a supplement to the Basel Capital Accord to cover market risks. [online]. Dostupné na: <http://www.bis.org/publ/bcbs15.htm>
- (2) BEŇOVÁ, E. a kol.: *Financie a mena*. - 2. dopln. a preprac. vyd. - Bratislava : Iura Edition, 2007. - 391 s. - ISBN 978-80-8078-142-2
- (3) CASEY, Jean-Pierre; LANNON, Karel. *The MiFID revolution*. 1. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 228 p. ISBN 9780521518635.
- (4) ČILLÍKOVÁ, J. - PÉNZEŠ, P. [2013] K niektorým otvoreným otázkam jednotného mechanizmu dohľadu v EÚ. Biatec 1/2013, Bratislava, ISSN 1335-0900
- (5) ERBENOVÁ, Michaela. Globalizace finančních trhů a integrace dozoru nad finančním trhem České republiky. In Aktuální vývoj finančních trhů, jejich regulace a dozor [online] 2005 [cit. 05-02-2012] Dostupné na:
- (6) <http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/erbenova_20050614_regulator_konference_VSFS_prednaska.pdf>.
- (7) HAMSCHER, W. 1994. AI in business-process reengineering. AI Magazine. Winter 1994, Zv. 15, 4.

³² An example from the past is the fall of Enron (leverage effect of 60: 1, resp. 70: 1).

- (8) HANSON, S.G. – KASHYAP, A.K. – STEIN, J. C. 2011. A Macroprudential Approach to Financial Regulation. In *Journal of Economic Perspectives*. 2011, roč. 25, č. 1, s. 3-28. ISSN 08953309.
- (9) CHOVANCOVÁ, B. – GACHOVÁ, K. – KOVÁČOVÁ, J.: Inflation versus deflation and their impact on stock markets. In *European financial systems 2014 : proceedings of the 11th International scientific conference Brno : Masaryk University, 2014*. ISBN 978-80-210-7153-7. s. 127-133.
- (10) JANKOVSKÁ, A. – KONEČNÁ, M. – KOVÁČOVÁ, J.: Current Issue of International Liquidity and International Reserves. In *The role of financial sector in supporting the economic recovery of CEE countries [elektronický zdroj] : conference proceedings : 8th international conference on currency, banking and international finance*. Bratislava : EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3926-5. s. 1-15.
- (11) JÍLEK, Josef. *Finanční trhy a investování*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. 648 s. ISBN 9788024716534.
- (12) KLVAČOVÁ, E.: *Světová ekonomická krize: Příčiny, projevy, perspektivy*. Professional Publishing 2010, Praha. ISBN 9788-0743-1012-6
- (13) KOČNER, M.: Financial - Accounts View on the Governmental Expenses and the Autonomy Administration in the Conditions of the Slovak Republic. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Brno, Volume 62, Issue 6, 2014, p. 1537-1543, ISSN 1211-8516.
- (14) KOČNER, M.: The Impact of Public Debt on Economic Growth and Inflation. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Brno, Volume 62, Issue 6, 2014, p. 1545-1549, ISSN 1211-8516.
- (15) KOVÁČOVÁ, J.: Reforma MMF pod vplyvom finančnej krízy. In *EDAMBA 2013*. Bratislava : EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3766-7. s. 791-802.
- (16) KUBICOVÁ, J.: Reengineering – pojem a prehľad literatúry. In *Financie a riziko : elektronický zborník príspevkov z XV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie*. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. - ISBN 978-80-225-3765-0. - S. 237-240.
- (17) MASKIN, E.: Prečo vznikajú finančné krízy a ako ich riešiť. Sympóziu Nadácie Tatra banky, dňa 25.04.2013 Bratislava.
- (18) PAVLÁT, Vladislav – KUBÍČEK, Antonín. *Regulace a dohled nad finančními trhy*. 2. preprac. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2010. 226 s. ISBN 9788074080364.
- (19) PÁNEK, Dalibor – VALOVÁ, Ivana. *Bankovní regulace a dohled*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 102 s. ISBN 9788021047266.
- (20) PÉLIOVÁ, J. – BELITSKI, M.: Analýza ad-hoc monetárnych šokov v strednej a východnej Európe. In *Nová ekonomika : vedecký časopis Národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave = Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava scientific journal = The New economy*. - Bratislava : EKONÓM, 2009. - ISSN 1336-1732. - Roč. 2, č. 3 (September 2009), s. 86-99.
- (21) PERETZ, P. – SCHROEDEL, J. R. 2009. PAR Symposium on the Financial Crisis: Financial Regulation in the United States: Lessons from History. In *Public Administration Review*. 2009, roč. 69, č. 4, s. 603-612. ISSN 00333352

- (22) RYCHTÁRIK, Š.: 2014 Analytical background for the counter-cyclical capital buffer decisions in Slovakia. Biatec, 4/2014. ISSN 1335-0900
- (23) SIVÁK, R. – GERTLER, Ľ.: Teória a prax vybraných druhov finančných rizík : kreditné, trhové, operačné. - Bratislava : Sprint vŕa, 2006. - 248 s. : diagr., grafy, sch., tab. - ISBN 80-89085-56-3
- (24) SIVÁK, R. – OCHOTNICKÝ, P. – ČAMBALOVÁ, A.: Fiškálna udržateľnosť penzijných systémov. In Politická ekonomie : teorie, modelování, aplikace. - Praha : Vysoká škola ekonomická, 2011. - ISSN 0032-3233. - Roč. 59, č. 6 (2011), s. 723-742. (2011).
- (25) ŠABÍKOVÁ, I.: Finančný trh v kontexte podnikateľskej sféry. In Financie a riziko: elektronický zborník príspevkov z XV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. - ISBN 978-80-225-3765-0.
- (26) VARCHOLOVÁ, T.: Podnikateľské riziká. Bratislava: Ekonóm 1996. ISBN 80-255-0759-8
- (27) VESELÁ, Jitka. *Investování na kapitálových trzích*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 789 s. ISBN 9788073576479.
- (28) VIVES, Xavier. 2010. La crisis financiera y la regulación. Occasional Paper OP-179. September 2010. IESE Business School Universidad de Navarra, 17 s.
- (29) Správa o finančnej stabilite. Máj 2014, Národná banka Slovenska. ISSN 1338-6123.
- (30) Európske noviny. Brusel – Štrasburg – Bratislava. Finančné trhy: Pohľad späť na rok 2014
a náš výhľad na ten aktuálny. Uverejnené dňa 9. 1. 2015. Dostupné na:
<http://www.europskenoviny.sk/2015/01/09/financne-trhy-pohlad-spat-na-rok-2014-nas-vyhľad-na-ten-aktualny/>
- (31) Európske noviny. Brusel – Štrasburg – Bratislava. ECB nechce dovoliť ďalšie zrušenie bánk eurozóny, testuje ich výdrž. Uverejnené dňa 14. 1. 2015. Dostupné na:
<http://www.europskenoviny.sk/2015/01/14/ecb-nechce-dovolit-dalsie-zrutenie-bank-eurozony-testuje-ich-vydrz/>
- (32) Európske noviny. Brusel – Štrasburg – Bratislava. Banková únia postavila na nohy 110 krachujúcich bánk. Uverejnené dňa 9.6. 2014. Dostupné na:
<http://www.europskenoviny.sk/2014/06/09/bankova-unia-postavila-na-nohy-110-krachujucich-bank/>
- (33) Zákon č. 371/2014 o riešení krízových situácií na finančnom trhu.
- (34) Zákon č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom
- (35) http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/erbenova_20050614_regulator_konference_VSFS_prednaska.pdf.

DAŇOVÝ VÝDAVOK VERSUS HARMONIZÁCIA DANE Z PRÍJMOV PRÁVNICKEJ OSOBY V EURÓPSKOM PRIESTORE

Jana Kušnírová, Juraj Válek

Katedra financií, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, j.kusnirova1@gmail.com, valek.euba@gmail.com

Abstract

Harmonisation of corporate income tax in the EU is broad-focused process. The main obstacles to harmonization is not only a difference in the creation of the tax base but especially in the area of taxation of tax deductible and non-deductible expense. This paper is focuses on selected aspects of harmonization of corporate income tax. The paper with comparative method provides common and different characters in the expenditures of legal entities in selected European countries in response to the ongoing process of harmonization of the corporate income tax. The paper points out that the process of harmonization of company tax base should be preceded harmonization by fundamental tax instruments. One of them are expenses legal entity, as most directly affect the tax base and the tax liability of a legal entity. Conclusion of this paper is focus on the situation of tax deductible and non-deductible expenses legal entities in the Slovak Republic, and analyses some of the expenses and outlines their diversity and specific conditions for the application.

Keywords

Legal entity, Tax expenditures, Harmonization of Tax Base

Abstrakt

Harmonizácia dane z príjmov právnických osôb v EÚ predstavuje širokospektrálne zameraný proces. Hlavnými prekážkami harmonizácie nie je len rozdielnosť v tvorbe základu dane ale najmä v oblasti daňovo uznateľných a neuznateľných výdavkov. Príspevok sa zameriava na vybrané aspekty harmonizácie dane z príjmov právnických osôb. Cieľom príspevku je najmä metódou komparácie poskytnúť pohľad na spoločné a rozdielne znaky v oblasti výdavkov právnickej osoby vo vybraných európskych krajinách v nadväznosti na prebiehajúce procesy harmonizácie korporátnej dane. Poukázať na skutočnosť, že procesu harmonizácie základu dane právnickej osoby by mala predchádzať harmonizácia základných daňových nástrojov. Jedným z nich sú práve výdavky právnických osôb, keďže najvýraznejšie ovplyvňujú základ dane a daňovú povinnosť právnickej osoby. Záver príspevku sa venuje postaveniu daňových a nedaňových výdavkov právnickej osoby v Slovenskej republike, pričom analyzuje vybrané skupiny výdavkov a načrtáva ich rôznorodosť a špecifické podmienky uplatnenia.

Kľúčové slová

právnická osoba, daňový výdavok, harmonizácia základu dane

JEL Classification

F15, H25, H20, H27, H60

I. Harmonizácia dane z príjmov právnickej osoby v Európskej únii

Daňové zaťaženie spoločností je jedným z faktorov, ktoré ovplyvňuje celkovú ekonomickú situáciu v krajine. Najmä v pokrízovom období alebo v období recesie sa štáty snažia ovplyvniť výšku rozpočtových príjmov prostredníctvom daňovej politiky. Otázka zdaňovania spoločností podnikajúcich v členských krajinách Európskej únie je diskutovanou témou. „Daňová politika EÚ predstavuje veľmi zložitý a komplikovaný systém, kde by dane nemali vytvárať konkurenčné výhody a tiež nemôžu byť ani prekážkou pri utváraní podmienok pre voľný pohyb tovarov, služieb, kapitálu a pracovných síl. (Rosenberg, 2001)

J. Mitchell upozorňuje, že bez daňovej súťaže, pri daňovej harmonizácii, sa vlády môžu chovať podobne ako monopol – uvažovať nadmerné dane, a preto pravá daňová harmonizácia prináša vyššie daňové sadzby. Ak vlády môžu používať nadmerné dane, nie sú nútené k efektívnosti v oblasti verejných výdavkov. Znižovanie daňových sadzieb v rámci daňovej konkurencie nemusí vždy viesť k poklesu výberu dane. Práve oblasť priameho zdanenia je charakteristická presne opačným vývojom. (Mitchell, 2001) Na skutočnosť, že daňová konkurencia môže viesť k znižovaniu daňových základov iných krajín a k deformácii alokácie kapitálu a služieb upozorňujú Edwards a Rugy. Znižovanie daní má pozitívny efekt v krajine, v ktorej sa uskutočňuje, dochádza k prílevu kapitálu a rastu daňových základov v tejto krajine. U ostatných štátov má však daňová súťaž negatívny efekt, pretože dochádza k odlivu kapitálu, ako aj daňových základov. Celkovo tak klesá ekonomický rast krajín s vyšším daňovým zaťažením. (Edwards, Rugy, 2002).

Základným modelom daňovej súťaže, obsahujúc korporátnu daň, sa venoval aj Wilson (Wilson, 1986). Zaoberal sa dynamikou a dôsledkami korporátnych daní. Zastával názor, že daňová konkurencia môže viesť k odlivu príjmov z krajiny s vyššou daňovou sadzbou korporátnej dane. Následne ekonomika nemusí mať dostatočné finančné prostriedky na poskytovanie verejných služieb na optimálnej úrovni. Nielen financovanie verejných služieb, ale aj vysoká mobilita kapitálu ako aj ziskov v rámci podnikateľského sektora môže vytvárať priestor k zásadnej otázke. Môže zdanenie kapitálu a zdanenie právnických osôb v súčasných otvorených ekonomikách prežiť? (Gordon, 1992, Weichenrieder, 2005)

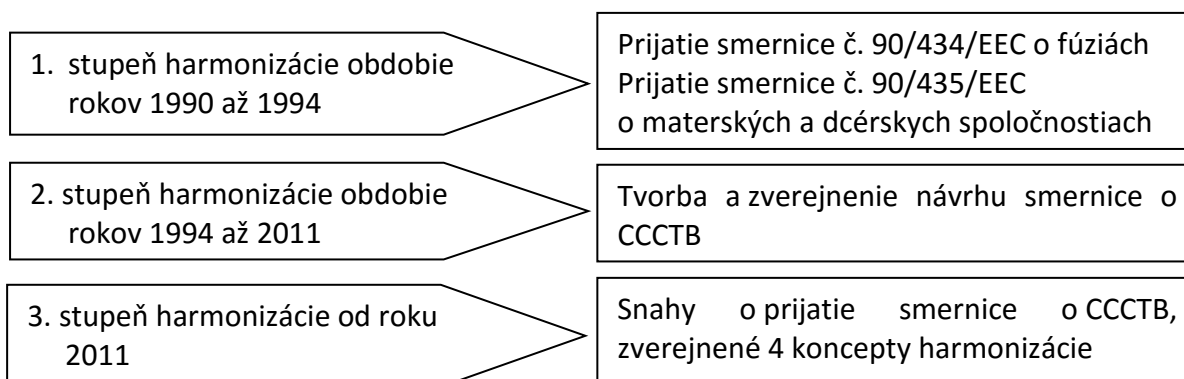
Podľa G. Nicodeme (2006) dôsledky daňovej súťaže je potrebné posudzovať komplexne. Ekonomický výskum v tejto oblasti sa v období posledných 20 rokov snaží doplniť základné modely a ďalšie špecifické ukazovatele, ako napríklad dopad daňovej súťaže na úroveň verejných výdavkov ekonomiky.

Ako sa vyjadrujú ku korporátnej dani Robert E. Hall a Alvin Rabushka vo svojom diele Flat tax je veľmi ťažké definovať, kto korporátne dane platí. Je dôležité rozlišovať medzi technikou

korporátnej dane a jej dopadom, a skutočnosťou, kto túto daň skutočne platí. Spoločnosti uvádzajú svoje príjmy znížené o výdavky, ktoré vznikli v súvislosti s podnikaním. Pri výpočte čistej výšky príjmov spoločnosti platí, že objem zdaniteľných príjmov sa znižuje o výdavky na obstaranie kapitálu, o mzdové náklady, náklady na tovary a služby, zaplatené úroky a ostatné niekedy diskutabilné náklady. „Človek by však nemal myslieť na daň z príjmu právnických osôb ako daň platenú anonymnými osobami. Je to skôr daň jednotlivcov, ktorí dohromady vlastnia spoločnosť. V tomto zmysle, spoločnosť je proste zbierka, prostredníctvom ktorej zdaňujú svoj príjem jej vlastníci. Ak podniky neplatia svoj spravodlivý podiel na daniach, vlastníci podnikov by mala platiť vyššie dane z príjmu ako fyzické osoby. Hoci sa zdá, že daň z príjmov právnických osôb je zhromažďovaná u majiteľov spoločnosti, ekonómovia s tým nesúhlasia a hľadajú skutočnú incidenciu dane. (Hall, Rabushka, 2007)

Harmonizáciu priamych daní v EÚ môžeme datovať do obdobia 1957 v Rímskej zmluve. Druhý návrh v oblasti priamych daní, tentoraz však so zameraním na daň z príjmov právnickej osoby bol prezentovaný až v období roku 1975. Európska komisia priniesla návrh, ktorého hlavným cieľom bolo stanovenie výšky daňového zaťaženia právnických osôb v rozsahu 45 % až 55 %. Návrh bol však mnohými členskými krajinami zamietnutý. Snahy o harmonizáciu dane z príjmov právnickej osoby načrtáva schéma 1. (Eurostat, 2010)

Schéma 1: Priebeh harmonizácie v oblasti dane z príjmov právnických osôb v EÚ

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Deväťdesiate roky minulého storočia boli charakteristické treťou vlnou harmonizačných procesov v nadväznosti na zavedenie voľného pohybu kapitálu. Snahou únie bolo zavedenie rovnakých pravidiel pre spoločnosti v rámci celej EÚ. Cieľom harmonizačných procesov v tomto období bola aj snaha o zníženie daňových únikov zo strany právnických osôb a zjednodušenie pravidiel pre spoločnosti z aspektu investičných aktivít na území celej EÚ.

Koniec dvadsiateho storočia je pre európske aktivity v oblasti daňovej politiky zameraný na identifikáciu rozdielov v efektívnosti zdanenia spoločností v jednotlivých krajinách, pričom

objektom skúmania bolo najmä identifikovanie prekážok, ktoré existujú pri cezhraničných aktivitách a možnosti ich regulácie respektíve odstránenie.

Napriek mnohým pokusom v oblasti harmonizovania pri zdaňovaní príjmov právnických osôb v európskom regióne dnešná situáciu dokumentuje výrazné rozdiely. Ako vo výške daňových sadzieb, aplikácii minimálnej výšky dane, ale najmä v oblasti definície a typov daňovo uznateľných a daňovo neuznateľných výdavkov spoločností. Sadzby dane z príjmov právnických osôb v európskych krajinách dokumentuje graf 1. (KPMG,2016)

Graf 1: Sadzby dane právnických osôb v krajinách EÚ v rokoch 2014 až 2016 (%)

Krajina	2014	2015	2016	Krajina	2014	2015	2016
Belgicko	33,99	33,99	33,99	Luxembursko	29,22	29,22	29,22
Bulharsko	10,00	10,00	10,00	Maďarsko	19,00	19,00	19,00
Cyprus	12,50	12,50	12,50	Malta	35,00	35,00	35,00
Česká republika	19,00	19,00	19,00	Nemecko	29,58	29,65	29,72
Chorvátsko	20,00	20,00	20,00	Poľsko	19,00	19,00	19,00
Dánsko	24,50	23,50	22,00	Portugalsko	23,00	21,00	21,00
Estónsko	21,00	20,00	20,00	Rakúsko	25,00	25,00	25,00
Fínsko	20,00	20,00	20,00	Rumunsko	16,00	16,00	16,00
Francúzsko	33,33	33,33	33,33	Slovensko	22,00	22,00	22,00
Grécko	26,00	29,00	29,00	Slovinsko	17,00	17,00	17,00
Holandsko	25,00	25,00	25,00	Spojené kráľovstvo	21,00	20,00	20,00
Írsko	12,50	12,50	12,60	Španielsko	30,00	28,00	25,00
Litva	15,00	15,00	15,00	Švédsko	22,00	22,00	22,00
Lotyšsko	15,00	15,00	15,00	Taliansko	31,40	31,40	31,40

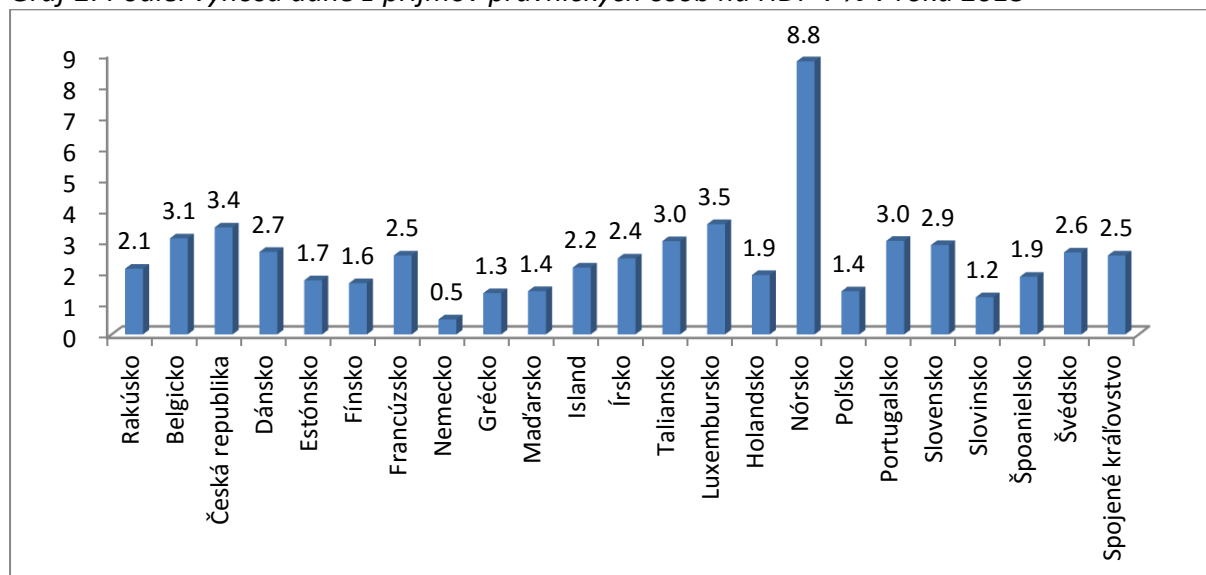
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>.

Prvotné snahy o harmonizáciu dane z príjmov právnickej osoby sú orientované na harmonizáciu základu dane. Snahou harmonizácie v oblasti právnických osôb je tiež regulácia presunu sídiel spoločností z dôvodu znižovania ich daňovej povinnosti. Na základe údajov Eurostatu priemerná výška sadzby dane z príjmov právnických osôb v EÚ 28 v roku 2013 sa pohybovala na úrovni 22 %, pričom 13 členských krajín malo nižšiu sadzbu ako uplatňovala SR. (Eurostat, 2011) V roku 2016 Najvyššia sadzba korporátnej dane je aplikovaná v Belgicku a najnižšia v Bulharsku.

Zdaňovanie príjmov spoločností v krajinách EÚ prechádza výraznými zmenami. Vychádzajúc z Paktu stability a rastu Európskej únie cyklické prispôsobovanie rozpočtovej pozície s cieľom dosahovania dlhodobej rovnováhy si vyžaduje aj postupné harmonizovanie zdaňovacieho základu spoločností. Daňové zaťaženie európskych spoločností postupne klesá a súčasne dochádza k znižovaniu štátnych príspevkov poskytovaných práve právnickým osobám. V

nadväznosti na odpisovú politiku a na politiku daňových úverov dochádza k zmenám aj v definovaní daňového základu, v možnosti preniesť stratu do budúceho roka a uplatniť novú štruktúru odpočtových položiek pri tvorbe daňového základu. Vzhľadom na nevyhnutnosť urýchlenej obmeny technologických zariadení, dochádza k výraznému skráteniu doby odpisovania, osobitne pri informačných technológiách a technológiách spojených s rozvinutím elektronického obchodu. Súčasné postavenie dane z príjmov právnických osôb v Európe načrtáva graf 2.

Graf 2: Podiel výnosu dane z príjmov právnických osôb na HDP v % v roku 2013

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa: <http://stats.oecd.org/#>.

Súčasné obdobie je z pohľadu zdaňovania právnických osôb v EÚ charakteristické a výrazne napreduje v oblasti tvorby a zavádzania spoločného konsolidovaného základu dane z príjmov právnických osôb (CCCTB). Ide o významný krok v rámci európskeho priestoru s cieľom zlepšenia podmienok fungovania vnútorného európskeho trhu. Opatrenia sú zamerané na posilnenie jednotného trhu, čo pre oblasť právnických osôb znamená výraznejšiu a komplexnejšiu harmonizáciu základu dane spoločností. Navrhovaný systém CCCTB by mal podporiť cezhraničnú činnosť, zdaňovať právnické osoby podľa hospodárskeho výkonu, zabrániť trhovým deformáciám a zamedziť vyhýbaniu sa povinnosti platiť dane. Spoločný konsolidovaný základ dane z príjmov právnických osôb by mal zabezpečiť odstránenie prekážok obchodných aktivít členských krajín EÚ, obmedziť započítavanie strát a zamedziť dvojitému zdaneniu. Je určený spoločnostiam podnikajúcim vo viacerých členských krajinách EÚ, pričom právnická osoba by sa neriadila daňovými zákonmi členských štátov, ale aplikovala by jeden systém výpočtu základu dane s povinnosťou podávať len jedno sumárne daňové priznanie. Jednotné pravidlá by odstránili problémy transferového oceňovania a dvojitého zdanenia európskych krajín. Išlo by o súbor pravidiel, uplatňovaných v krajinách EÚ, kde by sa sčítavali dosiahnuté zisky a straty spoločnosti z rozličných členských krajín, následne by sa

určil konečný základ dane spoločnosti. Nešlo by však o daňovú harmonizáciu dane z príjmov právnických osôb ako celku. Stanovenie daňových sadzieb by zostalo v kompetencii členských krajín, a práve sadzby dane by mali zabezpečovať určitý stupeň daňovej konkurencie. Vstup do systému CCCTB by bol dobrovoľný nakoľko spoločnosti, ktoré vstup na Európsky trh neplánujú nemajú dôvod profitovať z ušetrených administratívnych nákladov.

Aktuálne Európska komisia pracuje na nových podmienkach aplikácie CCCTB. Dochádza k dvom zásadným zmenám. Prvou je navrhnutie povinného vstupu do systému, čo má výraznejšie podporiť boj proti daňovým únikom, keďže dobrovoľne by systém pravdepodobne nevyužívali spoločnosti s agresívnym daňovým plánovaním. Druhou zmenou je, že CCCTB bude predstavený ako sumár postupných krokov, čo by malo zabezpečiť priechodnejšie odsúhlasenie tohto systému. Hlavným cieľom bude zabezpečenie spoločného konsolidovaného základu dane v súlade s medzinárodnými prvkami z iniciatívy OECD, ktorá tiež bojuje proti daňovým únikom. Zmeny sú vo fáze prijatia a vyhodnotenia pripomienok. (EC Europe, 2016).

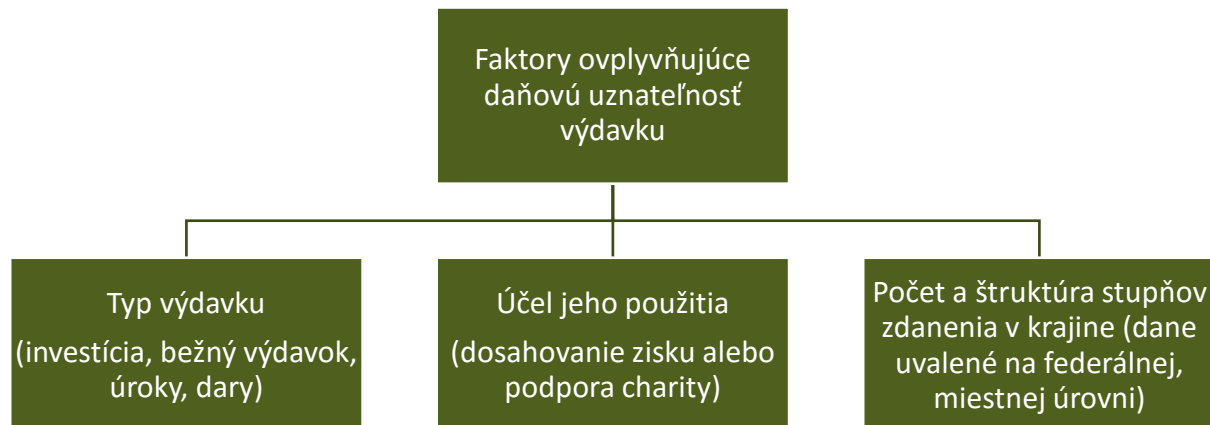
Vyššie uvedené skutočnosti naznačujú, že aktuálne zameranie harmonizačných procesov v oblasti korporátnej dane smeruje k problematike základu dane právnickej osoby. Je nevyhnutné uvedomiť si, že základ dane každej právnickej osoby sa kreje najmä vplyvom daňových a nedaňových výdavkov. Postavenie a základná charakteristika výdavkov v daňových legislatívach európskych krajín je však výrazne rozdielna. Dochádza k nejednotnému členeniu výdavkov na daňovo uznateľné a daňovo neuznateľné výdavky. Súčasne vplyvom iných ako fiškálnych cieľov daňovej politiky sú do skupiny daňovo uznateľných výdavkov zahrňované špecifické výdavky.

II. Vybrané aspekty výdavkov právnickej osoby v krajinách Európskej únie

Nielen rôznorodosť daňových systémov, ale aj samotná charakteristika daňových výdavkov zdôrazňuje výraznú diverzifikáciu zdaňovania právnických osôb v únii. James a Nobes konštatujú, že daňový výdavok znamená udelenie fiškálnej výhody vybranej skupine jednotlivcov alebo vybranej aktivite s cieľom znížiť daňovú povinnosť. Uvedené tvrdenie kladie dôraz na nahraditeľnosť priamym výdavkom a daňovým výdavkom je taký výdavok, ktorý je možné nahradiť priamym výdavkom. (James, Nobes, 2006)

Americkí ekonómovia R. Altshuler a R. Dietz vo svojom diele uvádza veľmi širokú definíciu daňového výdavku, ktorá okrem jej samotnej definície v sebe zahŕňa aj definíciu daňovej úľavy či daňového oslobodenia: „Pojem daňový výdavok pre väčšinu analytikov znamená zvláštne ustanovenie daňového systému, ktorého výsledkom je zníženie daňovej povinnosti pre určitú skupinu daňovníkov.“ (Altshuler, Dietz, 2008) Negatívom tejto definície je podľa môjho názoru, že definícia sa zameriava výlučne na formálnu stránku výdavku, na zníženie základu dane bez ďalšej špecifikácie respektíve prepojenia na podnikateľskú činnosť.

Obrázok 1: Faktory ovplyvňujúce daňovú uznateľnosť výdavku

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Všeobecná charakteristika daňového výdavku, aplikovaná vo všetkých krajinách únie, charakterizuje daňový výdavok ako výdavok vynaložený za účelom podnikania a môže byť overený a potvrdený správcom dane. Faktory ovplyvňujúce daňovú uznateľnosť výdavku vo všeobecnosti zachytáva obrázok 1.

Rozdielne daňové systémy prinášajú rozdielnu definíciu daňového výdavku. Diverzifikácia daňových výdavkov a ich charakteristiku vo vybraných krajinách je načrtnutá v tabuľke 1.

Tabuľka 1: Charakteristika daňového výdavku vo vybraných európskych krajinách

Krajina	Charakteristika daňového výdavku
Francúzsko	Daňový výdavok vychádza z právneho ustanovenia, ktoré má za následok stratu príjmu štátu a teda úľavu na daniach pre jej platiteľov. Označenie za daňový výdavok predpokladá, že sa vzťahuje k právnej úprave základu, od ktorého predstavuje odchýlku.
Rakúsko	Daňový výdavok predstavuje zrieknutie sa štátnych príjmov prostredníctvom výnimky zo všeobecne právneho stanovenia odvodov, ktoré sú poskytované fyzickej alebo právnickej osobe.
Nemecko	Daňové výdavky sú bezprostredne pôsobiace daňové úľavy, ktoré vo všeobecnosti zvyhodňujú hospodárenie daňovníka.
Veľká Británia	Účelom niektorých daňových úľav je pomôcť a podporiť určité typy jednotlivcov, aktivít alebo výrobkov. Takéto úľavy sú často alternatívami verejných výdavkov alebo majú podobný efekt.
Maďarsko	Náklady sú daňovo uznateľné, ak sú vynaložené úplne alebo výhradne za účelom podnikania.
Slovenská republika	Daňovým výdavkom je výdavok na dosiahnutie, zabezpečenie a udržanie zdaniteľných príjmov preukázateľne vynaložený daňovníkom. Daňový výdavok musí byť vecne a časovo rozlíšený s dosahovanými príjmami.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa: Výskumná studie Ministerstva financií ČR č. 2/2010, Jareš M., 2010. (Jareš, 2010)

Tabuľka 1 dokumentuje nejednotnosť definície daňového výdavku. V tabuľke 1 sú uvedené definície daňového výdavku troch najsilnejších ekonomík Únie, pričom v uvedených krajinách sa uplatňuje vyššie daňové zaťaženie právnických osôb. Francúzsko, Rakúsko, Nemecko a Veľká Británia súčasne predstavujú ekonomiky, kam smeruje najväčšia časť slovenského exportu. Skupinu európskych krajín dopĺňa Maďarsko. Maďarsko je v súčasnosti krajinou, kde dochádza k presunu sídiel menších slovenských spoločností, nakoľko ich daňové zaťaženie sa pohybuje na úrovni 10 %. Maďarsko sa tak stáva silným konkurentom pre slovenskú ekonomiku z pohľadu nižšieho daňového zaťaženia pre spoločnosti.

O zjednotenie definície daňového výdavku dochádza aj zo strany OECD, pričom pri jej tvorbe bolo cieľom vytvoriť definíciu, ktorá zodpovedá pôvodnému významu ako aj súčasnej daňovej praxi. Všeobecne vo všetkých ekonomikách v európskom priestore platí, že daňové legislatívy vymedzujú výdavky pozitívne a negatívne. Pozitívne vymedzenie vychádza z vymedzenia výdavkov, ktoré možno považovať a označovať v súlade so zákonom ako daňové výdavky. Negatívne vymedzenie výdavkov ovplyvňujúcich daňový základ spoločnosti spočíva v tom, že zákon presne definuje okruh týchto výdavkov, ktoré nie je možné považovať za daňové výdavky, ide teda o nedaňové výdavky.

2.1. Postavenie daňového výdavku vo Francúzsku

Znenie francúzskeho daňového zákona konštatuje, že prípustné výdavky (daňovo uznateľné) sú všetky výdavky, ktoré sú vynaložené na účel podnikania a je ich možné overiť. Medzi najčastejšie daňovo uznateľné výdavky patria odmeny, mzdy a odvody zamestnancov, finančné a environmentálne poplatky, dane súvisiace s predmetom činnosti daňovníka, dary poskytnuté neziskovému sektoru a výška odpusteného dlhu. Výdavky si môže spoločnosť odpočítať zo zdaniteľných príjmov za nasledovných podmienok: musia byť vynaložené v priamom záujme spoločnosti alebo môžu byť spojené s normálnym vedením spoločnosti. Súčasne musia zodpovedať skutočným výdavkom a byť dostatočne odôvodnené. Rovnako tiež musia byť zahrnuté do výdavkov v období, v ktorom vznikli a odrážať pokles čistých aktív v spoločnosti. Ich daňová uznateľnosť nesmie byť spochybiteľná konkrétnymi ustanoveniami daňového zákona.

Medzi prípustné výdavky spoločnosti tiež patria: rekreačné výhody pre nízkoprájmových pracovníkov, náklady na vedu a výskum. Spomedzi všetkých krajín únie práve Francúzsko ponúka najlepšie možnosti podpory vedy a výskumu formou daňových výdavkov. Výdavky na vedu, výskum a tiež softvér si môže spoločnosť odpočítať od základu dane ihneď v plnej výške, alebo ich môže lineárne odpisovať po dobu maximálne piatich rokov. Daňovo uznateľnými výdavkami sú aj výdavky na reprezentačné súvisiace s pohostením vrcholového manažmentu spoločnosti. Odpočítateľnými položkami základu dane právnickej osoby sú aj odpisy a provízie, avšak ich výška je limitovaná.

Odpisová politika je charakteristická komponentným odpisovaním, kde sa odpisujú jednotlivé komponenty dlhodobého majetku osobitne podľa doby životnosti. Zrýchlená metóda

odpisovania je určená najmä pre nové a zrekonštruované aktíva, ktorých životnosť je dlhšia ako 3 roky. Ročný koeficient pri lineárnom odpisovaní je naviazaný na dobu použiteľnosti. Od roku 2016 je práve odpisová politika vo Francúzsku využívaná ako dočasný investičný stimul v podobe dodatočného odpočtu vo výške 40 % z ceny majetku, ktorý je časovo limitovaný a musí byť uskutočnený na majetku, ktorý sa nachádza na zozname vymedzenom vládou. Špecifické pravidlá odpisovania môžu využiť start-up spoločnosti na výdavky súvisiace so vznikom novej spoločnosti. Výdavky na obstaranie softvéru možno odpisovať rovnomerne po dobu 12 mesiacov, výdavky na patenty po dobu piatich rokov.

Daňovo uznateľným výdavkom sú aj úroky z finančných transakcií s určitými obmedzeniami, s cieľom zabrániť zneužívaniu vybraných typov a foriem spoločností. Obmedzenia sa dotýkajú najmä úrokov platených medzi spriaznenými osobami a blízkymi stranami. Novinkou od roku 2012 je, že úroky priznané francúzskym spoločnostiam z dôvodu nadobudnutia podielu, nebudú daňovo uznateľné 8 rokov po ich nadobudnutí, pričom sa tiež sleduje, či spoločnosti skutočne vykonávajú správu spoločnosti vo Francúzsku osobne.

2.2. Daňové a nedaňové výdavky právnických osôb v Rakúsku

Výdavky právnickej osoby podnikajúcej v Rakúsku sú daňovo uznateľné, ak súvisia s podnikateľskou činnosťou spoločnosti a slúžia na získanie, zabezpečovanie a udržanie zdaniteľného príjmu. Výdavky spojené s nezdaniteľným príjmom sú tiež považované za daňové výdavky, ak spĺňajú podmienku, že slúžia na získanie, zabezpečenie alebo udržanie príjmu. Výdavky, ktoré priamo nesúvisia s vytváraním zisku, ale je ich možné považovať za daňové sú aj:

- platby, ktoré sú platené ako protihodnota k prevodu aktív, kde výdavok je len v rozsahu časti platby, ktorá prekročí hodnotu platobnej povinnosti kapitalizovanú v deň prevodu,
- príspevky kvalifikovaným cirkvám a náboženským komunitám s ročným limitom do 200 €,
- špeciálne dotácie do výšky 10 % z hodnoty dosiahnutej v predchádzajúcom zdaňovacom období,
- zmluvné pokuty uhradené do konca zdaňovacieho obdobia.

Rakúsky daňový systém nepozná systém odpisovej politiky založenej na rozdelení majetku do odpisových skupín. Dlhodobý majetok sa odpisuje podľa skutočného opotrebenia a jeho životnosti. Účtovné odpisy sú tak daňovými. Pri vybraných druhoch majetku je zákonom stanovený spôsob odpisovania. Ide o priemyselné budovy, budovy bánk a poisťovní ktoré sa odpisujú ročne vo výške 2,5 % (doba odpisovania je 40 rokov). Ostatné budovy sa odpisujú ročne vo výške 2 % (celkom 50 rokov) a motorové vozidlá je potrebné odpísať do 8 rokov od ich obstarania. Ochranné známky sa odpisujú 15 rokov, všetok ostatný nehmotný majetok sa odpisuje v závislosti od svojej životnosti.

Nedaňové výdavky sú definované priamo v daňovej legislatíve, pričom legislatíva rozlišuje plne neodpočítateľné výdavky a limitované nedaňové výdavky. Neodpočítateľnými výdavkami sú aj finančné tresty plynúce zo súdnych verdiktov. Medzi limitované nedaňové

výdavky patria aj výdavky na pracovné obedy nad hodnotu ich 50 % (za predpokladu získania novej zákazky), platby členom dozornej rady nad 50 % poukázaných platieb, a platby správnej rady za vykonávanie riadiacich funkcií a odstupné platené zamestnancom nad limit 500 000 € na jednu osobu. Daňovo limitovanými výdavkami sú výdavky s časovým rozlíšením, kde je možné ich daňovo uznať len vo výške 80 % ich hodnoty. Daňovo uznateľnými výdavkami na reprezentáciu v plnej výške sú len reklamné výdavky.

Náklady na výskum a vývoj sú plne odpočítateľné v zdaňovacom období, v ktorom vznikli. Superodpočet (dodatočný odpočet) nákladov na výskum a vývoj je definovaný vo výške 12 % z celkového objemu nákladov. Za účelom získania dodatočného odpočtu na výskum a vývoj je potrebné získať znalecký posudok, ktorý potvrdzuje povahu a opodstatnenosť nákladov. Súčasne rakúska legislatíva obsahuje zoznam „privilegovaných výdavkov na výskum a vývoj.“ Dodatočný odpočet – prémie vo výške 12 % môže získať spoločnosť, ktorá výskum a vývoj sama uskutočňuje, nie jej zástupca. V prípade zmluvného výskumu a vývoja, privilegované náklady na výskum a vývoj sú obmedzené na 1 000 000 € ročne.

2.3. Výdavky spoločností v nemeckom daňovom systéme

Daňový systém Nemecka patrí medzi najkomplikovanejšie daňové systémy v EÚ. Medzi dane z príjmu v Nemecku patria daň z príjmu fyzických a právnických osôb, solidárna daň, živnostenská daň a cirkevná daň. Charakteristickou črtou nemeckého daňového systému je zvýšená miera oslobodenia od platenia daní pre fyzické osoby a verejné právnické osoby, nie však pre kapitálové spoločnosti. (Steuerreform, 2008)

Štandardom pri daňovej uznateľnosti výdavkov vo výdavkoch spoločnosti je ich úzke prepojenie na vykonávanú podnikateľskú činnosť. Medzi základné daňovo uznateľné výdavky spoločností v Nemecku patria mzdy, vrátane príspevkov na sociálne zabezpečenie, odmeny vyplácané dozornej rade avšak len do výšky 50 % ich hodnoty, licenčné poplatky, výdavky na výskum a vývoj, pokiaľ úzko nesúvisia so skrytým ziskom. Rovnako aj daňové odpisy, reklamné predmety bez limitnej vstupnej ceny, sponzoring, marketing a dary na podporu náboženstva. Zákon o korporátnej dani obsahuje tiež veľkú skupinu daňovo neuznateľných výdavkov. Najčastejšími nedaňovými výdavkami sú dane z príjmu obchodná daň, súdne vyrubené peňažné pokuty a polovica odmien členov dozornej rady, poradných zborov, ktoré sa vzťahujú na dohľad nad obchodným vedením spoločnosti. Rovnako ako v Rakúsko aj v Nemecku existujú nedaňové výdavky, ktorých časť je možné daňovo uznať do odpočítateľných položiek, znižujúcich jej základ dane. Medzi takéto výdavky patria: 5 % objemu hrubých tuzemských a zahraničných dividend, 30 % výdavkov na obchodné obedy, 50 % odmien dozornej rady poradných zborov, ktoré sa vzťahujú na dohľad nad obchodným vedením spoločnosti.

Neštandardná je forma odpisovania majetku. Nemecká legislatíva neobsahuje pojem odpis, ale pojem znížená hodnota vzniknutá používaním majetku. Výdavky na neobežný majetok musia byť spravidla rozložené na celú dobu ich používania. Obvyklá doby používania majetku je stanovená individuálne pre každú spoločnosť samostatne. Finančná správa spolu

s vybranými podnikateľskými asociáciami zostavuje odpisové tabuľky, kde sú stanovené doby použitia konkrétneho majetku a slúžia ako pomocný prostriedok na šandardizáciu odpisov. Stroje a zariadenia sa odpisujú od 6 % do 10 % ročne, kancelárska technika 6 % až 14 % ročne, počítače sa štandardne odpisujú 3 roky a vozidlá 6 roky. Budovy sa odpisujú 50 rokov, pričom aplikácia zrýchleného odpisovania sa štandardne nevyužíva. Jej uplatnenie je podmienené špecifickými technickými alebo ekonomickými dôvodmi. Ak hodnota majetku, ktorý nie je potrebné odpisovať sa pohybuje na úrovni 410 €.

V roku 2008 sa v Nemecku uskutočnila rozsiahla daňová reforma, kde došlo k upraveniu podmienok pre dary ako daňovo uznateľný výdavok. Súčasná daňová politika v Nemecku je zameraná na podporu malých a stredných spoločností. (Bornhofen, 2012) V Nemecku sa uplatňuje systém dvojitého zdanenia, kde zisk je zdanený na úrovni spoločnosti, ako aj na úrovni akcionára. K dani z príjmov právnickej osoby sa pripočítava solidárny príspevok a súčasne živnostenská daň.

2.4. Špecifické výdavky právnickej osoby vo Veľkej Británii

Vo všeobecnosti všetky výdavky právnickej osoby vo Veľkej Británii, ktoré súvisia s dosahovaním príjmov sú daňovo uznateľné. Medzi bežné daňovo uznateľné výdavky patria odpisy, úroky vynaložené za účelom podnikania, poplatky súvisiace s udelením povolení a patentov a zákonné platby zamestnancom. Pokiaľ výdavok je vynaložený úplne a výlučne na dosahovanie zisku spoločnosti jeho hodnota nie je vo všeobecnosti limitovaná. Limity v daňovej uznateľnosti sú v prevažnej miere zamerané na špecifické mzdové výdavky v podobe dobrovoľných príspevkov zamestnávateľa do registrovaného dôchodkového systému a vyplácaných bonusov pre zamestnancov.

Jedným z najvýznamnejších daňovo uznateľných výdavkov právnickej osoby vo Veľkej Británii sú odpisy. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia došlo k významným zmenám odpisovej politiky. Rozsiahle daňové reformy v systéme korporátneho zdaňovania priniesli však zmeny do odpočítateľných položiek a zjednotili výšku ročných odpisov na 25 %. (Worldwide-tax U.K., 2012) Sadzby odpisov závisia na type obstarávaného aktíva a na dobe použiteľnosti. V určitých prípadoch je sadzba zvýšená v prvom roku používania, First year allowances. V ďalších rokoch sa odpis vypočíta na základe rovnakej odpisovej sadzby, tzv. Writing-down allowances. Odpisové sadzby sa vo Veľkej Británii pohybujú v rozpätí od 4 % do 25 %. Budovy a hotely sa odpisujú najdlhšie 25 rokov, bez možnosti použitia zrýchlenej formy odpisov. Stroje a vybavenie s dlhšou dobou použiteľnosti sa odpisuje od 10 do 16 rokov. Špeciálna ročná odpisová sadzba vo výške 20 % ročne je stanovená pre stroje vo vybraných odvetviach priemyslu, akým sú napríklad banské spoločnosti. Používajú sa dve metódy odpisovania a to rovnomerné odpisovanie a zrýchlené odpisovanie. Zvýšený odpis v prvom roku používania majetku je presne stanovený pre vybrané typy investícií a zákon nestanovuje povinnosť ho využiť. Zvýšený 100 % odpis v prvom roku je možné aplikovať napríklad na investície malých a stredných podnikov do informačných technológií, energeticky úsporných investícií, premeny priestorov na byty, výskum a vývoj, investície v špeciálnych podnikateľských zónach.

Vybrané právnické osoby majú právu si znížiť základ dane o kapitálové výdavky súvisiace s konkrétnymi investíciami. Ide napríklad o výdavky na komerčné budovy, obytné budovy a niektoré druhy nehmotného majetku, ako sú ochranné známky a goodwill. Odpisy sú počítané za každé zdaňovacie obdobie a musia byť uvedené v daňovom priznaní, pričom existujú viaceré výnimky. Vo Veľkej Británii nie sú daňové odpisy ovplyvnené spôsobom obstarania majetku, resp. spôsobom zaplatenia za majetok. Obstarávacía cena majetku je cena stanovená bez ostatných poplatkov a úrokov.

Výdavky súvisiace s obchodnými transakciami, kedy dohodnutá cena nekorešponduje s pravidlami nezávislého podnikania, patria medzi daňovo neuznatelné náklady. Daňovo neuznatelnými výdavkami sú tiež vyplatené dividendy, výdavky, ktoré neboli vynaložené len pre účely podnikania a platby súvisiace s trestnou činnosťou. Rovnako aj výdavky na reprezentačné náklady a výdavky na „zábavu“ určenú pre zamestnancov spoločnosti.

Veľká Británia podporuje výskum a vývoj prostredníctvom daňovej politiky, z pôvodu podpory produktivity a efektívnosti ekonomiky ako aj jej konkurencieschopnosti. Podpora vedy a výskumu sa vo Veľkej Británii nerealizuje len prostredníctvom zvýhodnenej odpisovej politiky ale aj formou super odpočtu výdavkov na vedu a výskum vo výške 125 %. Súčasne malé a stredné spoločnosti majú možnosť si daňovo uznať formou nadštandardných daňových úľav výdavky na vedu a výskum vo výške 230 %. Samostane je upravená podpora výskumu a vývoja pre stratové malé a stredné podniky. Kde filozofia vlády je, že podpora stratových spoločností formou dodatočných úľav na výskum a vývoj je vhodnejšia ako získavanie finančných prostriedkov formou úverov.

2.5. Vybrané položky znižujúce základ dane právnickej osoby v Maďarsku

Základom dane z príjmu spoločnosti je nezdanený účtovný zisk, pričom výpočet základu dane v Maďarsku je identický s výpočtom aplikovaným v SR. Základ dane je možné znížiť aj o 6 % zo sumy investícií uskutočnených v oblasti s vysokou nezamestnanosťou. Daňová legislatíva v Maďarsku uvádza, že vo všeobecnosti všetky výdavky vzťahujúce sa k podnikateľskej činnosti sú daňovo uznateľné.

Medzi najvýznamnejšie daňovo uznateľné výdavky pre spoločnosti podnikajúce v Maďarsku patria mzdy a príspevky na sociálne poistenie, platy členov predstavenstva a dozornej rady, úroky, pri dodržaní pravidiel nízkej kapitalizácie a trhových podmienok, za rovnakých podmienok aj licenčné poplatky, servisné a manažérske poplatky súvisiace s obchodnou činnosťou, náklady na výskum a vývoj a odpisy. Špecifickými daňovo uznateľnými výdavkami pre právnické osoby sú dodatočné výdavky súvisiace s prijatím nových zamestnancov, ak neboli predtým zamestnaní.

Odpisovanie majetku v Maďarsku upravuje zákon o dani z príjmov a o dani z dividend a súčasne aj účtovný zákon. Väčšina spoločností v Maďarsku uplatňuje lineárny spôsob odpisovania majetku, ktorý stanovuje výšku odpisov pre špecifické kategórie hmotných aktív. Pre príslušné kategórie aktív sa použije nižšia výška odpisov uvádzaná v oboch zákonoch. Ak

bol majetok v plnej výške účtovne odpísaný, môže sa ďalej daňovo odpisovať na základe daňového zákona. Počítače sa odpisujú tri roky, vozidlá dva až päť rokov. Ročná odpisová sadzba pre ostatný hmotný majetok je stanovená na úroveň 14,5 %. Budovy sa odpisujú 50 rokov, prenajaté však len 20 rokov. Pre hmotný majetok nie je stanovená doba odpisovania. Medzi významné položky znižujúce základ dane spoločnosti patrí aj úhrada na pokrytie nedobytných pohľadávok, ktorá je odpočítateľná z daní v limitovanej výške. Povolené odpočty dosahujú výšku 2 % pre pohľadávky po lehote splatnosti od 90 do 180 dní, 5 % pre pohľadávky po lehote splatnosti od 181 do 360 dní a 25 % pre pohľadávky po lehote splatnosti viac ako 360 dní. Iné úhrady na pokrytie očakávaných strát nie sú odpočítateľné.

Limitovanými daňovými výdavkami sú aj poplatky za použitie licenčných práv, kde do základu dane spoločnosti je možné zahrnúť len 50 % z ich celkovej hodnoty. Medzi najčastejšie nedaňové výdavky spoločnosti patria aj výdavky na starostlivosť o zákazníkov prekračujúce hodnotu 0,5 % obratu spoločnosti, výdavky na aktíva, ktoré sa nevyužívajú na ziskové činnosti a zvýšenie hodnoty aktív vplyvom fúzie, delenia alebo akvizície spoločnosti. Nedaňovými výdavkami sú aj výdavky nesúvisiace s podnikateľskou činnosťou spoločnosti, vyplatené dividendy, pokuty, úroky, ktoré nedodržia pravidlá nízkej kapitalizácie a suma, o ktorú účtovné odpisy presiahnu daňové odpisy. Čiastočne nedaňovými výdavkami sú reprezentačné výdavky. Pri servisných a manažérskych poplatkoch platí, ak spoločnosť neviem preukázať ich priame prepojenie s podnikateľskou činnosťou hodnota poplatkov presahujúca približne 640 € je daňovo neuznateľná.

Základ dane spoločnosti vykonávajúca výskumné a vývojové činnosti je možné dodatočne upravovať. Platí to však len pre spoločnosti, ktoré výskum a vývoj uskutočňujú s vlastným majetkom, vlastnými zamestnancami a na základe zmluvy. Priame výdavky na výskum a vývoj v podobe odpisov sú daňovo uznateľnými. Okrem odpisov je možné základ dane takejto spoločnosti znížiť o 300 % priamych výdavkov na výskumnú činnosť, maximálne však do hodnoty 500 miliónov HUF (cca 1,6 milióna eur). Súčasne musí byť splnená podmienka, že spoločnosť výskum a vývoj vykonáva spolu s vysokou školou, Maďarskou akadémiou vied alebo iným výskumným ústavom. V Maďarsku je podpora vedy a výskumu možná aj formou využitia 50 % hodnoty zisku spoločnosti pred zdanením v podobe rozvojovej rezervy. Maximálna hodnota rezervy je 500 miliónov HUF (cca 1,6 milióna eur). Vo všeobecnosti platí, že daňová rezerva sa uvoľňuje v súlade s celkovými výdavkami na investície do vedy a výskumu, maximálne však štyri roky.

Neoddeliteľnou súčasťou každej trhovo fungujúcej ekonomiky je aj podpora a neziskového sektora. Neziskové organizácie môžu získať finančné prostriedky formou darov alebo asignáciu dane z príjmov. Rôznorodosť daňových systémov v krajinách EÚ je tak aj z pohľadu postavenia daru vo výdavkoch právnickej osoby, čo deklaruje tabuľka 2.

Tabuľka 2: Postavenie daru vo výdavkoch právnickej osoby v krajinách EÚ

Krajina	Postavenie daru ako výdavku právnickej osoby
Francúzsko	Dary poskytnuté spoločnosťou na charitatívne účely sú daňovo uznateľné do výšky 60 % z ich hodnoty, avšak maximálne do sumy 5000 eur zo základu dane pre zdanením.
Rakúsko	Výdavky na charitu, náboženské účely a dary, ktoré sú nad limit 10 % zisku bežného zdaňovacieho obdobia nie sú daňovo uznateľné.
Nemecko	Dary na podporu neziskových organizácií maximálne do výšky 20 % hodnoty vykázaného základu dane spoločnosti sú daňovo uznateľné. Dary poskytnuté politickým stranám sú daňovo neuznateľné.
Veľká Británia	Dary sú v plnej výške daňovo uznateľné.
Maďarsko	Dotácie, vyrobené aktíva a dary prevedené bezodplatne sú daňovo uznateľné v plnej výške.
Slovenská republika	Dary sú daňovo neuznateľnými výdavkami.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa <http://taxsummaries.pwc.com>.

Z aspektu hodnoty darov môžeme identifikovať dary daňovo uznateľné v plnej alebo limitovanej výške. Z pohľadu dopadu darov na hospodárenie spoločnosti rozdeľujeme dary, ktoré sú položkami znižujúcimi výsledok hospodárenia spoločnosti a dary znižujúce samotnú daňovú povinnosť. Vybrané krajiny EÚ dary v plnej výške považujú za nedaňové náklady a spoločnosti ich venujú z čistého zisku.

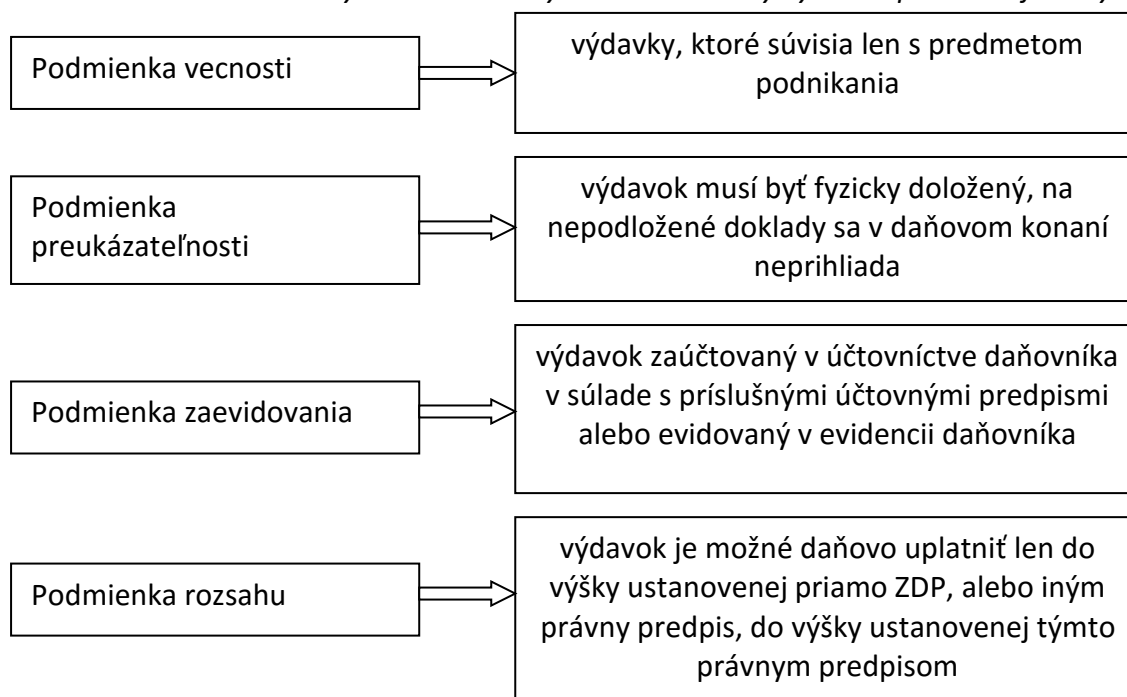
III. Postavenie daňových výdavkov v legislatíve Slovenskej republiky

Základná charakteristika daňového výdavku je uvedená v úvode zákona o dani z príjmov v rámci definícií základných pojmov. Uvedené ustanovenie zakotvuje generálnu klauzulu na uznanie daňových výdavkov pri zisťovaní základu dane, kde daňový výdavok je výdavok na dosiahnutie, zabezpečenie a udržanie zdaniteľných príjmov preukázateľne vynaložený daňovníkom. Daňový výdavok musí byť vecne a časovo rozlíšený s dosahovanými príjmami, aby ho spoločnosť zahrnula do základu dane v tom zdaňovacom období, s ktorým vecne a časovo súvisí. (Zákon o dani z príjmov, 2003)

Výška výdavku môže byť limitovaná priamo v zákone o dani z príjmov. Podľa daňového zákona je možné v zdaňovacom období zahrnúť výdavok v inej výške ako ustanovuje zákon o účtovníctve a preukázaný výdavok možno zahrnúť do daňových výdavkov len v rozsahu a za podmienok, ktoré sú určené v zákone o dani z príjmov. Najčastejšie ide o daňové odpisy, a členské príspevky z nepovinného členstva. Zákon o dani z príjmov však obsahuje aj rôzne limitujúce a obmedzujúce podmienky na to, aby zaúčtovaný výdavok bol aj uznaným daňovým výdavkom. Výška výdavku môže byť limitovaná osobitným predpisom. Tu platí, že preukázaný výdavok možno zahrnúť do daňových výdavkov najviac do výšky limitu určeného v tomto

osobitnom predpise (Zákon o cestovných náhradách, Zákon o sociálnom fonde, Zákonník práce). Do daňových výdavkov možno zahrnúť aj výdavok, ktorého výška je limitovaná výškou príjmu alebo výškou príjmu z prijatej úhrady. V tomto prípade do daňových výdavkov sa uplatní výdavok alebo jeho časť v tom zdaňovacom období, v ktorom bol dosiahnutý príjem alebo bola prijatá úhrada (obstarávacia cena obchodného podielu pri jeho predaji, zostatková cena majetku vyradeného z dôvodu škody, odplaty za vymozenie pohľadávky, výdavky súvisiace s obchodovaním s cennými papiermi).

Schéma 2: Podmienky uznateľnosti výdavku za daňový výdavok právnickej osoby

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Zákona o účtovníctve, 2002

Z pohľadu praxe však môžeme daňový výdavok charakterizovať ako výdavok, ktorý je spoločnosť v procese daňovej kontroly schopná odborne, kvalitne a efektívne obhájiť. Každý daňovo uznateľný výdavok musí súčasne spĺňať štyri základné podmienky zobrazené na schéme 2.

Špecifickou podmienkou možnosti uznania výdavku za daňový vo vybraných prípadoch je splnenie podmienky úhradou výdavku. Ide o situáciu, že výdavok už spĺňa jednu z vyššie spomenutých podmienok, avšak súčasne je jeho daňová uznateľnosť podmienená uskutočnením jeho úhrady najneskôr k poslednému dňu zdaňovacieho obdobia. Ide najmä o príspevky zaplatené iným právnickým osobám, ak povinnosť ich platenia vyplýva zo zákona a poplatky vzťahujúce sa na činnosti, z ktorých príjmy podliehajú dani. Medzi ďalšie daňové výdavky podmienené ich úhradou patria aj:

- nájomné za prenájom hmotného a nehmotného majetku dlžníka,

- výdavky na marketingové štúdie a prieskum trhu,
- provízie za sprostredkovanie u dlžníka na základe mandátnych zmlúv a obdobných zmlúv, maximálne do výšky 20 % hodnoty sprostredkovaného obchodu,
- výdavky na poradenské služby (finančný audit, zostavovanie účtovnej závierky, mzdové služby, poradenstvo v oblasti daní) a právne služby (právne poradenstvo, notárske služby, zastupovanie v oblasti trestného, obchodného a pracovného práva),
- výdavky na získanie certifikátov a noriem, ktorých hodnota presiahne 2 400 € rovnomerne zahrnuté do základu dane postupne maximálne počas 36 mesiacov a to počnúc mesiacom, kedy boli zaplatené.

Samotná definícia daňového výdavku prechádza zmenami. Novinkou v slovenskej daňovej legislatíve je zavedenie podmienky primeranosti daňových výdavkov. Ide o zmenu týkajúcu sa definície daňového výdavku u majetku, ktorý má charakter aj súkromnej spotreby. Uvedené ustanovenie má prinútiť spoločnosti dôslednejšie prehodnocovať daňovú uznateľnosť výdavkov za predpokladu, že spoločnosť využíva firemný majetok, alebo tovar aj na svoje súkromné účely alebo na súkromné účely svojich zamestnancov. Takýto typ výdavku môže byť daňovo uznaný len v pomernej časti, v akej sa používa na dosiahnutie, udržanie a zabezpečenie zdaniteľných príjmov spoločnosti. Týmto opatrením boli do praxe zavedené dva spôsoby uplatňovania výdavkov:

- v preukázateľnej výške podľa pomeru, v akom sa používa na zabezpečenie zdaniteľných príjmov,
- v paušálnej výške, pričom 80 % výdavku je daňovo uznateľných výdavkov a zvyšných 20 % predstavuje daňovo neuznateľné výdavky.

Uplatňovanie daňových výdavkov je v podmienkach SR úzko naviazané na samotný predmet podnikania. Pri uskutočnenej daňovej kontrole, správca dane preveruje skutočnosť súvisiacu so správnym určením základu dane, uplatnenie daňových výdavkov v správnej výške a v správnom rozsahu. Pri obhajobe v daňových sporoch je možnosť odvolať sa na predchádzajúce rozhodnutia súdov v daňových sporoch a správca dane by v zhodných prípadoch nemal rozhodovať, tak aby vznikali neodôvodnené rozdiely.

Medzi najbežnejšie daňovo uznateľné výdavky spoločnosti zaraďujeme odpisy hmotného a nehmotného majetku spoločnosti. Právnická osoba si prostredníctvom daňových a účtovných odpisov upravuje základ dane, pričom odpisy sa využívajú ako nástroj na financovanie inovácií spoločnosti. Právnické osoby môžu na daňové účely použiť rovnomernú alebo zrýchlenú metódu odpisovania. Spôsob odpisovania treba stanoviť pre každý novoobstaraný dlhodobý hmotný majetok a nemožno ho meniť po celý čas odpisovania.

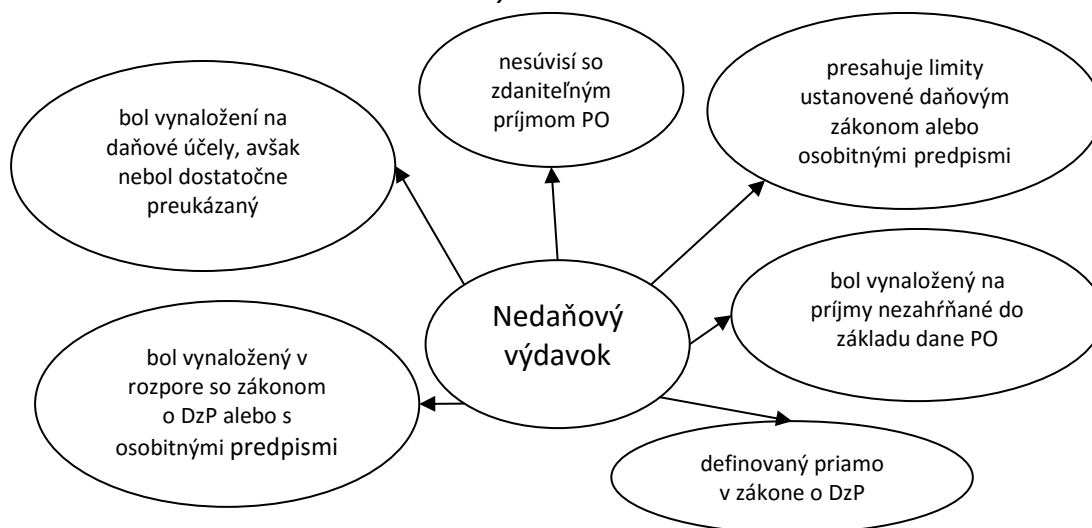
Významné zmeny v odpisovaní majetku najmä zmena metódy odpisovania, odpisovej skupiny, doby odpisovania, ročnej odpisovej sadzby boli do slovenskej daňovej legislatívy zapracované a účinné od januára 2015. Pre vybrané stroje a technológie bolo umožnené rýchlejšie, 8 ročné odpisovanie, a pre administratívne budovy či hotely sa doba odpisovania zdvojnásobila z 20 na 40 rokov. Došlo tiež k obmedzeniu možnosti používania zrýchleného

odpisovania pre všetky odpisové skupiny. Zrýchlené odpisovanie je povolené výlučne pre odpisové skupiny 2 a 3. Súčasťou daňového zákona je aj limit vstupnej ceny motorových vozidiel a možnosť jej zahrnutia do daňových výdavkov v prípade luxusných motorových vozidiel. Spoločnosti, ktoré odpisujú automobily so vstupnou cenou 48 000 € a viac, musia vykonávať test dosiahnutého základu dane, z ktorého môže vyplývať jeho dodatočné zvýšenie. Test spočíva v porovnaní vykázaného základu dane (po zahrnutí plnej výšky odpisov) s odpismi, ktoré sú vypočítané z limitovanej ceny vozidla. Ak spoločnosť vykáže základ dane minimálne vo výške 12 000 €, daňové odpisy vozidla si môže uplatniť v plnej výške bez ohľadu na jeho vstupnú cenu. Ak však vykáže základ dane nižší ako táto hranica, má právo si uplatniť len odpisy z limitovanej vstupnej ceny. To znamená, že odpisy luxusných motorových vozidiel nemôžu generovať daňovú stratu spoločnosti.

Súčasná daňová legislatíva umožňuje prerušiť daňové odpisovanie majetku. Právnické osoby v SR môžu v rámci daňovej optimalizácie využiť možnosť prerušenia odpisovania hmotného majetku na daňové účely. Prerušiť odpisovanie majetku je možné na jedno celé zdaňovacie obdobie alebo viac celých zdaňovacích období. V ďalšom zdaňovacom období daňovník pokračuje v odpisovaní tak, ako by nebolo prerušené, pričom celková doba odpisovania sa predlžuje o dobu prerušenia odpisovania. Dôvodom pre neuplatnenie daňových odpisov v zdaňovacom období môže byť situácia, že daňovník nechce v tomto období vykázať daňovú stratu za účelom dosiahnutia priaznivejšieho obrazu o jeho firme. Častejším dôvodom na prerušenie daňových odpisov u právnických osôb však býva skutočnosť, že si môžu od základu dane poslednýkrát odpočítať daňovú stratu, pričom možnosť odpočtu by sa už do ďalšieho zdaňovacieho obdobia nepreniesla. Daňovník môže odpočítať daňovú stratu až do výšky vykázaného základu dane. To znamená, že je možné kombinovať prerušenie daňových odpisov s odpočtom daňovej straty v záujme dosiahnutia čo najnižšieho, dokonca až nulového základu dane a zároveň „ušetrenia“ si daňových odpisov do nasledujúceho obdobia. Týka sa to však iba hmotného majetku.

Súčasnou daňovou legislatívou je aj daňové zvýhodnenie pre spoločnosti realizujúce projekty zamerané na výskum a vývoj v podobe „super odpočtu nákladov na výskum a vývoj“. Pri realizácii výskumného projektu si spoločnosť môže od základu dane odpočítať 25 % zo skutočne vynaložených výdavkov na výskum a vývoj, 25 % zo mzdových výdavkov a 25 % z medziročného nárastu výdavkov na výskum a vývoj. Ak si spoločnosť z dôvodu nízkeho základu dane alebo vykázania daňovej straty nemôže uplatniť odpočet, má právo uplatniť si ho v najbližšom zdaňovacom období, maximálne však štyri zdaňovacie obdobia nasledujúce po období, kedy nárok reálne vznikol. Podmienkou pre uplatnenie uvedeného typu výdavkov je povinnosť pripraviť a na požiadanie správcu dane predložiť písomný projekt.

Obrázok 3: Charakteristika nedaňového výdavku

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa zákona o dani z príjmov.

Daňovo neuznatelné výdavky spoločnosti môžeme na základe zákona o dani z príjmov rozdeliť na trvalé a dočasné. Trvalé nedaňové výdavky neslúžia k dosiahnutiu, zabezpečeniu alebo udržaniu zdaniteľných príjmov spoločnosti. Ide tiež o náklady, ktoré sú limitované buď zákonom o dani z príjmov, alebo iným osobitným predpisom. Všeobecné znaky nedaňového výdavku zobrazuje obrázok 3.

Pozitívne vymedzenie nedaňových výdavkov obsahuje priamo zákon o dani z príjmov, ktorý definuje nasledovné daňovo neuznatelné výdavky:

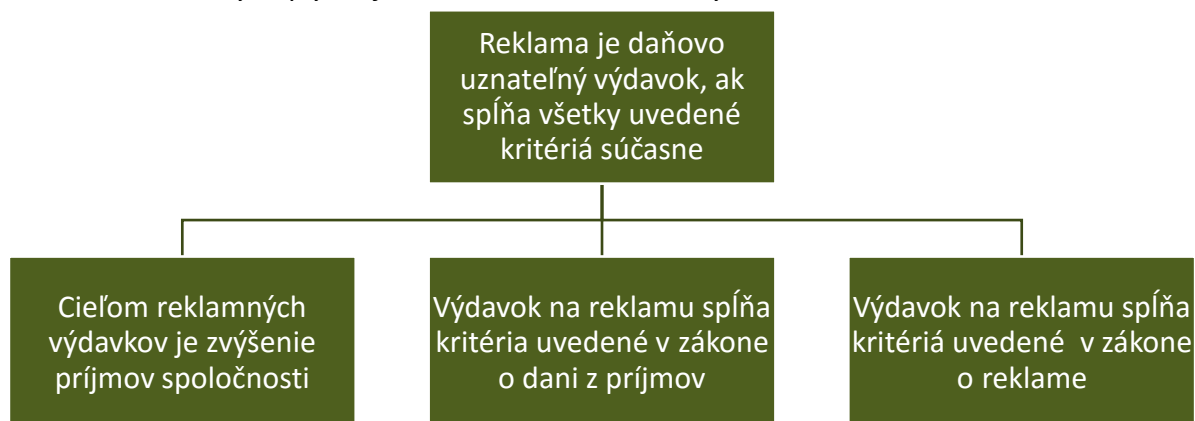
- na obstaranie hmotného a nehmotného majetku vylúčeného z odpisovania,
- úplatky alebo iné neoprávnené výhody poskytnuté inej osobe priamo alebo sprostredkované,
- výdavky na reprezentáciu,
- výdavky na osobnú potrebu daňovníka vrátane výdavkov na ochranu osoby daňovníka a blízkych osôb daňovníka, na ochranu majetku daňovníka, ktorý nie je súčasťou obchodného majetku daňovníka a majetku blízkych osôb daňovníka,
- výdavky na tvorbu rezervného fondu a ostatných účelových fondov,
- výdavky na tvorbu nedaňových rezerv a opravných položiek.

Pri vybraných právnických osobách platia z pohľadu daňovej uznateľnosti výdavkov aj pravidlá nízkej kapitalizácie. Ide o prepojené právnické osoby, tuzemské aj zahraničné, a uznávanie ich vzájomných úrokov z úverov a pôžičiek. Spoločnosti si môžu daňovo uznať len úroky do výšky 25 % hodnoty ukazovateľa, ktorý vznikne súčtom výsledku hospodárenia pred zdanením, úrokov a odpisov.

Spoločnosť, vzhľadom na svoju podnikateľskú činnosť, môže vstupovať do rôznych záujmových združení na základe povinného alebo dobrovoľného členstva. Povinné členstvo predstavuje princíp, kde spoločnosť je povinná pri výkone vybraných činností byť členom napríklad komory stavebných inžinierov, architektov, advokátov a vo väčšine týchto prípadov, uvedené členstvo vyplýva priamo zo zákona. (Brindzová, 2015) Výška členského je uvedená v stanovách alebo zakladateľských listinách združenia a je daňovo uznateľná v plnej výške. Ak členstvo v príslušnej komore nie je pre spoločnosť povinné, daňovým výdavkom je výdavok maximálne do výšky 5 % základu dane maximálne však 30 000 € ročne. Daňová uznateľnosť je tak podmienená vykázaním kladného základu dane právnickej osoby. V prípade straty je celá výška členského príspevku daňovo neuznateľná.

Vykázaný základ dane spoločnosti v SR je možné efektívne znížiť aj formou investovania do reklamy s cieľom zviditeľniť meno, značku alebo logo spoločnosti alebo sa dostať do povedomia potenciálnych zákazníkov. Faktory ovplyvňujúce daňovú uznateľnosť výdavkov na reklamu zobrazuje obrázok 4.

Obrázok 4: Faktory ovplyvňujúce daňovú uznateľnosť výdavkov na reklamu

Zdroj: Vlastné spracovanie.

V praxi najfrekvencovanejším reklamným výdavkom sú výdavky na reklamné predmety, s cieľom dosiahnutia, zabezpečenia, udržania alebo zvýšenia jej zdaniteľných príjmov v hodnote neprevyšujúcej 17 € za jeden predmet. Za reklamný predmet nie je možné považovať darčkové reklamné poukážky, tabakové výrobky (okrem spoločnosti, ktorá je výrobcom tabakových výrobkov) a alkoholické nápoje (okrem spoločnosti, ktorá je výrobcom alkoholických nápojov s výnimkou alkoholického nápoja, ktorým je víno).

Záver

Pre realizáciu rozsiahlejšej harmonizácie dane z príjmov právnickej osoby je potrebné identifikovať pozitíva a negatíva spojené s týmto procesom. Východiskovými prvkami by mali byť podpora hlavných zámerov politika EÚ, snaha zjednodušenia podnikania na vnútornom

európskom trhu ako aj prihládanie na potreby členských štátov únie. Dopady harmonizačných procesov by tak mali priniesť pozitívne dopady pre EÚ ako celok, rovnako aj pre jednotlivé členské štáty, ale v prvom rade pre právnické osoby podnikajúce na území únie. Na základe analýzy súčasnej daňovej politiky európskych krajín možno konštatovať, že krajiny zavádzajú nové opatrenia najmä v podobe úpravy položiek znižujúcich základ dane spoločností a zdanenia vybraných sektorov ekonomiky.

Najväčšie rozdiely v daňovom zaťažení európskych spoločností sú identifikovateľné v špecifických odpočítateľných položkách znižujúcich základ dane spoločností. Ide najmä o odpisovú politiku, limitovanie daňových výdavkov, o výdavky na vedu a výskum. Aplikácia vybraných daňových úľav v podobe daňovo uznateľných nákladov môže zabezpečiť zvýšenie prílev zahraničných investícií, podporu vybraných sektorov ekonomiky alebo stimulovať investovanie spoločností. Diverzifikácia a výrazné rozdiely v typoch a výške daňových a nedaňových výdavkov sú v daňových systémoch európskych krajín zreteľné. Mzdové náklady, náklady na výskum a vývoj a odpisy už patria medzi štandardné daňové výdavky typické pre daňové legislatívy Európskej únie. Nedaňové výdavky sú najčastejšie výdavky, pri ktorých nie je v dostatočnej miere možné preukázať priame prepojenie na podnikateľskú činnosť spoločnosti.

Prístup členských krajín k stimulovaniu investičnej činnosti spoločností je identifikovateľný vo forme odpisovej politiky. Odpisová politika každej krajiny je zameraná a využíva sa ako nástroj financovania inovácií spoločnosti. Spoločným znakom odpisovej politiky vybraných ekonomík je, že výdavky na obstaranie majetku spoločnosti obstaraného za účelom podnikania nie sú daňovo uznateľnými nákladmi v celej výške v roku obstarania. Daňovým výdavkom sa stávajú postupne, prostredníctvom položiek znižujúcich základ dane spoločnosti v nasledujúcich zdaňovacích obdobiach. Pri vzájomnej komparácii odpisovej politiky vybraných krajín môžeme konštatovať, že odpisová politika v SR stanovuje prísnejšie kritériá v oblasti výšky obstarávacej ceny majetku, ktorý je možné odpisovať. Medzi vybrané špecifiká odpisovej politiky v krajinách EÚ môžeme zaradiť tiež rozdielnu dobu odpisovania majetku, rozdielnu vstupnú cenu majetku, rozdielnu možnosť uplatnenia zrýchleného odpisovania a existenciu špecifických podmienok pre odpisovanie investícií na podporu ochrany životného prostredia a podporu energeticky úsporných zariadení. Európska odpisová politika je v súčasnosti charakteristická výrazným skrátením doby odpisovania, osobitne pri informačných technológiách a technológiách spojených s rozvinutím elektronického obchodu.

Analýza daňových výdavkov preukázala, že vybrané daňové výdavky môžu byť limitované. Vo vyspelých ekonomikách je typické limitovať mzdové náklady najčastejšie v podobe odmien členov štatutárnych orgánov (Nemecko), pričom v Slovenskej republike uvedené mzdové náklady nie sú limitované vôbec. Špecifikom rakúskeho daňového systému je aj limitovanie nedaňových výdavkov. Rozdielny prístup je v uplatňovaní nákladov na reprezentáciu. V Slovenskej republike sú v plnej výške daňovo neuznateľné, v Maďarsku a v Nemecku sú čiastočne daňovo uznateľné. Výrazné rozdiely sú aj v oblasti reklamných nákladov, kde

väčšina krajín preferuje tento typ výdavku ako daňovo uznateľný v plnej výške. V Slovenskej republike je stanovený limit pre reklamné predmety.

Veda a výskum sú oblasťou, ktorá je prostredníctvom daňovej politiky významne podporovaná vo všetkých skúmaných ekonomikách. Krajiny podporujú výskum a vývoj formou superodpočtov nákladov. Veľká Británia poskytuje dodatočné výhody týchto výdavkov pre malé a stredné podniky. V Maďarsku je uplatnenie superodpočtu na výskum a vývoj naopak naviazaný na spoluprácu s vysokou školou alebo akadémiou vied.

V poslednom období a hlavne s dopadmi krízy sa v Európe diskutuje o daňovej uznateľnosti úrokov do základu dane hlavne pri spoločnostiach s vyššou kapitálovou náročnosťou. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že jednotlivé krajiny EÚ pristúpili k zavedeniu dvoch podmienok pri zahrňaní úrokov do daňových výdavkov spoločností. Úrok musí byť stanovený na základe trhových podmienok a súčasne musia byť dodržané pravidlá nízkej kapitalizácie. V Slovenskej republike v posledných rokoch dochádza, s významným dopadom na podnikanie právnických osôb, k úpravám v oblasti nielen daňovej ale aj sociálnej politiky, trestného a obchodného práva. Všetky uvedené opatrenia majú jedno spoločné, konsolidáciu verejných financií a postupné znižovanie deficitu verejných financií. Výrazné zmeny sa dotkli odpisovej politiky a sprísňovaní kritérií daňovej uznateľnosti položiek ovplyvňujúcich základ dane spoločností. Najvýraznejšie zmeny sa dotkli daňových výdavkov podmienených úhradou, daňových odpisov, reklamných výdavkov a výdavkov na vedu a výskum.

Všetky vyššie spomenuté oblasti ako odpisová politika, daňové výdavky, výdavky na výskum a vývoj a problematika darov, tvoria len úzku skupinu faktorov, ktoré je potrebné zohľadniť pri výpočte základu dane právnickej osoby. Zastávam názor, že súčasná politika EÚ zameraná na konsolidáciu základu dane právnických osôb, by mala byť uskutočňovaná súbežne so zmenami v základných faktoroch ovplyvňujúcich základ dane právnickej osoby. Je potrebné vytvoriť všeobecnú definíciu výdavku. Súčasne analyzovať, zhodnotiť a rozčleniť výdavky na daňovo uznateľné a daňovo neuznateľné.

Podakovanie

Príspevok je spracovaný v rámci riešenia vedecko-výskumného projektu VEGA č. 1/0443/15 Daňová politika a jej vplyv na efektívny výber daní a elimináciu daňových únikov. Doba riešenia projektu 2015 - 2018.

Referencie a citácie

- (1) ALTSHULER, R., DIETZ, R. D. 2012. Tax Expenditure Estimation: Challenges and Reforms. Conference „Incentive and Distributional Consequences of Tax Expenditures“, 2012.
- (2) BORNHOFEN, M. a kol. 2012. Steuerlehre 1, Trichtslage 2012. Wiesbaden: Springer Gabler 2012. ISBN 987-3-8349-3325-6.

- (3) BRINDZOVÁ, Z. 2015. The econometric observation of development of public finance in the Slovak Republic. *Nové výzvy pre sociálnu politiku a globálny trh práce 2015*, Bratislava : Národohospodárska fakulta EU, 2015. ISBN 978-80-225-4078-0.
- (4) EDWARDS, Ch., RUGY, V. 2002. International Tax competition A 21 st. - Century Restraint on Government. Cato Institute, Policy Analysis No. 431, 12.4.2002.
- (5) JAMES, S., NOBES, C. 2006, *The Economics of Taxation Principles, Policy and Practise*. New York : Financial Times Prentice Hall 2006 s.42, 336 s. 2006, ISBN 978-0273646303.
- (6) JAREŠ, M. 2010. Daňové úlevy v České republice. MF ČR 2010. Dostupné na internete: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/VS_Danove_ulevy_v_CR.pdf.
- (7) HALL, R. E., RABUSHKA, A. 2007. *The Flat Tax (second edition)*, Hoover Institution Press publication 423, 2007, ISBN: 978-0-8179-9311-5 .
- (8) MENDOZA, E. G., RAZIM, A., TESAR, I. L. 1994. Effective Tax Rates in Macroeconomics: Cross-country Estimates of Tax Rates on Factor Income and Consuption. NBER Working Paper No. 4864, Cambridge MA, 1994.
- (9) MITCHELL, J. 2001. A Tax Competition Primer: Why Tax Harmonization and Information Exchange Undermine America's Competitive Advantage in the Global Economy. Heritage Foundation Backgrounder. No. 1460, 2001.
- (10) NICODEME, G. 2006. Corporate Tax Competition and Coordination in the European Union: What Do We Know? Where Do We Stand? European Commission and Solvay Business School (ULB) July 2006. *European Economy. Economy Papers* 250/2006.
- (11) ROSENBERG, M. 2001. *Vývojové tendencie svetového hospodárenia*. Vydavateľstvo Bratislava, 2001, ISBN 80-225-1515-9.
- (12) Steuerreform 2008. Dostupné na internete: <http://stern.de/politik/deutschland/steuerreform-2008-was-sich-bei-den-unternehmenssteuern-aendert-584695.html>.
- (13) WILSON, J. D. 1986. A Theory of Interregional Tax Competition. *Journal of Urban Economics*, 19: 296-315.
- (14) WEICHENRIEDER, A. 2005. (Why) Do We Need Corporate Taxation? CESifo Working Paper, No.1495. 2005.
- (15) Worldwidetax.com. 2012. U.K. Tax News 2012. Dostupné na internet: http://www.worldwide-tax.com/uk/uk_tax_news.asp.
- (16) *Taxation Trends in the European Union. 2011 Edition*. Luxemburg: European Communities and EUROSTAT, 2011 ISBN 978-90-79-19644-7.
- (17) Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov.
- (18) Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve.
- (19) European Commission, Eurostat, Directorate-General for Taxation and Custom Union. 2010. *Taxation Trends in the European Union*. 436 pp. ISBN 978-92-79-15801-8.
- (20) www.Worldwide-Tax.com.
- (21) http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/total-tax-revenue_20758510-table2.
- (22) <http://stats.oecd.org/#>.
- (23) <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>.

- (24) <http://taxsummaries.pwc.com>.
- (25) <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>.
- (26) http://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/common-consolidated-corporate-tax-base-ccctb_en.

DETERMINATION OF THE VALUE OF THE COMPANY IN INSOLVENCY

Štefan Tichý

Katedra manažmentu, Prešovská univerzita, Ul. 17. novembra 13, 080 01 Prešov

Abstract:

The main idea of this document is to explain the underlying processes of recovery. The aim is to highlight the opportunities and threats of creditors in recovery of their debts. Finally, propose solutions to avoid losses during the restructuring.

The key words:

Debt, debtors, bankruptcy or recovery proceedings, bankruptcy or recovery administrator.

JEL Classification: K35 Personal Bankruptcy Law

The economic bankruptcy, while a negative phenomenon, but in a market environment, especially among entrepreneurs, natural phenomenon. In times of crisis it is typical of an enterprise requiring its recovery, resizing production capacity.

Businesses that have grown long before the crisis set up its production capacity in terms of the then sales. Forecasts on which they were purchased expensive equipment, production lines, failed to materialize.

But financing of these assets due to the low capacity utilization disrupted and caused the insolvency of the company.

The issue of determining the value of property has recently become increasingly more up to date and in the Slovak Republic. Recovery expert witnesses began to acquire its importance just transition to a market economy.

Addressing restitution, privatization, business transfers and total transfers of assets, non-monetary contributions to business, business started to enter into bankruptcy they liquidated the state-owned enterprises and so on.

I.Methods for determining the value of the company insolvencies

By Mr. Mařík M. surveyed the liquidation value, provided that it is not the preconditions for the existence of the business and business assets will be divided in some way, sold off or liquidated. Regards to the valuation largely static, focused on market opportunities to absorb the business assets at certain intervals.

It is essential that the liquidation of a company takes place under external pressure, particularly creditors, or whether it is a largely voluntary liquidation. It can be presumed that the liquidation value of the pressure is usually much lower than the liquidation value under normal conditions of sell out asset management in terms of convenience, not in terms of

speed. Very difficult task is to determine the liquidation value of the assets in specialized, such as specialized machinery, factory buildings, etc. In general, the liquidation value is often low.

This is particularly true for older property and also for specialized assets. The basic method at a static valuation of the company is liquidation method. This method is provided for in the Ministry of Justice of the Slovak Republic no. 492/2004 collection establishing a general value of assets in Annex 1.

Winding method determines the general value of companies and their parts in the winding-up, which is associated with the liquidation (§ 70 bus.coll) as the sum of the universal values of individual assets less the general value of borrowed funds and the costs of disposal or at the end of the activity the entrepreneur bankruptcy as the sum of the universal values of the components of the business assets objectified coefficient realization the date of valuation.

To use the method of determining the liquidation of company general value to compare the ordinance procedure.

- a) The general value of the company **at the end of business liquidation** is the value of the business assets of the company and the liquidation method specified by a certain date, which remains the owner of the property after the sale, after repayment of all foreign sources, including the remuneration of the liquidator and any costs of disposal. It provides as follows:

(By the decree of the Ministry of Justice of the Slovak Republic no. 492/2004 coll. establishing a general value of assets.)

$$(1) \quad V\check{S}H_L = \sum_{i=1}^n V\check{S}H_{ZMi} - V\check{S}H_{CZ} - V\check{S}H_{NL}$$

where:

$V\check{S}H_L$ - the general value of companies and their parts determine its settlement method (in EUR)

$\sum_{i=1}^n V\check{S}H_{ZMi}$ - The sum of all components of the universal values of assets which are the subject valuation (in EUR)

$V\check{S}H_{CZ}$ - The market value of borrowed funds (in EUR)

$V\check{S}H_{NL}$ - The market value of the costs associated with the liquidation (in EUR) .

b) The general value of the company at the end of business bankruptcy is determined by the liquidation method as follows:

$$(2) \quad V\check{S}H_{LK} = k_s \cdot \sum_{i=1}^n V\check{S}H_{ZMi} + V\check{S}H_{F\acute{U}}$$

where:

$V\check{S}H_{LK}$ - the general value of the company determined the liquidation method (in EUR)

$V\check{S}H_{ZMi}$ - universal values of all components of the property subject to assessment (in EUR)

$V\check{S}H_{F\acute{U}}$ - The market value of financial accounts, which means cash in hand and cash equivalents, accounts in banks (excluding short-term financial assets) (in EUR)

k_s - a summary coefficient of realization assets as a whole taking into account the special specifications, which are not taken into account in determining the universal values of individual assets and have an impact on the final general value of the property as a whole.

The amount of the aggregate coefficient and realization includes specifics extremely expert organization reviewed and justified. As a rule, realization coefficient equal to about 1,0.

The market value of the property that is used to secure claims of secured creditors and goods under customs supervision, the expert report determined separately (§ 69 of Act no. 7/2005 on bankruptcy and restructuring) .

When determining the general value of the company must sponsor an expert to know the intention of determining what the value of the company is the sponsor interest. The proper question in this case is very important to know the expert to answer it correctly. In determining the liquidation value of a company general method is the result of the probable value of the firm determination of the sum of the universal values of the components after deducting foreign resources and remuneration of the liquidator and decommissioning costs.

This value is higher than 0. A value of less than zero points to the inability to meet its payment obligations and thus a proclamation for bankruptcy. When using the method of liquidation at the end of business bankruptcies in the individual assets affected by the coefficient of realization is not counted the value of financial accounts which said coefficient is not affected - has a constant value. Determine the value of a company by the above method is in the process of opening of insolvency proceedings and the resulting value tells us about the possible proceeds from the realization of a bankruptcy before paying the costs associated with bankruptcy.

In addition to this static method, it is possible to use other dynamic method of determining the value of a company in insolvency proceedings. In this case, the equity has not a method but a method of yield.

When applying the dynamic method a prerequisite for determining the value of the company that is not in insolvency proceedings is the infinite life of the company, ie the assumption of continued business. This assumption is mainly used the yield method of determining the value of a company, even in the simplest form of this method, now little used form of perpetual annuity. In this case, the yield value determined by the ratio V_h consistently achievable profit after tax Z_r and a capitalization rate i_k .

$$(3) \quad V_h = \frac{Z_r}{i_k}$$

On infinite lives are built more complex formula for the valuation of income, where the largest part of value is determined by continuous annuity, both in times of growth, as well as in times of crisis. Life also brings situations where infinity estimated life of the enterprise is becoming increasingly only fiction. Everyday experience brings us the experience that the company Insolvency is common practice. This fact should be incorporated into the procedures for determining the company's value. Thus, it is necessary to distinguish the value of fixed enterprise value of enterprises unstable.

Insolvency the company itself is not a new concept. It is impact on the value of the business to be considered, so that the results of the strategic and financial analysis and financial planning included the estimate of the useful life of the company. For the company with limited service life it is appropriate to use the method of calculating the company value.

Method of calculating the amortized value of the business was originally developed in the USA. Its aim was to set a ceiling on debt. The basic character corresponds to the revenue method, so it is possible to use amortization method for determining the value of a company.

The basic character corresponds to the revenue method, so it is possible to use amortization method for determining the value of a company. Unlike conventional discounted cash flow method but in this case we find out, how much cash we can drain off the enterprise, regardless of whether they come from the results of its own management or from disposal.

In use of amortization methods for determining the value of a company is more of a rarity. In practice is preferred equity rather the method for determining the value of a company especially the liquidation method.

The essence of the amortization method is to estimate the expected life of the company T , during which the company will still work and produce positive operating results. Upon termination of this lifetime period is calculated with the liquidation value of the company. The value of the company is then in a variant equity as follows:

$$(4) \quad H_n = \sum_{t=1}^T \frac{FCFE_t}{(1+i_k)^t} + \frac{Ln_T}{(1+i_k)^T}$$

where:

H_n - net value of the company (i enterprise value for the owners)

$FCFE_t$ - free cash flow to equity in a year t

i_k - The discount rate at the cost of own capital

Ln_T - Liquidation value of the company at the time of disposal at the end of year T , converted to the level of equity

This process however has obvious shortcomings:

- An estimate of the liquidation value of 5-10 years
- The main problem, however, is an estimate of the remaining life.

Difficulty estimated useful remaining life is one of the main reasons why foreign theory and practice applied to the infinite life. The logic of calculation is not entirely correct. It is impossible to be satisfied with alternation in the event that a determination of the useful life period of enterprise infinite life, although it is obvious that the company doesn't have a great perspective. This error is acceptable for large enterprises, concerns, where we do not expect a quick closure due to insolvency. For smaller and weaker enterprises, however, that risk is much higher.

II. Research the various methods of application in practice

With reference to the scientific research I found the application of different methods for determining the value of enterprises in practice.

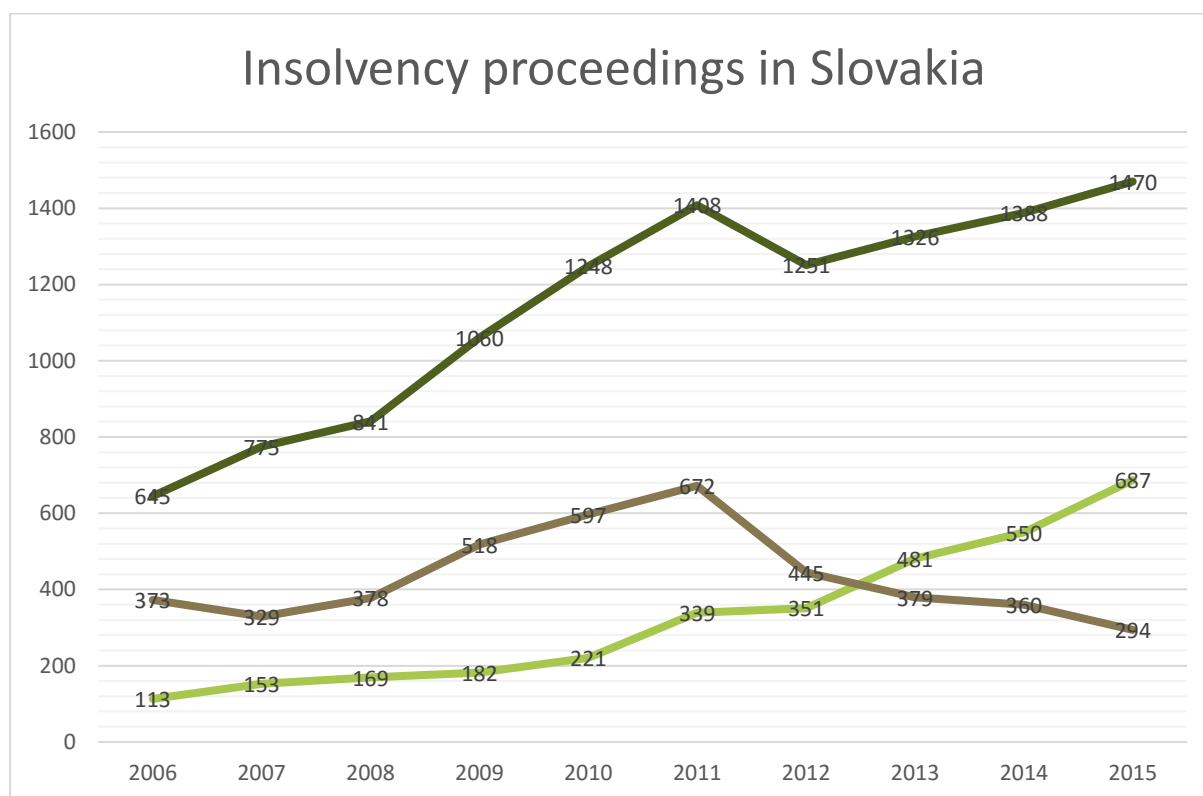
To imagine the target group of the research sample I found the number of insolvency proceedings in Slovakia.

For these I had set the condition that I will examine insolvency proceedings since 2006 when the effective Act on Bankruptcy and Restructuring. The research sample is divided into two groups, the bankruptcy and restructuring.

Basic statistical overview is as follows:

Insolvency proceedings:

Year	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Received proposal	645	775	841	1060	1248	1408	1251	1326	1388	1470
Debtor filed FO	113	153	169	182	221	339	351	481	550	687
Creditor filed PO	373	329	378	518	597	672	445	379	360	294

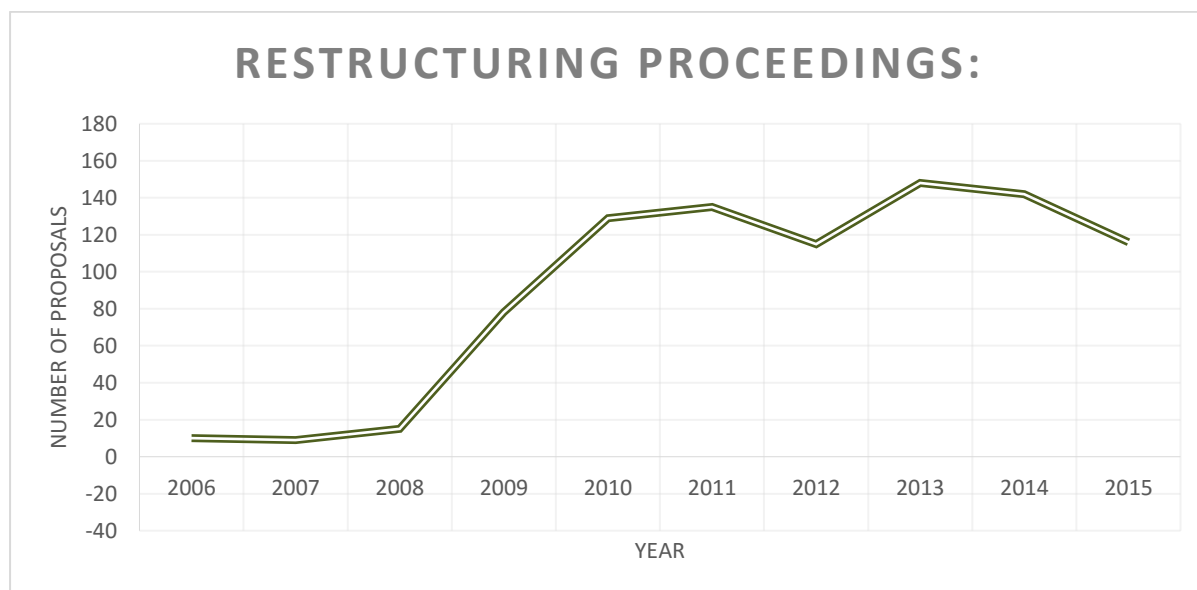
From the graph it is clear that despite the decline in the number of proposals for bankruptcy in 2012 a trend line is steadily growing number of proposals character. We see, however, a change in the number of insolvency of legal persons whose number of proposals from 2011 is decreasing, even though the number of the natural person is growing sharply.

Restructuring proceedings:

Year	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Received proposal	10	9	15	78	129	135	115	148	142	116
Debtor filed	10	9	15	78	120	131	107	145	132	113
Creditor filed					7	4	8	3	10	3
Proceeding FO		1	2	5	17	16	15	7	13	21
Proceeding PO	10	8	13	73	112	119	100	141	129	95
Bankruptcy		1	1	9	15	18	24	11	24	19
rp approved		2	4	3		1			1	17

rp declined					2	6	5	1	7	3
rp confirmed	1	1	8	12	49	71	49	54	90	76

Source: www.justice.gov.sk

For efficient scientific research I have abstracted from the insolvency proceedings, which for this part of the research are not sufficiently explanatory power. In future scientific research, I focused mainly on restructuring proceedings.

Of the 897 submitted proposals for restructuring I have examined 448 submissions. The actual filing consists of restructuring report, which includes the determination of the value of the company and comparing the amount of satisfaction of creditors in bankruptcy and restructuring proceedings.

III. The results of scientific research

The actual scientific research is not yet fully completed and still need to be analyzed to evaluate all input data. But it is already possible to state that the use of various forms of determining the value of the company in insolvency proceedings is alarmingly low.

In examining 448 the number of reviews restructuring only in eight cases was the use of equity method of determining the value of a company. The dynamic form of determining the value of the company was not used in any of the cases examined!

Continuation of the research will focus on alternative calculations data provided in selected companies where restructuring has already taken place and the comparison of computed results with reality.

Conclusion:

Research itself is determining the value of a company in insolvency proceedings pointed out on the enormous weaknesses of each method of application in practice. The main cause is the direction of individual opinions in restructuring the legal plane. Assessments submitted are treated at the court therefore they are written especially for the understanding of lawyers.

With practical calculations on ongoing scientific research we confirm needs to change the method of calculating the possible level of satisfaction of the creditors and therefore we show a substantial need for actual research.

List of bibliographical references:

- (1) DANIEL, P.: *Správa a vymáhanie pohľadávok*. Iura Edition, Bratislava, 2013, ISBN: 978-80-8078-660-1
- (2) DANIEL, P.: *Správa a vymáhanie pohľadávok 2*. Iura Edition, Bratislava, 2014, ISBN: 978-80-8168-144-8
- (3) HARUMOVÁ, A.: *Stanovenie hodnoty majetku*, Iura Edition, Bratislava, 2008, ISBN: 978-80-8078-224-5
- (4) POSPÍŠIL, B.: *Zákon o konkurze a reštrukturalizácii Komentár*. Iura Edition, Bratislava, 2012, ISBN: 978-80-8078-458-4
- (5) KNABE M.: *Die Berücksichtigung von Insolvenzrisiken in der Unternehmensbewertung*. Köln: Josef Eul Verlag, 2012, ISBN 978-3-8441-0126-3.
- (6) MAŘÍK M. a kol.: *Metody oceňování podniku pro pokročilé (hlubší pohled na vybrané problémy)*. Praha: Ekopress, 2011. ISBN 978-80-86929-80-4.
- (7) MAŘÍK M. – MAŘÍKOVÁ P.: *Reziduální hodnota jako klíčový prvek oceňování podniku – část první: předpoklad nekonečného trvání podniku a délka fáze*. Odhadce a oceňování majetku č.1/2006, ročník XII. S.4-15. ISSN 1213-8223

SOCIAL SCIENCES: SOCIOLOGY

POSTPENITENCIÁRNA PRÁCA S ODSÚDENÝMI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Peter Papšo, Dominika Kadlubeková

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Ružová 13, Banská Bystrica, peter.papso@umb.sk / Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Dražovská cesta 4, Nitra, dkadlubekova@ukf.sk

Abstract

The article deals with the possibilities and implementation of post-penitentiary care in the Slovak Republic. It describes penitentiary treatment, the importance of education in the penitentiary treatment, socio-cultural consequences of the penitentiary environment, the actual implementation of post-penitentiary care and in the end brings several research findings.

Keywords

Doomed, Post-penitentiary care, Social Work, Imprisonment. Andragogy.

Abstrakt

Článok sa zaoberá možnosťami a realizáciou postpenitenciárnej starostlivosti v Slovenskej republike. Postupne popisuje penitenciárne zaobchádzanie, význam edukácie v penitenciárnom zaobchádzaní, socio-kultúrne dôsledky penitenciárneho prostredia, samotnú realizáciu postpenitenciárnej starostlivosti a v závere prináša niekoľko prieskumných zistení.

Klíčové slová

Odsúdený, Postpenitenciárna starostlivosť, Sociálna práca, Výkon trestu odňatia slobody, Andragogika.

JEL Classification

Z00

V každej spoločnosti, nech je akokoľvek vyspelá, existovali, existujú a stále budú existovať jedinci, ktorí narúšajú jej pravidlá a normy pretransformované do zákonov. Inými slovami, páchajú trestné činy, ktoré môžeme charakterizovať ako činy nebezpečné pre spoločnosť, ktorých znaky sú uvedené v trestnom zákone. Na to, aby niektorý konkrétny čin bol trestným činom, musia byť teda súčasne splnené dve podmienky – nebezpečnosť činu pre spoločnosť (materiálna podmienka) a naplnenie znakov uvedených v Trestnom zákone (formálna podmienka). Z toho je možné odvodiť, že čin, ktorý je nebezpečný pre spoločnosť, avšak nevykazuje znaky niektorého v zákone uvedeného trestného činu, nie je trestným činom. Rovnako čin, ktorý inak vykazuje znaky skutkovej podstaty niektorého v zákone uvedeného

trestného činu, ale nedosahuje potrebný stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť (napríklad výška škody, miera ublíženia a pod.), nie je trestným činom. Takéto činy zaraďujeme pod pojem priestupok, za ktoré je tiež možné udeliť sankcie, nie však v podobe odňatia slobody.

I. Výkon trestu odňatia slobody v Slovenskej republike

Spoločnosť sa proti trestným činom bráni rôznymi formami, z ktorých najčastejšie sa využíva forma, ktorou na jednej strane spoločnosť páchatelov trestných činov od seba eliminuje a na strane druhej sa ich prostredníctvom nej snaží prevychovávať a zharmonizovať ich s uznávanými spoločenskými hodnotami, aby mohli opätovne žiť život riadneho, samostatného a zodpovedného občana. Je to forma výkonu trestu odňatia slobody. Ten má podľa T. Raszkovej a S. Hoferkovej (2013, s. 40) sedem základných funkcií, a síce: odplatnú, regulatívnu, preventívnu, restoratívnu, výchovnú, morálnu a represívnu.

Pri náprave páchatelov trestnej činnosti sa kladie veľký dôraz na penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými počas výkonu trestu odňatia slobody zamerané na ich resocializáciu. Tá znamená súhrn aktivít zameraných na dosiahnutie účelu trestu, ktorým je chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život, a tým výchovne pôsobiť aj na ostatných členov spoločnosti. Na to, aby bolo možné tento cieľ dosiahnuť, je nutné počas výkonu trestu odňatia slobody vykonať množstvo opatrení. Je tu dôležité odsúdených vhodne diferencovať tak v rámci vonkajšej diferenciácie (rozdelenie odsúdených podľa skutkovej podstaty trestného činu a ich rizikovosť a mieru nebezpečenstva činu pre spoločnosť do jednotlivých stupňov s rôznou mierou stráženia), ako aj v rámci diferenciácie vnútornej (ich umiestnenie v otvorených, polootvorených a uzavretých oddeleniach, kde je rôzny rozsah práv a obmedzení). Okrem toho je potrebné zostaviť kvalitný program zaobchádzania, ktorý je špecifikovaný na konkrétneho odsúdeného vzhľadom na perspektívu jeho nápravy. Následne sa na odsúdených pôsobí rôznymi formami a metódami, ktoré je možné členiť z viacerých pohľadov.

Rozkaz č. 86 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými (2009, §4–7) uvádza nasledujúce formy zaobchádzania s odsúdenými:

- **individuálne** – ich cieľom je formovanie pozitívnych vôľových vlastností a schopností odsúdeného, podpora sebaúcty, úcty odsúdeného k iným a rozvoj zmyslu pre zodpovednosť za svoje správanie. Medzi individuálne formy zaobchádzania patrí penitenciárna diagnostika, intervencia, poradenstvo a iné metódy a postupy zaobchádzania,
- **skupinové** – stretnutia odsúdených s cieľom dosiahnuť ich aktívnu účasť v procese zaobchádzania, pozitívne sociálne učenie a správanie, riešenie emocionálnych a sociálnych konfliktov, rozvoj pozitívnych vlastností, medziľudských vzťahov, **zmiernenie alebo odstránenie nevhodných prejavov správania, priaznivú zmenu narušeného prežívania a podporu duševného zdravia odsúdeného. Medzi skupinové formy zaobchádzania patrí** komunita, ktorej činnosť je zameraná na rozhodovanie, kultúrno-

osvetovú činnosť, zamestnávanie, poriadok a disciplínu, sociálno-výcvikové skupiny (sem patrí sociálno-psychologický výcvik, sociálno-komunikačný tréning, diskusné skupiny a skupinové poradenstvo), ktorých cieľom je získanie a rozvoj sociálnych zručností.

Z uvedenej charakteristiky je zrejmé, že formy zaobchádzania s odsúdenými vypovedajú o vonkajšom usporiadaní aktivít, pričom sa viažu na počet odsúdených. Rozkaz č. 86 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými (2009, §8) charakterizuje aj iné metódy a postupy zaobchádzania ako súčasť foriem zaobchádzania, ktoré sú zamerané na odstránenie subjektívnych príčin trestnej činnosti v postojovej, hodnotovej a emocionálnej sfére osobnosti, pričom sa uplatňujú individuálnou i skupinovou formou. Medzi iné metódy a postupy zaobchádzania patria:

- psychoterapeutické – **zamerané na psychické poruchy a poruchy správania, ktoré je možné ovplyvňovať psychologickými a komunikačno-interakčnými prostriedkami s cieľom zmierniť alebo odstrániť existujúce symptómy, priaznivo zmeniť narušené prežívanie, správanie a postoje a podporiť duševné zdravie odsúdeného,**
- reedukačné – spočívajú vo vybudovaní a posilňovaní autoregulačných mechanizmov odsúdeného, vo vytváraní prijateľnej hierarchie hodnôt, v posilňovaní pozitívnych foriem správania, vo vybudovaní vhodných stereotypov správania, v posilňovaní vôľového konania a v schopnosti prekonávať záťažové situácie,
- špeciálno-pedagogické – zamerané na odsúdených vyžadujúcich špeciálne prístupy z dôvodu mentálnej, zmyslovej, emocionálnej, sociálnej poruchy, poruchy správania alebo ich kombinácií,
- liečebno-pedagogické – terapeutické a psychoterapeutické metódy zamerané na zmiernenie alebo odstránenie psychickej poruchy odsúdených s poruchami osobnosti, s defektmi intelektu, organickým poškodením mozgu a závislých odsúdených.

Ďalšie členenie metód zaobchádzania s odsúdenými uvádzajú aj E. Balko a D. Földesi (2004, s. 30), ktorí ich rozdeľujú na:

- protektívne (bezpečnostné) – ide o postupy ako stráženie, eskortovanie, osobné prehliadky, donucovacie postupy a ďalšie,
- formatívne (pedagogické a psychologické) – určené na elimináciu nežiaducich javov a zároveň na formovanie spoločnosťou akceptovaného správania odsúdených,
- liečebné – zamerané na liečenie bežných zdravotných problémov, ale aj závislostí alebo psychických porúch.

Na základe uvedených charakteristík chápeme metódy zaobchádzania s odsúdenými ako cieľavedomé postupy práce kvalifikovaných pracovníkov v rámci zaobchádzania s odsúdenými. Zhrňujúc by sme potom metódy zaobchádzania s odsúdenými vymedzili na metódy protektívne (bezpečnostné), formatívne (psychoterapeutické, reedukačné a špeciálno-edukačné) a liečebné.

Na uplatnenie foriem i metód zaobchádzania je však potrebný multidisciplinárny prístup. Autori A. Fábry a I. Novák (1995, s. 18 – 22) kladú dôraz najmä na vzájomné prepojenie

pedagogických, psychologických a sociologických vied v penitenciárnej praxi. Využitie poznatkov týchto vied viedlo ku vzniku aplikovaných vedných disciplín ako penitenciárna psychológia, penitenciárna pedagogika a penitenciárna sociálna práca, ktoré majú nenahraditeľnú úlohu v penitenciárnej praxi. Inak tomu nie je ani v prípade obohatenia penitenciárnej teórie a praxe andragogickou vedou.

Zaujímavú skúsenosť publikoval už v roku 2006 český penitenciár L. Beránek (2006, s. 14), ktorý k efektívnosti metód zaobchádzania s odsúdenými využívaných v programoch zaobchádzania uvádza, že „doterajšie penologické skúsenosti, teória a prax ukazujú, že existujúce prístupy, orientované viac pedagogicky, je nutné nahradiť prístupmi rýdzo andragogickými. Naši väzenskí odborníci dobre vedia, že pred nimi stojí biologicky, citovo, sociologicky a mentálne stabilizovaný a primárne socializovaný dospelý jedinec, a napriek tomu sú nútení s ním pracovať v snahe o jeho osobnostnú zmenu (pri tvorbe programu zaobchádzania) ako s nevyzretým jedincom. Súčasný systém programov zaobchádzania nie je vyvážený v otázke zastúpenia výchovy a vzdelávania... stáva sa zložitým, neprehľadným a vo svojom dôsledku neefektívnym.“

S uvedeným názorom súhlasia i T. Raszková a S. Hoferková (2014, s. 29), ktoré tvrdia, že „Do problematiky tvorby programov zaobchádzania by mal výrazne zasahovať andragogický pohľad, ktorý sa sústreďuje na vzdelávanie a výchovu dospelého jedinca, a je pre túto problematiku ďaleko vhodnejší a efektívnejší.“

1.1. Pozícia edukácie v penitenciárnom zaobchádzaní

Významnou súčasťou zaobchádzania s odsúdenými je i edukácia, ktorá sa realizuje prostredníctvom individuálnej i skupinovej formy zaobchádzania s odsúdenými, a ktorú zaraďujeme medzi formatívne metódy zaobchádzania.

Najvýznamnejším spôsobom, ako opätovne začleniť odsúdeného do profesijného a sociálneho života po prepustení na slobodu je bezpochybne edukácia. Edukácia, ktorú chápeme ako širšie označenie pojmov výchova a vzdelávanie, je chápaná ako súčasť programu zaobchádzania a je nesporné, že má v resocializačnom procese odsúdených svoj nezastupiteľný význam.

Slovenská legislatíva výkonu trestu odňatia slobody uvádza pojem edukácia i pojem vzdelávanie, pojem výchova však nespomína. Edukácia je charakterizovaná Vyhláškou č. 368/2008 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody (§24) ako „súhrn aktivít pedagogického a psychologického pôsobenia na odsúdeného zameraných na resocializáciu a odstraňovanie subjektívnych príčin páchania trestnej činnosti s cieľom formovania primeraného správania a hodnotovej orientácie v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi.“ Vzdelávanie odsúdených je podľa Zákona č. 475/2005 o výkone trestu odňatia slobody (§32) jedným z prostriedkov zaobchádzania, a charakterizuje ho ako „...súhrn aktivít založených na aktívnej účasti odsúdeného a zameraných na jeho začlenenie do spoločnosti v súlade s jeho osobnými a spoločenskými

potrebami.“ Edukáciu odsúdených chápeme ako výchovno-vzdelávací proces pôsobenia na osobnosť odsúdeného, ktorý prispieva k resocializácii, formovaniu a kultivácii osobnosti dospelého odsúdeného s cieľom uľahčenia opätovného začlenenia a života v spoločnosti po prepustení. Aby však bol resocializačný proces čo najefektívnejší, považujeme za nevyhnutné, aby ho realizovali len kvalifikovaní odborníci.

1.2. Socio-kultúrne dôsledky výkonu trestu odňatia slobody

Z hľadiska resocializácie však prepustením z výkonu trestu práca s klientmi nekončí, resp. nemala by končiť. Je nutné uvedomiť si, že resocializačný proces by mal naplno začínať krátko pred ukončením a po výkone trestu odňatia slobody, aby sa prepustený mohol resocializovať do nekrimínálnej, majoritnej spoločnosti, pričom na neho už nepôsobia spoluodsúdení a kriminálna subkultúra.

Sankcia v podobe trestu odňatia slobody znamená v živote každého odsúdeného významnú sociálnu udalosť, životný zlom. Izolácia človeka, vyňatie z jeho prirodzeného sociálneho prostredia a zaradenie do izolovaného rezidenčného prostredia so sebou prináša do života odsúdeného mnoho zmien a negatívnych javov.

Ústavy na výkon trestu odňatia slobody podľa G. Lubelcovej (2005), podobne ako všetky organizácie ústavnej starostlivosti, vytvárajú umelý svet vzdialený vonkajšiemu svetu. Autorka poukazuje najmä na to, že mnohé z významných činností, ktoré musí odsúdený samostatne zvládnuť mimo tohto prostredia, ako napríklad zabezpečenie bývania, stravy či práce za neho rieši inštitúcia, ktorá mu organizuje denný režim a minimalizuje príležitosti pre vlastné rozhodovanie. Dlhodobý pobyt v takomto zariadení oslabuje schopnosť starostlivosti o seba samého, samostatného a autonómneho rozhodovania. Dôsledkom je zlyhávajúce v schopnosti zvládnuť dilemy bežného života po prepustení, pretože je imobilizovaná práve tá časť individuálnych schopností, ktoré rozhodujú o spôsobilosti zapojiť sa do života po prepustení. Výkon trestu odňatia slobody sa významným spôsobom premieta aj v sfére života mimo ústavu na výkon trestu odňatia slobody, a to podľa M. Vágnerovej (1999, s. 421) najmä v podobe straty zamestnania, profesijnej role, sociálnych vzťahov a vedomostí, zručností a návykov.

Podľa M. Justovej (2005, s. 54) je pracovný trh pre odsúdených uzavretý z vonkajších dôvodov, medzi ktoré zaraďuje negatívnu stigmatizáciu, predsudky, strach, nenávisť a odpor zo strany spoločnosti, ako aj z vnútorných dôvodov, ktorými sú nevyrovnanosť a labilita voči predsudkom, zlovyky prebraté z výkonu trestu, nízke vzdelanie a úroveň zručností, nereálne a naivné sny, neschopnosť pozitívneho sebauplatnenia sa po prepustení. Na intenzívnu prípravu odsúdeného na trh práce upozorňujú J. Španková a A. Grenčíková (2012, s. 104). Autorky považujú za nevyhnutné „poskytovať odsúdeným i kariérne poradenstvo – objasniť im, aké možnosti majú na trhu práce s aktuálnym vzdelaním, kde sú ich skryté rezervy, čo možno vylepšiť, kde je možné na sebe popracovať“. Vychádzajúc z tohto odporúčania

považujeme za nevyhnutné, aby bola ponuka vzdelávania v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody úzko prepojená s trhom práce.

J. Keller (1996) upozorňuje i na osobnostne devastачné a sociálne stigmatizujúce účinky uväznenia. Hoci totálne inštitúcie, kam patria i ústavy na výkon trestu odňatia slobody, často proklamujú cieľ vybudovania a posilňovania sebaregulačných schopností svojich klientov s použitím nemalých materiálnych a personálnych zdrojov, spôsob realizácie cieľov a formovania osobností klientov je však podľa autora proklamovaným cieľom veľmi vzdialený.

Za rovnako významnú stratu považujeme i stratu kontaktu s rodinou a oslabovanie sociálnych väzieb. Bez týchto atribútov profesijného (zamestnanie, pracovné návyky a zručnosti) a socio-kultúrneho života (rodinné kontakty a vzťahy, sociálne zručnosti) nie je odsúdený schopný návratu do spoločnosti bez recidívneho konania.

Sumár uvedených okolností preto mnohokrát vyústi do recidívneho správania odsúdeného, či už z dôvodu straty schopnosti fungovať v civilnej spoločnosti, alebo z dôvodu riešenia hmotnej núdze páchatela. Osoba po výkone trestu odňatia slobody čelí po prepustení na slobodu mnohým problémom v dôsledku sociálneho vylúčenia zo spoločnosti, čo z nej robí najohrozenejšiu a spoločnosťou najodmietanejšiu sociálnu skupinu, čo vyplýva i z represívneho naladenia spoločnosti voči osobám, ktoré boli kvôli porušeniu platných právnych noriem právoplatne odsúdení.

Prepustený bezpochyby potrebuje pri svojej sociálnej adaptácii po výkone trestu odňatia slobody pomoc a usmernenie, čo by mala zabezpečiť postpenitenciárna starostlivosť o odsúdených, ktorá podľa I. Emmerovej (2011, s. 153) patrí „k najúčinnnejším spôsobom prevencie recidívy.“

II. Možnosti postpenitenciárnej starostlivosti

Pod postpenitenciárnou starostlivosťou A. Fábry (2006, s. 147) rozumie „súbor osobitných opatrení zo strany štátnych orgánov alebo spoločenských, charitatívnych a iných organizácií zameraných na dovŕšenie nápravy odsúdených a poskytnutie pomoci pri opätovnom začlenení do spoločnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo po prepustení z výkonu ochranných opatrení, ktoré obmedzujú osobnú slobodu v záujme prevencie ich recidívy k trestnej činnosti.“ Postpenitenciárnu starostlivosť teda chápeme ako systematickú činnosť vedúcu k psychickej, morálnej i sociálnej podpore osôb prepustených z výkonu trestu odňatia slobody s cieľom dovŕšiť ich prevýchovu a pomáhať im viesť riadny život v majoritnej spoločnosti.

Rozmach postpenitenciárnej starostlivosti ako uvádza A. Fábry (2006) nastal po druhej svetovej vojne. Najmä závery II. kongresu OSN o prevencii zločinnosti a o zaobchádzaní s páchatelmi konajúceho sa v roku 1960 v Londýne významne prispeli k rozvoju

postpenitenciárnej starostlivosti. Tu sa v Minimálnych štandardných pravidlách, článok 64 zakotvila myšlienka, že povinnosť spoločnosti nekončí prepustením klienta z penitenciárnej starostlivosti, preto musia byť zabezpečené nevyhnutné služby prostredníctvom štátnych alebo súkromných organizácií či inštitúcií, ktoré sú kompetentné poskytovať vhodnú, účinnú postpenitenciárnu starostlivosť nasmerovanú k odstraňovaniu predsudkov voči prepusteným a k ich reintegrácii do spoločnosti. V období socializmu sa vo vtedajšom Československu intenzívne hovorilo o potrebe vybudovať ucelený a funkčný systém postpenitenciárnej starostlivosti. Pokusy o kompletizáciu boli najmä v sedemdesiatych rokoch, kedy bol prijatý zákon o ochrannom dohľade. V záujme postpenitenciárnej starostlivosti sa uskutočnili aj rozsiahle, rôzne vedecké podujatia, no napriek tomu sa takýto systém vybudovať dodnes nepodarilo.

2.1. Legislatívny rámec postpenitenciárnej starostlivosti v Slovenskej republike a možnosti jej realizácie

Postpenitenciárna starostlivosť má svoju legislatívnu úpravu. Pri jej rozbere môžeme vychádzať z viacerých legislatívnych noriem, najmä zo Zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, Zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona, Zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku a Zákona č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch.

Postpenitenciárnu starostlivosť môžeme z hľadiska jej foriem primárne rozdeliť na:

- a) nútenú postpenitenciárnu starostlivosť a
- b) dobrovoľnú postpenitenciárnu starostlivosť.

Nútená postpenitenciárna starostlivosť je charakteristická tým, že musí byť jasne vymedzená zákonom, nariaďuje ju súd, je realizovaná štátnymi orgánmi, jej prostriedkami sú väčšinou ochranné opatrenia a klient je povinný ju strpieť. Dobrovoľná postpenitenciárna starostlivosť naopak vychádza zo slobodného rozhodnutia klienta. Túto realizujú prevažne mimovládne, cirkevné a charitatívne organizácie a jej prostriedkami sú zväčša výchovné, poradenské, sociálno-terapeutické, sociálno-preventívne, charitatívne a iné aktivity.

Z predchádzajúceho rozdelenia vyplýva rôznorodosť poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti, no v najširšom ponímaní môžu byť poskytovateľmi postpenitenciárnej starostlivosti štátne i neštátne inštitúcie, organizácie i súkromné osoby. V rámci nútenej postpenitenciárnej starostlivosti sem môžeme zaradiť najmä inštitút probačnej a medianej služby, v rámci ktorého pôsobia vyšší súdni úradníci – probační a mediační úradníci. V rámci dobrovoľnej postpenitenciárnej starostlivosti je potrebné vnímať ako poskytovateľov viaceru, najmä neštátnych subjektov, poskytujúcich starostlivosť napríklad v podobe útulkov, domov na pol ceste, ale aj v podobe poradenskej činnosti atď.

Podstatné miesto v postpenitenciárnej starostlivosti má aj sociálna kuratela. Tá je upravená konkrétne v Zákone č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, ktorý ju

definuje ako „súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“ (§1/3) Podobne vymedzuje sociálnu kuratelu aj L. Lešková (2012, s. 600), podľa ktorej je úlohou kurátora pôsobenie zamerané na riešenie vzniknutých problémov, ak aj spoločne s klientom hľadať adekvátne riešenia na neutralizáciu alebo aj úplné odstránenie problémov. V zmysle Zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately sa sociálna kuratela poskytuje osobe:

- po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo výkonu väzby,
- ak je účastníkom probácie alebo mediácie,
- ak zneužíva drogy alebo je závislá od drog,
- po zániku ústavnej starostlivosti alebo ochrannej výchovy,
- ak bola prepustená zo zdravotníckeho zariadenia na liečbu závislostí,
- ak bola prepustená zo zdravotníckeho zariadenia na resocializáciu drogovzo závislých,
- ak požiada o pomoc pri riešení nepriaznivej životnej situácie. (§18/1)

Opatrenia sociálnej kurately sa poskytujú ako deťom, tak i plnoletým fyzickým osobám, no základný rozdiel spočíva v skutočnosti, že kým prijímanie týchto opatrení pre deti nie je podmienené jeho súhlasom a súhlasom jeho zákonných zástupcov, sociálna kuratela pre plnoleté fyzické osoby je podmienená súhlasom a záujmom takejto osoby, čo zaraďuje sociálnu kuratelu medzi dobrovoľnú formu postpenitenciárnej starostlivosti.

Vzhľadom k téme sa zameriame hlavne na kategóriu plnoletých fyzických osôb, kde zákon vo vzťahu k práci s odsúdenými uvádza niekoľko činností, ktoré má sociálna kuratela vykonávať. Sú nimi:

- udržiavanie písomného kontaktu a osobného kontaktu s plnoletou fyzickou osobou počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu väzby a spolupôsobenie pri jej prevýchove a riešení jej osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, najmä pri udržiavaní a posilňovaní rodinných väzieb,
- podieľanie sa na príprave plnoletej fyzickej osoby na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby,
- pomáhanie plnoletej fyzickej osobe po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, najmä pri uľahčení návratu do rodiny, pracovnom uplatnení, hľadaní bývania, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie a pri riešení osobných problémov a vzťahových problémov,
- motivovanie plnoletej fyzickej osoby k aktívnemu prístupu pri hľadaní zamestnania a k získavaniu alebo udržiavaniu pracovných zručností a spôsobilostí,
- odporúčanie a sprostredkovanie plnoletej fyzickej osobe pomoc špecializovaných inštitúcií,
- ponúkanie plnoletej fyzickej osobe účasť na resocializačných programoch a iných programoch organizovaných inými orgánmi štátnej správy, obcami, vyššími územnými celkami a akreditovanými subjektmi,

- motivovanie plnoletej fyzickej osoby k účasti v svojpomocných skupinách zameraných na riešenie osobných problémov a vzťahových problémov. (Zákon NR SR č. 305/2005, § 19)

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že okrem iných oblastí sociálna kuratela na Slovensku pracuje s odsúdenými už počas, ako aj po výkone trestu odňatia slobody, prioritne sa však zameriame na osoby po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Práca sociálneho kurátora s takouto osobou je vymedzená do niekoľkých oblastí. Prvou je sociálne poradenstvo zamerané hlavne na poskytovanie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie. Ako uvádza M. Šavrnichová (2011, s. 65), môže sa poskytovať v troch úrovniach – základnej, odbornej a špecializovanej. Tiež je v rámci sociálnej kurately potrebné pomôcť klientovi pri návrate do rodiny, pokiaľ ju má.

E. Šípošová (2008) kladie v oblasti sociálnej kurately na prvý kontakt odborníka s klientom. Prax potvrdzuje, že na lepšiu spoluprácu s klientom môže nadviazať práve sociálny kurátor, ktorý si s ním vytvoril vzťah už počas výkonu trestu odňatia slobody. Základnými predpokladmi efektívnej práce s klientom je poznať ho, no zároveň rozlišovať a prihliadať i na osobitosti jednotlivých kategórií odsúdených (muži, ženy, mladiství). Postpenitenciárna starostlivosť preto musí byť vysoko individuálna s ohľadom na jedinečnosť, osobitosti a potreby klienta. V pomáhajúcom vzťahu je potrebné zvoliť akceptujúci prístup. Významné miesto zastáva i empatia, mobilizácia a motivácia klienta k tomu, aby našiel v odborníkovi oporu pri riešení svojej aktuálnej situácie. Postpenitenciárna využíva pri svojej práci s klientom najmä metódy a techniky distribúcie, klasifikácie, ventilácie a povzbudzovania, pričom sa zameriava na poskytovanie informácií a usmerňovanie klienta. Najmä prostredníctvom rozhovoru získava odborník objektívne poznatky o klientovi, pričom u klienta zároveň pozoruje jeho motorické prejavy, emocionalitu a sociabilitu.

Ako upozorňuje I. Pipíšková (2008), z pohľadu praxe je postpenitenciárna starostlivosť jednou z najťažších oblastí, ktorá si vyžaduje odborníka s ľudským rozmerom, schopného využiť všetky metódy, techniky a dostupné formy pri práci s takýmto klientom. Významnú úlohu sociálneho kurátora vidíme nielen v oblasti poskytovania sociálneho, ale i edukačného poradenstva pre odsúdených, kedy by mal odsúdeného sprevádzať i pri voľbe ďalšieho vzdelávania. Odsúdení často po prepustení na slobodu disponujú len minimom prostriedkov a ocitajú sa v hmotnej núdzi. Z dôvodu, že niekoľko rokov prípadne až desaťročí žili v sociálnej izolácii, často nevedia, ako môžu svoj problém riešiť. Preto im sociálny kurátor aj asistuje pri podaní žiadosti na dávku v hmotnej núdzi alebo napríklad pri hľadaní zamestnania, či pri hľadaní útulku, ak klient nemá ubytovanie.

Okrem uvedeného môže sociálny kurátor na uľahčenie resocializácie osôb po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby poskytnúť resocializačný príspevok, pomocou ktorého možno riešiť aktuálnu situáciu klienta. Resocializačný príspevok slúži na účel vybavenia osobných dokladov, zabezpečenia nevyhnutných vecí osobnej potreby, cestovania alebo zabezpečenia ubytovania na nevyhnutne dlhé časové obdobie. Požiadať oň

môže odsúdený, ktorého výkon trestu odňatia slobody alebo výkon väzby trval viac ako 30 po sebe nasledujúcich dní, pričom sa musí uchádzať aj o pomoc orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri začlenení do života. Žiadosť musí podať do ôsmich pracovných dní odo dňa prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby. Jeho suma je maximálne vo výške 40 % sumy životného minima. Nemusí sa však vždy poskytnúť len v peňažnej forme. Ak je to pre naplnenie jeho účelu výhodnejšie, môže sa využiť jeho vecná, alebo kombinovaná forma. (Zákon NR SR č. 305/2005, § 70) O jeho výške a spôsobe poskytnutia rozhoduje v plnej miere práve sociálny kurátor. I keď je resocializačný príspevok jedným z primárnych nástrojov, pomocou ktorého môže sociálny kurátor nadviazať s prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody kontaktný a pomáhajúci vzťah, úlohu inštitútu sociálnej kurately pre plnoleté fyzické osoby nie je možné zamieňať respektíve redukovať len na vyplácanie tohto príspevku.

Je zrejmé, že sociálna kuratela môže mať pre sociálnu adaptáciu odsúdeného po výkone trestu odňatia slobody značný význam. Je však nutné dávať pozor na to, aby sa z nej nestalo len poskytovanie ubytovania, pracovného miesta a iného de facto hotového riešenia pre túto cieľovú skupinu. Ako upozorňuje D. Baková (2012, s. 20), v takom prípade by sa viackrát trestané osoby len spoliehali na kurátora, a necítili by potrebu sami participovať na riešení svojej nepriaznivej sociálnej situácie. Sociálna kuratela by preto mala byť len akýmsi základným kameňom, na ktorom si môže prepustený postaviť svoju budúcnosť bez opätovného páchania trestnej činnosti za asistencie erudovaných a spôsobilých odborníkov – sociálnych kurátorov.

Popri sociálnej kuratele má svoje miesto v postpenitenciárnej starostlivosti aj probačná a mediačná služba. Jej základným poslaním je podľa P. Juska (2009, s. 186) „sprostredkovanie účinného a spoločensky prospešného riešenia konfliktov spojených s trestnou činnosťou a efektívny výkon alternatívnych trestov s dôrazom na záujmy poškodených, ochranu spoločnosti a prevenciu kriminality.“ Z hľadiska postpenitenciárnej starostlivosti je však významný inštitút probácie, ktorý je jej nútenou formou. Probácia je vymedzená v Zákone č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch, v zmysle ktorého ju chápeme ako:

- organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným, alebo odsúdeným,
- kontrolu výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody,
- dohľad nad správaním odsúdeného v priebehu skúšobnej doby pri podmiennečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody a
- pomáhanie obvinenému, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní. (Zákon NR SR č. 550/2003, § 2)

Probácia je nariaďovaná súdom, pričom ten k nej pristúpi v prípade nahradenia väzby, nahradenia väzby zárukou, nahradenia väzby sľubom, podmiennečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody a v prípade podmiennečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody.

V praxi ju vykonávajú probační a mediační úradníci a P. Jusko (2003, s. 120) medzi ich úlohy zaraďuje:

- sprostredkovanie alternatívneho riešenia sporu,
- stanovenie povinností odsúdeného počas skúšobnej (probačnej) doby. V tejto súvislosti akcentujeme tzv. probačný dohľad, cieľom ktorého je znížiť riziko ďalšieho páchania trestnej činnosti a prospieť k znovuzačleneniu odsúdeného do spoločnosti (t.j. resocializačný efekt probačného dohľadu),
- zabezpečenie spolupráce s príslušnými štátnymi a samosprávnymi orgánmi, najmä v súvislosti s výkonom verejnoprospešných prác, ktoré sú považované za alternatívny trest k trestu odňatia slobody,
- podieľanie sa na zhromažďovaní podkladov pre rozhodnutie súdu, ako sú napr. informácie o rodinnom, sociálnom a pracovnom zázemí obvineného.

Napriek rôznorodosti formy charakterizovaných poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti je ich spoločným menovateľom pomoc klientovi prekonať náročné obdobie bezprostredne po výkone trestu odňatia slobody s cieľom zabezpečiť jeho reintegráciu do spoločnosti a zamedzenia opakovaného páchania trestnej činnosti. Práca s touto skupinou klientov je podľa V. Antolovej (2006) skutočne náročná. Vyžaduje si odbornú spôsobilosť, flexibilné prispôsobenie sa situácii, schopnosť pohotovo riešiť problémy a zvoliť vhodný postup pri ich riešení. Uvedené atribúty kladú na osobnosť takéhoto profesionála – postpenitenciaristu – mnoho požiadaviek nielen na jeho odbornosť, ale i na jeho osobnostné vlastnosti, kam by sme zaradili najmä trpezlivosť, empatiu, ústretovosť, dôveryhodnosť, schopnosť aktívne počúvať. Za významnú vlastnosť postpenitenciaristu považujeme i schopnosť prijímať klienta po výkone trestu odňatia slobody bez predsudkov, ako aj schopnosť eliminovať predsudky u ďalších osôb majoritnej spoločnosti.

Prepojenie medzi sociálnou kuratelou plnoletých fyzických osôb a probačným dohľadom je úzke, pretože ich vzájomná spolupráca prispieva k efektívnej kontrole uložených povinností a rovnako k motivácii klienta k spoločensky prijateľnému správaniu.

2.1. Niekoľko prieskumných zistení

Prieskum, ktorý sme realizovali metódou rozhovoru s dvoma sociálnymi kurátormi a dvoma probačnými úradníkmi, ktorí pracujú s touto cieľovou skupinou v priemere osem rokov ukázal, že spolupráca týchto subjektov bola najintenzívnejšia najmä na začiatku vzniku inštitútu probačnej služby, kedy si ozrejмили právomoci, pretože pracujú s rovnakou cieľovou skupinou, avšak odlišnou formou.

Význam edukácie v postpenitenciárnej starostlivosti je však zrejmy – oslovení odborníci sa zhodli, že ich spolupráca spočíva najmä v realizovaní programov sociálneho výcviku alebo iného výchovného programu, ktorý odsúdenému nariadi súd. Ako však na základe praktických skúseností konštatuje E. Vajzerová (2010, s. 150), sociálne výcviky nie je vhodné ukladať pre osoby, ktoré majú podpriemerné IQ, psychiatrickú diagnózu, nemajú ukončené základné

vzdelanie alebo majú ukončené vzdelanie v základných školách pre žiakov so špeciálnymi potrebami, sú cudzincami a neovládajú slovenský jazyk alebo sú rečovo alebo sluchovo hendikepované. Pre takéto osoby je podľa E. Vajzerovej (2010) vhodnejšie nahradiť uloženie sociálneho výcviku výchovným programom (poskytnutie prednáškovej činnosti, pohovorov, vzdelávania, čítania literatúry so spätnou väzbou, sledovanie výchovných programov s diskusiou), psychologickým poradenstvom či psychoterapiou.

Z prieskumu taktiež vyplynulo, že aj keď sa sociálni kurátori ročne stretnú odhadom so 120 až 130 klientmi, ktorí dobrovoľne vyhľadajú ich pomoc, ich kompetencie v zmysle právomocí nie sú dostatočné, a zásadnú zmenu existujúcej situácie by zabezpečilo poskytovanie sociálnej kurately plnoletým fyzickým osobám obligatórnou formou.

Efektívnu postpenitenciárnu starostlivosť musíme chápať ako kontinuálny proces napĺňaný postupným dosahovaním čiastkových cieľov, ktoré sú v každej etape špecifické. Z hľadiska kontinuity v zmysle nepretržitosti a prechádzania prepusteného fázami starostlivosti bezprostredne po výkone trestu je postpenitenciárna starostlivosť odborníkmi hodnotená ako nesúvislá. Sociálni kurátori pracujú len s dobrovoľným klientom, z čoho vyplýva, že ich intervencia a ďalšia práca s klientom je v tomto prípade podmienená len jeho dobrovoľným rozhodnutím. Nútená forma postpenitenciárnej starostlivosti teda probácia a probačný dohľad je prirodzene pre každého klienta povinná, no ako probační úradníci potvrdzujú, keď sa skončí doba, počas ktorej bola probácia alebo probačný dohľad súdom nariadený, s klientom sa už nepracuje. Ten istý klient sa opäť môže stať objektom intervencie probačného a mediačného úradníka v prípade, ak došlo k recidíve a po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby mu je opäť nariadený probačný dohľad alebo probácia. Mimo tohto inštitútu už kompetencie probačných úradníkov nesiahajú, s klientom sa pracuje len počas obdobia nariadeného súdom.

I keď klient po výkone trestu odňatia slobody môže využiť aj iné, avšak dobrovoľné formy pomoci, ktoré sú mu poskytované ako napríklad poradenstvo, psychologická intervencia, dočasné ubytovanie, poskytnutie potrebného ošatenia, na Slovensku neexistuje ucelený systém služieb určený výhradne pre prepustených s cieľom opätovnej reintegrácie do spoločnosti.

Okrem mapovania poskytovanej postpenitenciárnej starostlivosti sme sa počas rozhovor zamerali i na klientov, ktorých môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako vysoko heterogénnu skupinu, a to z hľadiska rodu, veku, vzdelania, spáchaného trestného činu, dĺžky trestu, no najmä z hľadiska vlastností osobnosti a spôsobov správania. Podľa odborníkov sú niektorí naivní, úprimní, dobrosrdeční, ale stretávajú sa aj s klientmi, ktorí obhajujú svoju trestnú činnosť alebo ju vytrvalo zapierajú. Výnimočne sa stretávajú i s agresívnymi či zlostnými klientmi. Takíto klienti majú za sebou náročné životné situácie a pri vyrovnávaní sa s problémovými situáciami počas či po výkone trestu odňatia slobody si mnohokrát osvojili rôzne, niekedy neprimerané metódy a techniky. Klienti sú často nedostatočne socializovaní,

čo vedie k ich neprimeraných reakciám na sociálne prostredie. Často si príčinu narušených vzťahov neuvedomujú alebo si ju nechcú priznať. Metodika práce s nimi preto musí byť premyslená a plánovaná, významné miesto v tomto procese má motivácia. Ich negatívne skúsenosti sú nadobudnuté pod vplyvom pôvodného alebo aktuálneho sociálneho prostredia, preto je potrebná ich opätovná resocializácia.

Vo vzájomnom vzťahu klient – postpenitenciárnik je podľa K. Kopřivu (2013) dôležité uvedomiť si, že obe strany majú svoj vlastný, jedinečný, vnútorný mikrosvet, v ktorom rovnakú situáciu prežívajú odlišným spôsobom, čo je významná skutočnosť pre vzájomné porozumenie. Zachovávanie hraníc autonómie je rovnako dôležitým atribútom – nepreberať kompetencie klientov na seba, nepodľahnúť nátlaku. Je dôležité mať neustále na zreteli, že klient je spätý s okolím, najmä však s ľuďmi, s ktorými má významné vzťahy, ktoré do značnej miery ovplyvňujú jeho cítenie a správanie.

Odborníci zhodne potvrdili, že základným atribútom dobrého, avšak profesionálneho vzťahu je dôvera klientov, ktorú sa snažia získať si, pokiaľ to charakter prípadu dovoľuje, a tiež rešpekt. Za najdôležitejší považujú vzájomný dôverný vzťah, pretože bez vytvorenia akceptačného vzťahu medzi subjektom a objektom postpenitenciárnej starostlivosti nie je jednoduché dosiahnuť v procese resocializácie pozitívne výsledky. Ak klient cíti dôveru a akceptáciu, pravdepodobnosť jeho aktívneho zapojenia do procesu resocializácie, reintegrácie a vlastnej nápravy je vyššia.

Na základe výsledkov prieskumu konštatujeme, že úspešná resocializácia osôb po výkone trestu odňatia slobody stojí na štyroch rovnocenných pilieroch:

- rodina ako poskytovateľ postpenitenciárnej starostlivosti v zmysle sociálneho zázemia a rodinných väzieb, na ktorých sa môže v prípade potreby obrátiť,
- zamestnanie ako finančné zabezpečenie vlastného života,
- vzdelávanie, najmä ďalšie vzdelávanie,
- a napokon bývanie alebo pomerne stabilné ubytovanie ako miesto, kam sa prepustený môže vracieť.

Čím prepustený disponuje intenzívnejšou podporou, tým je predpoklad jeho úspešnej resocializácie do majoritnej spoločnosti bez recidívneho konania vyšší.

Záver

Ako upozorňuje A. Fábry (2006), ani penitenciárna, ani postpenitenciárna starostlivosť nie sú samoučelné. Formy nútenej postpenitenciárnej starostlivosti sú síce represívnymi prostriedkami, ale ich význam je predovšetkým preventívny. Keďže postpenitenciárna starostlivosť má za úlohu zabezpečiť dovŕšenie nápravy páchatelia a pomôcť mu v reintegrácii do spoločnosti, v podstate ju zároveň i chráni pred novými trestnými činmi a stáva sa tak jedným z prostriedkov prevencie kriminality. Kontrola kriminality je v súčasnosti

nepredstaviteľná bez účinných oriem postpenitenciárnej starostlivosti z čoho vyplýva, že význam postpenitenciárnej starostlivosti narastá, pretože práve postpenitenciárna starostlivosť môže byť významným prostriedkom prekonávania najmä prvého roku po výkone trestu odňatia slobody, kedy sú klienti zraniteľní, a to najmä z dôvodu izolácie v takejto totálnej inštitúcii. Problematika postpenitenciárnej starostlivosti je naozaj široká a aj dôležitá z hľadiska prevencie recidívy páchania trestnej činnosti. Napriek tomu sa jej zatiaľ v našej spoločnosti nedostáva adekvátnej pozornosti. Viac menej sú napríklad možnosti dobrovoľnej postpenitenciárnej starostlivosti obmedzené len minimom organizácií, ktoré ak aj existujú, tak často je ich činnosť ovplyvnená nízkymi finančnými možnosťami. A pritom investície do postpenitenciárnej starostlivosti by nemali byť chápané ako stratové, keďže nimi možno predísť omnoho nákladnejšiemu opätovnému uväzneniu páchatela.

Referencie a citácie

- (1) ANTOLOVÁ, V. 2006. Sociálna kuratela plnoletých fyzických osôb. In Sociálna politika a zamestnanosť. Mesačník Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, roč. 2, 2006, ISSN 1336-5053, č. 11, s. 7 – 9.
- (2) BAKOVÁ, D. 2012. Reflexia histórie a súčasnosti sociálnej práce vo väzniciach. In HUDEČKOVÁ, M., PETROVIČOVÁ, S., ŠKVRNOVÁ, J.. Sborník II. studentská konferencie na téma Sociálna práca v zariadeniach výkonu trestu. Hradec Králové : Gaudeamus, 2012, s. 16-25. ISBN 978-80-7435-215-7.
- (3) BALKO, E., FÓLDEŠI, D. 2004. Penitenciárna pedagogika II. časť. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2004. 149 s. ISBN 80-8054-312-7.
- (4) BERÁNEK, L. 2006. Inovace programů zacházení. In České vězství, roč. 14, 2006, ISSN 1213-9297, č. 5, s. 14 – 15.
- (5) EMMEROVÁ, I. 2011. Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. In HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., WALANCIK, M. a kol.: Pedagogika sociálnej starostlivosti. Banská Bystrica: PF UMB, 2011. 220 s. ISBN 978-80-557-0306-0.
- (6) FÁBRY, A. 2006. Úvod do penológie. Bratislava: O. z. Sociálna práca, 2006. 174 s. ISBN 80-89185-23-1.
- (7) FÁBRY, A., NOVÁK, I. 1995. Základy penológie. Bratislava: PF UK, 1995. 60 s. ISBN 80-7160-079-2.
- (8) JUSKO, P. 2003. Probačná a mediačná služba ako forma sociálnej práce v trestnej justícii. In Acta Universitatis Matthaei Belii – Pedagogická fakulta: Zborník vedeckovýskumných prác č. 7. Banská Bystrica: PF UMB, 2003. ISBN 80-8055-873-6.
- (9) JUSKO, P. 2009. Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy. Banská Bystrica: PF UMB, 2009, 217 s. ISBN 978-80-8083-705-1.
- (10) JUSTOVÁ, M. 2005. Cisár je nahý. Represia verzus prevýchova. Bratislava : Vydavateľstvo Oto Németh, 2005. 119 s. ISBN 80-88949-79-3.
- (11) KELLER, J. 1996. Sociologie byrokracie a organizace. Praha : SLON, 1996. 191 s. ISBN 80-85850-15-X .

- (12) KOPŘIVA, K. 2013. Lidský vztah jako součást profese. Praha: Portál, 2013, 152 s. ISBN 978-80-262-0528-9.
- (13) LEŠKOVÁ, L. 2012. Sociální kurátor pro děti v polích sociální práce – teorie a praxe. In: Od teorie k praxi, od praxe k teorii. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. ISBN 978-80-7435-138-9.
- (14) LUBELCOVÁ, G. 2005. Alternatívne tresty v kontexte stratégií spoločenskej regulácie kriminality (od trestajúcej k obnovujúcej trestnej spravodlivosti) . In Sociológia [online], roč. 37, č. 1, 2005. s. 33-58. Dostupné na internete: www.sav.sk/journals/uploads/02061040Lubelcova.pdf
- (15) PIPÍŠKOVÁ, I. 2008. Sociálna kuratela. In Sociálna politika a zamestnanosť. Mesačník Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. Roč. 4, 2008, ISSN 1336-5053, č. 2.
- (16) RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. 2013. Kapitoly z penologie 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-264-5.
- (17) RASZKOVÁ, T., HOFERKOVÁ, S. 2014. Kapitoly z penologie II. Hradec Králové : GAUDEAMUS, 2014. 184 s. ISBN 978-80-6435-378-9.
- (18) ŠAVRNOCHOVÁ, M. 2011. Sociálne poradenstvo pre rodinných príslušníkov závislého klienta v kontexte spoluzávislosti. Ružomberok: Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-810-1.
- (19) ŠÍPOŠOVÁ, E. 2008. Sociálna práca po výkone trestu odňatia slobody. In Sociálna politika a zamestnanosť. Mesačník Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. roč. 4, 2008. ISSN 1336-5053, č. 6.
- (20) ŠPANKOVÁ, J., GREŇČÍKOVÁ, A. 2012. Význam vzdelávania vo výkone trestu odňatia slobody. In Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe. roč. 6, 2012. ISSN 1804-9109, s. 99-106.
- (21) VAJZEROVÁ, E. 2010. Skúsenosti z práce s trestanými osobami v mimovládnej organizácii Edukos. In Zručnosti, Partnerstvo, Sieť v práci s trestanými osobami. Zborník z medzinárodnej konferencie. Ružomberok: Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-711-1. s. 144-152.
- (22) VÁGNEROVÁ, M. 1999. Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky. Praha : Portál, 1999. 444 s. ISBN 80-7178-678-0.
- (23) Vyhláška č. 368/2008 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, 27 s. [online]. [cit. 2013-06-13]. Dostupné na internete: www.zbierka.sk/sk/predpisy/368-2008-z-z.p-32488.pdf
- (24) Zákon NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov
- (25) Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov
- (26) Zákon NR SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch v znení neskorších predpisov
- (27) Zbierka rozkazov generálneho riaditeľa Zboru väzenskej a justičnej stráže. ROZKAZ č. 86 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými, ročník 2009, 21 s. [cit. 2015-03-04]. Dostupné na internete:

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

[http://skupina15.wall.sk/rocnik5semester9/material/penitenciarna_a_postpenitenciarna_s
p/penitenciarna_a_postpenitenciarna_sp-rozkaz_86.doc](http://skupina15.wall.sk/rocnik5semester9/material/penitenciarna_a_postpenitenciarna_sp/penitenciarna_a_postpenitenciarna_sp-rozkaz_86.doc)

PROFESSIONS: MEDIA STUDIES AND COMMUNICATION

AESTHETICIZATION OF PROFESSIONAL ECONOMIC COMMUNICATION (ON FIGURATIVENESS, POLYCODING AND CREOLIZATION IN ECONOMIC JOURNALISM)

Eva Dekanová, Lucia Vieriková

Department of Russian Studies, Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra, Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovakia, edekanova@ukf.sk, lvierikova@ukf.sk

Abstract

The study is focused on the aestheticization of professional economic communication that is realized in analysed texts through two elements: verbal and nonverbal. The theoretical reflection is supported by a wide research corpus that includes Russian and Slovak journalistic economic texts. In these terms the basic concepts and key terms of our research – the polycode and creolized text – are defined.. From the verbal means point of view, we qualify and classify the general (contextual) metaphorical expressions, allusions, puns etc., as well as the metaphorical professional terms. From the nonverbal aspect, which is also a part of creolized economic journalistic texts, the illustrations, pictures, photographs etc. are examined in detail with focus on their purpose and meaning in relation to the verbal information and aestheticization of professional vocabulary. We have come to the conclusion that professional metaphorical terms partially lose their figurativeness and integrate to the professional terminology of this field. On the contrary, the majority of general metaphorical expressions have negative connotations, enhanced by irony implied by the nonverbal element, which reflects the contemporary state of the economy in the world.

Keywords

Aestheticization, creolized texts, polycoding, metaphorization, connotation, complementary and integral relation.

JEL Classification Z

Introduction

Economic journalistic texts are considered to be a part of both the professional and mass media communication, as they are intended not only to narrow professional community but also to the wider public. For this reason specific expressive means are significant for this type of texts. On one hand they include highly specialized terminological vocabulary; on the other, expressive means and stylistic devices typical for the journalistic style. This fact is most significantly reflected in the use of figurative language, in particular metaphors and metonymy, within the general vocabulary; however, a considerable increase in the

metaphorization of professional economic terms in the current economic journalism has been recorded recently. Apart from the verbal means, nonverbal (paralinguistic) components (such as graphs, charts, pictures, etc.) represent an essential part of any economic text. One of the typical features of journalistic (economic) texts are the images indicating content and meaning of the whole article that are usually placed right in a headline or in a lead paragraph, which means that the text as a means of communication does not include just the linguistic elements. Regarding the heterogeneity of the texts from the aspect of their encoding, the creolized texts, hybrid texts, multimedia texts, hypertexts, etc. have been defined by the researchers (see Voroshilova, M. B., 2013, 16 – 17). The verbal text is expressed not only through linguistic means, but also through other semiotic systems. However, no single term for texts consisting of a combination of natural (human) language and other semiotic systems has been set yet. Nevertheless, in 1974 the term *polycoding* has been used by the Ukrainian linguists Eyger and Yucht to denote similar texts. It includes the texts consisting of language code in combination with the code of any other semiotic system (1974, 107). However, in the Russian linguistics the term *creolized texts* is relatively frequent, firstly used by Sorokin and Tarasov (1990, 180 – 181).

The term *creolized texts* includes all texts that are composed of two non-homogeneous components – verbal (linguistic or speech) and nonverbal (elements inherent to other semiotic systems). However, the accuracy of this term was partially questioned by Sonin (2006) who claims that this concept emphasizes that a text has been created on the basis of another text, by means of creolization, which is definitely not true for the majority of texts of this kind. In 1987 Bernackaya and Miheev independently from each other used the term *isoverbal texts* for this kind of mixed texts (the first part is the abbreviation of the Russian word *izobrazitel'nyj* 'figurative'). In Slovak we might speak about visual and verbal texts in this case. Ten years later Poymanova (1997) used the term *videoverbal texts* for this type of texts in her PhD thesis, etc. In 2000 Bernackaya in her study *K probleme "kreolizacii" teksta: istoriâ i sovremennoe sostoânîe* tried to review the terms designating "mixed" texts. Based on her study, in our work we will consider to be polycodal those texts which are inhomogeneous, syncretic, formed by combining elements of different semiotic systems which are equally involved in the text formation, and neither of them can be replaced or omitted. On the other hand, the texts in which the representation of various semiotic elements is not clearly visible will be considered to be creolized in accordance with Sorokin and Tarasov. According to the aforementioned criteria the analogous economic journalistic texts belong to the group of creolized texts. In most cases, these texts have some aesthetic function, too. Chernyavskaya (2009) points out to the increase in aestheticization of human communication that is reflected in the embellishment and visualization of communication which can be observed not only in the advertising, media, politics, but also in professional communication. Traditionally, the aesthetic elements include a great variety of stylistic expressive means and devices such as affective metaphor, metonymy, personification, allusion, simile, and pun.

As a result, our study will be focused on analysis and interpretation of aestheticization in our

research corpus consisting of journalistic economic articles published in Russian and Slovak business magazines or economic supplements to the daily newspapers. Within our research, the metaphorical means of expression as well as the paralinguistic means in economic articles will be analyzed. Both of these components will be observed from the aspect of the relevance they have for adequate reception of this kind of texts. In the analyzed articles the verbal metaphor in the form of personification has occurred with the highest frequency. From the thematic point of view, the largest productivity has been recorded in the case of metaphors related to humans (especially in terms of health and disease), followed by metaphors relating to the atmosphere (weather and climate), followed by a narrower frame of natural disasters and others – i.e. all entities that belong to the most sensitive issues in human life (indicating the global critical and recessionary state of the current economy, and thus the connotations are mostly negative).³³ The following metaphors related to the most frequent topics can be used as examples:

1st semantic field – health and diseases

(1) a. *Rizikové nástroje prinášajú zaujímavý rast po tom, ako **ich banky nadopovali steroidmi**.*
'Risky tools have shown an interesting growth after **high steroid doses provided by the banks**'

b. *Kedy **skolabuje napumpované srdce kapitálových trhov**, je tak trochu otázka do lotérie.*
'When **the pumped heart of capital markets** will collapse is a bit of a lottery'

The given personification (as seen in (1) a.) shows the current situation on the stock markets where prices are voluntarily kept high by banks. Analogically, taking steroids has only a short-term effect on the human body and in most cases it also causes undesired side-effects and leads to consequent deterioration after their withdrawal. A similar situation can be expected in case of stock markets.

In the second example (1 b.), a personification can be identified, too. It should be noted that similar stylistic means and devices in which the economy or its part and tool is compared to an illness or a medical condition are quite frequent. Especially in the aftermath of the crisis and the current recession the state of the world economy has been quite often assessed by means of medical language (for example, ***chorý finančný systém takmer skolaboval*** 'the **ailing financial system** has nearly collapsed', *nastaviť **zdravé finančné vzťahy*** 'set **healthy financial relationships**', *hlava štátu bude musieť **liečiť ekonomiku*** 'the head of state will have to **heal the economy**', *črezyčajno slabýj, **anemičnyj** rast s horšími šansami s'ehat' v recessiû* 'extremely weak, **anemic growth** with good chances to move down in recession', *zdorováâ časť Evropy* '**healthy part of Europe**' etc.).

2nd semantic field – climate and weather

(2) a. *Sudâ po imeûšimsâ indikátoram, â vižu dva scenariâ razvitiâ sobytij na fondovom rynke.*
Oba mračnye

³³ Similar classification of metaphors has been introduced by Sipko, J. In: *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov: FA PU, 2011, pp. 228-263. Within cognitive linguistics the terms concepts or frames are used.

'Judging by the available indicators, I see two scenarios of succession of events in stock market. **Both gloomy**'

b. ***Mračná sa trhajú.** Pozvoľný rast dôvery v slovenskú ekonomiku sa po letných prázdninách nezastavil;*

'**Clouds are being torn.** Growing upturn in confidence in the Slovak economy after the summer holidays hasn't stopped';

c. ***Inflačné mračná** momentálne obchádzajú po dlhodobo bezinflačných Japoncoch aj Spojené štáty;*

After the long-term noninflationary Japanese **the inflation clouds** are currently circumventing the United States';

d. ***Pred búrkou** býva ticho. Akurát slovenský depozitný trh vlani zažil opačný vývoj. V prvej časti roka **prišla búrka**, keď banky v konkurenčnom zápole o sporiteľa hnali úrokové sadzby nahor.*

'It is usually quiet **before the storm**. However, the Slovak deposit market experienced quite the opposite last year. In the first part of the year, **the storm came** when the banks drove interest rates up in a competitive struggle for a customer';

e. *Vpročom, zdes' vse ne stol' bezoblačno. Už k sentâbrû godovoj rost cen razognalsâ primerno do 6%; ... kogda finansovye tuči nad golovoj MGM neskol'ko razošli's', postanovku oficial'no zapustili v proizvodstvo.* 'However, even here the sky **isn't so cloudless**. By September the annual increase in prices dispersed approximately to 6%; ... when **financial clouds** above MGM dispersed a little, the productions of a film started'.

In this case (as seen in (2) a.), the situation on the investment market has been assessed by means of meteorological terminology. Similarly to medical language, this procedure has also been very often used for the description of the current state of the economy, especially by means of expressions connoting unpleasant weather (as seen in examples (2) b. – e.).

3rd semantic field – natural disasters

(3) a. *Pri ètom finansovyh resursov dlâ tušeniâ požara značitel'no men'se, a političeskâ stabil'nost' âvno pošatnulas'.*

'Thus it is much less than **financial resources for fire extinguishing**, and political stability obviously reeled'

b. *Únia **hasí požiar** v Grécku*

'The EU is **extinguishing the fire** in Greece'

c. *Súčasná finančná **kríza je ako "cunami"**, ktorá prichádza raz za storočie" a bude mať ťažký dopad na americkú ekonomiku a zamestnanosť*

'The current financial **crisis is like "a tsunami"** that comes once in a century" and will have a dramatic impact on the US economy and labor market'

In the example (3) a., the metaphor likens the poor economic situation to a fire which necessarily needs to be extinguished.

The metaphor in (3) b. refers to the bad economic situation in Greece in 2010, when the euro weakened against the dollar, the price of the bonds declined, and "Greek problem" became another threat in the financial and economic crisis.

The comparison in example (3) c. was used by Alan Greenspan, the former head of the Fed, who considered the conduct of financial institutions in the crisis as unprecedented.

4th semantic field – idioms containing zoological element

(4) a. *Krome toho, upománuté instrumenty dlô krupnyh investorov malolikvidny — èti prudy sliškom melki dlô krupnoj ryby.*

‘Besides, the mentioned tools for large investors are not liquid — these **ponds are too small for large fish**’

b. Similarly in Slovak: *Prečo na Slovensku unikajú veľké ryby?*

‘Why do **the big fish** escape in Slovakia?’

In example (4) a., the metaphor is based on an idiom which in a figurative sense likens big investors to large fish and the government bonds with negative interest to a shallow stream in which these large fish are unable to swim.

The headline (in example (4) b.) draws attention to the unsatisfactory situation in the fight against corruption and organized crime in Slovakia.

5th semantic field – festivals

(5) a. *Eseročky dostali od ministra financií pod stromček daňové licencie*

‘Limited liability companies **were given** tax licenses **under the Christmas tree** by the minister of finance’

b. *Novogodnie podarki ot gosudarstva! Vlasti v 2010 godu značitel'no glubže zalezut v karmany rossiân!*

‘**New Year's gifts** from the state! The authorities in 2010 will much more deeply get into pockets of Russians!’

In the example (5) a., personification as a kind of an affective metaphor can be observed, by means of which the fact that the limited liability companies will pay tax in the form of tax licenses since the upcoming New Year is expressed.

The affective metaphor is also used in the example (5) b., by means of which an increase in fees for various organizations, arrangement of administration matters or for business registration etc. is expressed. The metaphor is highlighted in the headline through punctuation, i.e. the use of an exclamation mark.

The metaphors based on a comparison to any known geographic location or famous personalities are also frequently used with the aim to present the author’s attitude or to assess a situation. The prerequisite for their proper understanding is the recipient’s awareness of the reality, circumstances or the personality and the context which they refer to. Two most frequent phrases within our corpus consisting of the combination of an adjective in the function of an attribute and a proper noun can be provided to illustrate it:

1. **Adjective novodobý/ novyj ‘new/modern’+ proper noun (name/title)**, for example:

(6) a. *Privilegované partnerstvo ako novodobý Drang nach Osten*

‘Privileged partnership as a modern **Drang nach Osten**’

b. *ING klientom tvrdia, že krachuje, o Wintherthure, že je to **novodobý BMG Invest***

‘The clients of ING were told it had been collapsing, Wintherthur is considered to be like a **new BMG Invest company**’

c. *Igor' Sečin – ne **novyj Rockefeller**.*

‘Igor Sechin – not **the new Rockefeller**’

d. *Polonskij – **novyj Mavrodi**?*

‘Polonsky – the **new Mavrodi**?’

The term *Drang nach Osten* (as mentioned in example (6) a.) was firstly used in 1849 and it is related to the German settlement of the Eastern and Northern Europe. In this sentence it refers to German economic assistance provided to post-crisis Russia and it has a positive connotation.

In example (6) b., this life insurance company is compared to the infamous nonbanking company operating on the Slovak financial market in the 1990’s which in 2002 declared bankrupt, and the majority of its investors have not been paid the promised high returns yet. While in the first example there is the comparison with positive connotation (German investment is welcome in Russia), in this case, a significant negative overtone of the phrase can be seen. The company BMG Invest is associated with fraud and enrichment at the expense of ordinary people.

Many foreign experts liken the president of the Russian company Rosneft – Igor Sechin – to the well-known American businessman whose name has been associated with the revolution in the oil industry. However, according to the Russian article (as in (6) c.), this comparison is not accurate, since Igor Sechin has never come into conflict with the government and he works with the full support of the Kremlin. The comparison to Rockefeller may have a dual connotation – a positive one, relating to his philanthropic activities; or a negative one, relating to his predatory business practices.

In example (6) d. the famous Russian businessman Polonsky is likened to the founder of the Russian joint stock company MMM, which is a classic example of the financial pyramid. In our opinion, this example implies a very negative connotation.

2. Geographic adjective + proper name (name/ title), for example:

(7) a. ***Slovenský Hongkong** ohrozia eurofondy.*

‘The **Slovak Hong Kong** has been jeopardized by EU funds’

b. ***Slovenský Dallas** má ďalší diel za sebou.*

‘Another part of the **Slovak Dallas** series has been released’

c. ***Ruský kardinál Richelieu** padol*

‘The **Russian Cardinal Richelieu** has been defeated’

d. ***Fiški ruskogo Klondajka***

‘Counters of **Russian Klondike**’

In example (7) a., thanks to the development of shipping, Dunajská Streda is compared to one of the world's largest ports, Hong Kong.

In example (7) b., we can find an allusion to the famous American series that enjoyed great popularity in Slovakia, particularly in the 1990's. The dramatic story of the Ewing family, oil tycoons, was watched in many Slovak households. Slovenský Dallas stands here for the more modest Slovak company Nafta Gbely, which together with another company, Slovnaft, was the subject of many business transactions among the government and private investors. However, with the arrival of German investors the situation has changed.

In the weekly Trend there was an interesting comparison to the famous figure in the French history, the prime minister of Louis XIII (as seen in example (7) c.), who is also well-known from Dumas' novel. The Russian Richelieu is none other than Vladislav Surkov, the Russian deputy prime minister and longtime adviser to Vladimir Putin. The cardinal, also called the gray eminence, mainly because of the novel, is most often related to negative associations, because of the fact that he was the one who ruled instead of the king. However, only the important position of Vladislav Surkov is highlighted here. In the same article there is another interesting comparison – Skolkovo is called *ruské Silicon Valley* 'Russian Silicon Valley'.

Russia's Gold Rush is based on illegal amber mining by ordinary citizens in order to obtain an extra income. The comparison (example (7) d.) is extremely popular now also with regard to the financial markets. Many investors have made quick and easy money through *Burzové Klondiky* 'Klondike stock markets'.

The productivity of the metaphor combining a geographical attribute with a proper name not only in Russian, but also in Slovak economic journalism can be demonstrated also by the fact that similar model was published twice in the last six months on the cover of the weekly Trend in the issue number 45 in 2013: *Viem, kto je slovenský Google* 'I know who the Slovak Google is' as well as in the issue number 21 in 2014: *Slovenský Kennedy? The Slovak Kennedy?* (the headline is accompanied with the picture of the new Slovak president wearing an "American smile" on his face).

Besides the general contextual and lexicalized metaphors, the metaphorical professional terms can be frequently found in economic texts, but they gradually have lost their novel appeal and have been included in the terminology of the field.³⁴

The metaphorical professional terms coming from proper nouns are quite frequent: a) expressions based on geographical names, for example, *americká opcia* 'an American option', *anglická dražba* 'an English auction', *grécka nákaza* 'a Greek contagion', *holandská dražba* 'a

³⁴ Classification of metaphors including the general metaphors and the metaphorical professional terms can be found in: DEKANOVA, E. and MOLNAROVA, L., 2013. Ekonomické texty v teórii a praxi prekladu. *XLinguae Journal*, Vol. 6, no. 4, pp. 48-58. ISSN 1337-8384.

Dutch auction', *švajčiarska hypotéka* 'a Swiss mortgage', *londonskij klub* 'a London club', *parížskij klub* 'a Paris Club', *čikagskaâ škola* 'a Chicago school'; b) expressions based on people's names, for example, *Forresterov efekt* 'the Forrester effect', *obligaciâ Rembrandt* 'Rembrandt's bond', *obligaciâ Dajmio* 'Daymio's bond', *obligaciâ Šibosaj* 'the Shibosai bond'; or metaphors based on common nouns: a) expressions based on names of fauna, for example, *býčí trh* 'a bull market', *dojná krava* 'a cash cow', *medved'* 'a bear', *peňažný had* 'a currency snake', *valûtnaâ zmeâ* 'a currency snake', *rynok bykov* 'a bull market', *hromaâ utka* 'a lame duck'; b) expressions based on names of flora, for example, *kapital-morkovka* 'carrot capital', *obligacii tajga* 'taiga bonds'; c) mythological professional expressions, for example, *delfská mena* 'Delphi currency', d) professional genealogical expressions, for example, *sesterská spoločnosť* 'an affiliated company', *materská spoločnosť* 'a parent company', *dočernee predpriâtie* 'an affiliated company', *firma-mat'* 'a parent company'; e) calendar-based professional expressions, for example, *čierny piatok* 'Black Friday', f) expressions based on colours, for example, *červené čísla* 'red figures', *čierna burza* 'the black market', *čierny kurz* 'a shadow rate of exchange', *sivý trh* 'the grey market', *šedá ekonomika* 'the grey economy', *zlaté akcie* 'golden shares', *golubye fiški* 'blue chips', *žltôe obâzatel'stvo* 'a yellow obligation', *krasnaâ cena* 'a red price', *zelënyj šantaž* 'the green blackmail', *zolotoj ček* 'the golden check', *černyj vozvrat* 'black return'; g) ethnic-based professional terms, for example, *samuraj bondy* 'samurai bonds', *obligaciâ ânki* 'a Yankee bond', *obligaciâ segun* 'a shogun bond', *obligaciâ matador* 'a matador bond'.

In economic texts, especially in journalistic economic texts, some puns functioning as means of text aestheticization can be also found. They are mostly placed at the beginning of the text in the form of headings, or they separate individual parts of the text as subheadings. Their main task is to capture the readers' attention and stimulate their interest in the subject, but, on the other hand, they reflect the author's opinion on the topic and, implicitly, present his/her opinion as the visual elements in the text likewise do. They are based on an intentional change of one lexeme in the well-known quotations, idioms, proverbs, etc., so they can be considered to be a kind of allusions, for example: *možno pride aj deflácia* (*kúzelník*) 'perhaps the **deflation** (magician) comes', *Aegon proti všetkým, všetci proti Aegonu, (Jeden za všetkých, všetci za jedného)* 'Aegon against all, and all against Aegon (One for all, and all for one)', *Vystavka narušení narodnogo hozâjstva (dostiženij)* 'The exhibition of **violations** (achievements) of a national economy', *idët vojna valûtnaâ (narodnaâ)* '**currency** (national) war comes', *protibankovskie miny (protitankovye)* 'anti-bank (anti-tank) mines', *pod kryšej PIFa svoego (doma)* 'under a roof of **open-end fund** (house)', *na poroge velikih zakrytij (otkrytij)* 'on a threshold of great **closings** (discoveries)', *SRO i KONTRA (PRO)* '**SRO** (PRO) and Contra', *Biznes maslom ne isportiš (kašu)* 'you can't spoil **business** (porridge) with butter'. For a proper understanding of these elements in a text some deciphering is needed. This deciphering, or decoding, is subject to two levels of the cognitive process: 1. identification of the elements in the text; 2. recipient's background knowledge and experience. Topicality of allusions and puns plays an important role, too.

A lot of experiments with a font or a type of letters can be found in economic journalistic texts, for example, in the title of the article on disclosing suspicious activities of the Vatican Bank the letter T is replaced by a cross, the dominant symbol of Christianity. This character (in the form of a grapheme) encodes common knowledge that Vatican is the seat of the head of the Catholic Church, and it is the Vatican bank suspected of money laundering that is mentioned in the article:

БАНКОВСКИЕ
ТАИНСТВА
ВАТИКАНА

In the introductory paragraph of the article *Delo o rashišenii strategičeskikh zapasov* 'Case of plunder of strategic stocks' there are numbers 3 and 9 that are allocated and enlarged, so they serve as a headline. These figures miss an upper part, which is used to demonstrate the main theme of the article, i.e. squandering of strategic reserves:

3,9

A similar case of "playing with letters" can mainly be found in Russian texts. The analysis of our quite extensive research corpus has revealed that in contemporary Russian journalism this style of writing headlines is very frequent (for example, all the issues of the weekly *Kommersant* – *Den'gi* published in 2013 contained at least one).

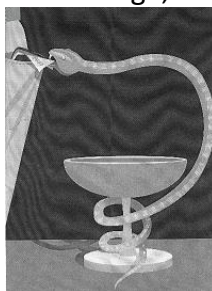
Currently, a number of texts reflect the intermedial nature of human communication and in many cases they have been perceived as a unit of linguistic features accompanied by extra-linguistic means and images. Besides the content (meaning) of the text, its form gets to the forefront, which can greatly affect its overall perception. Verbal and visual elements form a coherent unit, while the relationship between the verbal and the visual components of a creolized (polycodal) text is relevant (cf. Chernyavskaya, 2009, 83 – 97). Verbal and visual elements are closely related. In our research corpus of economic affairs two kinds of relations between them have been observed – complementary and integral.

Within the **complementary relationship** a visual component functions not only as a decorative part of the presented verbal information, but it also enhances the coding of the information in the text, for example in the introduction of the article entitled *Akciové fondy sa utrhli z reťaze* 'Stock markets have burst out' there is a picture of cyclist on the background

of the information board presenting current rate of the most important unit trusts. The cyclist has striking Asian features – yellowish skin tone, prominent cheekbones and an epicanthal fold. The visual element provides re-encoded information which can be also found further in the text where there is written “*Aktuálne zabezpečujú doslova rozprávkové výnosy **japonské spoločnosti**.*” ‘Currently the revenues of the **Japanese** companies have been fabulous.’ Thanks to this information the recipient can easily understand why the Japanese cyclist is in the picture. In another part of the text there is written “*Správanie centrálnych bánk miestami pripomína **dopingových hriešnikov zo športového sveta** aj s prípadnými negatívnymi dôsledkami. Užívanie steroidov či iných podporných látok nie je zakázané samoúčelne.*” ‘The behavior of central banks sometimes remind us of **doping sinners from the world of sport** with all the potential negative consequences. Obviously there is a good reason why taking steroids or other performance enhancing drugs is prohibited.’ The visual part of the text is enhanced by the following information: we have not forgotten the huge scandal from the world of cycling, i.e. doping affair of Lance Armstrong, who had been the leader of world of competitive cycling for many years, but he lost his reputation after revealing his doping. The cyclist in the picture looks directly into the camera lens and he does not pay any attention to the information about stock exchange rate behind him. From this aspect the cyclist does not represent the banks, but an ordinary citizen, a potential investor, who seems to be rushing to work and he pays no attention to equity funds despite their high rates (there are positive double figures in some cases). The analyzed article confirms this assumption, too “*Akciové fondy **nelákajú**. Aj napriek veľmi atraktívnemu zhodnoteniu, ktoré si akciové fondy pripísali, **masovú reakciu investorov nevyvolali**.*” ‘Equity funds **are not attractive**. Despite their rise in value they **have not caused a mass reaction among investors**.’

Within the **integral relationship** verbal and visual components create an indivisible whole, for example, on the cover of a special issue of the weekly *Trend* on private banking there is an hourglass inside of which money instead of sand can be seen. In the upper part there are coins of a small denomination, but after passing through the throat of the hours they are converted to packets of banknotes. The picture is accompanied with a headline *Bohatí zarobili na lacných peniazoch* ‘The rich have earned on the cheap money’. In the current economic texts it is possible to see not only increase in the number of visual elements, but also in the ironic undertone when describing the reality. It could be the result of the worsening economic situation in the world, which many people deal with this way. For example, in the article *Bûdžet ot vseh boleznej* ‘All diseases budget’ (again, there is a pun in the title based on a change of a lexeme in the expression *lekárstvo ot vseh boleznej* ‘all diseases medicine’) there is an ironic illustration, too. The heading of the text itself is ironic encoding information on a kind of panacea, in this case budget, which can help to heal every disease (in this case health care system). The text describes the poor situation in Russian health care system, the disgruntled patients, and the vain attempt of the government to increase the budget, which does not help and the situation is not improving. This means that doctors continue to pull money out of people’s pockets. The picture consists of the traditional symbol – a snake twined around a goblet. It is the goblet of Hygieia, the daughter of Asclepius, the Greek god of

medicine, which is well-known as the symbol of pharmacy across the world. This snake (however, according to some theories it is the parasitic worm *Dracunculus medinensis*) pulls a banknote with a high nominal value from the man's back trouser pocket. The essence of irony is based on the fact that Russian health care system should be free for the Russian citizens, because officially it is provided free of charge, but the reality is different.

In conclusion, the aestheticization of economic communication in economic journalism is carried out not only by means of verbal expressive means and stylistic devices (metaphors, personification, metonymy, similes, allusions, puns, etc.), but also by means of nonverbal means belonging to another semiotic systems (illustrations, pictures, photographs, figures and diagrams, etc.). Our research corpus has revealed the negative and ironic nature of verbal information enhanced by the nonverbal components (illustrations, pictures, etc.) in the current economic journalism, which, of course, reflects the current state of the economy worldwide. In spite of the fact that linking two components (verbal and nonverbal) in economic texts is not mandatory (as it is, for example, in case of technical texts or some scientific economic texts), from the aspect of communication these creolized texts represent a prerequisite for optimal reception of this kinds of discourse.

Our study represents the first step in the research of issues related to aestheticization of journalistic economic texts, or more precisely into the issues of professional communication of this type of texts and their comparison in Russian-Slovak relations. The presented innovative approach to text analysis is a partial contribution to the elaboration of text linguistics, specifically text analysis in theory and practice.

References

- (1) ALYS, L., WILSON, CLARE, CLARKE, J. and TOMAN, P. 2009. Understanding accounting through conceptual metaphor: ACCOUNTING IS AN INSTRUMENT? In: *Critical Perspectives on Accounting*, roč. 20, č. 8, p. 875-883. ISSN 1045-2354.
- (2) ANISIMOVA, E.E. 1996. O celostnosti i svyaznosti kreolizovannogo teksta (k postanovke problemy). In: *Filologicheskie nauki*, 5, pp. 74-85. ISSN 1991-3087.
- (3) BERNACKAYA, A. A., 2000. K probleme "kreolizacii" teksta: istoriya i sovremennoe sostoyanie. In: *Rechevoe obshenie: Specializirovannyi vestnik Krasnoyarskii Gosudarstvennyi univesitet*. Red..P. Skovorodnikov. Vyp. 3 (11). Krasnoyarsk, pp. 104-110.

- (4) CHERNYAVSKAYA, V. E., 2009. *Lingvistika teksta: Polikodovost, intertextualnost, interdiskursivnost*. Moskva: Librokom.
- (5) DEKANOVA, E. and MOLNÁROVÁ, L., 2013. Ekonomické texty v teórii a praxi prekladu. *XLinguae Journal*, vol. 6, no. 4, pp. 48-58.
- (6) EYGER, G. V. and YUCHT, V. L., 1974. K postroeniyu tipologii tekstov. In: *Lingvistika teksta: Materialy nauchnoi konferencii pri MGPIIYa im. M.Toreza*. Tom. I. Moskva.
- (7) CHERNYAVSKAYA, V. E. 2009. *Lingvistika teksta: Polikodovost, intertextualnost, interdiskursivnost*. Moskva: Librokom. ISBN 978-5-397-00289-9.
- (8) JAKOBSON, R.O. 1985. Yazyk v otnoshenii k drugim sistemam kommunikacii. In: R.O. Jakobson. *Izbrannye raboty*. Moskva.
- (9) MIHEEV, A.V., 1987. O nekotoryh tipah vzaimodeistviya izobrazheniya i teksta. In: *Tipy kommunikacii i sodержatel'nyi aspekt yazyka*. Moskva.
- (10) POYMANOVA, O. V., 1997. Semanticheskoe prostranstvo videoverbal'nogo teksta. Avtoreferat na soiskanie uchenoi stepeni disseertacii kandidata filologicheskikh nauk. Moskva.
- (11) SIPKO, J., 2011. Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie. Prešov: FF PU.
- (12) SONIN A. G., 2006. Modelirovanie mehanizmov ponimaniya polikodovykh tekstov. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoi stepeni doktora filologicheskikh nauk. Moskva.
- (13) SOROKIN, YU. A. and TARASOV, E. F., 1990. Kreolizovannye teksty i ih kommunikativnaya funkciya In: *Optimizaciya rechevogo vozdeistviya*. Moskva: In-t yazyk. RAN, pp. 180 – 196.
- (14) VOROSHILOVA, M. B. 2013. Politicheskij kreolizovannyj tekst: kluchi k prochteniyu. Ekaterinburg, 194 p. ISBN 978-5-7186-0543-3.

FORMAL SCIENCES: COMPUTER SCIENCES

CLOUD COMPUTING – STRATEGICKÁ TECHNOLOGIA

Magdaléna Cárachová

Fakulta hospodárskej informatiky, Katedra aplikovanej informatiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, carach@euba.sk

Abstract

This contribution deals with a possibility of simplifications related to utilization of computers with the use of virtualization and cloud computing which provide applications like a required service within any location and with the use of any computer or device. Cloud computing enables the better performance utilization, a provided service is more accessible and an infrastructure is optimized, however an information and communication technology administration is simplified, lower cost related to electric power consumption and greater accessibility are observed there as well. On the other hand, not only significant lowering of costs may be observed, however the firm or company flexibility may be shown and reinforced too. The firms or companies are able to react related to requirements of customers much better and the virtualization offers a large set of possibilities concerned to thinking of IT managers. However, the greater attention may be paid to services provided with the use of the above-mentioned technologies as well.

Keywords

Cloud computing, software as a Service, infrastructure as a Service, platform as a Service, scalability, flexibility.

Abstrakt

V príspevku sa poukazuje na možnosti zjednodušenia používania počítačov prostredníctvom virtualizácie a cloud computingu, ktoré poskytujú aplikácie ako službu na vyžiadanie na ľubovoľnom mieste a ľubovoľnom zariadení. Cloud computing prináša lepšie využitie výkonu, zvýšenie dostupnosti poskytovanej služby, optimalizáciu infraštruktúry, zjednodušenie správy IKT, nižšie náklady na správu IKT, nižšie náklady na spotrebu elektrickej energie a vysokú dostupnosť. Okrem potenciálne výrazných úspor môže cloud významne posilniť pružnosť organizácie. Firmy dokážu lepšie reagovať na meniace sa požiadavky zákazníkov. Táto technológia tiež ponúka potenciál pre zmenu spôsobu uvažovania IT manažérov. Pozornosť je možné presunúť od technológie na služby, ktoré táto technológia dokáže poskytnúť.

Kľúčové slová

Cloud computing, softvér ako služba, infraštruktúra ako služba, platforma ako služba, škálovateľnosť, flexibilita.

JEL Classification

M15

Úvod

Mobilita je čoraz častejšie sa vyskytujúci pojem a nielen pojem v oblasti informačných a komunikačných technológií (IKT). Je to fenomén, ktorý podstatne pretvára pohľad na doterajšie fungovanie firemných sietí. Zamestnanec vo firme spravidla disponuje viacerými zariadeniami – aspoň jedným počítačom, smartfónom alebo tabletom, pričom tieto zariadenia pre svoj beh využívajú rozličné operačné systémy – spravidla od windows phone cez android až po iOS. Fungovanie a beh aplikácií si vyžaduje tvorbu a samostatné prispôbenie aplikácie pre konkrétnu platformu. Množstvo dát určených pre spracovanie neustále narastá najmä z dôvodu nárastu sledovaných veličín a frekvencie zberu takýchto údajov. Používatelia zbierajú a vyhodnocujú údaje z rôznych oblastí. Enormný nárast si vyžaduje riešenia, ako a hlavne kde dáta ukladať – vysokokapacitné úložiská, ako ich spracovávať – výpočtové kapacity a ako následne prenášať výsledky analýz týchto dát s cieľom ich ďalšieho využitia. Potenciálnym riešením v tejto situácii je využívanie hardvéru a softvéru, ktorý nemusí nevyhnutne spadať do súkromného vlastníctva organizácie zaujímajúcej sa o takéto služby, teda využívanie zdieľanej, najčastejšie výpočtovej siete – gridu, alebo cloud computingu. Cloud predstavuje ešte abstraktnejší pohľad na situáciu, v ktorej objednávateľ služieb ani nemusí tušiť, kde sa jeho úloha bude vykonávať. Dôležité je, že bude splnená, a dospeje k požadovaným výsledkom a výstupom.

Rozsiahly nárast vplyvu sektora IKT na všetky oblasti a podstatné rozširovanie jeho infraštruktúry v posledných desaťročiach, podnietilo mnohé firmy k aktívnemu vyhľadávaniu nových netradičných riešení, ktoré by so sebou priniesli väčšiu efektivitu pri nižších nákladoch. K týmto inovatívnym riešeniam môžeme zaradiť aj fenomén cloud computing.

Technologický pokrok je nezadržateľný a požiadavky spoločností na výpočtový výkon sa neustále zvyšujú. V čase globalizácie spoločností je veľkou výzvou riešenie problému dynamickej spolupráce počítačov. Samozrejmosťou je rýchly vývoj v informačných technológiách, vďaka ktorým sa zvyšuje efektívnosť spracovávania rôznych typov informácií. V minulosti bola technológia prevažne doménou oddelení informačných technológií, ale v súčasnom svete plnom internetových aplikácií, je technológia súčasťou každého z používateľov. Distribuované spracovanie dát umožňuje globalizáciu procesov, využívanie IKT v každodennom živote, zjednodušenie práce a efektívne využívanie času. Vzniká stále viac globálnych spoločností, ktorých tímy a pracovníci sú umiestnení po celom svete a vďaka globalizácii informačných technológií dokážu pracovať efektívne ako celok. Grid a cloud computing založené na flexibilnom spájaní počítačov, vysokej škálovateľnosti a flexibilnom využívaní externých zdrojov, majú vysoký potenciál poskytovať IT infraštruktúru oveľa efektívnejšie a s nižšími nákladmi.

1. Cloud computing

V poslednom období sa často stretávame s pojmom cloud computing, ktorý sa stal jedným z najväčších trendov, od ktorého sa odvíjajú aj ďalšie poskytované služby a inovácie. Ešte pred jedným desaťročím sa v oblasti IT záujem sústreďoval hlavne na segment aplikácií, ale v súčasnosti nárast objemu dát a potreby ich využitia sa v spoločnostiach zmenili a smerujú k implementácii nových trendov, ktorým sa stal aj cloud computing. Popredné IT spoločnosti na trhu, ktoré poskytujú služby založené na cloud computingu alebo sa zaoberajú touto témou, majú svoje vlastné definície. Výskumná a poradenská spoločnosť v oblasti informačných technológií Gartner definuje cloud computing ako „štýl práce s počítačom, ktorý je škálovateľný a prispôsobiteľný IT možnostiam a zákazníkom je poskytnutá ako služba bežiaca cez internet. (GARTNER, Inc., 2009). Obdobne definuje cloud computing aj organizácia National Institute of Standards and Technology (NIST). Za cloud computing považujú model s prístupom k zdieľaným konfigurovateľným výpočtovým zdrojom cez internet, na ktorý sa môžeme pripojiť pohodlne a odkiaľkoľvek. Zdieľané zdroje sú prispôsobiteľné s minimálnymi požiadavkami na správu siete alebo komunikácie s poskytovateľom. (Brown 2011)

Podľa Microsoftu je cloud computing "spôsob, ako poskytovať kompletné alebo čiastočné softvérové riešenia ako služby cez internet, kde sú tieto služby hostované v dynamicky škálovateľnom virtuálnom prostredí". (MICROSOFT, Čo je Cloud Computing?, 2010).

Najvýstižnejšie je možné popísať cloud computing na základe jeho charakteristických znakov, ktoré ho odlišujú od bežných, konvenčných technológií. Existujú dva základné koncepty, ktoré tvoria jadro cloud computingu:

Abstrakcia: Cloud computing oddeľuje detaily implementácie systému od používateľov a vývojárov. Aplikácie sa realizujú na fyzických systémoch, ktoré nie sú špecifikované, dáta sú uložené na miestach, ktoré sú často neznáme, správa systémov je zverená iným a prístup používateľov je z hľadiska ich lokalizácie neobmedzený (Sosinsky, 2011).

Virtualizácia: Cloud computing virtualizuje systémy spájaním a zdieľaním zdrojov. Systémy môžu byť sprístupnené v takej miere, ako to je potrebné z centralizovanej infraštruktúry, náklady sú kalkulované na merateľnej báze, multitenancy („multiprenájom“) a zdroje sú jednoducho škálovateľné (Sosinsky, 2011).

- Ak urobíme zhrnutie, môžeme hovoriť o týchto definičných atribútoch cloud computingu: založený na poskytnutí služby, internetových technológiách, škálovateľný, merateľný podľa použitia. Cloud computing je ďalšou etapou evolúcie internetu. Poskytuje prostriedky od výpočtového výkonu na počítačovou infraštruktúru, aplikácie, obchodné procesy až po osobnú spoluprácu a môže byť dodaný ako služba kdekoľvek a kedykoľvek je potrebná. Táto flexibilita znamená, že používatelia môžu požadovať dodatočné zdroje a rovnako jednoducho sa týchto zdrojov zbaviť, ak už nie sú potrebné. Táto flexibilita je jeden z hlavných dôvodov jednotlivcov, obchodných a IKT používateľov prechádzajúcich na cloud. Ekonomická situácia má hlboký dopad na IT. CIO často bojujú s problémom, že značnú časť

rozpočtu musia vynakladať na udržanie existujúcich služieb a infraštruktúry, čo ponecháva málo dostupných zdrojov pre inovácie a riešenie nových obchodných a používateľských požiadaviek, pričom práve tieto aspekty sú zdrojom konkurenčnej výhody. Vďaka cloud computingu je možné presmerovanie zdrojov na inovácie. Mnohé projekty, ktoré predtým boli nerealizovateľné pre príliš vysoké náklady sa môžu zrealizovať vďaka ekonomickým a filozofickým aspektom cloudu. Cloud computing má určité jemu vlastné charakteristiky.

1.1 Hlavné črty cloud computingu

Ak chceme urobiť charakteristiku cloud computigu, môžeme to urobiť prostredníctvom jeho hlavných a vedľajších črt.

Hlavné črty:

- **Škálovateľnosť a elasticita** - používateľom sa prostriedky pridelujú dynamicky podľa ich potrieb a z ich pohľadu sú neobmedzené, každá služba je v danom momente dostupná v akomkoľvek rozsahu. Táto vlastnosť umožňuje dynamicky sa prispôbovať záťaži. V prípade, že prichádza veľa požiadaviek na spracovanie, môže sa alokovať dodatočný výpočtový výkon a prichádzajúce požiadavky sa rozdeľujú medzi viacero výpočtových uzlov. Je to vlastne schopnosť kedykoľvek alokovať výpočtové zdroje podľa aktuálnej potreby a v potrebnom objeme a neskôr ich rovnako flexibilne opäť vrátiť. Niektoré úlohy, ktoré informačné technológie v rámci organizácií vykonávajú, sú sezónne a viazané na stanovený termín dokončenia. Väčšinu času sa tieto aplikácie a s nimi spojená infraštruktúra využívajú len obmedzene a na istý čas si vyžadujú výrazne zvýšenú kapacitu výpočtových zdrojov. Pružnosť cloud computingu takúto kapacitu umožňuje na určitý čas prenajať. Služby cloud computingu sú určitou analógiou služieb typu voda, alebo energetické zdroje. Ak do elektrickej siete pripojíme ďalšie zariadenie, automaticky predpokladáme, že budeme mať dostatok elektrickej energie k dispozícii na jeho prevádzku a že zaplatíme len presnú hodnotu za spotrebovanú energiu. O tom hovoria ďalšie charakteristiky cloud computingu:
- **Samoobslužný princíp** - používateľ má k dispozícii výpočtové prostriedky automaticky, bez nutnej asistencie zo strany poskytovateľa.
- **Univerzálny prístup** - všetky služby a prostriedky sú dostupné nezávisle od umiestnenia a použitého počítača.
- **Úplná virtualizácia** - úplná virtualizácia umožňuje, že bez ohľadu na to, ako veľký je cloud, jeho údržba, vývoj a nasadenie je jednoduché, ako by sme mali len jeden server.
- **Relatívna konzistencia** - je vhodné budovať cloudy z relatívne malého množstva štandardizovaných blokov (server, operačné systémy, dátové úložiská, sieťové komponenty), aby sa predišlo nekompatibilitám.

1.2 Vedľajšie črty cloud computingu

- Merateľné služby - výpočtové prostriedky sú optimalizované a udržiavané systémom podľa pravidiel, ktoré závisia od poskytovanej služby.
- Multi-tenancy - jedna inštancia softvéru beží na serveri, ktorý slúži viacerým organizáciám. Architektúra aplikácie je navrhnutá tak, aby rozdelila dáta a konfiguráciu, aby každá organizácia pracovala s vlastnou virtuálnou inštanciou aplikácie v spoločnej databáze.
- Multiple applications - viacero aplikácií je možné prevádzkovať na jednej infraštruktúre.
- Návratnosť - architektúra a služby v cloud computingu sú vytvárané s cieľom čo najviac znížiť náklady a teda zvýšiť návratnosť.

2. Prehľad služieb v rámci cloud computingu

Cloud computing je veľmi široký pojem, ktorý v sebe zahŕňa väčšie množstvo variácií, odvodených od slova „služba“. Cloud computing môže byť principiálne klasifikovaný podľa dvoch hlavných kritérií, a to podľa typu služby, ktorú poskytuje, a podľa spôsobu, ktorým sú jednotlivé služby poskytované.

Podľa typu poskytovaných služieb môžeme rozčleniť cloud do troch základných kategórií:

- Infraštruktúra ako služba (Infrastructure as a Service, IaaS),
- platforma ako služba (Platform as a Service, PaaS),
- softvér ako služba (Software as a Service, SaaS).

2.1. Softvér ako služba

Obchodný model poskytovania aplikácií, známy pod skratkou SaaS (Software as a Service), alebo riešenie ako služba (Solution as a Service) predstavuje v porovnaní s tradičným modelom licencovania rýchlejší spôsob nasadenia danej aplikácie alebo riešenia a optimalizáciu ich prevádzkových nákladov. Aplikácie sú jedným z dôležitých priesečníkov, kde je možné efektívne skĺbiť výhody virtualizácie a modelu SaaS alebo oblastí outsourcingu, zameraných na správu a prevádzku aplikácií a súvisiace infraštruktúry.

Trh softvéru poskytovaného formou SaaS neustále rastie. Tento trend naznačuje, že SaaS sa stáva čoraz bežnejšou formou nákupu softvérových produktov. (Velte, 2011)

Ako všetky formy cloud computingu, tak aj riešenia vo forme SaaS musia podliehať všeobecným definíciám a štandardom. Medzi hlavné charakteristiky SaaS sa zaraďuje:

- web prístup ku komerčnému softvéru,
- softvér je spravovaný centrálné,
- softvér je poskytovaný vo forme 1:N,
- za aktualizácie a záplaty softvéru zodpovedá poskytovateľ,
- dostupnosť aplikačných programových rozhraní, ktoré umožňujú integráciu s ostatnými softvérovými riešeniami.

SaaS je vo všeobecnosti považovaný za rýchlo rastúci spôsob doručovania moderných, najmä softvérových, ale aj technologických riešení. Ide najmä o softvérové produkty v týchto odvetviach:

- Unifikovaný softvér s veľkým množstvom používateľov a len malými odchýlkami. Typickým príkladom je emailový klient. Veľké množstvo používateľov simultánne využíva rovnaký softvér. Pre organizáciu nie je predmetom podnikania, no potrebujú ho využívať všetci zamestnanci, a tak je výhodné takýto softvér obstaráť formou outsourcingu.
- Aplikácie s vysokou prepojenosťou na externé prostredie. Sem zaradíme napríklad newsletter a ponukové letáky v elektronickej podobe.
- Aplikácie s dôrazom na mobilný prístup.
- Aplikácie, ktoré sú dostupné formou webového rozhrania, a tak je možné využívať ich nielen na osobných počítačoch, ale prakticky na všetkých zariadeniach disponujúcich webovým prehliadačom, či už ide o PDA, smartfóny, resp. tablety.
- Softvér s krátkym časovým využitím.
- Softvér pre občasné, ale intenzívne využitie. Príkladom sú účtovné aplikácie, ktoré sú pre firmu nevyhnutné, avšak sú využívané sezónne.

Aj napriek širokým možnostiam využitia, a prevahe pozitívnych vlastností, existujú určité oblasti, kde nákup softvéru formou služby, ani prípadné ďalšie formy outsourcingu nie sú vhodné. Jedná sa hlavne o tieto oblasti a typy aplikácií:

- Aplikácie s vysokými nárokmi na rýchlosť spracovania, a spracovanie dát v reálnom čase (RTDP – real time data processing).
- Aplikácie, u ktorých ukladanie dát mimo prostredia firmy vplyvom legislatívnych nariadení a obmedzení nie je možné.
- Existujúce aplikácie, ktoré v čase prechodu na cloudové riešenia plnia svoje úlohy naplno, a prechod na takéto riešenie by nepriniesol žiaden efekt.

Prínosy služby SaaS:

Služba SaaS má oproti tradičným spôsobom inštalácie a využívania softvérových riešení množstvo nepopierateľných výhod.

- *Zníženie nákladov* – aplikácie, ktoré služba SaaS poskytuje, sú založené na prenájme tejto služby na nejaký časový úsek. Z toho teda plynie výhoda pre zákazníka, že ten nemusí investovať do nákupu licencií a ani do aplikačného softvérového vybavenia. Odpadávajú tiež fixné náklady spojené so starostlivosťou o softvér (update, upgrade, licencovanie), ako aj s jeho prevádzkou.
- *Dostupnosť* – služba SaaS umožňuje malým a stredným podnikom využívanie takých softvérových aplikácií, ktoré by si za iných podmienok nemohli dovoliť. Hlavnými dôvodmi sú väčšinou práve náročná technická alebo personálna prevádzka aplikácie, či zložité alebo finančne náročné licencovanie, ktorému sa pri SaaS dá vyhnúť. Na druhej strane pre veľké podniky sú prínosom takmer nulové prevádzkové náklady. Postačí im iba kvalitné pripojenie na internet a výkonné počítače, na ktorých bude ponúkaná služba prevádzkovaná.

- *Cena* – poskytovateľ služby SaaS sa stará o zákaznícku IT infraštruktúru. Zákazník je odbremený od nákupu serverov, ktoré sú potrebné na prevádzku aplikácií, nemusí investovať do oddelenia technickej podpory, klimatizácie serverovne, či uhrádzať vysoké účty za spotrebu elektrickej energie. Každému používateľovi postačí iba internetové pripojenie a klasický prehliadač.
- *Zodpovednosť a podpora* – práva zákazníka voči poskytovateľovi SaaS sú väčšie ako práva voči dodávateľovi tradičného softvéru. Tento prínos SaaS je dôležitý najmä pre malé podniky a organizácie, a to hlavne v počiatočných fázach podnikania.
- *Jednoduchosť používania* – prenášaný softvér prostredníctvom služby SaaS je dostupný za pomoci klasického internetového prehliadača. Práca s aplikáciami v rámci služby SaaS je pomerne jednoduchá a ľahko zvládnuteľná pre používateľov. Väčšina poskytovateľov služby SaaS sa snaží svojim používateľom a zákazníkom prácu so softvérom v rámci SaaS maximálne zjednodušiť a uľahčiť.
- *Bezpečnosť dát* – údaje všetkých zákazníkov sa nachádzajú v externom dátovom centre a sú profesionálne chránené na niekoľkých úrovniach. Pracovníci technickej podpory, bezpečnostní špecialisti, a k tomu fyzické a technologické zabezpečenie dátového centra.

2.2. Paas – Platform as a service

Predstavuje jednotnú výpočtovú platformu, ktorá umožňuje tvorbu webových aplikácií rýchlo, jednoducho a flexibilne bez nutnosti nákupu a udržiavania softvéru a infraštruktúry. Podobne ako SaaS, je doručovaná prostredníctvom internetu, no namiesto konkrétneho softvéru ponúka hotovú platformu pre vývoj softvérových produktov. Za hlavné, charakteristické črty sa považujú: (KEENE, 2009)

- Služby pre vývoj, testovanie, nasadzovanie, hostovanie a udržiavanie aplikácií – všetky sú súčasťou jedného IDE (Integrated Development Environment),
- editory používateľského prostredia,
- multitenant architektúra pre podporu zdieľania jedného IDE,
- zabudovaná škálovateľnosť vyvinutých riešení,
- integrácia s webovými službami a databázovými prostrediami,
- podpora pre tímový vývoj aplikácií.

PaaS nachádza uplatnenie najmä v tých prípadoch, keď na projekte potrebuje spolupracovať viacero vývojárov súčasne, prípadne keď na projekt potrebuje dohliadať a priebežne ho kontrolovať tretia strana – osoba alebo firma z externého prostredia organizácie. Taktiež je vhodná v prípade, ak zákazník disponuje vlastným zdrojom dát – napríklad údaje z oblasti CRM. V prípadoch s vysokým dôrazom kladeným na rýchlosť nasadenia a testovania taktiež nachádza svoje uplatnenie.

2.3. Infraštruktúra ako služba

Infraštruktúra ako služba je spôsob poskytovania cloudových zdrojov ako servre, úložiská dát, počítačové siete a operačné systémy formou on-demand – na vyžiadanie. Namiesto kúpy

servrov, softvérového vybavenia, prenájmu dátového centra alebo sieťovej infraštruktúry si klient tieto potreby zabezpečuje formou outsourcingu. O všetky problémy súvisiace s prevádzkou hardvérovej infraštruktúry sa pri tomto modeli stará poskytovateľ. Model IaaS (Infrastructure as a Service) je výhodný napríklad pre firmy, ktoré majú nakúpené softvérové licencie, ale nechcú viazať kapacity na hardvér.

IaaS môže byť poskytovaný buď formou súkromného, verejného alebo hybridného cloudu.

Za kľúčové charakteristiky a požiadavky IaaS sa považuje nasledovné:

- Zdroje sú distribuované a poskytované ako služba,
- zdroje sú dynamicky škálovateľné,
- poplatky za služby sú variabilné, určené na základe intenzity využívania,
- viacero používateľov zdieľa ten istý fyzický hardvér.

Aj napriek stále sa zmenšujúcim rozdielom medzi IaaS a PaaS vplyvom poskytovateľov služieb PaaS, ktoré umožňujú nasadenie aplikácií na rôznych IaaS, existujú situácie, kedy je výhodnejšie siahnuť práve po infraštruktúre namiesto platformy. Ide najmä o tieto prípady:

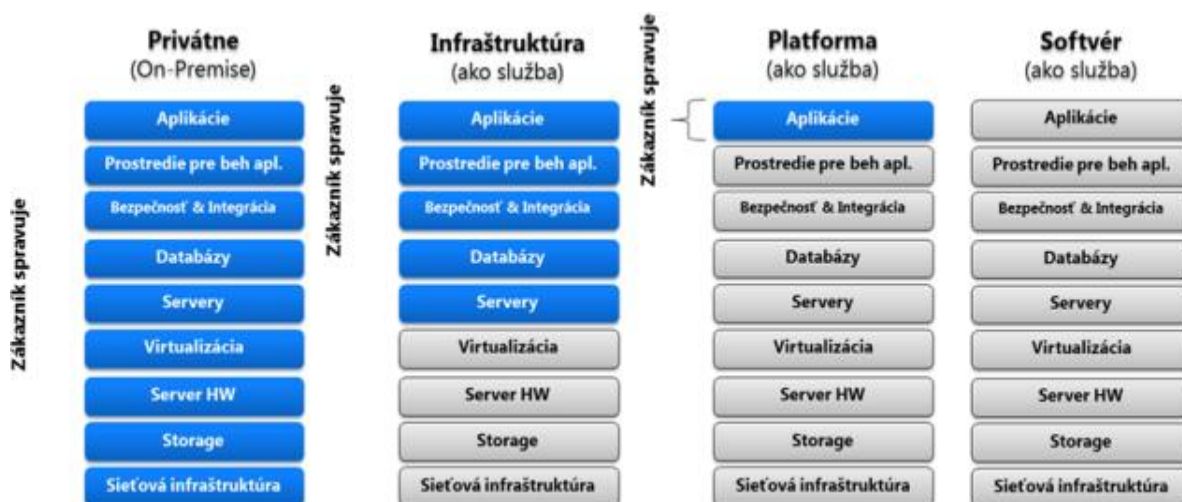
- Požiadavky na hardvér s vysokou mierou premenlivosti,
- začínajúca firma s nedostatočnými finančnými prostriedkami pre nákup vlastného hardvéru,
- aplikácie, po ktorých rýchlo rastie dopyt, škálovanie vlastného hardvéru by mohlo byť problematické,
- skúšobné alebo dočasné požiadavky na infraštruktúru, napríklad pre testovacie účely pred nasadením aplikácie na reálne prostredie u zákazníka.

Typická infraštruktúra IaaS poskytovateľov sa skladá z viacerých vrstiev:

- ISP vrstva – najnižšia vrstva, ktorá zabezpečuje pripojenie poskytovateľa do siete ISP a prepojenie viacerých dátových centier medzi sebou. Pre zákazníkov je úplne skrytá.
- SAN vrstva – zabezpečuje prístup k zariadeniam na ukladanie dát pre vyššie vrstvy. Tvoria ju SAN komponenty – diskové polia, viacvrstvové SAN prepínače, páskové knižnice a iné.
- Servisná vrstva – slúži na prepojenie jednotlivých komponentov siete, ide najmä o dátové prepojenie serverov, doplnkové služby vo forme firewallov, antivírových a antispamových brán, SSL akcelerátorov a ďalšie.
- Výpočtová vrstva – jadro systému, tvorí ju množina navzájom prepojených serverov, ktoré pomocou virtualizačnej vrstvy poskytujú aplikáciám relevantné výpočtové zdroje.
- Virtualizačná vrstva – hypervisor – abstrahuje výpočtové zdroje nižších vrstiev a poskytuje ich vyšším vrstvám, ktoré majú na starosti beh operačných systémov a zákazníckych aplikácií.
- Vrstva virtuálnych serverov – stará sa o beh virtuálnych operačných systémov.
- Aplikačná vrstva – sprístupňuje spustené aplikácie, je v priamom kontakte so zákazníkom.

V každom modeli spravuje zákazník odlišnú časť infraštruktúry. V privátnom cloude spravuje celý hardvér a softvér, pri modeli IaaS spravuje aplikácie, operačné systémy a časť hardvéru. Ak je ako služba poskytovaná platforma, tak spravuje len aplikácie a pri modeli SaaS má celú správu na starosti poskytovateľ. Prehľad úrovne správy je na nasledujúcom obrázku.

Obrázok 1 Porovnanie poskytovaných cloudových služieb

Zdroj: (<http://cloudko.wordpress.com/2011/02/22/cloud-computing-na-platforme-microsoft-ii/>)

2.4. Zhrnutie výhod a nevýhod cloud computingu

Cloud computing je široký pojem a zahŕňa v sebe viacero prístupov a variácií. Z technologického hľadiska ho vnímame ako inovatívne a efektívnejšie využitie výpočtových zdrojov, naopak pri ekonomickom pohľade nás viac zaujíma ušetrenie finančných prostriedkov v porovnaní s klasickým modelom. Jedna z možností je podľa týchto hľadísk rozdeliť aj výhody a nevýhody cloud computingu.

2.4.1 Výhody z ekonomického hľadiska

Žiadne alebo nízke počiatočné investície – jediné investície môžu byť na nákup licencií pri IaaS modeli.

Žiadne opakované investície do infraštruktúry – odpadá nutnosť nahrádzať staršie servery novšími a prenášať dáta medzi nimi.

Žiadne skryté výdaje – o všetko sa stará poskytovateľ. Klienta nemusí zaujímať, či je potrebné opraviť server, vymeniť disk alebo zálohovať.

Nezávislosť na vlastných zamestnancoch – podnik nemusí mať IT oddelenie na správu dátového centra, pretože žiadne nemá. Neplatí to pre súkromný cloud.

Možnosť dynamicky meniť kapacitu – kedykoľvek je možné požiadať o zvýšenie kapacity výpočtových zdrojov, ktoré je zrealizované takmer okamžite a bez poplatkov. Pri žiadosti o

zníženie kapacity môžu byť účtované penále, záleží od poskytovateľa a SLA (Service Level Agreement).

Niekedy nižšie ceny ako pri realizácii svojpomocne – služba poskytovaná prostredníctvom cloud computingu môže byť niekedy lacnejšia ako rovnaká služba poskytovaná na vlastnom hardvéri a softvéri pričom do ceny služby sa nezarátavajú obstarávacie náklady a náklady na prevádzku dátového centra.

2.4.2 Výhody z technologického hľadiska

Rýchlosť nasadenia – zmena kapacity výpočtových zdrojov prebehne takmer okamžite. Pri klasickom modeli sa musia výpočtové zdroje objednať, prepraviť, nainštalovať a sprevádzkovať.

Žiadna správa a údržba – odpadá starostlivosť o serverovú časť infraštruktúry – podnik sa nemusí starať o výpadky, odstránenie bezpečnostných dier, hackerské útoky.

Upgrade zdarma – pri vydaní novej verzie softvéru sa o zálohu, inštaláciu, nastavenie a obnovu stará poskytovateľ a celá migrácia na novšiu verziu je zahrnutá v cene služby.

SLA – v tomto dokumente je zmluvne garantovaná dostupnosť služby. Poskytovateľ sa zaväzuje dodať službu takmer nepretržite (najčastejšie 99,9%). Pri klasickom modeli je potrebné spravidla zamestnať 4 pracovníkov na jednu IT pozíciu, aby sa dosiahla nepretržitá 24-hodinová prevádzka služby. V tejto zmluve môžu byť uvedené aj ďalšie skutočnosti ako:

- zoznam služieb, ktoré budú dodané zákazníkovi a ich podrobné definície,
- akou formou bude poskytovanie služieb merané a spoplatňované,
- povinnosti poskytovateľa a zákazníka a nápravné prostriedky v prípade, ak nie sú podmienky SLA dodržané.

2.4.3 Nevýhody z ekonomického hľadiska

Žiadne alebo nízke úspory z rozsahu – najmä väčšie firmy môžu pri klasickom modeli dosiahnuť značných úspor z rozsahu, pretože cloudová služba stojí rovnako pri rozdielnom počte používateľov. Poskytovateľ cloud computingu často poskytuje podobnú cenu pri 50 používateľoch ako pri 150 používateľoch.

Niekedy vyššie ceny ako pri realizácii svojpomocne – cena cloudovej služby môže byť niekedy vyššia ako cena obdobnej služby poskytovanej svojpomocne. Týka sa to najmä modelu IaaS, kde sa platí určitá prirážka za možnosť dynamicky meniť kapacitu i za to, že poskytovateľ cloud computingu v SLA garantuje obvykle pomerne vysokú dostupnosť, za ktorej nedodržanie je sankcionovaný.

2.4.3 Nevýhody z technologického hľadiska

Dáta sú uložené mimo firmy – k dátam má prístup okrem zákazníka aj poskytovateľ. Aj keď zabezpečenie dát na serveroch poskytovateľa cloud computingu je oveľa vyššie ako na vlastných serveroch, existuje určité riziko neúmyselného zneužitia údajov, a to v prípade, že dôjde k chybe – napr. keď došlo omylom k prehodeniu údajov medzi niektrými e-mailovými

schránkami používateľov. Často v niektorých spoločnostiach stále prevláda názor, aby sa na cloud ukládali údaje, ktoré nemajú rozhodujúci význam pre firmu.

Dáta sú posielané cez internet – aj keď sa dáta posielajú v zašifrovanej podobe, stále tu existuje možnosť, že útočníci túto ochranu prelomia.

Voľba hardvéru a softvéru je obmedzená na ponuku poskytovateľa – zákazník nemá možnosť si vybrať z takej ponuky služieb ako pri klasickom modeli a môže byť tiež obmedzený technickými možnosťami použitého hardvéru.

Niekedy pomalá reakčná doba. Všetky dáta a aplikácie sú umiestnené v cloude. Tento cloud však môže byť umiestnený aj v inom štáte, dokonca aj na inom kontinente a pri väčších vzdialenostiach vzniká dlhšia odozva na požiadavky. (Zikmund, 2010)

2.4.4 Dôvera v cloud

Pred niekoľkými rokmi firmy odmietali do cloudu umiestniť mnoho základných aplikácií, nakoľko mali obavu o ich bezpečnosť a kontrolu. V súčasnej dobe má už mnoho podnikov v cloude celý rad významných aplikácií, ako je napríklad prevádzka personalistiky. Ak v súčasnosti odmietajú presunúť nejaký systém do cloudu, je to často preto, že by bola migrácia príliš zložitá a nie preto, že by mali nejaké pretrvávajúce obavy z cloudových technológií. Dôvodom nie je nepripravenosť cloudu. Obyčajne je to preto, že architektúry aplikácií sťažujú ich presun do cloudu. Ďalšie systémy, ktoré sa spravidla ponechávajú vo vlastnej infraštruktúre, zahŕňajú statické aplikácie – teda napr. systémy, ktoré celú dobu spotrebúvajú rovnaké množstvo úložného miesta. Aj keď do istej miery ešte stále prijatie cloudu spomaľujú obavy o bezpečnosť, značne prispôsobený softvér a zložitosť systémov, organizácie vidia, že im cloud computing ponúka príliš mnoho výhod, aby mu bolo možné dlhodobo odolávať. Skutočným problémom posunu vpred v tejto oblasti je potreba nájsť spôsob, ako najvhodnejšie zrealizovať transformáciu. Čo sa týka digitálnej transformácie, skutočnou výzvou je nedostatok osvedčených postupov. Spoločnosti, ktoré ich dokážu vyvinúť pre využitie nových cloudových technológií, určite majú príležitosť pre získanie konkurenčnej výhody na trhu. Mnoho ľudí považuje cloud len za technológiu, ale pri hlbšom pohľade si uvedomíme, že cloud je prevádzkový model pre IT a príslušný podnik a dôležitou úlohou je hľadať a nájsť spôsob transformácie vlastného fungovania.

3. Plánovanie v kontexte cloud computingu

Pre zabezpečenie a plnenie jednej z hlavných vlastností cloud computingu – škálovateľnosti je nutné vopred naplánovať využívanie zdrojov. Cloud je na jednej strane škálovateľný, no na strane druhej je potrebné poznať budúce potreby pre včasné a presné alokovanie zdrojov. Cieľom takéhoto plánovania je zabezpečiť, aby boli k dispozícii vždy dostatočné zdroje pre pokrytie požiadaviek kladených na systém. Plánovanie sa skladá z troch základných činností. (Sarna 2011).

Na začiatku je dôležité identifikovať a stanoviť si, ktorý z aspektov ideme plánovať. Ďalej musíme predpovedať predpokladanú záťaž (nároky kladené na systém) – môže ísť o počet konkurentných používateľov systému, maximálnu dobu odozvy na požiadavku, počet súbežných procesov alebo nároky na operačnú pamäť. Tretím krokom je získať prehľad o situácii na trhu, a zostaviť viaceré kombinácie cloudových produktov, ako aj zvoliť najvýhodnejšiu ponuku (kombináciu produktov).

Kapacitné plánovanie sa zaoberá „státím“ vo fronte a čakaním na obsluhu, teda okamih, kedy bude požadovaný zdroj voľný. Príčinou vzniku takýchto radov je fakt, že zdroje sú obmedzené, a požiadavky na ne v reálnom čase kolíšu. Typickým príkladom môžu byť prichádzajúce požiadavky na zobrazenie ponuky v eshope, alebo zaevidovanie faktúry do systému, ktoré nikdy neprichádzajú v rovnakom intervale. S prichádzajúcimi požiadavkami sa čas strávený vo fronte čakaním na obsluhu predlžuje. Je veľmi dôležité správne identifikovať a zmerať požiadavky na systém a zamerať sa v podstate na tri hlavné otázky:

- Aká je požadovaná doba odozvy jednotlivých služieb?
- Aká je požadovaná úroveň dostupnosti služieb?
- Akú úroveň elasticity je potrebné dosiahnuť, a ako rýchlo musí byť systém schopný reagovať na zmenu?

Elasticita predstavuje schopnosť systému reagovať na požiadavku pre rýchle zvýšenie alebo zníženie výkonu. Ak požiadavka príde príliš skoro, cloud stráca svoju výhodu škálovateľnosti. Naopak, ak prichádza neskoro, je pravdepodobné, že vysoké požiadavky na systém už pominuli, pričom trpeli nedostatkom výkonu. Ideálna je takzvaná „just-in-time“ škálovateľnosť. V praxi teda môžu nastať tri možné prípady alokácie zdrojov:

- Príliš neskoro – JTL (just too late).
Výpočtová kapacita, ako aj samotná požiadavka je zaslaná až po zistení preťažovania zdrojov.
- Pre istotu – JIC (just in case).
Tento prístup má za následok nárast nákladov na výpočtové zdroje, z dôvodu „poistenia sa“ pred prípadnými výkyvmi (prudkým nárastom). To má za následok, že dodatočné zdroje sú väčšinu času nevyužitú, ale na druhej strane vždy pripravené pokryť náhly dopyt po službe.
- Práve v čase – JIT (just in time).
Tento ideálny stav predstavuje maximálnu úsporu finančných prostriedkov. Podmienkou je vysoká miera elasticity. Hardvérové prostriedky sú alokované ihneď po zistení záťaže, alebo preventívne (s veľmi presným odhadom) – krátko pred očakávaným nárastom záťaže.

Kvalitné, včasné a relevantné dáta sú nevyhnutnou podmienkou pre správne predpovedanie budúcej situácie. Pre tento účel existujú na trhu viaceré softvérové riešenia.

4. Očakávané trendy a budúcnosť

Cloudové riešenia majú stále väčší vplyv aj na naše bežné pôsobenie a uľahčujú nám našu prácu s mnohými aplikáciami. Čo sme ešte nedávno museli robiť manuálne, ako napríklad tvorbu dokumentov v kancelárskych balíkoch a ich zdieľanie prostredníctvom emailov, dnes vieme spraviť priamo v internetovom prehliadači a zdieľať priamo na úložisku, kde dokument tvoríme. Viacerí používatelia dokonca môžu robiť úpravy súčasne na tom istom dokumente, pričom každý vidí to, čo práve robí niekto iný.

Stále sa rozširujúce internetové technológie a požiadavky používateľov, ktorí vedia používať sofistikované aplikácie cez ich prehliadač, bez potreby inštalácie, majú za následok stále rastúci trend využívania cloudu. Stabilnejšie internetové pripojenie a vyššie rýchlosti, ktoré vieme dosiahnuť, robia z internetu stále menej niečo vzdialené a stále viac z neho robia niečo, čo je na dosah, priamo neodmysliteľnú súčasť každého počítača alebo mobilného zariadenia. Dnes už v podstate každý, kto používa internet, používa aj nejakú formu cloudovej aplikácie. Od emailov, cez online úložiská a kancelárske balíky až po špecifické riešenia.

Pri odhadovaní budúcnosti cloud platforiem si treba hlavne uvedomiť, že môžu nastať rôzne situácie. Zabehnuté spoločnosti, ktoré sú zaťažené existujúcimi technológiami a musia sa snažiť súčasne pracovať s novými a so starými technológiami pri pravdepodobne znižujúcom sa rozpočte na IT, a nové spoločnosti, ktoré nie sú zaťažené starými technológiami a ktoré sa rozhodli osvojiť si cloud technológie z vlastnej vôle, alebo ich k tomu potenciálne donútili ich investori. Staršie spoločnosti, môžu navyše trpieť nedostatočnými IT investíciami z minulosti, čo spôsobilo, že majú zastaralú technológiu a horšie sa im aplikuje nová technológia. Noví hráči na trhu ich môžu ohroziť nie len kvôli ponuke na trhu, ale aj kvôli tomu, že svojim prístupom k IT a využitiu cloudu narušia zabehnuté spôsoby.

V oboch prípadoch môžu nastať nasledovné scenáre:

1. Vznikne viac cloudových možností v tradičných datacentrách. Noví poskytovatelia datacenter poskytujú a budú poskytovať cloudové možnosti pre spoločnosti, ktoré ich chcú alebo potrebujú. Ide o ľahko použiteľný systém, ktorý je plný podnikateľských možností a je škálovateľný ako cloud.
2. Mobilita zákazníkov bude poháňať vývoj podnikania. Mobilita zákazníkov spôsobila masívne využívanie cloudu na najrozšírenejšom počítačovom zariadení na zemi – smartfóne. Nie je to však obmedzené len na zákazníkov, nakoľko vzťah mobility a cloudu sa dostáva aj do podnikania, kde zástupca spoločnosti prinesie na stretnutie svoje zariadenie v rámci nových poskytovateľských pravidiel a zákazníckych očakávaní IT úrovne spoločnosti. Najľahším spôsobom ako môžu spoločnosti kompenzovať zvýšené očakávania klientov je ponúkať cloudové, alebo cloudom podobné služby ako napríklad online úložiská. Toto znamená, že zákazníci nie len zvyšujú svoje osobné požiadavky na využitie cloudu, ale stimulujú aj firemné využívanie cloudu.

3. Veľké dáta budú poháňať adaptáciu. Veľké dáta a analytika majú pomerne komplexné prepojenie s cloudom. Kým systémy samotné sú pomerne ľahko dostupné v cloude, spoločnosti môžu mať problém dostať veľké množstvo dát do cloudu. Preto AWS (Amazon Web Services) a ďalší cloudoví poskytovatelia ponúkajú spoločnostiam možnosti na fyzické odoslanie pásov alebo diskov k nim a oni sa už postarajú o ich uloženie do cloudu. Navyše z obáv o uloženie veľkého obsahu dôverných dát do cloudu, bude fungovať takzvaný hybridný analytický systém, ktorý umožní cloudovým službám prístup k dátam v priestoroch spoločnosti cez na to určené pripojenie.
4. Cloud bude motivovať technológie SDN (Software-Defined Networking) a NFV (Network Functions Virtualisation) pre tvorbu efektívnejších sieťových architektúr a implementáciu najnovších poznatkov do poskytovania služieb.
5. Pohľad na bezpečnosť sa zmení - ako dôvod prečo ísť do cloudu na dôvod prečo ísť do cloudu. Lídri v poskytovaní cloudových služieb sú vynikajúci v bezpečnosti a poskytujú rovnakú úroveň ochrany každému za rovnakú cenu. Tento spoločný prístup povedie spoločnosti k orientácii na cloud, potenciálne kvôli lepšej bezpečnosti za nižšiu cenu. Existuje aj veľa start-upov v tejto oblasti, ktoré poskytujú bezpečnostné prvky navyše k existujúcim cloudovým bezpečnostným službám. Je potrebné zamyslieť sa nad zvýšenou cenou bezpečnosti dát, ktoré sú v priestoroch spoločnosti.

ZÁVER

Z pohľadu podnikovej informatiky predstavuje cloud computing evolučný krok k väčšiemu uvoľneniu vzťahov medzi informačným systémom a podnikom samotným. Tento koncept je dôsledkom postupnej premeny pohľadu na podnikové procesy, ale taktiež je úzko previazaný s ekonomickými zmenami. V súčasnej dobe ekonomických problémov je potrebné mať informačný systém, ktorý je dostatočne škálovateľný a je schopný sa prispôbiť zmenám, a to bez ohľadu na geografickú pozíciu, odvetvie alebo vnútornú štruktúru firmy. Aj keď cloud computing nie je prostriedkom, ktorý zbaví organizáciu všetkých problémov s informačnými systémami, umožňuje zlepšiť poskytovanie podnikových aplikácií vďaka lepšiemu prepojeniu na podnikové procesy pri zachovaní kvality poskytovaných služieb a častokrát s nižšími nákladmi. Cloudové riešenia umožňujú firmám pružnejšie reagovať na situáciu na trhu, urýchľovať inovačné procesy, zvyšovať konkurencieschopnosť a znižovať náklady. Mnoho firiem zatiaľ nezískava z cloudových riešení všetko, čo im tieto riešenia môžu poskytnúť. Cloud prináša benefity v troch hlavných oblastiach, ktorými sú rýchlosť a agilita, integrácia a čerpanie prakticky všetkých aplikácií a súvisiacej technológie formou služby. Podobne ako v prípade roztrieštenosti klasických IT riešení je potrebné uvedomiť si, že ani využívaním hybridných cloudových riešení sa firma nevyhne problémom s integráciou a správou používaných systémov. Dostupnosť cloudovej formy kancelárskych balíkov spôsobí postupný zánik ich desktopových verzií. Jednoducho už nebudú viac potrebné.

Referencie a citácie

- (1) BROWN, E. Final Version of NIST Cloud Computing Definition Published, 2011. [online] Dostupné na internete: <<http://www.nist.gov/itl/csd/cloud-102511.cfm>>
- (2) KEENE, Chris. What Is Platform as a service (PaaS)?. [online]. Dostupné na internete: <http://cloud.dzone.com/articles/what-platform-service-paas>
- (3) KROŠLÁK, P.: Cloud computing prichádza – ste pripravení? eFOCUS, ročník X, rok 2010, číslo 4, str. 13 ISSN:1336-1805
- (4) LACKO, Ľ. 2011. Prehľad riešení SaaS [online]. 2011. Dostupné na internete:
- (5) <<http://www.itnews.sk/tituly/infoware/2012-01-23/c146120-prehľad-rieseni-saas>>
- (6) LINTHICUM, S. 2009. Cloud Computing and SOA Convergence in Your Enterprise: A Step-by-Step Guide. Boston: Pearson Education, Inc. 2009. 265s. ISBN 9780136009221
- (7) LOEBL, Z. 2011. Cloud Computing – zaujímavé možnosti, ale i veľká právni rizika [online]. 2011. Dostupné na internete:
- (8) <<http://cfoworld.cz/analyzy/cloud-computing-zajimave-moznosti-ale-i-velka-pravni-rizika-306>>
- (9) MICROSOFT, Čo je Cloud Computing?, 2010. [online] Dostupné na internete: <<http://www.microsoft.com/slovakia/windowsazure/cloud-computing.aspx>>
- (10) MARKS, E. A. - LOZANO, B. 2010. Executive's Guide to Cloud Computing. New Jersey: John Wiley & Sons, Ltd., 2010. 302s. ISBN 978-0-470-52172-4.
- (11) MASHEMI, M.S., BARDSIRI, K.A. 2012. Cloud Computing Vs. Grid Computing. In *AJSS Journal* [online]. 2012. Dostupné na internete: < http://scientificjournals.org/journalofsystemsandsoftware/archive/vol2no5/vol2no5_4.pdf > ISSN 2222-9833.
- (12) MOSCO, V. 2014. To the Cloud. Paradigm 2014. 284 s. ISBN: 9781612056166
- (13) SARNA, David E.Y. Implementing and Developing Cloud Computing Applications. Boca Raton: CRC Press, 2011. ISBN 978-1-4398-3082-6.
- (14) SOSINSKY, B.: Cloud Computing Bible. Indianapolis: Wiley Publishing, 2011. 532 p. ISBN 978-04-709-0356-8.
- (15) VELTE, A., ELSENPETER, R. 2011. Cloud computing. Praha: CPRESS, 2011. 344 s.
- (16) ISBN 9788025133330
- (17) 14. ZIKMUND, M. Co je to Cloud computing a proč se o něm mluví, 2010. [online] Dostupné na internete: <<http://www.businessvize.cz/software/co-je-to-cloud-computing-a-proc-se-o-nem-mluvi>>

PROFESSIONS: MEDICINE

CHARAKTERISTIKA ANATOMICKÝCH ODCHÝLOK NADKLÚČNEJ ČASTI RAMENNEJ SPLETE: ANATOMICKÁ ŠTÚDIA

Zora Haviarová¹, Viktor Matejčík², Roman Kuruc³

¹ Anatomický ústav, Lekárska fakulta, Univerzita Komenského, Sasinkova 2, 81372 Bratislava, Slovenská republika

² Neurochirurgická klinika, Lekárska fakulta Univerzity Komenského a Univerzitná Nemocnica Bratislava, Limbová 5, 83305 Bratislava, slovenská republika

³ Ústav súdneho lekárstva, Lekárska fakulta Univerzity Komenského a Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou, Antolská 11, 85107 Bratislava

Abstract

An objective of our study was to clarify the variability in formation of the supraclavicular part of the brachial plexus, as well as its possible impact on the clinical picture.

Bilateral supraclavicular parts of the brachial plexus courses and formations were studied on 50 adult human cadavers. Partial separation of major and minor pectoral muscles together with the clavicle removal was needed for the wide approach the nerve roots and trunks of the brachial plexus supraclavicular part.

Totally 32 types of formation variations were observed on 25 cadavers (7 times bilaterally) including missing of some of the trunks and various types of connections or non-connections between the trunks, some of them quite rare.

Our work describing some anatomical variabilities in the formation of the supraclavicular part of the brachial plexus was aimed on providing the knowledge about some rare variations in the brachial plexus trunks, as it should be very useful in surgical practice and anesthesia.

Keywords

brachial plexus, supraclavicular part, trunk, root, variation.

Abstrakt

Predmetom našej práce bolo objasnenie variabilit vzniku a formovania sa nadklúčnej oblasti ramennej splete a ich možný vplyv na klinický obraz.

Na 50 telách ľudského kadaverózneho materiálu sme študovali a dokumentovali vznik a formovanie sa prevažne nadklúčnej oblasti ramennej splete obojstranne. Na zabezpečenie širokého prístupu ku koreňom a kmeňom nadklúčnej oblasti ramennej splete sme čiastočne odstránili oba pektorálne svaly spolu s kľúčnou kosťou.

Celkovo sme pozorovali 32 odchýlok vo sfornovaní sa nadklúčnej časti ramennej splete na 25 telách (7krát obojstranne) súboru, zahŕňajúc úplné chýbanie niektorého kmeňa alebo rôzne

druhy spojenie alebo nespojenia sa medzi jednotlivými kmeňmi, niektoré z nich vcelku zriedkavé.

Vedomosti o rôznych anatomických variáciách vo vzniku a formovaní sa nadkľúčnej oblasti ramennej splete sú obzvlášť významné pre chirurgických a anesteziologických špecialistov manipulujúcich v danej oblasti.

Kľúčové slová

ramenná spleť, nadkľúčna oblasť, kmeň, koreň, variácia.

I.Úvod.

Ramenná spleť (plexus brachialis) zabezpečuje senzitívnu i motorickú inerváciu hornej končatiny (okrem musculus trapezius). Vzniká spojením predných vetiev štyroch posledných krčných miechových nervov (C5, C6, C7, C8) a prvého hrudného (T1). Týchto päť koreňov pletenca sa spája vytvoriac tri kmene splete (trunci plexus brachialis) (Holomáňová, 2003):

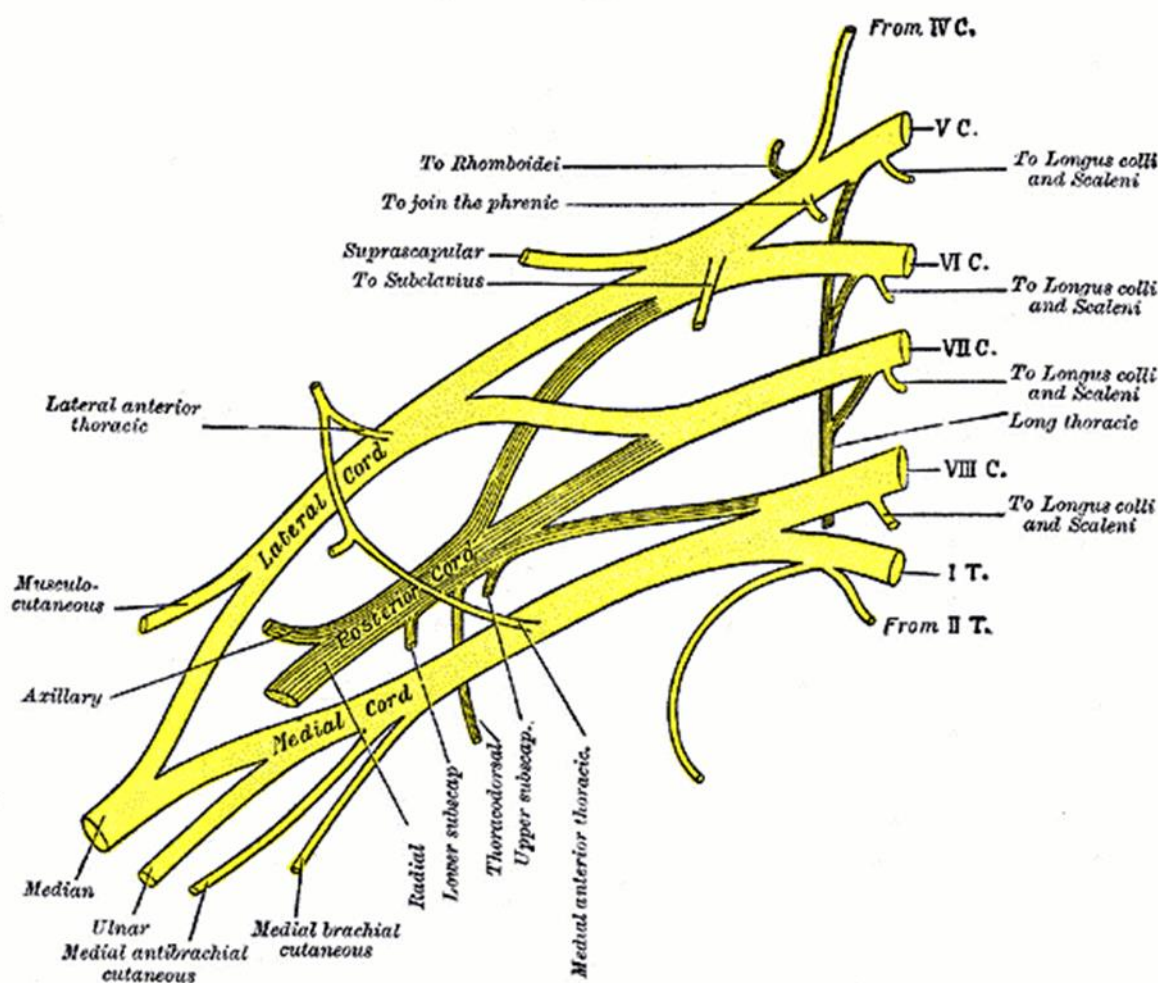
- horný kmeň (truncus superior): vzniká spojením predných vetiev C5 a C6
- stredný kmeň (truncus medius): vzniká z prednej vetvy C7
- dolný kmeň (truncus inferior): vzniká spojením dolných vetiev C8 a T1.

Každý z týchto kmeňov sa potom delí na dve vetvy- prednú a zadnú- tieto sa spoja vytvoriac znova tri zväzky splete (fasciculi plexus brachialis):

- bočný zväzok (fasciculus lateralis), tvorený spojením predných vetiev horného a stredného kmeňa,
- prístredný zväzok (fasciculus medialis), tvorený dolným kmeňom,
- zadný zväzok (fasciculus posterior), tvorený spojením troch zadných vetiev zo všetkých troch kmeňov pletenca (Holomáňová, 2003).

Ramenná spleť je tvorená celkovým počtom 120 000 až 150 000 myelínových vlákien (u dospelého) a až 25% z nich inervuje ramennú spleť. Najmenší počet myelínových vlákien obsahujú piaty krčný (C5) a prvý hrudný (T1) miechový nerv, okolo 15 000-20 000. Najväčší je ôsmy krčný miechový nerv (C8) obsahujúc okolo 30 000 myelínových vlákien. Najväčší počet motorických vlákien je v C5, nasleduje C8 a najmenší počet je v C7 a T1. Senzorických vlákien je najviac v C7, potom v C6 a najmenej v C8. Základnými nervami tvoriacimi spleť celou svojou hmotou predných vetiev sú: C6, C7, C8 (Obr. 1).

Obr. 1 Litografia z 20-teho vydania Gray's Anatomy (prístupného online na: <http://www.bartleby.com/107/illus807.html>). (Gray, 2000).

Väčšina vetiev ramennej splete (plexus brachialis) vychádza zo zväzkov (fasciculi). Niektoré supraklavikulárne vetvy môžu vychádzať z koreňov alebo kmeňov (trunci). Vetvy vychádzajúce zo zväzku (fasciculus) nemusia nevyhnutne obsahovať inerváciu zo všetkých koreňov tvoriacich zväzok. Odchýlky v anatomickom usporiadaní ramennej splete (zväčša zistené počas operácií) nás podnietili k štúdiu sledujúcej variabilitu vzniku a formovania sa ramennej splete. Sledovali sme účasť koreňa C4 (alebo T2) na jeho formovaní sa, ako aj rôzne odchýlky od výstupu jednotlivých koreňov pletenca a jeho vetiev z chrbtice, cez variabilitu vzniku nervových kmeňov, zväzkov a koncových vetiev. Venovali sme pozornosť aj ich priebehu, anastomózam, hrúbke a prípadnej absencii, ako aj mechanizmom a morfológickým dôvodom vzniku určitých druhov poranení.

Miechový koreň je najmenej odolný v mieste jeho odstupe z miechy. Motorické korene majú menší počet koreňových vlákien (fila radicularia) a sú tenšie ako senzitivne korene- preto sú vytrhávané častejšie. Obaly spinálneho nervu sú pevne spojené s durálnym vakom (saccus durae matris spinalis) a preto sa ťah prenáša na jeho nálevkovité vyklenutie do medzistavcových otvorov (foramina intervertebralia), kde sú korene C8 a T1 voľne pohyblivé. Na rozdiel od koreňov C5, C6 a C7, ktoré sú v sulcus nervi spinalis pevne upevnené silným fibróznym väzivom a chránia intratekálne (intradurálne) korene. Sú usporiadané tak, že sú menej zraniteľné pri trakčných silách (na rozdiel od koreňov C8 a T1, ktoré fixované nie sú). Pri trakcii sa preto horné korene poškadzujú distálnejšie- periférnejšie a ak má dôjsť k avulzii, musia sa naviac pretrhnúť ich fixácie alebo zlomiť priečny stavcový výbežok. Prítomnosť avulzívnych zlomenín na tejto úrovni je silne podozrivá z toho, že nervové korene sú vytrhnuté z miechy. Práce zaoberajúce sa variabilitou formovania sa ramennej splete nám umožnili popísať niektoré jedinečné, dosiaľ nepozorované anatomické odlišnosti vo vzniku nervových koreňov splete, jej kmeňov, zväzkov a koncových vetiev (Matejčík, 2003a; Matejčík, 2003b; Matejčík, 2003c).

Naše sledovanie sme zamerali na zistenie topografie anatomických odchýlok formovania sa ramennej splete od jej nervových koreňov až po odstup koncových vetiev.

V dostupnej literatúre sme sa stretli len s ojedinelými prácami venujúcimi sa tejto problematike (Eglseder, 1997; Rao, 2001; Roberts, 1992; Sargon 1995; Vyshnepoľskij, 2001; Zapalowicz, 2000).

II. Materiál a metodika.

Naše pozorovania sme realizovali na 50 ľudských kadáveroch (bez zaznamenaného predchodzieho ochorenia periférneho nervového systému), u každého z nich sme preskúmali ramennú spleť obojstranne- spolu sme teda preskúmali 100 ramenných spleťí. Každé telo bolo v polohe poležiačky s mierne odtiahnutou hornou končatinou. Kožný rez bol vedený od hornej tretiny bočnej strany musculus sternocleidomastoideus do mediálnej tretiny kľúčnej kosti (clavicula) a odtiaľ pozdĺž kľúčnej kosti k jej laterálnej časti a cez delto- pektorálnu ryhu (sulcus deltoideo-pectoralis) na vnútornú plochu ramena po jeho dolnú tretinu. Kožu a podkožie sme odchýlili nabok. Najprv sme obnažili nadkľúčnu časť ramennej splete (pars supraclavicularis plexus brachialis). Odkrytie miechových koreňov na intraforaminálnej úrovni až k okraju dura mater spinalis sme realizovali resekciou koncov processus transversus. V prípade, ak bolo potrebné izolovať dolnú časť splete (ako napr. miechový koreň C7 alebo C7 ako stredný kmeň splete alebo C8 a T1 dolného kmeňa) sme odstránili úpon musculus scalenus anterior. Odstup nervus thoracicus longus sme zisťovali nadvihnutím koreňa C6 dopredu.

Po vypreparovaní koreňov a ich vetvenia nasledovala ďalšia fáza, spočívajúca v oddelení musculus pectoralis major v rozsahu 2-3 cm od kľúčnej kosti a oddelenia kľúčnej kosti od jej mediálnej po laterálnu tretinu. V tomto štádiu sme odhalili klavikulo-pektorálnu a axillárnu

fasciu, musculus subclavius a musculus pectoralis minor, čo umožnilo vizualizovať dolný kmeň a mediálny zväzok splete. Na úseku spredu prekrytom musculus pectoralis minor a major sa nervové kmene splete nachádzali blízko jeden druhého a rozprestierali sa okolo pazuchovej tepny (arteria axillaris). Narezanie (discízia) oboch prsných svalov (musculus pectoralis minor et major) umožnila nakoniec vizualizáciu podkľúčnej časti ramennej splete (pars infraclavicularis plexus brachialis) a všetky pektorálne nervy ako aj koncové vetvy v ich celosti. Vytváranie zväzkov (fasciculi) sa uskutočňovalo spravidla nie vyššie, než bola úroveň projekcie dolného okraja kľúčnej kosti. Pri objavení sa odchýlok sme realizovali preparáciu lupou. Pod pojmom „koreň“ definujeme koreň splete (nie miechový koreň), t.j. pretrunkálny (predkmeňový) úsek splete, zahŕňajúci segment miechového nervu v sulcus nervi spinalis a prednú vetvu miechového nervu až ku kmeňu splete (truncus).

III. Výsledky.

Rovnako ako v infraklavikulárnej, tak aj v supraklavikulárnej oblasti sme pozorovali zložité spojenia medzi nervami. Variácie, či už supraklavikulárne alebo infraklavikulárne, boli častejšie vľavo. Súčasnú účasť koreňov C4 a T2 na vzniku ramennej splete sme nepozorovali. Dispozícia splete nebola rovnaká z oboch strán, neexistovala dokonalá symetria. U starších tiel (kadáverov) bola výrazne znížená elasticita nervu a jeho pevnosť. Pri preparácii sa ľahšie poškodili, boli akoby „mľandrávé- „chabé“.

Zaznamenali sme viaceré variácie vetiev odstupujúcich z kmeňov (trunci) nadkľúčnej oblasti ramennej splete. Nervus subclavius vychádzal z horného kmeňa (truncus superior), sledujúc na rôznych miestach konvergenciu C5 a C6. Distálnejšie pozdĺž horného kmeňa sa nachádzal odstup šikmo prebiehajúceho nervus suprascapularis, v 3 prípadoch odstupoval z koreňa C5. Variácie formovania sa nervových kmeňov splete a ich vetvenia sme pozorovali na 25 telách (kadáveroch) celkovo spolu 32 –krát (z toho 7-krát obojstranne), bližšie vid' údaje v Tabuľke (Tab.). V 3 prípadoch sa nevytvoril horný kmeň. V jednom prípade nenastalo spojenie koreňov C5 a C6. V dvoch prípadoch sa korene C5 a C6 rozdelili na prednú a zadnú vetvu, následne sa spájali predné vetvy C5, C6, C7 a zadné vetvy C5, C6 a C7. Stredný kmeň sa v dvoch prípadoch spájal s horným kmeňom- v oboch prípadoch obojstranne (obr. 2). V troch prípadoch sa zas stredný kmeň spájal s dolným kmeňom. V jednom prípade vznikol dojem, akoby všetky vetvy stredného a dolného kmeňa odstupovali z tohto spojenia a zadný zväzok sa nevytvoril. Po rozpreparovaní pod lupou sme zaznamenali okrem prednej vetvy k prednej vetve horného kmeňa aj 4 predné vetvičky k dolnému kmeňu. Zadná vetva stredného kmeňa bola tenšia ako predná, dostávala zadnú vetvu z horného a dolného kmeňa (obr. 3). Najväčší počet variabilít v nadkľúčnej časti ramennej splete sme pozorovali v oblasti formovania sa dolného kmeňa (vid' Tab.)

Tab. Variácie ramennej splete na úrovni kmeňov nadkľúčnej oblasti (*trunci partis supraclavicularis plexus brachialis*) a ich vetvenia.

úroveň kmeňa	typ variácie	strana		
		vľavo (l.sin.)	vpravo (l. dx.)	obojsstranne (bilat.)
horný kmeň (truncus superior)	korene C5 a C6 sa rozdelili na prednú a zadnú vetvu	2		
	nedošlo k spojeniu koreňa C5 a C6	1		
	bol tvorený malým 2mm spojením koreňov C5 a C6	1		
	korene C5 a C6 sa spájali na úrovni horného okraja kľúčnej kosti			1
stredný kmeň (truncus medius)	spája s horným kmeňom			2
	spája s dolným kmeňom	2	1	
	po odstupe prednej vetvy k prednej vetve horného kmeňa sa			
	spája so zadnou vetvou horného kmeňa a s dolným kmeňom			1
dolný kmeň (truncus inferior)	nedošlo k vytvoreniu spojení koreňov C8 a T1	1		
	ako malé spojenie 2mm vetvou medzi koreňmi C8 a T1	1		1
	spája sa s 2 vetvami s prednou a zadnou vetvou horného kmeňa	1		
	koreň C8 sa spája s koreňom T1 nad arteria subclavia		1	
	nevydáva zadnú vetvu		1	
	k jeho vytvoreniu došlo až po viac ako 4cm spoločného priebehu koreňov C8 a T1	2	4	2
spolu		11	7	7

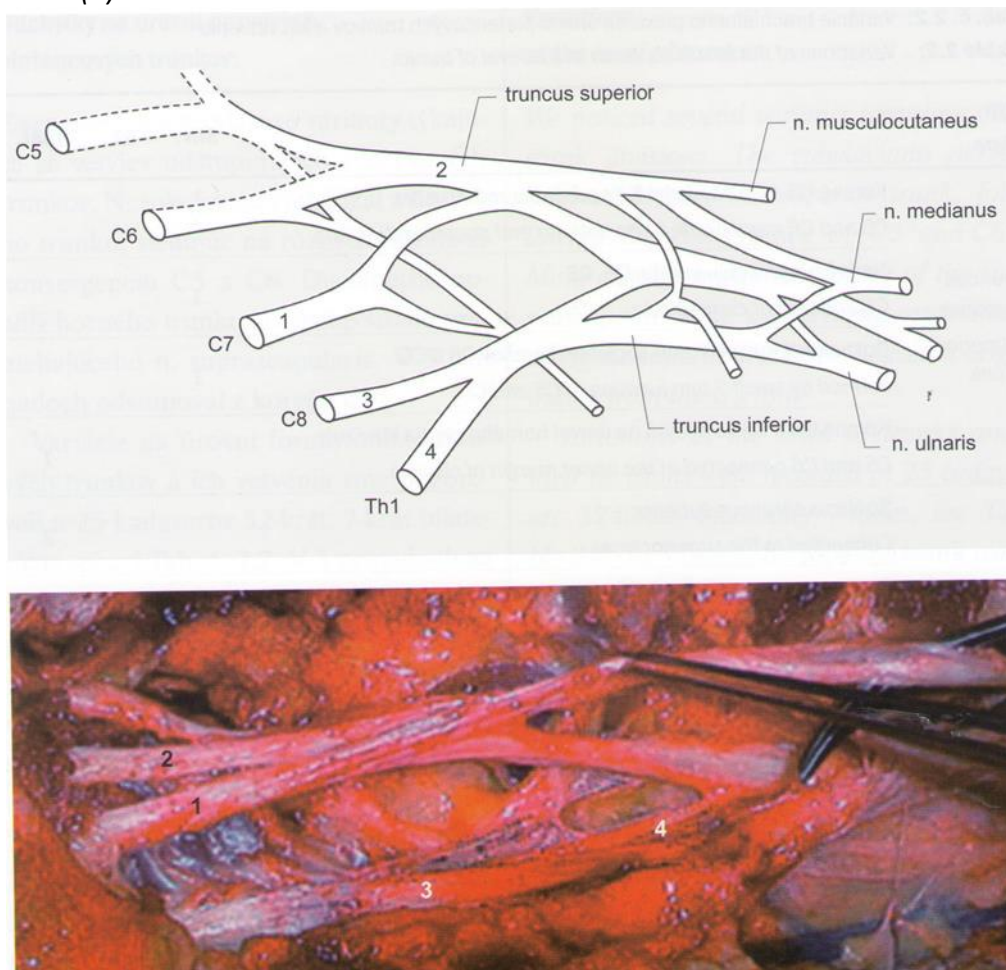
IV. Diskusia.

Hlavné supraklavikulárne odchýlky popísané v literatúre sa týkajú účasti koreňov C4 alebo T2 (Standring, 2008). S prácami týkajúcimi sa odchýlok vzniku a formovania sa nervových koreňov, kmeňov a zväzkov sme sa v nám dostupnej literatúre stretli len zriedka. V 6 prípadoch sme až po rozpreparovaní variabilného vzniku kmeňov a zväzkov stanovili skutočný odstup koncových vetiev ramennej splete. Pozoruhodné bolo riedke väzivové tkanivo, tvoriace rukávce, často viacvrstvé. Najvýraznejšie bolo v oblasti vetvenia kmeňov a vzniku zväzkov (hlavné mediálneho), menej v oblasti formovania sa koncových vetiev. Jeho úlohou v uvedených lokalitách bolo pravdepodobne zabrániť poškodeniu nervov medzi sebou alebo o cievy a kostné štruktúry pri pohyboch hornej končatiny. Vo viacerých prípadoch sme pozorovali fibrotické zmeny v uvedenom tkanive. Najvýraznejšie fibrotické zmeny v uvedených lokalizáciách boli u ťažko fyzicky pracujúcich, bývalých športovcov a v prípadoch po zavedených kavalných katéetroch.

V tureckej kazuistike autori pozorovali jednostranné (na ľavej strane) abnormálne formovanie sa horného kmeňa na kadávere 75ročného muža: vystupujúce korene pokračovali distálne približne v dĺžke 4 cm a následne sa spájali do abnormálneho horného kmeňa, ktorý bol tvorený fúziou koreňov C5, C6 a C7. Tento abnormálny kmeň vydával nervus suprascapularis a nervus subclavius. Stredný kmeň (*truncus medius*) nebol vytvorený (chýbal) alebo bol spojený s horným kmeňom. Všetky vetvy laterálneho a zadného zväzku odstupovali z tohto abnormálneho kmeňa, pričom laterálny zväzok bol tenší ako zadný zväzok. Dolný kmeň bol

tvorený koreňmi C8 a T1. Arteria cervicalis profunda vychádzajúca z arteria subclavia prechádzala medzi koreňmi C6 a C7 ešte pred ich spojením. Žiadna

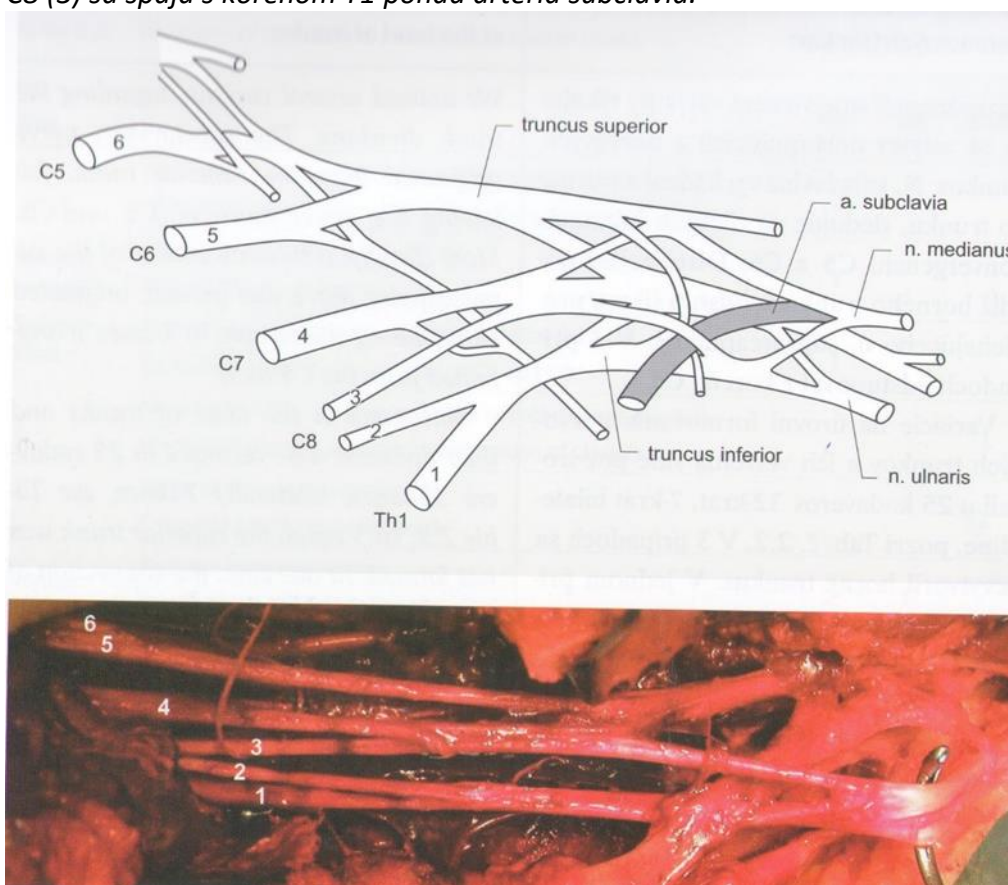
Obr. 2: Ramenná spleť, ľavá strana. Zbiehanie koreňa C7 (1) k truncus superior (2), koreň C8 (3), koreň T1 (4).

kontralaterálna anomália pozorovaná nebola a aj ostatný priebeh plexus brachialis vykazoval štandardné usporiadanie (Yildiz, 2011). Svoju kazuistiku konfrontujú aj s prácou Uysala et al., ktorý vo svojej anatomickej štúdii na ľudských plodoch pozoroval, že v 9% dolný kmeň nebol vytvorený, pričom predná časť koreňov C8 a T1 tvorili prístredný (mediálny) zväzok. Táto ich spomínaná variácia je klinicky významná z hľadiska možných poranení horného kmeňa ramennej splete (Erb- Duchenneho paréza): flexia (ohyb) lakťa je závislý od vlákien C5 a C6, pričom extenzia (vystretie) lakťa je závislé od C7 a C8 koreňov (Uysal, 2003). Naviac Kern so spolupracovníkmi spomínajú prípad pacienta so strednou slabosťou extenzie lakťa a absenciou reflexnej odpovede šľachy tricepsu ramena, čo zodpovedalo radikulopatii koreňa C7 (Kern, 2008). Pri predpoklade poranenia horného kmeňa v posledne spomínanom prípade, by došlo k odlišnej klinickej manifestácii klasickej Erb- Duchenneovej parézy, čo by mohlo

zmiasť klinikov. V niektorých prípadoch rozdelenie kmeňov alebo vznik zväzkov môžu chýbať v jednej alebo viacerých častiach ramennej splete, avšak výsledné vetvenie koncových vetiev nemusí byť narušené. Jednotlivé nervové vlákna sú jednoducho odlišne zoskupené a napríklad impulzy vznikajúce z rovnakého miesta dosiahnu rovnaký cieľ, hoci prechádzajú 1 alebo 2 koreňmi (Moore, 1999). Navyše, variácia ramennej splete v zmysle abnormálnej tvorby horného kmeňa koreňmi C5, C6 a C7 je významná zriedkavá situácia, obzvlášť pre chirurgov operujúcich v tejto oblasti (Cornish, 1997).

Obr. 3: Ramenná spleť, ľavá strana. Koreň T1 (1), koreň C8 je rozdelený na dve vetvy (2.3), koreň C7 (4), koreň C6 (5), koreň C5 (6). Vetva koreňa C8 (2) sa spája s koreňom T1 (1): vetva koreňa C8 (3) sa spája s koreňom T1 ponad arteria subclavia.

Záver

Variácie vzniku (formovania sa) ramennej splete majú klinický a chirurgický význam. Vedomosti o jeho anatomických variabilitách môžu prispieť k vysvetleniu nepochopiteľných klinických znakov (syntómov). Predpokladá sa, že odchýlky vo formovaní sa ramennej splete sú spôsobené poruchou normálneho vývojového procesu. Mechanizmy vedúce k takejto poruche však dosiaľ ostávajú nejasné. Niektoré anatomicke zvláštnosti sú obzvlášť dôležité pre chirurgické disciplíny zaoberajúce sa

rekonštrukciou nervových spleť (ortopédi, traumatológovia, plastickí chirurgovia, neurochirurgovia a pod.). je dôležité myslieť nielen na tieto variácie vo formovaní sa spleť, ale aj na ich vzťah k veľkým cievam, pretože topografické vzťahy zväzkov (fasciculi) a tepien môžu byť rôzne a môžu spôsobovať ťažkosti obzvlášť pri urgentnej operácii (Haviarová, 2001; Vyshnepolskij, 2001). V prípade obojstranných variácií nie vždy išlo o ten istý typ odchýlky.

Referencie

- (1) Holomáňová A., Brucknerová I.: Anatomické názvy III. Elán, Bratislava, 2003. s.154.
- (2) Gray, Henry. *Anatomy of the Human Body*. Philadelphia: Lea & Febiger, 1918; Bartleby.com, 2000. www.bartleby.com/107/. [5.10.2016].
- (3) Matejčík V.: Aberrant formation and clinical picture of brachial plexus from the point of view of a neurosurgeon. Bratisl Lek Listy, 104, 2003a, č. 10, s. 291-299.
- (4) Matejčík V.: Abberant formation of Nervus Musculocutaneus. In: 12th European Congress of Neurosurgery- EANS, Lisbon, Portugal, September 7-12, 2003b, s.711-714.
- (5) Matejčík V.: Abberant Formation of nervus medianus. . In: 12th European Congress of Neurosurgery- EANS, Lisbon, Portugal, September 7-12, 2003c, s.705-709.
- (6) Eglseider W.A., Jr., Goldman M.: Anatomic variations of the musculocutaneous nerve in the arm. Am J Orthop, 26, 1997, č.11, s. 777-780.
- (7) Rao P.V.V.P, Chaudhary S.C.: Absence of musculocutaneous nerve: two cases reports. Clin Anatomy, 14, 2001, č.1, s. 31-35.
- (8) Roberts W.H.: Anomalous course of the median nerve medial to the trochle and anterior to the medial epicondyle of the humerus. Ann Anatomy, 174, 1992, č.4, s. 309-311.
- (9) Sargon M.F., Uslu S.S., Celik U.U., Askit D.: A variation of the median nerve at the level of brachial plexus. Bull assoc Anat, 79, 1995, č.246, s.25-26.
- (10) Vyshnepolskij A., Guzhov D.A.: Redkie varianty formirovania nervov i arterij pleča čeloveka. Morfologia, 119, 2001, č.3, s 24-25.
- (11) Zapalowicz K., Radek A.: mechanical properties of the human brachial plexus. Neur Neurochir Pol, 34, 2000, Suplement 6, s 89-93.
- (12) Standring S, Gray's Anatomy: Chapter 45, 40th edition, Churchill Livingstone, Edinburgh, 2008, 780–781.
- (13) Yildiz S., Cömert A., Ozan H.: A case of connected superior and middle trunks of the brachial plexus or with abnormal upper trunk. Rom J Morphol Embryol 2011, 52(3 Suppl):1157–1159.
- (14) Uysal II, Seker M, Karabulut AK, Büyükmumcu M, Ziyilan T: Brachial plexus variations in human fetuses, Neurosurgery, 2003, 53(3):676–684; discussion 684.
- (15) Kern M, Lee GY, A rare anatomical variation of the C7 pedicle and intraspinal course of the C7 nerve root, J Clin Neurosci, 2008, 15(10):1146–1148.
- (16) Moore KL, Dalley AF, Clinically oriented anatomy, 5th edition, Lippincott–Williams & Wilkins, Philadelphia, 1999, 716–717.
- (17) Cornish PB, Greenfield LJ, Brachial plexus anatomy, Reg Anaesth, 1997, 22(1):106–107.

Ecoletra.com Scientific eJournal, Vol. 2, 2016/ 04, ISSN 2377-9848

ISSN 2377-9748

